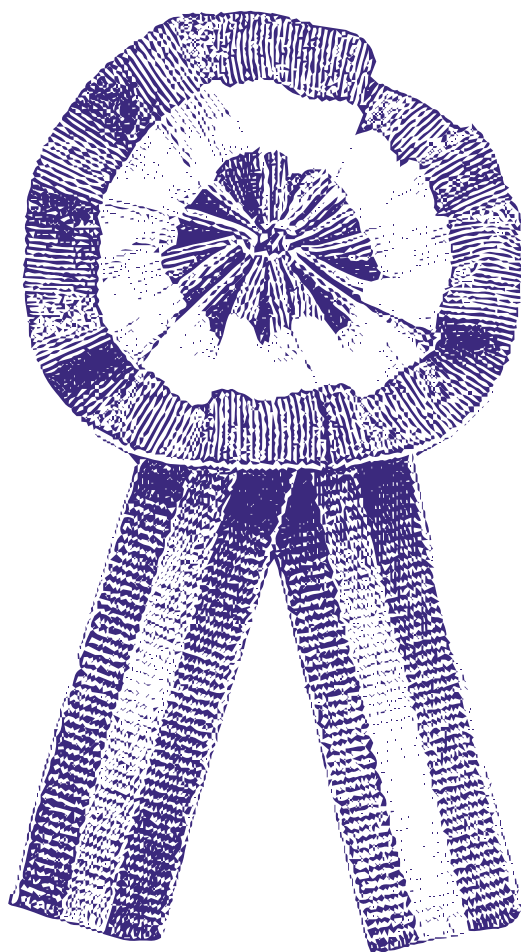

Süli Attila (szerk.)

KATONAI SZABÁLYZATOK A KOSSUTH-EMIGRÁCIÓ KORSZAKÁBÓL

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

KATONAI SZABÁLYZATOK
A KOSSUTH-EMIGRÁCIÓ KORSZAKÁBÓL

Sorozatszerkesztő

Padányi József

A *Pro Militum Artibus* sorozatban eddig megjelent művek:

TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.):

A kínai hadtudomány klasszikusai

(Budapest: Dialóg Campus, 2018)

Raimondo MONTECUCCOLI:

A magyarországi török háborúkról

(Budapest: Dialóg Campus, 2019)

PERJÉS Géza:

Tiszt – Képzés

(Budapest: Ludovika, 2020)

CSOMA Mózes:

Rákosi Mátyás Kórház, Észak-Korea

(Budapest: Ludovika, 2021)

SÜLI Attila (szerk.):

Jakkó László huszárkapitány hadtudományi munkái

(Budapest: Ludovika, 2021)

HAUSNER Gábor (szerk.):

Hadik András válogatott hadügyi írásai

(Budapest: Ludovika, 2021)

MARKÓ Árpád:

Kossuth Lajos hadtudományi munkálatai

törökországi emigrációja alatt (1850–1851)

(Budapest: Ludovika, 2022)

Giorgio BASTA:

Giorgio Basta hadtudományi művei:

Emlékirata Rudolf császárhoz – A könnyűlovasság vezetéséről – A tábornagy

(Budapest: Ludovika, 2023)

KATONAI SZABÁLYZATOK A KOSSUTH-EMIGRÁCIÓ KORSZAKÁBÓL

Szerkesztette:
Süli Attila

LUDOVICA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

Szakmai lektor
Hermann Róbert

Kiadja a Nemzeti Közszerológati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Szerkhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószekesztő: Csinta Áron
Tördelőszekesztő: Kilián Zsolt
Korrektor: Kutas Éva, Tomka Eszter

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: <https://doi.org/10.36250/01129>

ISBN 978-615-6598-84-4 (nyomtatott)
ISBN 978-615-6598-85-1 (ePDF)

ISSN 2630-9386

Szerkesztés © Süli Attila, 2023
© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

TARTALOM

<i>Bevezetés</i>	7
Magyar Honvédsereg Szolgálati szabályok minden fegyvernem számára (Vetter Antal)	45
Mértan (Nödl Antal)	191
<i>Személynévmutató</i>	255
<i>Helynévmutató</i>	259
<i>Irodalomjegyzék</i>	261

BEVEZETÉS

Jelen kötetben két, a szabadságharc leverését követő, az úgynevezett „Kossuth-emigráció” időszakában készült katonai szabályzatot teszünk közzé. Közismert tény, hogy az emigránsok – élükön Kossuth Lajos kormányzóval – hittek az ország felszabadításában, amelyhez azonban megfelelő haderőre és nemzetközi támogatásra lett volna szükség. Az előbbihez katonák, az utóbbihoz diplomaták voltak szükségesek. A volt honvédtisztek külön alakulatba szerveződtek mind az 1859-es piemonti–francia–osztrák, mind az 1866-os porosz–osztrák háborúban, vagyis légiókat hoztak létre. Ezek természetesen rövidesen feloszlottak, de felállításuk és szervezésük megkövetelte a katonai szabályzatok megalkotását. Emellett a magyar katonák ott voltak a korszak szinte minden jelentősebb háborújában (krími háború, amerikai polgárháború stb.).

Az első átfogó és a Habsburg-haderő szabályai mintájára készült szabályzat szerzője Vetter Antal honvéd altábornagy volt, aki a szabadságharcban a honvédcsapatok fővezéréként és a honvédtábornok (vezérkar) létrehozójaként vált híressé. A másodiké pedig Nödl Antal volt honvéd százados, aki komáromi kapitulánsként Nagy-Britanniába emigrált, és katonai tanfolyamon vett részt. Kéziratos szabályzattöredéke tulajdonképpen a kurzuson elhangzottakat foglalta rendszerbe a magyar honvédtisztek számára. Elsősorban geometriai és műszaki ismereteket tartalmaz.

A *Pro Militum Artibus* sorozat ezen kötete – szorosan kapcsolódva az előző művekhez –, amely a Kossuth Lajos személye körül szerveződő emigráció hadtudományi munkásságát mutatja be, elsősorban a 19. század második felének magyar katonai gondolkodásához kíván forrásbázist teremteni.

KATONAI SZABÁLYZATOK A MAGYAR HADTÖRTÉNELEMBEN 1867-IG

Az önálló magyar katonai gondolkodás és katonai szaknyelv megszületését a 17. század második feléhez köthetjük, elsősorban gróf Zrínyi Miklós költő-hadvezér tevékenységéhez. Ezeket az elveket a későbbiek folyamán a Rákóczi-szabadságharc hadseregében a fejedelem és tábornokai ültették át a gyakorlatba. A szabadságharc leverését követő

évszázadban azonban kevés munka jelent meg, és ezek is többnyire idegen szabályzatok fordításai voltak.¹

Az 1790–1849. közötti időszakot Hermann Róbert így értékelte átfogó tanulmányában:

„Sokkal kevésbé jeleskedett a magyar hadtudomány az önálló művek alkotásában. A legújabb kutatások szerint 1790 és 1847 között összesen 118 hadtudományi munka jelent meg Magyarországon vagy magyarországi szerzőktől a Habsburg-monarchia területén. (Ebben a számban a hadtörténeti jellegű művek nem szerepelnek.) Ebből összesen 53 volt magyar nyelvű munka, de közülük 41 szabályzat, törvény vagy törvéymelléklet. A fennmaradó 12 munka között van két szótár, négy fordítás, két ünnepi beszéd s csupán négy olyan mű akad, amely önálló alkotásnak tekinthető, bár ezek egyike is inkább az idegen nyelvű szakirodalom kompilációjának tűnik. A maradék három mű megjelenési éve 1790 (az utolsó török háború után), 1807, s 1845. (Ez utóbbi munka, Korponay János »Hadi földírás«-a második kötete már 1848 májusában látott napvilágot.) Újabban került elő egy magyar szerzőtől, magyar nyelven, de német földön kiadott munka, Simonyi József ezredesnek, a nevezetes Simonyi őbesternek a badeni Freiburg városában 1815-ben kiadott magyar nyelvű szabályzata.

Mindennek persze nem a magyar hadtudósok lustasága volt az oka, hiszen némelyikük egyéni írói teljesítménye kimondottan imponáló volt. A hadtudomány magyar nyelvű művelésének nem volt saját orgánuma; a cenzúra nem tűrte a birodalmi hadügyet ártételeken bíráló elméleti munkákat; s nem kedvelte az önálló magyar fegyveres erő távlati megteremtésével kapcsolatos értekezéseket sem. Maradt tehát a hadtudósok »vigasz-ága«, a hadtörténelem, azon belül az önálló magyar államiség korának, illetve egyes magyar alakulatok dicsőségének bemutatása.

Összefoglalva: a reformkorban kialakultak az önálló magyar hadtudomány személyi, intézményi és nyelvi feltételei, de Magyarország alávett helyzete miatt ezekkel nem lehetett élni. Megszületett a magyar katonai szaknyelv, de a hadseregben nem alkalmazták. Törvény született az önálló magyar tisztképzésről, megvolt hozzá az épület, de az oktatást nem engedték megindítani. Voltak a nemzetközi szakirodalmat nyomon követő magyar hadtudósok, akiknek külön alosztálya volt az Akadémián – csak éppen nem jelentethették meg azt, amit szerettek volna.

Ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy mennyire nem foglalkoztak a magyar hadtudományi irodalom 17–18. századi műveivel. Igaz, ezek jelentős része ekkor még kéziratban volt; Zrínyi Miklós hadtudományi munkáit is csak az 1850-es években fedezte fel – a magyar irodalomtudomány.

1848–1849-ben a magyar hadtudomány lehetőségeiben és helyzetében komoly változás következett be. Létrejött a független felelős magyar kormány, amelynek volt külön hadügyi (honvédelmi) tárcája is. Számítani lehetett arra, hogy a népképviselői országgyűlés végre törvényt hoz az önálló magyar katonai felsőoktatási intézményről, a Ludoviceumról. Megszűnt a cenzúra, azaz az önálló magyar

¹ A témakör feldolgozását Hermann Róbert, Markó Árpád, Ács Tibor és Pásztai László végezte el. Tanulmányunkban elsősorban az ő kutatási eredményeikre támaszkodunk. Lásd HERMANN 2022; MARKÓ 2022; ÁCS 1995; PÁSZTI 2007, 2017.

hadügy többé nem számított tiltott témának. Megszületett a magyar hadsereg (honvédsereg), azaz volt egy olyan szervezet, amely kimondottan igényelte a magyar katonai szaknyelvet.”²

A szabadságharc alatti szabályzatok többségét Gál Sándor ezredes, a székelyföldi hadosztály későbbi parancsnoka írta és fordította.³ Emellett még Raksányi Imre huszár alezredes alkotott maradandót. Markó Árpád kutatásai szerint:

„A magyar katonai szakirodalom fejlesztésének lelkes előmozdítója volt Raksányi Imre. 1818-ban született, tüzérségi szakkiképzését Bécsben szerezte meg s ott alkalmat volt a német nyelvű szakirodalom könyveit tanulmányozni. Ekkor érelődött meg benne a szándék, hogy a magyar tisztikar magasabb katonai műveltségének fokozására, egy katonai szaklap kiadását fogja szorgalmazni. Bár ezt a szándékát már 1843-ban javasolta az országgyűlésnek, próbálkozását elutasították. 1848-ban kiadott egy röpiratot: »Honvédelmi Szövétnek« címen s ebben újból felveti a magyar katonai szaklap kiadásának fontosságát.

Az 1848. március 25-én Pozsonyban megjelent kiadvány előszavában ezt írja: »[...] Itt az ideje, hogy a magyar valahára katonai tudományokkal is foglalatossádjék. Alulírt az elől kitett cím alatt egy népszerű hadtudományi folyóiratot kívánok megindítani a magyar hírlapirodalom első zsongéjéül.« De aggódik, hogy »[...] lesz-e elég magyar katonai tudományunk – nem mondom az állandó hadsereg visszamagyarosítására –, hanem csak a nemzetőrség oly gyors organizációjára is?»

Raksányi lelkes vállalkozása kútba esett. [...] Amikor Raksányi értesült arról, hogy a Tudományos Akadémia – akkor Tudós Társaság, 1847-ben 1849. március 31-iki határidőre egy pályátelt tűzött ki, amelynek a tárgya a »[...] Nemesi felkelésünk rendszere célszerű átalakításának javaslata« volt, nagy örömmel fogott hozzá e neki nagyon kedves tárgy körbe vágó dolgozat megírásához. De jöttek a pesti márciusi események, azután a háború s így ezt a tervét sem tudta végrehajtani. A szabadságharc alatt különben sem volt ideje beható irodalmi kutatásokhoz és íráshoz, mert mint Kossuth rokona, a Kormányzó környezetében szolgált, többször tárgyalt fontos katonapolitikai kérdésekben a különböző minisztériumokkal, szakközegekkel és hatóságokkal. Valószínűleg a 1849. augusztus 9-én vívott Temesvár melletti harcban lelte hősi halálát.”⁴

Az 1848–1849-es szabadságharc honvédhadserege számos olyan harcászati és haditechnikai újítást vezetett be, amely előremutató volt. A tüzérségnél áttértek a nyolclöveges ütegekre, ezt 1850-ben a Habsburg-haderő is rendszeresítette. Noha csak Vác és Szolnok között volt vasútvonal, azt a csapatok mozgatására és a hadianyag szállítására kiválóan alkalmazták. Az újonc honvédtüzérek nagyszerűen működtek, a nehézlovasság pótlását

² HERMANN 2022: 14–15. Itt figyelembe kell venni azt is, hogy 1844-től a magyar volt az államnyelv.

³ NÉMETH 2008: 140–195.

⁴ MARKÓ 2022: 248.

pedig hatékonyan oldották meg a huszársággal. Emellett a Dunán és a Balatonon először jelent meg hadihajó, a Mészáros és a Kisfaludy felfegyverzett gőzös.

Az 1848–1849-es szabadságharc leverése és a kiegyezés közötti időszakot (1849–1867) a magyar katonai szaknyelv fejlődése szempontjából Markó így értékelte:

„A szabadságharc lezajlása után Magyarországra szakadt abszolutisztikus uralom idejében – 1849-től 1868-ig – a magyar katonai nyelv továbbfejlesztéséről hazánkban nem beszélhetünk, önálló magyar nemzeti hadsereg nem volt, Magyarországon túlnyomó részben idegen nemzetiségű katonai és csendőrségi csapatok laktak. A magyar ezredeket az olasz hadszíntéren, a Felső-Olaszországot megszállva tartó osztrák haderő kötelékeibe osztották be. Se ott, se itthon senkinek sem volt kedve és alkalmja a 48-as szabályzatoknak – mint azt értekezésem előző fejezetében tárgyaltam – helytelen magyarságú műszavait és katonai nyelvezetét újabb elbírálás tárgyává tenni és azt megjavítani. És mégis, éppen ezekben az években, közelebbről 1850–1851-ben Magyarország határain kívül, Törökországban megszületett egy olyan kitűnő magyar katonai nyelv – sajnos csak kéziratban maradt meg az utókorra –, amely, ha a gyakorlatban életbe léphetett volna, annak megteremtőjét ma nemcsak a szabadságharc legelső vezető egyéniségének tisztelhetnők, de benne a magyar katonai nyelv reformátorát is ünnepelhetnők. Kossuth Lajos, emigrációja első éveit Kiutahiában arra használta fel, hogy rendkívül behatóan foglalkozva a katonai tudomány, a hadvezetés, hadseregszervezés, és a gyakorlati kiképzés minden ágazatával, maga fogalmazta részletes utasítások bő gyűjteményét állította össze. Turini hagyatékában az Országos Levéltár gyűjteményében találjuk ezt a rendkívül értékes kéziratgyűjteményt.”⁵

Kossuth hadtudományi munkásságát Hermann Róbert így értékelte:

„Kimondottan hadtudományi tanulmányokat folytatott, s ilyen munkákat írt a szintén emigrációba kényszerült Kossuth Lajos kormányzóelnök, a szabadságharc politikai vezetője. Kossuth úgy vélte, hogy az újabb szabadságharc esetén önmagának kellene ellátnia a magyar hadsereg fővezéri teendőit is, hiszen a vereség okát éppen az egységes katonai vezetés hiányában látta. Törökországi emigrációjában katonai elméleti órákat vett az emigráns katonák egy részétől, s az 1860-as évekig a rendelkezésére álló hadtudományi munkák alapján 19 különböző katonai elméleti jellegű, hosszabb-rövidebb munkát írt. Ezek részben a magyar szabadságharcból vett példák alapján világítják meg a stratégia és taktika egyes kérdéseit. Munkáiban az elméleti művekben nem túl gazdag magyar hadtudományi irodalom kiemelkedő, noha eredeti gondolatokban természetesen nem bővelkedő darabjait tisztelhetjük. Sőt, egy önálló szabályzatot is kidolgozott az újból felállítandó magyar honvédsereg számára.”⁶

⁵ MARKÓ 2022: 261.

⁶ HERMANN 2022: 20.

Markó ebben a vonatkozásban elsősorban Kossuth Lajos hadtudományi munkásságát emelte ki, amelyet akadémiai doktori értekezésében dolgozott fel. Ugyanakkor hangsúlyozta:

„Érdekes megemlíteni, hogy Kossuth szabályzatszerkesztői tevékenységétől függetlenül, a Genfben letelepedett emigránsok körében is készült 1864–1865-ben egy oktatási, illetve gyakorlati szabályzat magyar nyelven. Utóbbihoz Vetter Antal, a kitűnő 48-as honvédtábornok írt előszót, amiből kitérünk, hogy azt ő, »[...] egyetértve szaktudósokkal és régi fegyvertársakkal [...]« állította össze az osztrák hadsereg szabályai szerint »[...] a nemzeti kormány későbbi jóváhagyását fenntartva a haza szolgálatbani mihezartására végett«. A szerkesztés időpontjából azt következtethetjük, hogy valószínűleg a Bismarcktól támogatott Klapka-légióra számítva készült. Tehát valószínűleg akkor jelent volna meg nyomtatásban, ha sikerül az emigránsoktól remélt újabb szabadságharc során hazatérni.”⁷

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Habsburg Birodalom külpolitikai helyzete rendkívül stabil volt. I. Ferenc József császár az 1853–1856 között vívott krími háborúban a reálpolitikai lehetőségeket felmérve semleges álláspontra helyezkedett, ami szembefordította őt korábbi megmentőjével, I. Miklós orosz cárral. Ugyanakkor a korszak hadászata és haditechnikája átalakulóban volt. 1842-től megjelentek a hátultöltős porosz Dreyse típusú gyútűs puskák, illetve a hátultöltős lövegek. Ezzel a fejlődéssel a birodalom konzervatív vezetése sokáig képtelen volt lépést tartani. Csak az 1859. évi solferinói, illetve az 1866-os königráti vesztés döntő ütközet ébresztette rá a változások elfogadására.

Az osztrák haderőben az 1854 mintájú előltöltős lökupaos Lorenz-puskát 1867-től felváltotta az első, Wänzl-féle 1854/67 mintájú hátultöltő puska, amely az előző átalakításával jött létre. Még ebben az évben bevezették a kisebb űrméretű Wernld-féle puskát, amelyet az 1880-as években követett a Mannlicher ismétlőpuska.⁸ A tüzérségnél már korábban, 1863-ban megkezdődött a korszerűsítés, amikor is bevezették a huzagolt csövű lövegeket, amelyeknek kb. háromszor nagyobb volt a lőtávolsága, mint a sima csövűekének. 1875-ben aztán rendszeresítették a hátultöltős, acélbronz, lögyapottal tüzelő úgynevezett Uchatius-ágyúkat. Egyúttal a röppentyűket, másképpen hadi rakétákat kivonták a hadrendből.⁹

A tüzfegyverek fejlődése átalakította a harcászatot is. A magyar szabadságharc, de még az 1859. évi itáliai hadjárat is azt az elgondolást erősítette, miszerint a támadás fő ereje a nagy tömegekben végrehajtott szuronyrohamban rejlik (lökemharcászat). Ez a taktika azonban Königrátnél véresen összeomlott a porosz hátultöltős puskák tüzeiben. A tapasztalatok levonása után már laza rajvonalakat és legfeljebb századoszlopokat alkalmaztak, és a tüzerőre helyezték a hangsúlyt.

⁷ MARKÓ 2022: 269–270.

⁸ BARCZY 1991: 101.

⁹ JÓZSA 1990: 69–70.

A lovasság Königrätznél intézett utoljára nagy tömegű, festői rohamokat az ellenség ellen. Utána egységesítették a szervezetét, és lényegében megszüntették a könnyű- és nehézlovasság közti különbséget, a vértres ezredeket pedig dragonyossá alakították át. A tüzérezredeket is átszervezték, leválasztották a vártüzérséget, a tábori tüzérséget ütegekre és szállító keretre tagolták.¹⁰

Ezt a rövid kitérőt azért tartottuk szükségesnek, hogy szemléltessük, mindkét itt közölt szabályzat olyan időszak szellemi terméke, amikor a haderők, a harcászat és a haditechnika – az európai ipari fejlődés és demográfiai robbanás következtében – átalakulóban voltak.

Pásztai László kutatásai szerint 1850–1867 között összesen 52 hadtudományi jellegű mű jelent meg Magyarországon vagy magyar szerzőtől külföldön, ezekből 21 volt magyar vagy kétnyelvű, de ezek közül összesen 6 olyan volt, amely nem szabályzat vagy törvény- és jogszabálymagyarázat.¹¹

Végezetül Hermann Róbert összegzését szeretnénk idézni:

„A magyar hadtudomány helyzetének gyökeres megváltozását egy újabb politikai változás, az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés hozta meg. Az önálló magyar honvédség (újra)felállítása kapcsán tucatnyi elméleti röpirat és memorandum született. A katonai kérdések megtárgyalását szolgálta a végre meginduló első magyar katonai szaklap, »A Honvéd«. A Ludovika Katonai Akadémia 1873. évi megnyitása után végre megvalósulhatott az a hármas feltételrendszer, amely a hadtudomány magyar nyelvű művelését lehetővé tette: a magyar katonai szaknyelv, a magyar vezényleti nyelvű haderő, valamint a magyar nyelvű katonai felsőoktatás.”¹²

VETTER ANTAL ALTÁBORNAGY SZABÁLYZATA

Doggenfeldi Vetter Antal Mestrében, Velence elővárosában született 1803. július 3-án. Apja budai születésű császári-királyi alezredes, anyja Szombathelyről származott. Német anyanyelvű, vagyontalan, római katolikus vallású volt. Tanulmányait Pécsen (gimnáziumban) és a bécsújhelyi katonai akadémián végezte (1815–1823). 1823-tól zászlós a 18., 1831-től hadnagy a 27. sorgyalozezredben. 1831–1839 között a grazi katonaiskola erődítéstant oktató tanára volt, 1834-től főhadnagy. 1839-től alszázados, 1840-től főszázados, 1845-től őrnagy, 1848. június 30-ától alezredes, a 37. Máriássy-sorgyalozezred 3. zászlóaljának parancsnoka Nagyváradon. 1834-ben megházasodott, első felesége Reisinger Teréz volt, majd az ő halála után elvette Pauer Arankát.

¹⁰ BARCZY 1991: 105–109.

¹¹ PÁSZTAI 2017: 1057–1070.

¹² HERMANN 2022: 21.

1. kép. Vetter Antal altábornagy (Marastoni József litográfiája)

Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

1848 júliusában alakulatával a bánsági hadszíntérre vezényelték, részt vett a szerb felkelők elleni harcokban. Szeptember 2-án kitüntette magát a perlaszi tábor bevétele-nél. Október 1-jétől ezredes és dandárparancsnok, illetve október közepétől a bánsági hadtest egyik hadosztályának parancsnoka volt Nagybecskerek székhellyel. November 1-jétől vezérőrnagy lett, megbízták a honvédsereg táborkarának megszervezésével, december 4-étől a hadügyminisztérium tábornoki (vezérkari) osztályának főnöke lett. December 28-án a felső-tiszai hadtest élén hadakozó Mészáros Lázár vezérőrnagy hadügy-miniszter helyettese, Kossuth Lajosnak, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének első számú katonai tanácsadója lett. 1848–1849 fordulóján ő irányította a fővárosok katonai kiűrését. Az 1849. január 2-ai pesti haditanácson elfogadták tervét a honvédsereg főerőinek Tisza mögött történő összevonását illetően. Március 8-ától altábornagy, a feldunai hadsereg parancsnoka lett. Ugyanekkor a Magyar Katonai Érdemjel 2. osztályával is kitüntették. Március 16–17-én serege zömével Cibakházánál átkelt a Tiszán, másnap azonban visszatért a folyó bal partjára. (Ennek oka az volt, hogy számításával ellentétben a császári fősereg nem Gödöllő térségében, ahol oldalba akarta támadni, hanem – mint kiderült – vele szemben, Nagykovács közterületén összpontosult.) Súlyosan megbetegedett, majd március 28-án átadta a hadsereg parancsnokságát Görgei Artúr vezérőrnagynak.

Április végén ismét szolgálatra jelentkezett, június végén a délvidéki sereg parancsnoka lett, amely a IV., a bácskai, az V. hadtestből (temesvári ostromsereg), Józef Bem altábornagy Temesközben hagyott hadosztályából, valamint a július közepén a Bácskába érkező Kmety-hadosztályból állt. Július második felében a július 14-ei kishegyesi győzelem nyomán felszabadította a Bácskát, és csapataival biztosította a Szegednél összpontosított fősereg hátába eső délvidéki területeket. Ez utóbbi visszavonulásával seregarancsnoki hatásköre azonban lényegében megszűnt, mivel seregtestei fokozatosan gróf Henryk Dembiński altábornagy alárendeltségébe kerültek. Ezért, valamint annak következtében, hogy nem értett egyet a lengyel tábornok harc nélküli visszavonulásával, augusztus 7-e táján leköszönt a parancsnokságról.

A szőlősi fegyverletétel és rövid bujkálás után 1850 májusában külföldre menekült. Távollétében a Császári-Királyi Hadbíróság halálra ítélte. Az emigrációban Kossuth megbízásából részt vett a sikertelen milánói felkelés előkészítésében (1852–1853). Az 1859-es piemonti–francia–osztrák háború idején az olaszországi magyar légio egyik szervezője, illetve parancsnoka volt, 1866-ban Klapka György oldalán részt vett a poroszországi magyar légio szervezésében. A kiegyezés után hazatért. Gróf Andrássy Gyula miniszterelnök és honvédelmi miniszter katonai tanácsadójaként fontos szerepet játszott a Magyar Királyi Honvédség létrehozásában, amelynél azonban emigráns múltja miatt nem alkalmazták. A későbbiek folyamán honvédtábornoki nyugdíjat kapott. Budapesten hunyt el 1882. július 26-án.¹³

¹³ BONA 2000: 189–190.

1866-ra Poroszország és a Habsburg Birodalom között háborús helyzet alakult ki. Ennek tétje az volt, hogy az előbbi névvel fémjelzett kisméretű vagy az utóbbi által irányított nagyméretű egység jön-e létre. Ez lehetőséget biztosított a Kossuth-emigráció számára is, amely addig elsősorban a francia és a piemonti (olasz) kormánynál keresett támogatást Magyarország felszabadítására. Ezen kezdeményezést Solymosi József történész-levéltáros így értékelte:

„Az 1866-ban meginduló porosz–olasz–osztrák háború adta az utolsó lehetőséget a magyarországi felkelésre, de ez már csak paródiája volt az eddigi elképzeléseknek. A hazai hírek már a kiegyezés előkészítéséről szóltak, 1865 áprilisában Deák Ferenc húsvéti cikke is napvilágot látott, amely a lehetséges kompromisszum egyes pontjait vázolta fel. Kossuth mégis elhitte – felelőtlen hazai politikusok, Csáky Tivadar és Komáromy György elhitették vele –, hogy Magyarországon megtörténtek egy felkelés előkészületei. Megbeszéléseik alapján nagyszabású tervet dolgoztak ki az ország felszabadítására. Északról a porosz hadsereg, Olaszország felől Garibaldi 28 000 főt számláló segítségerege, benne az újjászervezett magyar légiónal, Szerbia felől Türr István, a román fejedelemségek felől egy még kinevezendő személy által vezetve törtek volna be csapatok. Mindemellett megvalósult volna a magyar felkelés is. Természetesen az események elsodorták a terveket, a magyarországi felkelésnek pedig híre-hamva se volt, a magyar nemzetiségű osztrák foglyok még Kossuth felhívására sem jelentkeztek a légióba. Az országba végül egy másik fegyveres csapat tört be, amit történetesen Klapka György tábornok vezetett. Parancsnoksága alatt egy a fentiekől függetlenül Poroszországban szerveződött új magyar légiónak állt. Ennek létszáma elérte az 1500 főt. Az egész légiónak egy »dandárt« alkotott, melybe nyolc gyalogos és egy huszárszázad tartozott. Amikor augusztus első napjaiban csapatai élén Klapka György tábornok 1849 után először ismét magyar területre lépett, súlyos csalódást kellett átélnie. Megjelenése semmilyen lelkesedést nem váltott ki, és a porosz–osztrák fegyverszünet megkötése után értelme sem volt. A légiónak hamarosan visszavonult a poroszok által megszállt területre.”¹⁴

A légiónak létrehozása érdekében 1866. július 15-én gróf Csáky Tivadar megállapodást kötött Friedrich von Schütz porosz hadügyminiszter-helyettestel a magyar légiónak létrehozásáról. Másnap a hadügyminiszteri tisztségre jelölt Vetter Antal altábornagy kiáltványt adott ki, amelyben bejelentette, hogy a magyar ideiglenes kormánytól poroszországi magyar légiónak felállítására kapott megbízatást, amely a porosz hadsereggel közösen fogja kivívni Magyarország függetlenségét. Ugyancsak július 16-án megkezdődött a toborzás a magyar hadifoglyok körében, akiket a jobb ellátás és a fizetés ígéretével igyekeztek rábírni a légiónak való belépésre. A légiónak katonáit a sziléziai Neissében (Nysa), sátoztáborban szállásolták el, és 6000 honvédegyenruhát rendeltek

¹⁴ SOLYMOSI 2017: 942.

számukra Berlinből. Azonban alig több mint egy hét alatt mindössze csak körülbelül 2000 embert sikerült toborozniuk.¹⁵

Farkas Katalin kutatásai szerint:

„Az egész sereg egy dandárt alkotott. A légió főfelügyelője Vetter altábornagy, főparancsnoka Klapka tábornok, a dandárparancsnok pedig Mogyoródy (Kaiser) Adolf ezredes lett. Artur von Seherthoss Klapka szárnysegédjeként, Rényi György pedig a Csákynek alárendelt diplomáciai osztály vezetőjeként tevékenykedett a légióban. Csáky és Komáromy ezredesi rangban voltak jelen a tisztikarban, amelynek tagjai közé tartozott Bethlen Gergely gróf és Károlyi Györgyné grófné két legfiatalabb fia, István és Tibor is. Mivel a légió fenntartását a porosz kormány vállalta magára, a katonák a fizetést és a felszerelést Drygalski porosz királyi megbízottól vehették át. Klapka a magyar légió mellé rendelt porosz ezredessel, Döringgel megtárgyalta a hadművelleti tervet, majd július 26-án beöltöztették a légió tagjait, és sor került a zászlóeszküre.”¹⁶

A mintegy 1500 fős úgynevezett Klapka-légió parancsnokságát Klapka György későn, 1866. július 26-án vette át, amikor a porosz–osztrák háború lényegében már befejeződött. Ennek ellenére a légió 1866. augusztus 3-án a Jablunka-hágón át Magyarország területére lépett, de már néhány nap múlva kénytelen volt különösebb eredmény nélkül visszavonulni porosz területre. Klapka augusztus 14-én lemondott a parancsnokságról.

A kudarchoz nagymértékben hozzájárult, hogy a zömében szlovák etnikum által lakott vidék lakossága semmiféle szimpátiát nem vállalt a betörő erőkkel, emellett a hadműveleteket maga Kossuth sem támogatta, sőt kifejtette, hogy azokért felelősséget sem hajlandó vállalni.

EGY MŰSZAKI-MATEMATIKAI TANKÖNYV A BRIT BIRODALOMBÓL

A másik szabályzat-tankönyv szerzője Nödl (Noedl) Antal Károly honvéd százados volt. Ismereteink szerint a szerző 1823-ban született. 1848 júniusában beállt a Pesten alakuló 1. honvédzászlóaljhoz. Ősszel részt vett a Jelačić elleni harcokban. Október 6-tól hadnagy volt, 1849. január 9-én főhadnaggyá léptették elő zászlóaljánál a feldunai (VII.) hadtestben. Alakulatával végigharcolta a tavaszi hadjáratot. 1849. augusztus 29-étől százados lett a 204. honvédzászlóaljban, a komáromi várőrségnél.

¹⁵ FARKAS 2011: 133–134.

¹⁶ FARKAS 2011: 135.

Nödl Antal Károly katonai szolgálata

Szerzőnk tehát honvédtiszt volt 1848–1849-ben, a továbbiakban két alakulat történéseit szeretném feleleveníteni. A honvédzászlóaljak felállításának előzményei 1848 tavaszára nyúlnak vissza. Az első felelős magyar minisztérium, a gróf Batthyány Lajos vezette kormány már megalakulásakor kevesellte a rendelkezésre álló haderőt, ezért az 1848. évi XXII. törvénycikk megfogalmazásait felhasználva megteremtette az önkéntes honvédzászlóaljak szervezésének feltételeit. Erre ösztönzőleg hatott a horvát és szerb veszély miatt kialakult feszült helyzet. Május 16-án jelent meg az Országos Nemzetőrségi Haditanács kiáltványa, amely 10 ezer fős rendes nemzetőrség toborzásának megkezdését jelentette be. A kiáltványban kifejtették, hogy az önkéntesek szolgálati ideje három év lesz, és felszólították a seregrebéli tiszteket a jelentkezésre. A zászlóaljok kiképzése és irányítása megegyezett a többi soralakulattal. Noha az új alakulatokat a nemzetőrség szervezetébe tagolták be, annak eltérő jellege a kor embere előtt is egyértelmű volt, hiszen a toborzáskor a nemzetőrségi cenzust nem alkalmazták. Az új alakulatok tagjait az osztrák *Landwehr* szó tükörfordítása alapján rövidesen honvédeknek nevezték. Az új zászlóaljakat eredetileg 1094 főre tervezték, tisztikarukat 1 őrnagy, 1 segéd tiszt, 6 században századonként 1 százados és 1 főhadnagy, 2 hadnagy, az altiszti kart 2 őrmester, 12 tizedes, 2 dobos és 1 ács alkotta. Egy század 160 honvédből állt. A zászlóaljakhoz tartozott még 1 fő- és 1 alorvos, 1 hadügyész, 1 számvevő segéd és 2 zászlós.

1848 nyarán a délvidéki véres polgárháború, illetve a horvát helyzet kiéleződése egyre erőteljesebben vetette fel az önálló magyar hadsereg létrehozásának gondolatát. A magyar kormány rendelkezése alatt álló fegyveres testületek ugyanis – kivéve a honvédzászlóaljakat – nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az országban állomásozó császári-királyi csapatok tábornoki és felsőbb tisztikara szinte nyílt ellenszenvvel tekintett a forradalom nyomán kialakult magyarországi viszonyokra, így harckészségük kétséges volt.

Míg a császári-királyi sorkatonaság tekintetében a megbízhatatlanság, addig a magyar nemzetőrség esetében az alkalmatlanság kérdése vetődött fel. A laza szervezetű, rosszul felfegyverzett és gyakran fegyelmezetlen nemzetőrség ugyanis inkább csak belső karhatalmi funkciók ellátására, semmint a kor rendes háborújának vívására volt alkalmas. Mindezeket figyelembe véve nem véletlen, hogy a Batthyány-kormány álláspontját kifejtő pénzügy-miniszter, Kossuth Lajos július 11-én nagy hatású beszédben kérte az első népképviselői parlamenttől a „magyar sereg létszámának 200 ezer főre emelését”, valamint az ehhez szükséges 40 millió forintnyi hadi hitel megajánlását. A híres jelenetben felhangzó „megadjuk!” azonban csak elvi döntést jelentett: több mint egy hónapnak kellett eltelnie, hogy a Mészáros Lázár által kidolgozott konkrét törvényjavaslat augusztus 23-án törvénnyé váljon, életbe léptetését azt követően pedig az uralkodói szentesítés elmaradása hátráltatta.¹⁷

¹⁷ Erre nézve lásd URBÁN 1973: 223–360.

Az első 10 honvédzászlóalj – köztük a fővárosokban alakult 1., amelybe Nödl Antal Károly is jelentkezett – a miniszterelnök fentebb már idézett május 16-i felszólítása révén jött létre. A 10 alakulat közül kettő alakult Budapesten, ezek rendszeresített létszáma gyorsan betelt, így gyorsan megkezdték kiképzésüket és felszerelésüket. Az oktatást a császári-királyi haderőből átlépett vagy nyugállományú tisztek végezték, míg a fegyverzetet és a felszerelést a központi, budai fegyverraktárból biztosították.

A honvédsereg legnagyobb számban használt lőfegyvere az 1842 M Augustin rendszerű, előltöltős, gyutacsos gyalogsági puská volt. Kémiai gyújtású, modern fegyvernek számított, de még sima csővel készült, a fegyver lőportöltetének gyújtását végző gyutacsos perkussziós lakatú volt. Ezzel a típussal voltak ellátva az 1. honvédzászlóalj katonái is. Ezen fegyverek lőtávolsága elvileg 700 méter volt, a gyakorlatban azonban csak 250 méterig lehetett velük hatásosan lőni. Ezen puskákhoz az 1838 M Laukart típusú négyélű döfőszuronyt használták a legnagyobb számban. A honvédtisztek fegyverzetéhez tartozott még a szablya, amely elsősorban a vezénylés eszköze volt.¹⁸

Egyenruházatuk és felszerelésük általában megegyezett a többi honvédzászlóaljjal. Ezen a téren azonban nehéz egységes ruházatról beszélnünk. Az utóbbi természetesen létezett, ez az előírások szerint vörös zsinórozású kávébarna atillából, vörös zsinórozású vitézkötéses világoskék nadrágból, piros-fehér-zöld színű rózsával ellátott fekete csákóból (ezt a tábori szolgálatban a kék sapka helyettesítette), nyakravalóból és nadrágból állt. Szintén tábori körülmények között viselték a sötét köpenyt. A felszereléshez tartozott még a tölténytáska, amelyet fekete vállszíjon hordtak, és a szuronytok. Ezt egészítette ki még a bornyúnak nevezett hátbőrönd, a kenyérszak és a kulacs. Az utóbbit négy honvéd közösen használta.¹⁹

Az alakulat zászlószenteléséről szemléletes leírás maradt fenn a korabeli sajtóban:

„Pest, jún. 24. te Ismét nagyszerű ünnepélyt ültünk. Az önkéntes honvédsereg budapesti két zászlóalja²⁰ távozott el körünkből, és kitűzött céljához, közelebb a győzelem helyéhez. Korán reggel már lepve voltak utcáink. A nagy Újpiacot a nemzetőrség fogta körül. A nap hősei, önkénteseink az országút felőli részen voltak fölállítva. Nyolc óra tájban egy kocsi érkezett meg a két ezred zászlótartóival. A lelkes hölgykezekről készített lobogók a tömeg örömriválgásai közt hordoztatának körül. Nemsokára újabb éljenek, új lelkesedés tört ki. Miniszterelnökünk és hadügyminiszterünk vágtatott elő. A hadügyminiszter a tisztikar kíséretében, a fölállított csapatokon közszemlért tartott, sűrű éljenzés a szörnyű szűnni nem akaró kitörései közt.

Kevéssel a szemle után megérkeztek a hazának két lelkes hölgye, Batthyány Lajosné²¹ és Károlyi Györgyné, keresztanyái a két első tisztán magyar lobogónak. Éljenek és éljenek hangoztak szűnni nem akaróan minden

¹⁸ KEDVES 2002: 55–65.

¹⁹ KEDVES 2002: 55.

²⁰ 1–2. honvédzászlóalj.

²¹ Gróf Batthyány Lajos neje, született Zichy Antónia grófnő.

2. kép. Honvéd törzstiszt (Domokos Imre rajza)

Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

3. kép. Buda és Pest a 19. század közepén (fajetszet Rohbock Lajos rajza után)

Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

felől, s kebleinken az ily nagyszerű ünnepélyek által élesztetni szokott meleg elfogultság rengett keresztül. Rövid ima után a zászlók fölszenteltettek, s rájuk szegeztek a jelszókkel ellátott szalagok. »Él magyar, áll Buda még!«: tündöklék le az első század lobogójának Batthyányné keresztanya által ajándékozott szalagjáról. »Ne bántsda a magyart!«: szól a második zászlóalj lobogója, melynek Károlyiné keresztanyja. A két első szeget a két keresztanya verte be a haza nevében. Utánok a miniszterelnök, a hadügyminiszter s több tisztek, az alkotmány, király, nádor s sorkatonaság, a polgárság, nemzetőrség, a Radicál Kör stb. nevében. A szegek beveretése után a két zászlótartó szólítottatott elő, felhivatván, ha készek-e a rájukbízott lobogóért élni és halni, erős és szilárd hangon esküvék, hogy hozzájuk hűtlenek soha nem lesznek. Ekkor esküdtek fel az alkotmány iránti hűségre és védelemre önkéntesink. Szükségtelen mondanunk, hogy a szegek beverését, úgy az eskütelét mindannyi roppant éljenzés kísérel. Végül derék hadügyminiszterünk tartott egy rövid, de lelkes és valódi magyar érzelmű beszédet a haza felesketett védőihöz, vagy mint ő mondá, serdülő fiatal bajtársaihoz. Megmagyarázá, mit jelentenek lobogóik jelszavai, s buzdítólag inté őket e jelszavak értelmének szüntelen szem előtt tartására. Mondá, hogy most édes hazánk védelmére mennek, mennek a csatába, de nemcsak vívni, hanem győzni is. E lelkes szavak még inkább átvillanyozták a kebleket, s az éljenmorajnak és kendőlobogtatásnak csak a csapatok megindulása vetett végett. Az első zászlóalj a Duna, a második a vaspálya²² felé

²² Szolnok felé vasúton.

indult. A roppant néptömeg határozatlanul tétozódott, hogy melyik felé menjen, mert mindkét rész iránt egyenlő rokonszenvvel viselteték. Mi a gőzöshöz tartottunk. S minő lélekemelő látványnak valánk tanúi. Minden ablaka a gyönyörű házornak, minden része a hosszú hídnak, minden pont a partokon rakva nézőkkel, búcsúzó barátokkal és rokonokkal. Az idegenkedés itt ismeretlen volt; mint régi barátok szorítánk kezét mindnyájan, s ezrek egyhangú áldása, szerencseóhajtásai kísérik a távozókat. Több anyákat láttunk gyermekeik, lelkes fiaik keblén, s tisztelettel emeltünk kalapot, midőn láttuk, hogy az anyai kebel szorongása megszűnt a haza szent érdeke előtt. Atyákat láttunk, kik egy tüzes szülői csókkal, vidáman és buzdítólag váltak meg fiaiktól; és szívünkben repesett az édes remény honunk dicső jövője iránt. Nem, e haza el nem vesztet! Hol annyi hő kebel dobog, hol annyi nemes kar emelkedik ügyünk mellett. A hajók megindulása új jelt adott a fáradszórólú éljenezőknek; és elmenének szabadságunk és függetlenségünk derék védői. A magyarok istene kísértje lépteiket őrszemeivel; legyen győzelmök oly nagyszerű, mint volt elválásuk tőlünk. Legyen karjaik csapása oly ellentállhatatlan, mint a lelkesülés, mely ma minden keblet átjárt, és hozza vissza őket a béke istene, feldíszítve a győzelem babéraival, az ellen elfoglalt fegyvereivel és díszjeleivel, s ha kell, dicső harcban kapott sebekkel. Karjaink úgy fognak elébök tárulni, mint most utánok terjesztjük. Az üdvözlés nem leendő kisebbszerű, mint volt a búcsú. Ha isten és a honszeretet velünk, úgy ki ellenünk?

Lehetetlen bosszankodással meg nem szólnunk a gőzhajótársaságnak azon hanyagságát, mely szerint a vontatóhajókat karfákkal el nem láttatá, pedig úgy tudjuk, hogy ezeken is ép oly fizetésért szállítá önkénteseinket, mint a személyszállító rendes hajó második helyén, mely pedig minden esetre kényelmesebb. A két vontatott hajó annyira tele volt, hogy a szédelgősebbeket vagy jobbkedvűeket mindig féltetni lehet a Dunába bukástól, mely ellen egyetlen durva gerenda által sincsenek megóva.”²³

Az alakulat toborzása tehát a fővárosban indult meg, parancsnokává 1848. május 24-én Lázár György gróf századost nevezték ki.²⁴ A két alakulat toborzási helye – Budapesten kívül – Egerben, Jászberényben és Kunszentmiklóson volt.²⁵ Az első két honvédszászlóalj létszáma már június elején betelt, így a további toborzást Mészáros Lázár vezérőrnagy, hadügyminiszter beszüntette.²⁶

A 1–2. honvédszászlóalj a Károly-laktanyában volt elszállásolva. Itt helyezték el az olasz kiegészítésű 23. (Ceccopieri-) sorgyalogezred két zászlóalját is, amelyet idegen (osztrák, cseh stb.) tisztjei rövidesen a honvédek ellen hangoltak. Ez megnyilvánult a magyar alkotmányra történő eskü letételénél és más eseményeknél. A legvéresebb összetűzésre június 11-én került sor a honvédek és az olasz sorkatonák között, amelynek halálos áldozata is volt. Mivel a fővárosok lakossága a honvédek segítségére sietett, a sorkatonák a lakranyában barikádozták el magukat. Mészáros Lázár hadügyminiszter közreműködésére

²³ *Pesti Hírlap* (1848), 8(91), 588.

²⁴ URBÁN 1999: I. 595.

²⁵ URBÁN 1999: I. 648.

²⁶ URBÁN 1999: I. 677.

a sorkatonákat Komáromba helyezték át. Liptay Ferenc, az 1. honvédszászlóalj akkori főhadnagya későbbi visszatekintésében leírta, hogy több olasz katonát is sikerült megmentenie a honvédek dühétől, amiért István főherceg nádortól dicséretben részesült.²⁷

A kiképzés befejezése után az 1. honvédszászlóaljt Nagykanizsára, a Dráva-vonal szemmel tartására indította Batthyány miniszterelnök.²⁸ Ezen védvonal létrehozását az egyre feszültebbé váló magyar–horvát viszony tette szükségessé. Az alakulat tehát június 24-én indult útnak, és az Ercsi–Velence–Székesfehérvár–Várpalota–Veszprém–Nagyvázsony–Tapolca–Keszthely–Kiskomárom útvonalon július 6-án érkezett Nagykanizsára.²⁹ Csány László királyi biztos, a Dráva-vonal védelmének szervezője így írt bevonulásáról: „A honvédszászlóalj tegnap megérkezett Kanizsára, nagy tetszést nyertek, még a katonai szemmel bírálók előtt is.”³⁰

A védvonal Zala, Somogy, Tolna és Baranya megyében volt felállítva, július közepén megközelítőleg 30 ezer soralakulatot, honvédet és nemzetőrt számlált. A 1. honvédszászlóalj Nagykanizsán, míg a 7. Pápan állomásozott.³¹ Emellett állomásozott itt mintegy 4000 főnyi sorkatonaság is. A haderő parancsnoka Franz Ottinger vezérőrnagy volt, a polgári hatóságok felett – beleértve a nemzetőrséget is – Csány László királyi biztos bírt hatáskörrel. Lényegében ez a védelmi állapot egészen szeptember elejéig tartott.

Az 1. honvédszászlóalj parancsnoka, Lázár őrnagy július 15-én, Csány László királyi biztoshoz intézett beadványában kérte, hogy a honvédtisztek a seregredek tiszteivel megegyező napidíjat kapjanak. A kérést Csány támogatása mellett terjesztette fel a miniszterelnöknek.³²

Az alakulat még július közepén sem volt teljesen felruházva, felszerelve és felfegyverezve, így Nagykanizsáról való elvezénylését sem Csány, sem Batthyány nem támogatta.³³

Noha a honvédeket a későbbiekben hol a Délvidékre, hol Fiuméba akarták vezényelni, végül szeptember elejéig Nagykanizsán maradtak.³⁴

A zászlóaljt augusztusban Nagykanizsáról Muraszerdahelyre vezényelték. A folyami hidat Liptai Ferenc főhadnagya, az 5. század parancsnoka gyűjtatta fel.³⁵

Augusztusban a Dráva-vonatról több soralakulatot a délvidéki hadszíntérre vezényeltek. Pótlásukra Csány honvédszászlóaljakat kért, mert azokkal az idevezényelt nemzetőrök is szimpatizáltak. Sorai szerint:

²⁷ OSZK 2523. Az eseményekre lásd PETE 2014: 85–92.

²⁸ URBÁN 1999: II. 756.

²⁹ URBÁN 1973: 319, 346.

³⁰ Csány László levele Mészáros Lázárhoz. Nagykanizsa, 1848. július 7. Közli: HERMANN 1998: I. 98.

³¹ HERMANN 2008: 271–273.

³² HERMAN 1998: I. 155–156. Erre végül szeptember 1-jétől került sor (HERMANN 1998: I. 183). URBÁN 1999: II. 1009.

³³ URBÁN 1999: I. 945.

³⁴ HERMANN 1998: I. 142, 153; URBÁN 1999: II. 1017.

³⁵ OSZK 2523.

„Verbász felé elvitt sorkatonaság helyett pedig szívesen venném, ha néhány honvéd zászlóaljat nyerhetnék, mert azokkal őrseregünk is szimpatizál, és látván az itt tanyázó 1-ső zászlóaljat, ennek nyomán igyekeznének magukat kiképezni.”³⁶

Az alakulat létszáma 750 fő volt, amely alatta volt a rendszeresített létszámnak, így Lázár őrnagy Csány megbízásából további toborzást folytatott.³⁷

A honvédek beszállásolásával Csány elégedetlen volt, ezért augusztus 30-án az alábbi intézkedést tette a nagykanizsai városbíró felé:

„Az első honvédzászlóaljnak célaránytan elszállásolása igazítást követel, évégett rendelem, hogy mielőtt egy tiszt úrnak közbejöttével és két altisztnak alkalmazásával bíró úr a város kebeléből választandó annyi egyénnel, amennyit szükségesnek látand, a szállásokat megvizsgáltassa, azokat akár üresnek legyenek, akár már betöltve, fölírassa, hogy a további intézkedést ehhez képest lehessen megtenni.”³⁸

Szeptember 11-én gróf Josip Jelačić, tábornok, horvát bán és zágrábi főhadparancsnok csapatai (51 117 fő, 1902 ló, 48 löveg) több ponton átlépték a Drávát. A gróf Teleki Ádám vezérőrnagy parancsnoksága alatt lévő magyar csapatok az ellenség túlereje miatt visszavonulásra kényszerültek. A horvátok 16-án elérték Marcalit, 21-én Siófokot, 26-án pedig Székesfehérvárt. Ezzel párhuzamosan szeptember 21-én Karl Roth vezérőrnagy kb. 9000 fős hadosztálya is átkelt a Dráván, és Baranya és Tolna megyén keresztül a főváros felé nyomult.

A túlerő elől a magyar csapatok folyamatosan Székesfehérvár felé vonultak vissza. Az 1. honvédzászlóalj 10-én még Letenyénél állomásozott, 13-án Kiskanizsán, 16-án Lesencetomajon. Innen Csány az alakulatot először Keszthelyre, majd Nagyvázsönyra rendelte. Az ügyben Lázár őrnagy eligazítást kért.³⁹

A drávai hadtest soralakulatai közül többen átálltak a bánhoz. Szeptember 13-áról származik Lázár őrnagy alábbi nyilatkozata Csány királyi biztos számára:

„Királyi biztos úrnak felszólítására bátor vagyok felelni, hogy én és a zászlóalj tisztikara oda nyilatkozunk, hogy a szoros katonai rendet a szó szoros értelmében fel fogjuk tartani és elvárjuk a törvényes új kormányt s annak további rendeleteit.”⁴⁰

A visszavonulás következő állomása Lepsény volt. Itteni tartózkodásukról egy 1875-ben megjelent visszaemlékezésből idézünk:

³⁶ HERMANN 1998: I. 190.

³⁷ HERMANN 1998: I. 144. Csány utasítása Lázár őrnagyhoz. Nagykanizsa, 1848. augusztus 2.

³⁸ HERMANN 1998: I. 235.

³⁹ MNL OL H 92. 3631/nő.; MNL OL H 103. KLI 7.; MNL OL H 103. KLI 43.

⁴⁰ MNL OL H 103. KLI 7.

4. kép. Josip Jelačić gróf (színezett litográfia)
Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

„Lepsény mellett magyar csapatokkal találkoztunk, itt az első éjt szobában töltöttük, de másnap szabad ég alatt éjszakáztunk; az ágyúfedezeten lévő gránátosok pattogó tűz mellett s szalma-almon telepedtek le, mi a táborozáshoz még szokatlanok, fa és fekvésre való szalma nélkül az éjjelt az ágyú mellett kucorogva s dideregve töltöttük, s annyival terhesebb volt reánk ez éjjel, mert bizony mi eddig vízivő józan életű emberek voltunk, és magunkat szeszes itallal nem erősítettük. Ez volt tábori életem legrosszabb éjszakája. Másnap kissé előbbre haladtunk a helységtől és a mezőségen ütöttünk tábort, itt csatlakoztunk össze a Jellasichek elől visszavonuló kis seregünkkel, különösen ide érkezett az 1-ső honvédzászlóalj is: ebben több ismerőseim közt volt M. Pista⁴¹ zempléni előkelő családból való vagyonos ifjú; ez gyermekkori játszótársam volt; használtam az alkalmat ötöt felkeresni, ott feküdt mint altiszt pusztai földön borjújára⁴² hajtva fejét a tűz mellett, ki eddig, mint szülőjének legfiatalabb s legkedvesebb magzatja igen kényelmes helyzetben nevedezett; ő örömmel fogadott, egy darabig jó kedvvel csevegtünk, s midőn elbúcsúzásra került a sor, 20 pfrrtal akart megajándékozni. »Isten ments – mondám – hiszen van még vagy 15 frtom, ezzel sem tudok mit csinálni, maholnap összeütközünk az ellenséggel, addig ezt sem tudom elkölteni; pedig, ha elesem, nem akarnám, hogy az ellenséget pénzzel boldogítsam.«”⁴³

A zászlóalj tehát Lepsénynél állomásozott Franz Holtsche vezérőrnagy parancsnoksága alatt.⁴⁴ Szeptember 23-án már Székesfehérváron volt, létszáma az e napon kelt kimutatás szerint 702 fő volt.⁴⁵

A magyar hadsereg rövidesen Pákozdig hátrált, ahol szeptember 29-én csatát vívott a horvát erővel. Az ütközetben a honvédhadsereg hadrendjében a centrumban helyezkedett el, a Holtsche vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló hadosztály alárendeltségében. A gróf Lázár György őrnagy parancsnoksága alatt álló zászlóalj 6 századból állt és 900 fős volt.⁴⁶

Az alakulat a 29-én dél körül induló horvát támadás tűzvonalába került. Hermann Róbert leírása szerint:

„A drávai hadtest utólagos hadműveleti naplója szerint a horvát sereg »erős gyalogoszlopokkal a Pákozdi melletti szurdokból a főúton és azzal párhuzamosan, s egyidejűleg a főút és a lovasberényi út közötti szőlőhegyek hosszában, azok széléig előrenyomulva, a szőlőskertek valamennyi kerítését megszállta, s tüzet nyitott a fákkal övezett patak mentén felállított csatárookra«. (Ezek talán az 1. honvédzászlóalj katonái lehettek, hiszen ők álltak közvetlenül az út mentén; az ellenség röppentyűvel lőtte őket).”⁴⁷

⁴¹ Feltehetőleg Molnár István (1826–1890) tizedes, későbbi honvéd százados.

⁴² Hátbőrönd.

⁴³ SZABÓ 1875: 16.

⁴⁴ HERMANN 1998: I. 319.

⁴⁵ MNL OL H 103. KLI 10/197.

⁴⁶ Hermann Róbert szíves közlése.

⁴⁷ HERMANN 2014: 372.

A harcokban és az azt követő visszavonulásban a honvédek vesztesége két halott és kilenc sebesült volt.⁴⁸ Móga János altábornagy, a magyar hadsereg fővezére így értékelte az alakulat szerepét:

„Az ellenség lovassága, s a gyalogságnak számos rohamcsapatai elkészültek állásunk megtámadására. Egy nagyon jól célzott tüzelése három ágyútelepeinknek, felelt az ellenség ágyúzásának. A tűz két óráig tartott, mi alatt a jobbszárny az ellenséget az ütközetben harciasan visszaverte, ágyúink az ellenség derekának ágyútüzelését hallgatásra kényszeríték⁴⁹. Ezután az ellenség több sorai készültek az előre küldött csatározók által a támadást seregünk derekára intézni, azonban ellene küldettek gr. Lázár 1-ső honvédi zászlóalj őrnagyának térkutatói (tirailleur), kik tüzelésük által az ellenséget győztesen visszanyomták, minek következtében a felállított sorok a tüzéségnek igen célirányos tüzelése folytán magokat visszavonták.”⁵⁰

Rosty Zsigmond honvéd tüzértiszt így emlékezett a zászlóalj szerepére:

„Ismét szünidő állott be, és pedig az előbbinél jóval hosszabb, mely alatt Jellacsics a harmadik támadást rendezte. Egyszere láttuk, hogy a szőlő mentében egy igen hosszú hadoszlop tart, és közeledik felénk; a célt könnyű volt belátni, tudniillik a jobb oldalunkat akarta felülről megtámadni, a bal oldalra vetni, s valamennyünket a tóhoz leszorítani, s így vagy megadás-, vagy a tóba fulladásra kényszeríteni; midőn már felénk jól közeledett, Móga fő parancsnok és tábornok az első honvéd zászlóalj egyik századját kiküldte ellene, midőn ez megindult, az összes tábor felkiáltott: no legények jól viseljétek magatokat! éljenek! ezek tehát szembe mentek a jövővel, s felhúzott puskákkal egymáshoz majdnem ötven lépésnyire közeledtek a nélkül, hogy egy puska lövés tétetett volna, mire csak edzett katonák képesek, megjegyzendő, hogy ezen horvát hadoszlop végvidéki katonákból állott, kik Olaszországban már sokat próbáltak; – a tüzelés elkezdtvén, a mieink közül csak néhányan lőnek megsebesítve, e közben azonban mindig előbbre jöven a hozzájuk közelebb eső ágyuk a tüzelést megkezdették, midőn pedig mi, kik az országot balfélén voltunk, hogy őket mi is elérhetjük, szinte tüzeléshez fogtunk, s így a horvátok homlokegyenest puskák, oldalról pedig ágyuk által lövettetvén nagy károkat szenvedtek [...]”⁵¹

Ettől függetlenül a horvát rohamok visszaverésében elsősorban a tüzéségé volt a fő érdem.⁵²

Noha a magyar haderő kiállta a tűzpróbát, az erőviszonyok még mindig a horvátoknak kedveztek. Ezzel a magyar hadvezetés is tisztában volt, így habozás nélkül elfogadta

⁴⁸ HERMANN 2014: 380.

⁴⁹ Kényszerítették.

⁵⁰ Közlöny, I(176). 1848. október 3.

⁵¹ Jellacsicsali... 1861: 64–65.

⁵² HERMANN 2014: 375.

a horvát bán háromnapos fegyverszüneti ajánlatát. A magyar csapatok Martonvásárra vonultak vissza.

A visszavonulás folyamán történt az alábbi eset:

„A fentebbi gondolatokbani elmerüléséből a nappali csata helyéről hallatszó puskatüzelés ébresztett fel. Ezen tüzelés saját katonáink közt egymás ellen, tévedésből történt. Ugyan is az első honvédszászlóalj előőrsnél lévén, midőn estve vissza felé húzódott, az előttők a szőlőben elhelyezve lévő »Princz Preusz«⁵³ katonák, — kik a pincékben jól tele itták magukat — azt hitték, hogy előttük már magyar katonaság nincs, és így a szintén fekete szíjas határőröknek vélték honvédeinket, és elkezdtek ellenük a tüzelést, — a honvédek maguk előtt fehér szíjas katonaságot látván, gondolták, hogy őket az ellenség megkerülte, és szintén vissza tüzeltek a »Princz Preusz«-okra. A parancsnokok közbevetése folytán a tévedés kiderült, s szerencsére — tudtommal — egy néhány sérülésen kívül nagyobb baj nem történt.”⁵⁴

A csata utáni eseményeket Hermann Róbert így értékelte:

„Miért kért a bán fegyverszünetet? Hiszen szeptember 30-án már ismert volt előtte, hogy a magyar hadsereg visszavonult Martonvásár felé. Segédtisztjeinek naplójából tudjuk, hogy ekkor vált nyilvánvalóvá előtte: serege lassan felmorzsolódik, ha nem hagyja el rövid időn belül Székesfehérvár környékét. Buda felé nem mehetett, maradt tehát a győri irány. Ám — ellentétben a közkeletű állítással — az újabb támadás tervét nem adta fel. Magához akarta vonni a Dunántúlon és a Felvidéken állomásozó nem magyar nemzetiségű császári királyi alakulatokat, s helyre kívánta állítani az összeköttetést Béccsel. Ezért döntött úgy, hogy október 1-jén elhagyja korábbi állásait, s seregével megindul északnyugati irányba. Abban reménykedett, hogy a Dunántúlon és a Felvidéken lévő császári királyi csapatok csatlakoztatása, illetve a Bécsből remélt erősítések révén serege a következő támadást a siker reményében teheti. Támadási szándékának végleges feladását az október 6-án kitört újabb bécsi forradalom híre okozta.”⁵⁵

A csatát követő háromnapos fegyverszünet leteltével a magyar csapatok tehát Móga János vezetésével Jelačić csapatait egészen az osztrák határig üldözték, majd Parndorfnál (Pándorfalu) táborba szálltak. (Az üldözés osztrák területen való folytatásának ellene volt Móga és a tisztikar császári-királyi tisztekből álló része, és kezdetben a politikai vezetés is.) A politikusok véleménye azonban rövidesen megváltozott, valamint Kossuth vezette segélyhad érkezett a táborba. Ezt követően Móga megindította a sereget Bécs felmentésére, de Schwechatnál 1848. október 30-án vereséget szenvedett. 1848. november 1-jén

⁵³ A 34. sorgealozezred katonái.

⁵⁴ SZABÓ 1875: 27. Vö. OSZK 2523.

⁵⁵ HERMANN 2014: 384.

Móga bejelentette lemondását, és nyugdíjazását kérte, amelyet az Országos Honvédelmi Bizottmány azonnal teljesített.

Az alakulat a magyar főerőkkel együtt vonult a Lajtához. Október 12-én Miklósfalván,⁵⁶ 18-án pedig Parndorfnál⁵⁷ voltak a források szerint.⁵⁸

A schwechati csatában a zászlóalj súlyos veszteségeket szenvedhetett, mert Kossuth az 1848. november 3-án Pozsonyról hozott intézkedésében szükségesnek tartotta kiegészítést.⁵⁹ Kossuth november 10-én Pestről kelt, hadügyminisztériumhoz intézett rendeletében az alakulat létszámgényét 200 főben határozta meg.⁶⁰ A zászlóalj november végén 557 fős volt, tehát 643 fő hiányzott, de végül csak 300 újonc biztosításáról született intézkedés.⁶¹

Emellett a zászlóalj fegyverzetét és felszerelését is kiegészítették. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke így fogalmazott:

„Késedelem nélküli felruházást igényelnek még az 1-ső és 7-ik honvédzászlóalj, melyeknek legénysége csupán ruhahiány miatt nem képes szolgálatot tehetni. Ezeknek számára tehát 1200 atilla a lehető legnagyobb gyorsasággal készítendő, s mind az mi e számból tán már jelenleg is készen volna, vagy holnapig elkészülhet (ha szinte más zászlóalj részére szánvák is) a holnapi gőzössel okvetlenül Pozsonyba küldendő. A mellényekre nézve figyelmeztetem ezredes urat, hogy azok egyszínűségéhez most oly szorosan nem ragaszkodhatunk, azért azon sok mellényt, melyet magam is láttam, rögtön el kell küldeni.”⁶²

Kossuth november 18-án Görgeihez intézett levelében ismét ígéretet tett az 1. és 7. honvédzászlóalj számára ígért honvédatillák kiutalására.⁶³ Végül a tisztí öltönyök elkészítésére 2000 forintot utaltak ki.⁶⁴

A schwechati csata után Kossuth úgy intézkedett, hogy Guyon Richárd ezredes parancsnoksága alatt a Köpcsénybe beérkező csapatokból 8000 fő 22 löveggel (ezek között az 1. honvédzászlóalj is) induljon Balthasar Simunich császári-királyi altábornagy 5000 fős hadosztályának elfogására. Az utóbbi október 21-én tört be a Jablunkai-hágón keresztül Trencsén megyébe. Simunich október 28-án Kosztolnánál megverte az Ordódy

⁵⁶ Egy október 11-én, Miklósfalván kelt kimutatás szerint az alakulat 6 századból állt, és 679 fős volt. (MNL OL H 147. Vegyes iratok. 9. d. Szn.)

⁵⁷ Egy október 26-án, Parndorfnál kelt kimutatás szerint az alakulat 753 fős volt. (MNL OL H 75. 1848:9276.)

⁵⁸ MNL OL H 75. 1849:25346., 1849:9276.

⁵⁹ BARTA 1952: 339.

⁶⁰ BARTA 1952: 390.

⁶¹ BARTA 1952: 582. Kossuth levele Görgei Artúrhoz. Budapest, 1848. november 29.

⁶² BARTA 1952: 473–474.

⁶³ BARTA 1952: 484.

⁶⁴ MNL OL H 82. 30/77. Keresztes Ferenc százados levele a hadügyminisztériumhoz. Szomolány, 1848. november 30.

Kálmán őrnagy vezette, túlnyomórészt nemzetőrökből álló haderőt. Ezután elfoglalta Nagyszombatot, és Pozsony is veszélybe került, Ordódy Lipótvár felé húzódott vissza.⁶⁵

Guyon a Pozsonyban kapott erősítésekkel legalább 10 ezer főt és 32 löveget számláló erejével üldözőbe vette Simunichot. A terv az volt, hogy az északi magyar megyék nemzetőrsége és Ordódy Kálmán őrnagy csapatai elállják Simunich útját, s így fegyverletételre kényszerítik. Guyon csapatai azonban annyira kifáradtak, hogy pihenés nélkül nem lehetett megindítani őket; fél napig magát Guyont sem tudták felébreszteni. A többi magyar erő pedig, Simunich túlerejétől tartva, meg sem kísérelte elállni az altábornagy útját.⁶⁶

Guyon előcsapata november 3-án Nádasdnál érte utol a visszavonuló osztrákokat. A harcokról Áts Flóris esztergomi nemzetőr így emlékezett:

„26. octb. Délután parancs következtében megindultunk vaspályán⁶⁷ Nagyszombatba, hova éjjel 12 órakor megérkeztünk. De itt nem úgy fogadtak bennünket, mint az többi elsorolt városokba, úgy hogy még csak egy kis étellel se kínáltak meg bennünket, mit fájdtunk.

27. octb. Reggel korán már kocsik voltak rendelve az indulásra, de hogy hova, aszt senki se tudta. Elég az hozzá, hogy felültünk az kocsikra és mentünk. Vasárnap lévén egy kis imádságomat magamban az kocsin végeztem el úgy 9-10 óra közt, egy vár előtt megérkeztünk, melyet Lipótvárnak neveztek, melyről soha semmit se hallottam, csak bámultunk benne minyáján, letelepedtünk és azonnal mindenki 60 erős töltést kapott és azon hírt hallottuk, hogy kétórányi van az nevezett Simonics betörő seregével, nem kissé ijedtünk meg ezen hallásra, az várban senki rajtunk kívül nem volt, mint valami 50 invalidus⁶⁸, azok indulóba voltak, vártuk az megrámadást, egész délután fegyverben állottunk éhesen, Pozsonyutal idáig nem ettünk semmit, este fele jött egy század rendes katonaság, azon hírrel, hogy Simonics⁶⁹ Nagyszombat felé húzódott, minekutána ők egy kissé megzavarták ötet, egy zászlóalj újvári⁷⁰ nemzetőr, és így tüstént másképp éreztük magunkat, fegyverünket leraktuk és az főzés állunk, alig hogy megraktuk az tüzet, az húst az tűzhöz tettük, még nem is igen forrott, riadót doboltak, hogy itt az ellenség, kéntelenek voltunk az bográcsokból az húst kiönteni és fegy[verben] állani, így ment el az éjjel, semmi nem történt, az ellenség elhúzódt, reggel főzéshez álltunk és húsunkat megfőztük és békességben elköltöttük, lefeküdtünk és aludtunk. 10 óra tájban már megint riadó[t] doboltak és fegyverben kellett állni, az eső mindig esett, megint nem történt semmi, megint szerteoszlottunk, estve lefeküdtünk. 11 órakor éjjel megint riadó és az eső úgy esett, amint csak bírt és mink kéntelenek voltunk fegyverben állni, mert az fegyelem parancsolta és az mi századunknak reggelig az várbástyáin kellett őrködni. Reggel valami 9 órakor

⁶⁵ MNL OL P 295. 42. 36f. Keresztes százados jelentése szerint a 710 fős alakulat Nádasról Nagyszombatba húzódott vissza.

⁶⁶ HERMANN 2001: 155.

⁶⁷ A Pozsony–Nagyszombat vasútvonal lóvontatású pálya volt.

⁶⁸ Beteg.

⁶⁹ Balthasar Simunich (1785–1861) császári–királyi altábornagy.

⁷⁰ Érsekújvári.

5. kép. Guyon Richárd vezérőrnagy (A Doctor – J. Mandelló litográfiája)

Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

jött futárképp valami báró Mednyánszky⁷¹ azon hírrel, hogy Simonics Nagyszombatbul retirálni⁷² akar vissza Nádasnak, az Morva határ felé és szinte azon rendeletet is hozta, hogy az lipótvári őrség azonnal Jablonka, Jablonicz felé induljon előtte az hidakat elrontani és egy nagy sereg már akkor Pozsonyból Guyon ezredes vezérlete alatt megindult, de a mi ügyetlen vezéreink, Karácsonyi⁷³ és Ordódy, ahel[y]ett, hogy tüstént, még először komótosan ebédeltek és mink mind fegyverben álltunk, csak-csak délután 3 ½ órakor indultunk ki az nevezett várból nagy ügyel-bajjal és akkor is az ellenkező utat választotta, úgyhogy ha azon utat vettük volna, ami fele útja lett volna csak, mind tettünk meg, akkor is jól lett volna. Éjfélkor egy kis tót faluba érkeztünk, ahol már egy pár száz kocsi készen állott, hegyeken-völgyeken keresztül nyakig jártunk a sárban és az sötétségben, noha el voltunk fáradva, de mindenki kész lett volna elindulni azonnal, csak az mi kényes vezéreink nyugodni, úgyhogy ezen faluban beszállásoltak bennünket, 40 ember jutott egy házban, gondolhatni milyen nyugalom volt itt, nem illett volna jobb tovább elmenni és mikoron megverradt, legalább is Dobrávodánál lettünk volna és onnan 2-3 óra alatt jabloniczai hídát elértük volna és az ellenség meg lett volna semmisítve. Ehel[y]ett pedig reggel 8 órakor indultunk és délután 3 órakor értünk az nevezett hídhöz, mel[y]et már az ellenségtől elrontva találtunk és az falut felgyújtva és az ellenség futott, mind az krími tatár és az mi ügyetlen vezéreink végett ennyi ezer ember hiában fárad, úszott-mászott az borzasztó nagy sárban.

Estve 8 órakor az egész sereg Szenicz mezővárosban érkezett meg, hol beszállásoltattak. Reggel jókor azonnal utánok vettük magunkat. De ők jobban tudtak szaladni, úgyhogy minden törekvéseink mel[l]ett nem voltunk képesek elérni őket. Egész az határig utánok, de nem lehetett hiában elérni. Holicson megállapodtunk és táborban szállottunk. Hideg volt igazán és havazni kezdett, úgyhogy mégis éjjel beszállásoltak bennünket az városban. Én egy pár jó barátommal egy bec sületes kovács-mesterhez jöttem szállásra, hol oly jól megvendégeltek bennünket, hogy igazán magyarosan volt. 1. november. Másnap ünnep volt, Mindenszentek napja. Délre jó ebéd volt megint, és alig hogy az kanalat megtöröltük, jött az parancs, hogy indulni fogunk vissza Szeniczre és estve 11. órakor megint visszaérkeztünk Szeniczre, hol beszállásoltattunk és reggel jókor megint megindultunk vissza Nagyszombat felé. Úgyhogy aznap este 10-11 óra közt Nagyszombatra értünk, hol beszállásoltattunk és néhány napig időztünk is.”⁷⁴

1848 őszén a nyugati határszél védelmét a Görgei Artúr vezérőrnagy vezette kb. 28 ezer fő s feldunai hadsereg látta el. Az utóbbi a Nádas-szorostól a Fertő tóig sorakozott fel. A zászlóalj katonái kivették a részüket a határ menti összecsapásokból. Posta Ferenc százados például a 4. századdal, egy század huszárral és két ágyúval Lieszkót és Brezovát védte. Posta a két falut december 6-án négy órán keresztül sikeresen védte, és csak akkor vonult vissza, amikor

⁷¹ Feltehetőleg Mednyánszky László báró (1819–1849) honvéd őrnagy.

⁷² Visszavonulni.

⁷³ Feltehetőleg Karácsonyi Guidó (1817–1876) nemzetőr őrnagy.

⁷⁴ SÜLI 2022.

Jablonitz felől túlerőben lévő ellenség közeledett. Teiminger Antal későbbi hadnagy „különös jeles cirkálás által” Lieszkónál egy általa lelőtt ellenséges vadász fegyverével egy császári-királyi tisztet lőtt agyon. Szintén kitüntette magát a harcokban Marschalkó Tamás hadnagy.⁷⁵

A bécsi forradalom leverése (1848. november eleje) és a 1848. december 2-ai trónváltás után elhárult az akadály a császári-királyi főerők koncentrált támadása előtt. Az Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy parancsnoksága alatt álló 55 ezer fős ellenséges haderő minden tekintetben felülmúlta a honvédsereget. Az előbbi támadása december 14-én kezdődött.

Ezzel összhangban december 14-én Simunich altábornagy hadosztálya ismételtén megtámadta a Nádasi-szorost őrző magyar dandárt, és Nagyszombatig űzte vissza. A retiráló haderő parancsnokságát Guyon Richárd ezredes vette át. A neki szánt erősítések nem érkeztek meg, így Guyon két nap múlva Nagyszombatnál vereséget szenvedett. Simunich a magyar csapatokat szinte teljesen bekerítette, a visszavonulókat egy sorozatbeli zászlóalj önfeláldozása mentette meg.⁷⁶

A harcokban a zászlóalj is részt vett. Forrásaink szerint Szukics Antal őrmester fogásba esett, míg Bodnár Ferdinánd őrmester elszakadt alakulatától, és hatnapi fogság után Komáromba szökött.⁷⁷

A városba benyomuló ellenséget Posta százados honvédei állították meg rohammal. A harcokban kitüntette magát Pap Döme későbbi segédtiszt is. Marschalkó Tamás hadnagy a „vaspálya körüli állást hosszú ideig védelmezte s midőn minden meg volt támadva, többé magát nem tarthatta, akkoron Szeredre visszahúzódott”.⁷⁸

A feldunai hadsereg tehát kisebb harcok után megkezdte a visszavonulást. December 27-én kiűrtette Győrt, majd a főváros felé vonult. A 1849. január 2-án, Budapesten tartott haditanács után a főváros kiűrtéséről döntöttek, ide a császári-királyi csapatok három nap múlva vonultak be. A döntés értelmében a feldunai hadsereg északra, a bányavárosok irányába vonult, hogy megkísérelje a Simunich tábornok által ostromlott Lipótvár felmentését. Az alakulat ekkor már a Piller-dandárhoz tartozott.⁷⁹

A hadmozdulat elsődleges célja az volt, hogy megakadályozza, hogy Windisch-Grätz teljes erejével a Tiszánál kiépített magyar védvonal ellen indítson támadást. A megtévesztés sikeres volt, mert az osztrák fővezér elbizonytalanodott, mivel nem volt pontos tudomása a kettévált magyar haderő nagyságáról és céljairól. Az észak felé forduló magyar hadtest hátbatámadással fenyegette a komáromi várat vagy a Lipótvárat ostromló császári-királyi haderőt, ezért a herceg haderejének zömével Buda környékén maradt, és csak egy-egy üldöző hadosztályt küldött Perczel Mór vezérőrnagy hadteste és Görgei után.

⁷⁵ MNL OL H 75. 1849:23268.

⁷⁶ HERMANN 2001: 183–185.

⁷⁷ MNL OL H 75. 1849:14118, 1849:26290.

⁷⁸ MNL OL H 75. 1849:23268.

⁷⁹ MNL OL R 51. 2. cs. Nr82.

Görgei észak felé fordulása a hadászati célt tehát elérte, mert eltérítette a császári-királyi erőket a Debrecen felé irányuló támadástól, azonban a magyar tábornok előtt csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy hadművelleti területét jelentős túlerő veszi közre, ezért Lipótvár felmentésének erőltetése a feldunai hadtest megsemmisüléséhez vezethet. A hadtest éle 40 kilométerre megközelítette Lipótvárat, és így rövid időre sikerült felszakítania az ostromzárat, de Görgeinek végül el kellett vonulnia a bányavárosok felé. A szinte folyamatos utóvédütközeteket vívó Görgeit itt érte Mészáros Lázár hadügyminiszter parancsa, hogy induljon Kassa felé a Franz Schlik tábornok elleni hadműveletek támogatására.

A hadtest két oszlopban indult a Szepesség felé. Az egyik csoport Görgei vezetésével a Stureci-hágón keresztül Poprád, a másik Guyon Richárd ezredes vezetésével Igló irányába. Görgei Lőcsére érkezve értesült róla, hogy a császári-királyi csapatok szorosan a nyomában vannak, és előtte a Szepességből Sárosba vezető Branyiskói-hágót Franz Deym tábornok csapatai tartják megszállva. A Görgei-hadtest előtt ekkor két lehetőség állt: vagy Branyiskón áttörve közelíti meg Kassát, vagy déli irányba, a Sajó völgyébe vonul. Görgei az első lehetőséget választotta. A branyiskói ütközet téje mindkét fél számára jelentős volt, mert magyar győzelem után Klapka és Görgei bekeríthette a Kassa környékén állomásozó Schlik-hadtestet, ellenkező esetben az ellenfél Görgei erőit.

A Branyiskói-hágóért vívott ütközetet magyar részről Guyon ezredes, császári oldalról Franz Deym altábornagy vezette, és a harc magyar győzelemmel zárult.⁸⁰

A zászlóalj tehát a VII. hadtestnek átnevezett feldunai hadtest alárendeltségében maradt, pontosabban annak Pöltenberg Ernő ezredes vezette hadosztályához, ezen belül Kossuth Sándor alezredes dandárához tartozott.⁸¹

Különösen kitüntették magukat az 1849. február 13-án, a Torna megyei Szinnél (Szén, Szény) való rajtaütésben. A településen Schlik utóvédje állomásozott, amely három gyalogszázadból, két század vértésből és egy fél lovasütegből (három löveg) állt. A támadásban a zászlóalj két százada vett részt, valamint egy gyenge fél huszárszázad és a besztercebányai honvédzászlóalj két százada. A kezdeti nehézségek után „Posta fellelkesítette embereit, hogy kövessék őt és betört a községbe, erre a besztercebányaiak is annak hátuljába nyomultak [...]”. Zámibelly Lajos visszaemlékezése szerint 90 ellenséges lovas és gyalogos, 10 tiszt esett fogságba, emellett jelentős hadfelszerelést zsákmányoltak. A magyar oldalon 4 könnyű sebesült volt.⁸²

Forrásaink szerint a helységet két későbbi hadnagy, Pap Demeter és Áry József derítette fel, míg Teiminger Antal kitüntette magát. Egy későbbi leírás szerint az alakulat „Szénynél, hol éjjel az ellenséget megrohanta, kemény tüzelés közt megverte, tőle 80 lovat és 100-nál

⁸⁰ HERMANN 2001: 202–211.

⁸¹ MNL OL P 295. 6/46.

⁸² HERMANN 2020: 104–108.

6. kép. Görgei Artúr vezérőrnagy (Krauser József – Alexandre-Désiré Colette litográfiája)

Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

7. kép. A kápolnai csata, 1849. február 26–27. (korabeli litográfia)

Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

több embert elfogott”. A falut Marschalkó főhadnagy zárta körül honvédjeivel, és ezzel megakadályozta az ellenség elmenekülését.⁸³

1849. február 17-én már Szócsán állomásoztak.⁸⁴

Ezután részt vettek a február 26–27-én vívott kápolnai csatában, amely magyar taktikai vereséggel zárult. A harcokban kitüntette magát ismét Posta százados, zászlóaljparancsnok, aki február 26-án az ellenséges gyalogság által megszállt feldebrői Vécsei-erdőbe Kossuth Sándor őrnagy parancsára szuronyt szegezve a legnagyobb lelkesedéssel berontott.⁸⁵ A fenti harcokban az alakulat két százada egy teljes ellenséges vadászzászlóaljat megfutamított, noha a hadosztály többi részétől el volt zárva, és teljesen körül volt véve. „Ekkor, nehogy elfogassanak, keresztül az ellenségi előőrökön a zászlóval együtt magát hősiezen kivágta s ekkor 2 falut, mi az az ellenség által meg volt szállva, a legnagyobb zavarba hozta.” Az ellenség által megszállt Verpelétet a „legnagyobb rakéta és puska golyó tűzben

⁸³ MNL OL H 75. 1849:23268.

⁸⁴ MNL OL H 75. 1849:23268.

⁸⁵ MNL OL H 75. 1849:23268.

megrohanta”, és erős állásából kiverte. Egy vadászzászlóalj a magyar félüteget akarta elfogni, amelyet szintén az 1. honvédszászlóalj önfeláldozása mentett meg, a vadászok közül többet fogságba ejtettek és fegyvereket zsákmányoltak.⁸⁶

Zámbelly a feldebrői harcokról és a zászlóalj szerepéről így emlékezett:

„Posta őrnagy estefelé túlságosan elragadtatta magát a küzdelem hevétől, és még megrohmozta zászlóaljával az ellenséget, és mivel ez mindig teret engedett neki, és Posta azt hitte, hogy a többi zászlóalj is követi őt, folyamatosan előrenyomult, és csak akkor vette észre, amikor már sötétedni kezdett, hogy alig két század van mellette a zászlóval. Előrenyomult egyenesen Vécs faluig, ahol az ellenség háta mögött, minden pillanatban táborozó ellenséges egységekbe ütközve, amelyeket ezáltal felriasztott, Feldebrőre vágta keresztül magát s hajnal felé bevonult egységéhez.”⁸⁷

Ezt követően a magyar csapatok Tiszafüredhez vonultak vissza. A zászlóalj március 6-án itt állomásozott.⁸⁸

1849. március 17-én a zászlóalj Harsányon állomásozott. Ekkor kelt Posta Ferenc őrnagy, zászlóaljparancsnok kimutatása, amely az alábbiakat tartalmazza.

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>	<i>Állomáshely</i>
Őrnagy	1	Dandárparancsnokság
Hadnagysegédtiszt	1	Dandárparancsnokság
Őrnagy	1	Zászlóaljtörzs
Főhadnagysegédtiszt	1	Zászlóaljtörzs
Főorvos	1	Zászlóaljtörzs
Alorvos	1	Zászlóaljtörzs
Százados	5	Századok
Főhadnagy	6	Századok
Hadnagy	9	Századok
Ormester	12	Századok
Tizedes	54	Századok
Ács és dobos	9	Századok
Közhonvéd	403	Századok

Összesen: 6 század, 494 fő.⁸⁹

⁸⁶ MNL OL H 75. 1849:23268.

⁸⁷ HERMANN 2020: 115.

⁸⁸ MNL OL H 75. 1849:23268.

⁸⁹ MNL OL R 51. 1. d. Szn. Vö. Posta őrnagy dandár- és zászlóaljparancsnok kimutatása. E szerint az alakulat létszáma 518 fő volt. (MNL OL H 152. 2/80.)

Az alakulat március 29-én már Kápolnán állomásozott.⁹⁰ A zászlóalj részt vett a tavaszi hadjárat nagyobb csatáiban és ütközeteiben. A tavaszi hadjárat első jelentősebb összeütközése a hatvani ütközet volt, amelyben a zászlóalj a „szerencsés kimenetelésben tevékeny részt vőn”. A harcok közben, a „legnagyobb golyózáporban” Dobos József hadnagy, Horváty Sándor zászlós és Janotay Sándor káplár volt az első, aki a hidat átlépte.⁹¹

Április 14-én Vácon, 30-án pedig Ácson állomásoztak.⁹²

A tavaszi hadjárat veszteségei következtében a zászlóalj létszáma 427 főre csökkent.⁹³

Budavár bevétele után a Pöltenberg vezette VII. hadtest Győrbe és környékére vonult.

Bár a zászlóalj létszámát 623 főre feltöltötték, az újoncok többségének, mintegy 205 főnek június 10-én még nem volt löfegyvere.⁹⁴ A zászlóalj létszáma június közepén az alábbiak szerint alakult:⁹⁵

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>	<i>Állomáshely</i>
Őrnagy	1	Dandárparancsnokság
Főhadnagységedtisz	1	Dandárparancsnokság
Hadbíró	1	Dandárparancsnokság
Őrnagy	1	Zászlóaljtörzs
Főhadnagységedtisz	1	Zászlóaljtörzs
Főorvos	1	Zászlóaljtörzs
Alorvos	1	Zászlóaljtörzs
Számvevő	1	Zászlóaljtörzs
Százados	5	Századok
Főhadnagy	6	Századok
Hadnagy	9	Századok
Ormester	12	Századok
Tizedes	60	Századok
Ács és dobos	10	Századok
Közhonvéd	528	Századok

Összesen: 6 század, 639 fő.

A magyar főszereg hadműveleteit a Görgei Artúr által május végén létrehozott Központi Hadműveleti Iroda koordinálta. A Rába-vonalon felsorakozott magyar csapatok felett

⁹⁰ MNL OL R 51. 1. d. Posta őrnagy kimutatása. Vö. MNL OL R 51. 1. d. Pénzkelléki kimutatás április hóra. Kápolna, 1849. március 24. és március 29.

⁹¹ MNL OL H 75. 1849:23268.

⁹² MNL OL R 51. 1. d. Szn.

⁹³ MNL OL P 295. 6/47. 1849. május 9. Posta őrnagy kimutatása.

⁹⁴ MNL OL H 75. 1849:21881. Pöltenberg vezérőrnagy jelentése. Győr, 1849. június 10.

⁹⁵ MNL OL R 51. 2. d. N137.

8. kép. A győri ütközet, 1849. június 28. (Winzenz Katzler litográfiája)

Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

(VII. hadtest, komáromi várórség) Klapka György vezérőrnagy diszponált. A kettős parancsnokság sok esetben egymásnak ellentmondó intézkedéseket szült.

Pedig az együttműködésre szükség lett volna, hiszen I. Ferenc József osztrák császár segítségkérése következtében mintegy 200 ezres orosz haderő tört be Magyarországra. Emellett a császári-királyi csapatok élére új, energikus parancsnok került báró Julius von Haynau tábornok személyében.

A Rába-vonalon lévő magyar csapatok azonban kezdetben sikereket könyvelhettek el. A Pöltenberg segítségére küldött Kmety-hadosztály június 13-án Csornánál jelentős győzelmet aratott a Franz Wyss tábornok vezette ellenséges feldandár fölött. Ezzel egyidejűleg a VII. hadtest két különítménye is sikeres harcokat vívott Öttevénynél, Enesénél és Kónynál.⁹⁶

A hadtest elsődleges feladata június közepétől az volt, hogy megakadályozza, hogy az ellenség Csallóközben harcoló csapatai számára erősítéseket küldjenek. Bár Pöltenberg

⁹⁶ HERMANN 2001: 323–325.

június 20-án Moson és Hédervár felé sikeres erőszakos felderítéseket hajtott végre, a magyar csapatok kudarcát nem tudta megakadályozni.⁹⁷

Pöltenberg szándéka az volt, hogy addig tartja Győrt, amíg nem kap erősítést. Időközben azonban a Kmety-hadosztályt elvezényelték, így az ellenséges túlerő ötszörösére nőtt. Június 26-ától a hadtest szívósan védte a Rába-parti várost, 28-ára azonban a helyzet reménytelenné vált. Ekkor maga Görgei is odasietett, és erősítéseket rendelt a védelemhez. Ez azonban elégtelennek bizonyult, így a magyar csapatok kénytelenek voltak visszavonulni.⁹⁸

Győr feladása után a VII. hadtest a komáromi összpontosítás helyszínére vonult. A magyar haditerv szerint az I., a II., a III., a VII. és a VIII. hadtestből álló összpontosítással döntő csapást kívántak mérni az osztrák főerőkre. A Komárom és Ács között július 2-án folyó harcokból az alakulat is tevékenyen kivette a részét. A magyar csapatok csak súlyos harcok árán tudták megtartani az osztrák–orosztúlerővel szemben a védvonalat. A csatát záró lovasrohamban a magyar fővezér, Görgei Artúr is súlyosan megsebesült.⁹⁹

A zászlóalj létszáma egy július 4-én Komáromból kelt kimutatás szerint 831 fő volt.¹⁰⁰

Ebből az időszakból származik a közölt szabályzat írójának egy kimutatása, amelyet teljes terjedelmében közlünk:

„Honvéd 1. zászlóalj. 1849.VII.6.

Nödl Antal százados

Nyugtatvány

120, azaz százhusz ft havi fizetés

12 ft 30 k azaz tizenkét ft 30 k szálláspénz

12 ft azaz tizenkét ft útipénz

36 ft azaz harminchat ft január, február és március útiköltség

Összesen 180 azaz száznyolcvan ft és 30 krajcár ezüstben, melyeket valósággal és hiány nélkül átvettem, ezennel nyugtatványozom.

Kelt az Újszőnyi táborban, július 6-án [1]849.

Nödl százados

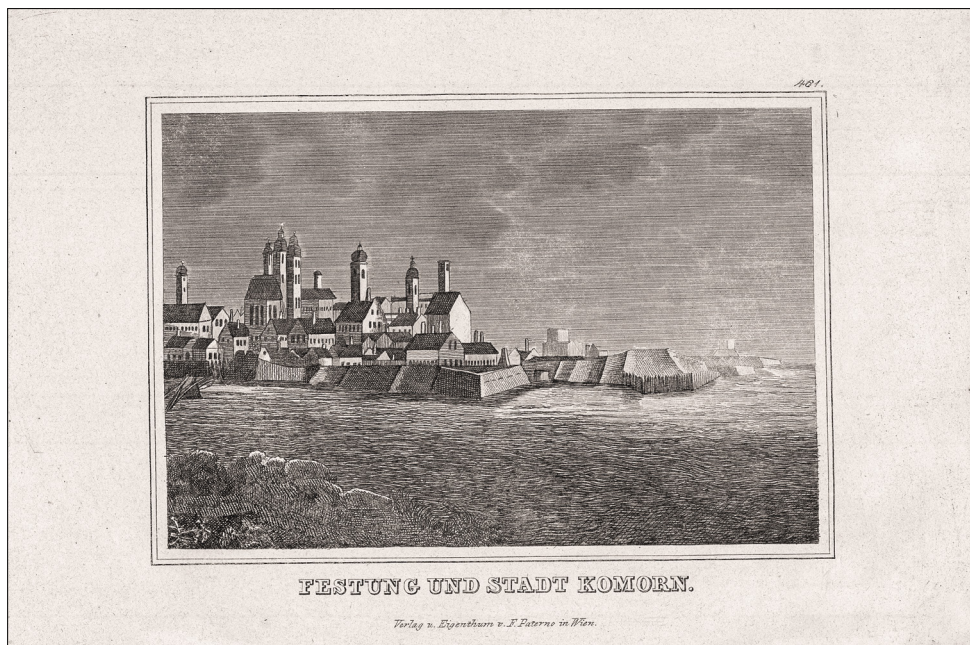
Azaz száznyolcvan ft és 30 k ezüstben.”

⁹⁷ HERMANN 2001: 327.

⁹⁸ Erről bővebben: HERMANN 2001: 339–345.

⁹⁹ HERMANN 2001: 345–349.

¹⁰⁰ HL 1848/49. 36/303.

9. kép. Komárom erődje és városa (korabeli litográfia)

Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

Szintén ekkor készítette el Nödl százados százada fizetési jegyzékét július hónapra. E szerint a század 112 fős volt, ami az előző hónaphoz képest 18 fős fogyást jelentett. A honvédek illetményére Nödl százados 576 forintot és 14 krajcárt igényelt.¹⁰¹

A július 6-án tartott komáromi haditanácson Görgei javaslatára az ellenséges vonalak áttöréséről határoztak. Erre végül 11-én került sor, az I., a III. és a VII. hadtest bevonásával. A hadműveletet Görgei betegsége miatt Klapka György vezérőrnagy vezette. A csatában a VII. hadtest a magyar jobbszárnyon, az ácsi erdőben kísérelte meg a támadást, az áttörés azonban kemény helytállásuk mellett sem sikerült. Mivel a I. hadtest passzív volt, a III. és a VII. hadtest nem tudta elérni a hadművelet célját, az ellenséges vonalak áttörését.¹⁰²

A július 11-ei komáromi csata után Görgei a Duna bal partján megindította csapatait Vác felé. Forrásaink alapján nem tudjuk megítélni, hogy Nödl százados az alakulattal tartott, és a Világos melletti szőlősi mezőn tette le a fegyvert, majd Komáromba menekült, vagy eleve Komáromban maradt, és ott került a 204. honvédszászlóalj állományába.¹⁰³

¹⁰¹ MNL OLR 51.2, d. N. 130-131.

¹⁰² HERMANN 2001: 351–352.

¹⁰³ A fegyverletételkor rögzített tiszti névjegyzékben a neve nem szerepel (HL 1848/49. 51/17).

Néhány szót szeretnék még szólni a zászlóalj tisztikaráról. Ennek elemzését Bona Gábor művei alapján végeztem el.¹⁰⁴ Ezek alapján mintegy 22 tiszt szolgált mindvégig az alakulatnál. Közülük ketten szolgáltak korábban császári-királyi soralakulatoknál. Foglalkozásuk szerint 7 jogász, 1 fő műszaki értelmiségi, 3 hivatalnok, 5 polgári foglalkozást űző (kereskedő, mesterember) volt közöttük. Egy személy főnemesi származású volt, 5 fő származását nem ismerjük.

A zászlóalj állománya 68 tisztet adott más alakulatok számára. Ebből 1 fő tábornoki (vezérőrnagy), 6 fő alezredesi, 3 fő őrnagy, 27 fő századosi, 16 fő főhadnagyi és 15 fő hadnagyi rendfokozatot ért el a későbbiek folyamán. Eredeti foglalkozásukat tekintve 7 fő volt aktív vagy kilépett katonatiszt, 18 fő birtokos fő- vagy köznemes, 10 fő jogász, 2 fő gazdatiszt, 5 fő mérnök, 6 fő egyéb értelmiségi és 4 fő városi polgár. 20 személy korábbi foglalkozását nem ismerjük. A zászlóalj korábbi honvédei közül 44 fő honvédzászlóaljagnál, 17 fő magasabb parancsnokságoknál, 1 fő huszárezrednél, 2 fő a tüzérségnél, 1 fő a szekereszkárnál, 2 fő a tirol-i vadászászlóaljnál és 1 fő Noszlopy Gáspár kormánybiztos szabadcsapatában nyert magasabb rendfokozatot és beosztást.

A 204. honvédzászlóalj

Nödl százados szeptember elején már a komáromi 204. honvédzászlóalj állományában volt.

Az alakulat történetével Solymosi József több írásában is foglalkozott. Működésének rövid időszakát így foglalta össze:

„A 204. honvédzászlóalj a 201–203. számú honvédzászlóaljakkal együtt került felállításra. Legénységi állományukat az augusztus 3-i kitörés után a várba hozott újoncokból töltötték fel. Mivel a szabadságharc során 148-nál nagyobb zászlóaljszámot nem adtak ki, számozásuk azzal magyarázható, hogy Klapka György vezérőrnagy, a komáromi hadsereg parancsnoka, nem tudván hol tart a számozás, ezeket a számokat osztotta ki. Az újonnan felállított zászlóaljakat a komáromi hadseregen belül, a VIII. hadtest augusztusban újonnan alakuló, gróf Zichy Ottó ezredes vezette 4. hadosztályába osztották be a 127. honvédzászlóaljjal együtt. Ezek a zászlóaljak a komáromi öregvárban állomásoztak, és belső szolgálatot láttak el, erődítési munkákban vettek részt, kiképzést folytattak. A Zichy-hadosztály katonáiból alakult szeptember 14-én a Klapka által újonnan felállított gránátos század is. A 200-as zászlóaljak harci cselekményekben, csatában, ütközetben nem vettek részt, és a kevés információ ellenére valószínű az is, hogy teljes felszerelésük és fegyverzésük sem történt meg az októberi kapitulációig.”¹⁰⁵

¹⁰⁴ BONA 1998–1999; 2000; 2008–2009.

¹⁰⁵ SOLYMOSI 2015: 510.

10. kép. Klapka György vezérőrnagy (Krauser József litográfiája)

Forrás: Hermann Róbert magángyűjteménye

A zászlóalj parancskönyvében többször is megemlíti Nödl százados nevét. A szeptember 1-jei bejegyzésben például az alábbi feladata szerepelt:

„A századok őrmestereinek meghagyatik, hogy naponta délután háromtól négyik altiszti iskolát tartsanak. Evégett a rendező őrmester összeszedi az altiszteket és Nödl százados úrhoz vezénylendi, ki is az iskolát tartani fogja.”¹⁰⁶

Az utóbbi nem lehetett népszerű intézmény, mivel a szeptember 5-i parancsban az alábbi nyomatékos utasítás született:

„A felügyelő tiszt úrnak és őrmesternek kötelességévé teszem, hogy naponként a felügyelő őrmester, őrmestertől kezdve az altiszteket délután három órára összeszedje és a felügyelő tiszt úrnak megjelentse. A felügyelő tiszt úr pedig Nödl százados úrhoz vezesse.”¹⁰⁷

Az alakulat október 2-áig látta el szolgálatát az erődrendszerben. Az augusztus 3-ai sikeres kitörés és magyar győzelem után a hónap végén ismét teljessé vált az ellenséges ostromzár az erőd körül. Ugyanakkor megindultak a tárgyalások a szemben álló felek között a kapituláció feltételeiről. A vár átadásának részleteiről október 1-jén egyeztek meg a felek. A megállapodás értelmében egy nappal később került sor Ó- és Újszőny, a Csillagerőd, a Vág-vonal, az Apályi-sziget és a városban lévő kincstári épületek átadására. Szintén ezen a napon vonultak fel a magyar katonák a Csillagerőd mellett. Komárom parancsnokának megérkezését követően számos vezényszó hangzott el, majd ezután a zenekar eljátszotta az Egressy Béni által szerzett Klapka-indulót. Klapka tábornok végiglovagolt csapatai előtt, majd középen megállva búcsút vett tőlük. Az eseményt követően a katonák gúlákba rakták fegyvereiket, ezzel véget ért szolgálatuk.¹⁰⁸

Ezzel Nödl Antal Károly honvéd százados magyarországi katonai szolgálata is véget ért. A fegyverletétel után kapott menlevél birtokában két út állt előtte: vagy az anyaországban marad, vagy külföldre távozik, és ott próbál szerencsét. Nödl a vár feladásakor emigrált Nagy-Britanniába. 1851-ben a londoni magyar tiszti tanfolyam hallgatója volt. 1853-ban feleségül vette Sarah Anna Gardinert, akitől egy fia született 1853. július 14-én. Nödl egy ideig a londoni Szent Tamás kórház (St. Thomas' Hospital) orvosaként tevékenykedett.

A krími háború idején orvos századosként szolgált a török hadseregben. 1856 után nyoma veszett. Leszármazottai ma Új-Zélandon élnek.

¹⁰⁶ SOLYMOSI 2013: 201–202.

¹⁰⁷ SOLYMOSI 2013: 203.

¹⁰⁸ HERMANN 2001: 398–399.

Az aucklandi városi múzeumban Nödl Antal Károlynak – unokája adománya révén – több személyes tárgya is található. Ezek közé tartozik többek között sebészeti készlete a krími háború időszakából. Emellett hímzett vállszalagja és hímzett hajtókája.¹⁰⁹

A FORRÁSKÖZLÉS MÓDJA

Jelen forrásokat az eredeti formák megtartásával, a jelenlegi központosítás szabályai szerint bocsátom közre. A korban használatos kifejezéseket, fogalmakat lábjegyzetben oldjuk fel.

Nödl Antal Károly tankönyve magántulajdonban van, a kéziratot Hermann Róbert bocsátotta rendelkezésemre. Sajnos az értelmezést megkönnyítő rajzok nem maradtak fenn. A kútfő sajtó alá rendezésénél, elsősorban a matematikai és műszaki fogalmak értelmezésénél Bajzik László volt a segítségemre, amiért itt szeretnék köszönetet nyilvánítani.

¹⁰⁹ Lásd online: <https://shorturl.at/aLQV9>.

MAGYAR
HONVÉDSEREG
SZOLGÁLATI
SZABÁLYOK MINDEN
FEGYVERNEM
SZÁMÁRA

Genfben
Nyomtatott Puky Miklósnál
1865

A HONVÉDSEREGHEZ!

A nemzeti kormány későbbi jóváhagyását fenntartva a sereg számára előlegesen is a következő szabályzatok adatnak ki a haza szolgálatábani miheztartása végett, azon megjegyzéssel, hogy eme szabályzatok alapjául „jól megfontolt okoknál fogva” s egyetértve szaktudós férfiakkal az osztrák seregben szokásos rendszabályokat használtam.

Hogy ezen rendszabályok jobban legyenek alkalmazva a magyar nemzeti sereg szelleméhez, célszerűnek találtam több szakaszt részint megváltoztatni, részint egészen átdolgozni, részint pedig végképpen elhagyni.

Azon tárgyak, melyek e szabályzat tökéletesítésére még hiányoznak, vagy változtatást szükségelnek, „toldalék” gyanánt későbben fognak pótoltatni.

Az általam elkészített, *a vezérkarbeli tiszti gyakorlati szolgálatára* vonatkozó utasítások már sajtó alatt vannak.

Végte ré tudatom bajtársaimmal, hogy szándékozom – ha a körülmények engedik – a technikai testületek számára lassanként kiadni *a többi szolgálati könyveket* is.

Genf, 1865-iki év január havában.

Vetter Antal
magyar altábornagy

I. SZAKASZ – SZOLGÁLATI KÖTELESSÉGEK EGYES EGYÉNEK SZÁMÁRA

1. § A KÖZHARCOS, SZEKERÉSZ, DOBOS, KÜRTÖS ÉS ÁCS SZÁMÁRA

A valódi harcosnak egész lélekkel kell állásához ragaszkodnia s minden figyelmét azon oktatásra és hadi gyakorlatokra fordítania, amelyek őt ügyessé teszik arra, hogy becsületteljes hivatásának minden tekintetben felelhessen meg.

Az olvasás és írás ismeretére szüksége van, mert ez mint lényeges kellék jövőendő előmozdítására azon állapotba helyezi őtet, hogy parancsokat, jelentéseket és más utasításokat érthessen s maga is adhasson meg.

Ha felvigyázat s első kiképzés végett újoncok adatnak át neki, akkor becsületbeli dolognak tartsa jövő hadtársait szeretettel s jó bánásmóddal a szolgálatra oktathatni s katonákká képezhetni.

Fizetésével be kell érnie, s abból a mosópénzt, patkolást s mind a tisztasághoz megkívántató költségeket fedeznie.

Senkitől se vegyen és senkinek se adjon kölcsön, ha neki bajtársai számára a gazdálkodás adatott át, akkor a reábízott konyhapénzből legszigorúbb büntetés alatt mitsem szabad elsikkasztania.

A harcosnak mindenkor szabály szerint kell öltözködni, ruhájára, fegyverére, a lőszerre és az egész szereletre szünet nélkül gondot viselnie. Abból mit sem szabad elvesztenie vagy eladnia, s mindenét tisztán és rendben kell tartania, úgy, hogy annak minden órában vehesse hasznát, s az egész szerelettel nappal és éjjel, gyalog vagy lóháton állhasson ki. Mihelyt ruháján vagy egyéb holmiján valami elfeslett vagy elszakadt, azt azonnal helyre kell állítania, s nagyobb károkat feljelentenie.

Minden nap s kivált reggel száját, szemét, kezét s gyakran lábát is meg kell mosnia, fésülnöködni, körmeit – ha szükséges – levágnia és hetenként legalább egyszer fehérneműt váltania.

Éretlen gyümölcsöt, megromlott eledelt vagy sületlen kenyeret ne egyék!

Nyárban fürdés egészséges, de soha egyenként ne történjék, hanem mindig kell felvigyázat mellett. Napszúrás végett hajadon fővel a napon feküdni nem szabad.

Ha nagyon melegedett át, hirtelen ne oltsa szomját s ne hűtse meg magát! Nagy hidegben ne lépjen azonnal meleg szobába, hanem pihenje meg magát előbb valamely nem fűtöttben s dörgölje meg testének netaláni fagyos részeit hóval vagy hideg vízzel.

Ha megbetegszik, tüstént tegyen jelentést, s ne titkoljon el kórháztóli félelemből, mert sok betegség kezdetben gyakran csekélység által gyógyítható, a kórház pedig azon hely, mely az államtól legjótékonyabb gondoskodással betegek gyógyítására rendelve, e végből a szükséges orvosokkal, ápolókkal, gyógyszerekkel és a legnagyobb kényelemmel láttatott el!

Ha ottan valamiben hiányt szenvedne, akkor az orvosi látogatások alkalmával hozza elő panaszát, és segítségre biztosan számíthat!

A lovas lovának leginkább hasznát veszi életének legfontosabb perceiben, ez viszi őt a dicsőségre, ez segít neki győzni s ez ragadja ki a veszélyből. Elegendő ok arra, hogy azt szeresse, kímélje és annak gondját viselje. Azonfelül a ló az államra nézve költséges kiadás is, amiért igyekeznie kell azt lehető sokáig épségben tartani meg.

A lovas tartozik lova természetét és vérmérsékletét ismerni, s avval aszerint bánni el, soha rosszul vele bánnia nem szabad, őt inkább iparkodnia kell, azt türelemmel és cirógatással hibáitól elszoktatni. Köteles lovát szorgalmasan tisztítani, maga idejében etetni és kellőleg gondját viselni.

Hasonló gondot fordítson azon katonai lovakra is, amelyek a magáén kívül gondviselésére bízottak.

Valahányszor a harcos az ellenséggel találkozik, akkor becsületére, esküjére és rendeltetésére emlékezvén vissza kötelességét derék vitézhez illőleg kell teljesítenie, ellenét bátorságban felülmúlnia és minden erejét annak legyőzésére szentelnie.

Könnyen sebesült – sebeinek bekötése után – siessen azonnal beosztása helyére! Senkinek sem szabad – sebesülés esetét kivéve – önkényt az ütközetből távoznia, s mindenkinek szem előtt kell tartania azt, hogy a gyáva és azért gyalázatos katona – távozzék ő akár zsákmányolás, akár más meg nem engedett okokból –, valamint az is, aki ily válságos pillanatban félénkül beszél, vagy a vezényletnek ellenszegül, a feljebbvalói által helyben szűrhető le.

Bizalom mellett a harcosnak ragaszkodást is kell tanúsítania tisztjei irányában. Azok fenntartása lelkének drága legyen, ő tartozik őket megoltalmazni, megvédeni és ily módon elősegíteni abban, hogy az ellenség szándékait megítélhessék, és csapatukat helyesen vezérelhessék!

Feljebbvalóit semmiféle alkalomkor sem szabad elhagynia, ily tett által az egész csapat hírneve becstelenítették meg.

Ha valamely részleg véletlenül rendetlenségbe jut, akkor az első jelre minden embernek azonnal ismét sorba kell gyűlnie, úgy szinte az elő-, oldal- és hátvéd is tartozik ezen jelnek a legszigorúbb büntetés terhe alatt haladéktalanul megfelelni.

A fogollyal rosszul bánni senkinek sem szabad, mert csak embertelenséget és alávalóságot követne el az, aki a fegyvertelenen bosszúját tölteni akarná.

A közharcos – bajának elintézése végett – szakaszvezetőjéhez vagy ennek helyetteséhez és a napos tizedeshez van utasítva, akiknél köteles magát jelenteni is, ahányszor távozik vagy visszatér.

A szekeresz kötelességeihez a fennebieken kívül még az is tartozik, hogy a reábízott lovaknak kellőleg viselje gondját.

A lószerszámot, valamint a szekeret is mindenkor jó karban kell tartania, és károsításokat feljelentenie. Továbbá arra is kell ügyelnie, hogy a szekér túlságosan ne terheltessék meg.

Menetek alkalmával s ellenség előtt lovait semmi ürügy alatt elhagynia nem szabad, mindent el kell követnie, hogy szekerét oda hozza, ahova a körülmények kívánják.

Ha a poggyásztargoncák a gyalog századoknál be vannak osztva, akkor a szekeresz minden tekintetben a századparancsnokhoz fordul, ha azonban a szekerek az élelmezési tiszt parancsnoksága alatt állanak, akkor a kocsimesternek mint közvetlen feljebbvalójának van alárendelve.

A dobos elszánt, ügyes s amellet ép és erős ember legyen!

Dobjára kellő gondot kell fordítania, s az előírt dobjeleket tökéletesen magáévá tennie.

Ellenségeli találkozáskor férfias bátorsággal és derék harcoshoz illő vitézséggel kell bírnia.

Ha az alkudozó (parlementaire) kíséretére rendeltetik, s ha ennek következtében ellenséges csapattal jön érintkezésbe, akkor viselje magát szerényen, kerüljön minden beszélgetést tehetőleg, ne beszéljen soha olyasmiről, ami a tulajdon seregére vonatkozik!

A közharcos számára adott utasítások illetik őtet is, s a dobos minőségére van a zászlóaljdobosnak rendelve alá.

A kürtös és az ezred közzenészek számára – a kürtöt és hangszereket illetőleg – a dobos számára adott szabályok érvényesek. Az ezred közzenész zenészeti kiképzése végett a karmesternek, szolgálatban pedig az ezreddobosnak van alárendelve.

Az ácsból – tekintve táborbani nehéz és veszélyes munkálatait – megkívántatik, hogy a kézműtani munkákban jártas, amellet rettenetlen és jó viseletű harcos legyen, akinek erős és ép testalkata megfelel az általa végrehajtandó szolgálattételnek.

2. § AZ ŐRVEZETŐ SZÁMÁRA

Az őrvezető közvetlen előjárója a közharcosnak.

Ő tartozik nemcsak a szakaszban a neki átadott emberek közt rendet fenntartani és a tizedesnek kezére járnai, hanem gyakran ennek szolgálatát is teljesíteni.

Innen szükségképpen következik az, hogy alattvalóinak kötelességeit jól kell ismernie, s őket a közös szabályok pontos teljesítése által a legszorosabb kötelességtételre serkentenie.

Feddhetlen magaviselet, olvasás- és írásbani jártasság, a különféle szolgálati kötelességek tökéletes ismerete, egyesítve az ügyes oktató képességével, képezik a legislegszükségesebb tulajdonait, s utat nyitnak további előmozdítására.

Újoncok oktatásánál szorosan az oktatási szabályzat értelméhez kösse magát!

Alattvalóinak oktatásán kívül még leginkább megkívántatik tőle az, hogy – beszédükre, viseletükre és társalkodásukra ügyelvén – jó és rossz hajlamaikat tökéletesen ismerje meg.

Szolgálati tekintetben közvetlenül azon tizedesnek vagy szakaszvezetőnek van rendelve alá, aki a szakaszt vezényli.

3. § A TIZEDES, SZAKASZVEZETŐ, ZÁSZLÓALJDOBOS ÉS KÜRTÖS ÉS A SZÁZAD- ÉS OSZTÁLYTROMBITÁS SZÁMÁRA

A tizedes számára előírt szabályok nemcsak a valóságos, hanem az altizedest és helyettest is illetik.

Minthogy a tizedesre bajtárság van bízva, a szakaszvezető vagy tiszt jelen nem létében gyakran az egész szakaszt vezényli, nem ritkán – rangöregségére sem tekintve – az őrmester szolgálatát is teljesíti, úgy szinte sokszor azon eset is fordulhat elő, hogy mint elkülönített részlegek parancsnoka maga magára hagyatik, azért eme különféle szolgálati viszonyokból következik az, hogy feddhetlen magaviselettel, olvasás- és írásbani jártassággal, a szolgálat, különféle szabályok és gyakorlatok kellő ismeretével kell bírnia, alattvalóit rendben tartania, magának a szükséges tekintélyt megszereznie, és magát minden esetben észszerűleg viselnie.

Az újoncok oktatásán, a pótlovak idomításán s a kapott rendeletek végrehajtásán kívül arra is köteles nézni, vajon szabályszerűleg történik-e minden, s az őrzetőkre vagy válogatott közharcosokra bízott újoncok hamisan vagy hibásan nem oktattatnak-e.

Tisztaságra nézve alattvalóinak például kell szolgálnia, s arra ügyelnie, hogy amazok is mindenkor öltözködjének tisztán és rendesen, jó karban tartsák fegyverüket és szerelüket, s teljesítsék minden egyéb kötelességüket.

Felügyelése azonban ne ébresszen fel bizalmatlanságot, ne áruljon el gyűlöletességet s ne fajuljon el kémkedéssé!

A tizedes, úgymint minden más feljebbvaló, előbb szépszerivel figyelmeztesse alattvalóit hibáikra, és tudassa velük az utat-módot, amely által a hibák kerülhetők!

Pirongatások ne történjenek soha lealacsonyítások mellett, idegen emberek vagy nagyobb előjáró jelenlétében, sőt inkább szerénységhez kell szoknia a tizedesnek, s gondosan kerülnie a heveskedő, megvető módot, mely által alattvalói gyűlöletét vonná magára,

ellenben semmi esetre sem szabad velük meghitt barátságra lépnie, annál kevésbé velük játszania, innia vagy tőlük pénzt vennie kölcsön, ami nála kétszeres büntetést érdemelne, ötöt azonfelül az általános tisztelettől fosztaná s egész tekintélyét semmisítené meg.

A tizedesnek – rövidebben – vitéz katonának, rendszerető embernek és derék előjárónak kell lennie.

Ha alattvalója büntetést érdemel, akkor rendesen nagyobb előjárónak jelentendő fel, csak fontos esetben és komoly alkalomkor köteles a tizedes a hibást jelentés előtt börtönbe tenni.

Részeg emberrel szóváltásba bocsátkoznia nem szabad, az ilyen – ha magát csendesen nem viselné – börtönbe teendő és feljelentendő, hogy elkövetett hibái miatt józanságban vétethessék kérdőre.

Oly emberek, akik ragályos betegségbe estek, elkülönítendőek, s érintkezésbe jönni velők senkinek sem szabad.

A lovas tizedesnek nemcsak a patkolásról, nyergelésről, rakolásról¹ és kantározásról kell helyes ismerettel bírnia, hanem önnönmagának is jó lovasnak és a lovaglás tanításában, valamint a lovak idomításában is ügyesnek kell lennie.

A katonai lovakat jól kell ismernie, s ügyelnie arra, hogy a legénység azoknak szabályszerűleg viselje gondját.

Ellenségeli találkozáskor részlegét lehetőleg együtt kell tartania, azt a bátorság példájával lelkesítenie, s vitézül az ellenség elé vezetnie.

Mint táborőrparancsnok, mint járőrvezető s hasonló esetekben, ahol önállónak kell lennie, vezérelje alattvalóit vigyázattal s meggondolással, s eszélyesen hajtson végre minden rendeletet!

A szakaszvezetőnek szolgálattételben járjon kezére, s ha a körülmények úgy kívánják, pótolja helyét távollétében!

Minden altiszt az írlapon² kívül: a szakasz-, bajtárság- és sorzójegyzékkel³ legyen ellátva!

A tizedes minden tekintetben a szakaszvezetőhöz s ennek jelen nem létében az őrmesterhez van utasítva, a lovas tizedes köteles az ezredsegédnél jelenteni magát, valahányszor a törzshöz jön vagy onnan távozik.

A szakaszvezető közvetlen előjárója a tizedesnek, és a gyalogságnál a szakaszparancsnoka, szolgálata különben az, ami a tizedesé.

A lovasságnál a szakaszvezető közvetlenül a szakaszparancsnok mellé van rendelve, akinek helyét szükség esetén pótolja is, ő tehát azon fontos állást foglalja el, mely az egész

¹ Málházás.

² Írópapír.

³ Sorozó.

szakaszban szolgálattételre, a legénység vezetésére, kiképzésére és felügyeletére lényeges befolyást gyakorol.

A szakaszvezető – aszerint, amint gyalog vagy lovas – felelős az ember és ló fenntartásáért, a ruházat, fegyver, szerelet⁴ és a katona egyéb kellékeinek jó karban tartásáért, továbbá a szabály szerinti öltözködésért, a szobákban rendért, valamint a nyergelés, rakolás és kantározásért.

Ő tartozik a rendes háztartásra felügyelni és konyhakönyvet vezetni. Embereit a főzésre, szobafelügyelésre s egyéb kisebb munkákra és teendőkre felváltva rendeli ki.

Kiállások alkalmával felolvassa és megvizsgálja a szakaszt.

Ha egyes emberek szolgálatba mennek, akkor menet és jövetkor utánanéző, vajon ruházatuk, fegyverzetük és szereletük kellőleg rendben van-e.

Amit ő maga el nem intézhet, azt azonnal az őrmesternek s a lovasságnál a szakaszparancsnoknak is jelenti fel.

Parancskiadás előtt az őrmester tudta nélkül ne távoztasson el senkit!

Ha a szakaszával el van különítve, és emberei közül néhányan rövid időre az állomásból távozni kívánnak, akkor legyen tekintettel a bizalmas és bizalmatlanokra.

Ébresztő után, parancskiadás előtt és takarodó után utánanéző, vajon nem történt-e olyasmi, amit kellene jelenteni, s megteszi az őrmesternek vagy más helyben lévő közvetlen előjárójának a közönséges, ha pedig valami fontos eset adta elő magát, azonnal a rendkívüli jelentést.

A szakaszvezető a tizedes számára előírt rendkívüli jegyzékekkel – a lovasságnál még a szakaszbeli loányakönyv és az osztályzati jegyzékkel is – el legyen látva!

A szolgálat mindenféle nemében közvetlenül az őrmesterhez s a lovasságnál – körülményekhez képest – a szakaszparancsnokhoz van utasítva.

A zászlóaljdobos tizedesi rangot visel, s annak, valamint a dobosnak tulajdonival oly mértékben kell bírnia, hogy a zászlóalj valamennyi dobosait rendben tarthassa, oktathassa és gyakoroltathassa.

Minden egyesnek kiképzését tegye kötelességévé, s nézzen arra, hogy a zászlóalj egyesült dobosai pontosan és taktusban dobolják az indulókat és a dobjeleket.

A zászlóalj mozgásait zárt rendben jól kell értenie, hogy szabályszerűleg vezényelhesse a dobosokat.

Zászlóalj dobosi minőségére nézve közvetlenül a zászlóaljsegédhez, különben pedig azon század szolgálatrendéhez van utasítva, amelyhez beosztatik.

A zászlóaljkürtös számára ugyanezen szabályok érvényesek, csak hogy még arra is legyen tekintettel, hogy az ügyesebb kürtösöket a zászlóaljjelkürtön is tanítsa be, ezáltal alkalmas helyetteseket képezvén tisztsége számára!

⁴ Felszerelés.

A századtrombitás (lovasságnál) tizedesi rangot visel, tőle megkívántatik, hogy ügyes, a gyakorlatokban és az előírt jelek fúvásában kiképezve s amellet jó lovas is legyen.

Trombitájára fordítson kellő gondot, s azon szorgalmasan gyakorolja magát!

Ellenségeli találkozáskor bátorság és elszántsággal tüntesse ki s derék harcoshoz illőleg vitézül viselje magát!

Ha az alkudozó mellé rendeltetik, s ennek következtében az ellenséges sereggel jön érintkezésbe, akkor viselje magát serényen, kerüljön minden beszélgetést s ne beszéljen ki soha olyasmit, ami a tulajdon hadseregre vonatkozik!

A tizedes számára előírt általános szabályok aránylag illetik a századtrombitást is, aki közvetlenül az őrmesterhez van utasítva. Ha a törzshöz jön, vagy onnan távozik, akkor az ezredsegédnél és a trombitásnagnál is jelenti magát.

Az osztálytrombitás (lovasságnál) szakaszvezetői ranggal bír.

A hivatása számára megkívántató ügyességgel egybesítenie kell az előjáró és tanító tulajdonait is, minthogy a századtrombitásokat köteles a jelek fúvásában és egyéb teendőkben oktatni.

Szolgálat tekintetében az osztályparancsnokhoz, különben pedig azon század rendszabályaihoz van utasítva, amelynél élelmezését kapja.

4. § AZ ŐRMESTER, ZÁSZLÓ- ÉS LOBOGÓTARTÓ, DOBOS- ÉS TROMBITÁSNAGY SZÁMÁRA

Az őrmester oly rangot visel, mely a században a szolgálat valamennyi ágazatát foglalja magában.

Ő a században az, ami a segéd a zászlóaljban, illetőleg az ezredben.

Minthogy azonban közelebb áll a tiszthez, ennél fogva iparkodnia kell, hogy ama finomabb mívelést⁵ magáévá tegye, mely egykoron – ha tiszté neveztetik ki – rangjának megfelel.

Feddhetetlen magaviselet mellett, szilárd becsületességgel, fáradhatlan szorgalommal és kötelességeinek tökéletes ismeretével kell bírnia, hogy századosának kezére járhasson.

A lovas őrmestertől megkívántatik még, hogy jó lovas legyen, és magának helyes lóismeretet szerezzen.

Az őrmesternél megfordul mindennemű parancs: ő kötelezi az alája rendelt altiszteket a parancsok haladéktalan teljesítésére, s meggyőződik amazok szigorú végrehajtása felől.

Száma különösen fontos az, hogy ismerje az altisztek és közharcosok gondolkodási módját és képességeit, minthogy ezáltal ítélni meg helyesen minden egyesnek

⁵ Magatartás.

alkalmazhatóságát, s adhat afelől kellő felvilágosítást századparancsnokának. Gyakori személyes érintkezés a legénységgel, főleg az újoncokkal szerzi meg neki ezen ismeretet.

Ámbár a szolgálat fel van osztva a század mindkét őrmestere közt, mindamellett szükséges, hogy ügyeik felől kölcsönös tudomással bírjanak, hogy az egyik jelen nem létében a másik által megakadás nélkül folytathassanak. Az őrmester ügyeihez tartozik:

- Az összes gazdasági és kiszolgáltatási kezelés a században.
- Az anyakönyv, a létszám- és jelentésnapló.
- A lovasságnál még a lóanyakönyv vezetése is.
- A mindennapi és időnkénti létszámkimutatások és beadványok, valamint a tagjegyek szerkesztése.
- A parancsok s rendeletek beiktatása és a betegek könyvének vezetése.
- A ruha, fegyverzet s szereletbeli daraboknak a zászlóalj- vagy ezredraktárból átvétele és odavaló letétele.
- A század ruha- s szereleti raktár rendben tartása.
- A termények és tüzelési kellékek (Service) kiosztása, valamint a távollevő legénység illetékének eltevése.

Az őrmester kötelességeihez tartozik továbbá a legénységnek szolgálatra való kirendelése szakaszvezetőtől lefelé s e végből szolgálatjegyzék vezetése.

Az altisztek rangjuk szerint, a közharcosok pedig úgy rendeltetnek szolgálatra, amint a szolgálatjegyzékben állanak. Emellett azonban figyelembe kell venni azt, hogy a közharcosok ne írássanak be aszerint, amint a századba osztattak, hanem bizalmasok vegyülve bizalmatlanokkal.

Ha valakit két szolgálat ér egyszerre, akkor előbb az ellenséges szolgálatot, s utána a fontosabbat teljesíti, a másikat annak idején pótolja, és senkinek fel nem számíttatik oly szolgálat, amely ellen lett rendelve, kivéve, ha valóban már megkezdett, vagy az illető őrs elfoglaltatott volna.

Minden kisebb szolgálatok, melyek rang szerint teljesíttetnek, alulról felfelé, minden ellenséges és különösen fontos vagy pedig oly szolgálatok, melyek huszonnégy óránál tovább tartanak, felülről lefelé mennek.

A parancs elhozatala végett az őrmester naponként a megrendelt órában a napos tizedes kíséretében megy az ezredsegédhez. Mihelyt megkapta a parancsokat, meghozza azokat a századparancsnoknak.

Rendkívüli parancsok – nappal úgy, mint éjjel – azonnal a századparancsnokkal tudandók, s minthogy a tisztek egyikének minden időben találhatónak kell lennie, azért a parancsok a többi tisztek távollétében emennek hozandók meg.

Hasonlólag kell eljárni, ha valami fontos jelentenivaló volna.

Fennebbi határozatokból következik az, hogy a századnál minden időben egy őrmesternek jelen kell lennie.

Amint az őrmester valamely ember távoztával és hosszabb távollétével annak megszökését alaposan gyanítja, kerestesse azt meg egy tizedes és néhány biztos közharcos által, és ha rövid idő múlva nem találhatná meg, tegyen tüstént századparancsnokának jelentést!

Minden kiállítás, de különösen riadás alkalmával sürgesse tisztjeit és ezek által a közharcosokat, és kövessen el mindent, hogy azok lehetőleg gyorsan s lárma és zaj nélkül – ami a rendetlenséget csak nagyobbítaná – gyűljenek össze!

Ha a század fele elkülönítették, akkor ezen őrmesternek, aki e végre a századparancsnoktól rendeltetett ki, figyelembe kell vennie az e szakban előírt kötelelességeket.

Az őrmester mindennemű ügyben közvetlenül a napos tiszthez van utasítva.

Távoztá és visszatértekor a zászlóalj- és ezredsegédnél is jelenti magát.

A zászló-, illetőleg a lobogótartó őrmesteri rangot visel.

Kórházban vagy kocsimester- és elkülönített részlegeknél porkoláb minőségben alkalmazása kötelelességévé teszi, hogy ismerje az erre vonatkozó szolgálati szabályokat.

Gyakorlatoknál s őrállomásokon kötelelességeit jól kell tudnia, s ellenség előtt a reábizott zászlót (lobogót) élete utolsó percéig védelmeznie.

Szolgálati ügyben a zászlótartó a zászlóalj- vagy ezredsegédhez, a lobogótartó az osztályparancsnokhoz vagy mindketten azon tiszthez fordulnak, akihez külön rendeltetés folytán vannak utasítva.

A dobos-, illetőleg trombitásnagy őrmesteri ranggal bír.

Mindazon tulajdonokkal, melyek derék dobostól (trombitástól) kívántatnak meg, annál inkább kell bírnia, minthogy a dobosokat (trombitásokat) oktatja s köteleességük teljesítésére szorgalmazza, ennél fogva például kell szolgálnia az ügyességben, a kötelesek teljesítésében és feddhetlen magaviselete által.

A dobosnagy köteles ügyelni arra, hogy a dobjelek egyaránt doboltassanak valamennyi dobos által, azért próbálja meg őket gyakran az egyenkénti és együtt való dobolásban helyben, úgymint menetközben.

A trombitásnagynak pedig arra kell ügyelnie, hogy a trombitások szorgalmasan gyakorolják magukat az előírt jelekben, és hogy mindenkor jó karban tartassanak a trombiták. Ő köteles a trombitásokat lóháton, úgymint gyalog, helyben és menetközben az együtt való fúvásban többször gyakoroltatni, hogy nyerjék el a kellő ügyeséget tactusban⁶ és összhangzásban.

A dobos- vagy trombitásnagy kötelelességeihez tartozik továbbá, hogy az előforduló hibákat célszerű oktatás mellett szüntesse meg, és a zászlóaljdobosokat, illetőleg osztálytrombitásokat szorítsa arra, hogy alattvalóikat szabályszerűleg képezzék ki.

⁶ Ütem.

A dobosnagy a zenészeknél s a trombitásnagy az egyesült trombitásoknál köteles rendet és fegyelmet fenntartani, úgy szinte őket szabályzat szerint begyakorolni és kiállításoknál vezényelni.

Ellenség előtt nem ritkán az egész sereg szerencséje a trombitásnagy helyes trombitajeleitől függ. Azért leginkább ily alkalommal kell ezredparancsnoka mellett tartózkodnia, egész figyelmét ő reá fordítania, s őtet testével s életével védelmeznie.

Szolgálatban a dobosnagy az ezredsegédhez és a zenére felügyelő tiszthez, a trombitásnagy pedig az ezredsegédhez van utasítva.

5. § AZ AL- ÉS FŐHADNAGY SZÁMÁRA

Az alhadnagy – alulról felfelé – az első tiszti ranggal bír, s avval oly pályára lép, mely szoros köteleességteljesítést kíván, de becsületteljes is, és dicsőségre vezet.

A tiszttől mint a katonarend szellemi s erkölcsi erejének képviselőjétől megkívántatik, hogy gondolkodásmódját s erkölcsit tisztázza, jellemét szilárdítsa, s teljes szívvel és lélekkel hivatásának éljen.

Becsülete, mely buzgó köteleességteljesítésen és eskühűségben alapszik, élete minden állapotában és minden viszonyok közt a legfőbb legyen előtte.

Megszokva a parancsokat gyorsan s értelmük szerint felfogni tanuljon készséggel engedelmeskedni és vérmérsékletét fékezni! Törekvése ne szorítkozzék csak a közönséges szolgálatismeret megismerésére, hanem oktatási, gyakorlati, tábori és szolgálati szabályoknak – mint a katona elkerülhetlen elemtudományainak – tökéletes elsajátításával oda is legyen irányozva, hogy szabad idejét oly ismeretek és képességek elnyerésére fordítsa, melyekre a tisztnak feltétlenül van szüksége!

Már a békében azon becsvágygal kell bírnia, hogy magát a háborúra készítse el. Kerülnie kell a fényűzést és elpuhultságot, tanulnia elszenvedni nélkülözéseket és egyéb bajokat, s e végből szorgalmat és állhatatosságot fordítania, kivált a vívásra és más testgyakorlatokra.

Nyelvismeretre és a köréhez szükséges tudományokra nagyobb mértékben tegyen szert, gyakorolja az éleslátást, és szokják meg váratlan helyzetben gyorsan s önállólag határozni el magát!

Nem elégséges, ha a tiszt alattvalóinál a kellő tiszteletet s szolgálatban a szükséges tekintélyt magának meg tudja szerezni, hanem vonzalmat s bizalmat is kell ébresztenie, ennél fogva viselje magát minden alkalommal barátságosan emberei irányában, beszélgessen velük többször bizalmasan, dicsérje meg nyilvánosan azokat, akik érdemlik, vigasztalja s lelkesítse őket a balesetekben, könnyebbítse sorsukat, viselje gondjukat s tanúsítson általában barátságos részvétet irányukba!

Oda is kell működnie, hogy mindenkor kedvezőleg vélekedjenek a harcosok a szolgálat felől, úgymint a főbb rangúak felől.

Ezt leginkább azáltal érendi el, ha ő maga minden időben s kivált jelenlétükben teljes bizalmat nyilvánít a magasabb rendeletek iránt, és kellemetlen kimenetelt csak esetleges balszerencsének tulajdonít.

A tiszt köteles a századparancsnokának buzgalommal kedvére járni s rendeleteinek mindegyikét buzgalommal végrehajtani. A lovasságnál mint szakaszparancsnoknak még a reábízott szakasz minden tekintetbeni vezérlése is fontos és terjedelmes kötelességeihez tartozik, melyek teljesítéséért közvetlenül századparancsnokának felelős, különösen fontos kötelessége továbbá a lópatkolásra folytonos figyelmet fordítani s e végre lópatkolási jegyzéket vezetni.

Kötelességeihez tartozik az is, hogy a legénységet oktassa és a lovasságnál a lovakat is idomítsa, elnyert ügyesség után pedig szakadatlanul gyakoroltassa.

A katonaló, mellyel a lovastiszt el van látva, s melyért felelős, lehetőleg kímélve lovaglandó.

A tiszt köteles a században betegen fekvő vagy a kórházban lévő embereit gyakran meglátogatni, s irányukban a legnagyobb részvételt viseltetni.

A reggeli jelentést, a napi parancsot s a körleveleket időmulasztás nélkül kell olvasnia és aláírnia.

A neki meghozott parancsokat ne vegye át soha olyan ember jelenlétében, akiknek azok felől mit sem szabad tudniok, hanem maga magának és titokban, s ne beszélgessen vagy – mi több – ne tegyen észrevételeket semmiféle alkalommal, de legkevésbé nyilvános helyen oly tárgyak felől, melyek a szolgálatra vonatkoznak!

Különös körülmények közt tudassa azt, hogy hol leend található, hogy fontos alkalomkor kerülve legyen a sokféle keresgélés!

Az írományok kezelésével meg kell ismerkednie, részint, hogy felügyelhessen, hogy az arra vonatkozó tárgyak kellőképpen és maga idején készíttessenek el, részint, hogy ő maga is – ahol szükséges – a szolgálat eme szakában tetteleg működhessék közre.

A hadnagy további kötelességei a következő cikkelyekben találhatnak.

A hadnagy közvetlenül a nálánál öregebb hadnagyhoz vagy a főhadnagyhöz van utasítva.

A főhadnagy közvetlen előjárója az alhadnagynak.

Tőle a szolgálat oly kitűnő tisztet kíván, aki a százados távollétében ennek fontos állását kellőleg ellátni képes.

Az öregebb tisztnek egyetértést és valódi katonai szellemet kell ébresztenie a fiatalabbakban, emezeknek ellenben csatlakozniok tapasztaltabb bajtársaikhoz, s magokat érdemessé tenniök amazok barátságára.

A főhadnagy (a lovasságnál az öregebbik) felelős a létszám- és jelentésnapló, valamint a többi könyvek vezetéséért is.

Ő tartozik felügyelni az őrmester munkálataira, s ezt – ha a megkívántató ügyességgel nem bír – kellőleg oktatni.

Köteles felügyelni arra is, hogy az őrmester egymásután rendelje szolgálatra a legénységet, amennyiben a bizalmasok és bizalmatlanok közti különbség vagy más különös ok kivételt nem igényel.

Ha a főhadnagy a százados (lovasságnál mindkét százados) távollétében a századot vezényli, akkor a századparancsnok szolgálatán kívül más szolgálatot nem tesz.

A főhadnagy minden alkalomkor közvetlenül a századosához fordul.

6. § A SZÁZADOS SZÁMÁRA

A százados alulról felfelé első parancsnoka egy fő- és altisztekkel ellátott gyalog, illetőleg lovas részlegnek, mely azon várakozásban bízott parancsaira, hogy azt rendeltetéséhez képest kiképezni és vezérelni tudandja.

Saját kötelességeinek legszoros[a]bb teljesítéséhez szorítsa alattvalóit is kötelességükre, mindenütt az első, hol a szolgálat hí, jelölje meg mindegyiknek teendőit, s mindenkor iparkodva önnönmagát magasabb polcra kiképezni legyen példája alattvalóinak!

A lovas századnál lévő két százados közül a másodrendű a félé század felügyelésére és fontosabb vezédségekre⁷ van rendelve. Ő tartozik századparancsnokának a legnagyobb ragaszkodással engedelmeskedni és a szolgálat minden ágazatában serényen kezére járni.

A százados (lovasságnál az 1-ső rendű) a század parancsnoka, akitől minden kívántatik meg, és aki ennél fogva köteles valamennyi alattvalóit főhadnagytól (illetőleg 2-sod rendű századostól) lefelé kötelességeik leggyorsabb s legtökéletesebb teljesítésére szorít[a]ni, de amellet felölök atyailag gondoskodni is.

A század harckészségéért, a szereletért és ruházatért, a fegyelemért és erkölcsiségért felelős, úgy szinte a gazdálkodási és kiszolgáltatási kezelés vezetése is ő reá van bízva.

E végre a tisztek és altisztek mint segédek, a fegyelem fenntartására pedig meghatározott eszközök állanak rendelkezésére. Ennél fogva csak az szükséges, hogy elegendő buzgalommal és erővel bírjon mindent kellőleg végrehajtani.

Alattvalóinak szoros ismerete legalaposabban vezérlendi ötlet, de ítélete legyen igazságos, idegen befolyástól ment s csakis saját meggyőződésének eredménye.

Az alattvalója által szolgálatszerűleg előterjesztett kérelmen vagy panason tartozik méltányosan segíteni vagy eleget tenni, s ha az alattvaló avval nem elégedne meg, hanem vélt jogát főbb helyen akarná keresni, ezt megengedni, de soha később vele meg nem szenvedtetni.

⁷ Különítmény.

Ily gondolkodásmódot ébresztenie kell tisztjeiben és altisztjeiben is.

Feltétetik a tisztról, hogy a becsület helyes fogalmához képest egyedül kötelességeinek szoros teljesítésében keresendi dicsőségét. Ha azonban egyik vagy másik tiszt minden vélelem ellenére eltér kötelességeitől, akkor a százados köteles szolgálatellenes viselkedését lelkére kötni, őtet barátságosan jobbulásra inteni, többszöri hiba alkalmával pedig komolyabban, de mindég kellő tekintettel útba igazítani, és tudtára adni azt, hogy ő, ha ezen ismételt figyelmeztetés is siker nélkül maradna, végtére kényszerítve lenne oly eszközökhöz nyúlni, melyek az illető tisztre nézve éppoly kellemetlenek lennének, mint ártalmasak.

A századosnak azonban, valamint minden alkalomkor, úgy különösen ezen esetben is méltányosan s kellő tekintettel kell viselnie magát, és jól vigyáznia arra, hogy eljárása ne származzék idegenkedésből vagy gyűlöletből.

A legszigorúbb büntetésre mindjárt ne ítélje el a harcost, hanem csak akkor nyúljon ezen végső eszközökhöz, ha gyengédebb javulási kísérletek siker nélkül maradtak, vagy ha a vétség oly nehéz és becstelenítő volna, hogy ily eljárást megérdemelne!

A legénység felügyeletének és kezelésének könnyebbítése végett a gyalog század négy szakaszra osztatik, ezek mindegyike pedig egy szakaszvezetőre bízatik, akinek aránylagos számban tizedesek és őrzetők adatnak melléje.

A lovas századnak négy szakaszra való felosztását és az altiszteknek azokba való beosztását a gyakorlati szabályzat határozza meg. Mindegyik lovas szakasz az abba beosztott tiszt és ennek hiányában vagy távollétében a félszázad őrmestere által, vagy ha ez lehetséges nem volna, a szakaszvezető mint felelős parancsnok által vezényeltetik.

A szakaszból erejéhez képest három vagy négy bajtárságok képeztetnek, s azok mindegyikébe tizedesek, őrzetők s biztos közharcosok osztatnak be.

Rossz magaviseletű vagy egyébként bizalmatlan és gyanús harcosok szoros felügyelet alatt tartandók. Sokszor jól kell vigyázni oly polgári személyekkel is, akikkel az egyik vagy másik harcos van összekötetésben, s meggátolni minden ártalmas, nevezetesen gyanús erkölcsű nőszemélyekkel társalkodást.

A szökés megakadályozására fel kell használni minden utat és módot, s kellőleg intézkedni főleg szórt beszállásolásnál.

A századparancsnok köteles a rendes háztartásra felügyelni és arra nézni, hogy a szükséges élelmi szerek megkívántató bőségben, jóságban s jutányos áron szereztessenek be.

Hetenként legalább egyszer orvos által vizsgáltatandó meg az összes legénység, hogy ragályos betegségek el ne terjedjenek közte.

A kórházba átadott embereit a századosnak több ízben meg kell látogatnia – rajtuk –, ha valamiben hiányt szenvednének lehetőleg segítenie, s ily módon hajlandóságukat és bizalmukat megszereznie.

A ló és lovas helyes összeállítására lényegesen segíti elő a lónak hosszasabb időre való használhatását, mi annál biztosabban éretik el azáltal, ha a ló meghagyatik lovasának

mindaddig, míg csak engedik a körülmények, azért különös ok nélkül ne cserélje el a századparancsnok a lovakat!

A katonalovak hetenként egyszer a tisztek és altisztek jelenlétében lóorvos által vizsgáltassanak meg!

Oly ember, aki lován láthatólag saját hibája által okoz sérelmet, vagy annak hátát töri fel, a körülményekhez képest szigorúan büntetendő.

A tiszt katonalovak rendes gondviseléséért is a századparancsnok marad felelős.

A százados legfontosabb kötelességeinek egyike a ruházat, fegyverzet, lőszer, szerelet és tábori szerek jó karbani tartása és kímélése.

Szigorú gondoskodást kell fordítania, és szorosan nézni arra, hogy a harcos mit se nélkülözzön ugyan, de hogy gondatlanságból vagy könnyelműségből senki se használjon el vagy rontson meg semmit, mert különben nemcsak az illető harcos, hanem a századparancsnok is vonattatnék felelősségre.

Ez okból a századot gyakran meg kell vizsgálni, s a százados vagy meghagyásából a tisztek kötelesek utánanézni, hogy szám szerint meglegyen minden az előírt rendben, és hogy a harcos el legyen látva azon kellékekkel, melyek a test tisztaságához s a ruházat, fegyverzet és szerelet jó karbani tartására elkerülhetetlenül szükségesek.

A dobosnak és kürtösnek, illetőleg trombitásnak és a lópatkolás megtanulására alkalmas közharcosokat szükséglet szerint a százados köteles megválasztani és oktattatni.

Az élelmezési pénzeket nyugtatvány mellett kapja meg a százados, s gondviselése alatt tartja azokat.

A bér minden ötöd nap a százados jelenlétében a napos tiszt által fizetendő ki mindegyik embernek kezére, amire a harcosok úgy állanak ki, mint parancsolatra.

Ha pedig a század több helységben van elszállásolva, akkor mindegyik tiszt a maga állomáshelyén fizeti ki a bért.

Két őrmesternek alkalmazása a különféle szolgálatokra a századosra van hagyatva, csakhogy köteles azok mindegyikének pontosan kijelölni a hatáskört.

A legénység felől – őrmestertől lefelé – büntetési jegyzőkönyvet vezessen a százados, és jegyezzen fel világosan és röviden abba minden büntetést, annak okát és idejét.

Az altisztek és azon közharcosok viseletjegyzékei, akik altisztekké képeztetnek ki (lovasságnál még a trombitások, gyógykovácsok és szíjgyártókéi is) – részrehajlatlanul lelkiismeretesen és valamennyi tiszt közreműködésével elkészítve s általuk aláírva, megrendelt időre évenként egyszer nyújtatnak be az ezredparancsnokságnak, s ezen jegyzékek egyik példánya szolgálati használat végett a századosnál tétetik el.

A többi közharcosok felől egy előjegyzet vezetendő a századnál oly módon, hogy azok mindegyikének viselete és tulajdonai felől minden időben adathassék kielégítő felvilágosítás.

A harcosnak távozhatására nagyobb távolságra, állomása – vagy szállásolása környékén kívül – előbb a zászlóalj- (illetőleg osztály-) vagy az ezredparancsnok engedélye kérendő ki, s úgy azután szabály szerinti útlevéllel látandó el az illető.

Ellenséges események alkalmával áll be ama tulajdonképpeni időpont, amelyben bizonyoságát adhatja a százados elme tehetségének és alattvalói helyes oktatásának, valamint a szerzett bizalomnak azáltal, ha döntő percben eszélyességgel és vitézséggel tudja vezényelni századját.

Nem ritkán megtörténik az, hogy a legjobb csapat is, akár saját hibája, akár ellenséges túlerő, akár más baleset következtében rendetlenségbe jön. Ekkor adatik alkalom a századosnak a kitüntetésre, midőn ő távol attól, hogy zavarodástól ragadtatná el magát, csendben és rendben nyomul előre részlegével, hirtelen támadás által a hevesen üldöző ellenséget feltartóztatja, a többi csapatoknak időt nyújt gyülekezésre, s magának azon különös dicsőséget szerzi meg, hogy helyre pótolta ismét a veszteséget.

A százados minden körülmények közt közvetlenül a zászlóalj-, lovasságnál közvetlenül az osztályparancsnokához van utasítva, elsórt beszállásolásnál az osztály- vagy állomásparancsnokához fordul.

Ha az őrnagy vagy valamennyi törzstiszt távollétében az ezredes helyét pótolja, akkor a gyalogságnál csak zászlóalj- vagy ezredparancsnoki szolgálatot tesz, a lovasságnál pedig századja parancsnokságát megtartja, ha az általa vezényelt osztályhoz tartozik, különben pedig ennek átadásával csak az osztály- vagy ezredparancsnok szolgálatát teljesíti.

7. § AZ ŐRNAGY ÉS ALEZREDES SZÁMÁRA

Az őrnagy tisztsége tevékeny, serény, értelmes és a szolgálat minden ágazatában kiképzett törzstisztet kíván. Minthogy különös feladat az, hogy ezredesét a szolgálat minden nemeiben fáradhatlanul támogassa, ennél fogva az egész ezredet tökéletesen kell ismernie, s az ügyek haladásáról folytonos tudomással bírnia.

Ő megszünteti haladéktalanul a rendetlenségeket, kötelességeihez vezeti alattvalóinak mindegyikét és szigorúan vigyáz a parancsok és szabályok végrehajtására.

A kötelességek és erények gyakorlásában a törzstisztnek felül kell múlnia alattvalóit, s például szolgálnia azoknak. Ez kiváltképpen az engedelmességnél szükséges, mert mi sem hat inkább a szellemre, mint az, ha az alattvaló feljebbvalóján látja a parancsok legszigorúbb teljesítését.

A magas polc, melyen a törzstiszt áll, s a nagy hatáskör, mellyel bír, arra kötelezik őtet, hogy annál lelkiismeretesebben kövesse a főbb rendeleteket. Azért ezredparancsnoka tudta nélkül soha különös intézkedéseket ne tegyen!

A törzstiszt fő kötelességeihez tartoznak a taktikai gyakorlatok, az oktatási, gyakorlati, mozgadozási (Manővrir) és tábori szabályok tartalma szerint. Azokat alaposan kell ismernie, és ügyesen végrehajtania.

E végre megkívántatik, hogy különösen a főtisztek oktatásával foglalatoskodjék s egész figyelemmel vigyázzon arra, hogy a legénység szorosan a szabályok szerint oktattassék.

A törzstisztnak ismernie kell az ezredbeli tisztek képességeit és ügyességeit, s szolgálatban s azon kívül fenntartania és elevenítenie a tiszt karban a közszellemet, a jóra való gondolkodásmódot és a katonai hivatásra való tökéletes magamegadást.⁸

Zászlóaljának, illetőleg osztályának századjait a törzstisztnak több ízben egyenként és részletesen meg kell vizsgálnia, s ez alkalommal figyelmét az előírt jegyzékek, jegyzőkönyvek és egyéb szolgálati irományokra is fordítania.

Ha az egyik vagy másik századnál büntettek, mint például lopás, fegyvertlenség⁹ vagy szökés, gyakran fordulnak elő, akkor azonnal vizsgálatot kell tartania, az okot kikeresnie, a netaláni bűnközöket kipuhatolnia, és az ezredparancsnoknak jelentést tennie, mit általában más fontos eseményeknél is köteles megtenni.

A szolgálati ügyek vezetésére a törzstisztnak a zászlóaljsegéd (lovasságnál egy altiszt) van adva melléje.

A zászlóalja, illetőleg osztálya részlegei vagy annak egyénei számára való főbb parancsokat, valamint az alattvalóinak főbb helyre szóló írásbeli jelentéseit át kell tekintenie a törzstisztnak.

Az iratokat megvizsgálja, szerkesztésükre és tartalmukra nézve beküldés előtt, hozzáteszi a netaláni szükséges észrevételeket, megerősíti aláírásával, s úgy küldi tovább. Amit helyesnek nem talál, azt visszaadja átdolgozás végett.

Ha a törzstiszt együtt van az ezreddel, akkor sem más hadtestületekkel, sem polgári hivatalokkal szolgálatilag leveleznie nem szabad. Ha el van különítve, akkor – idő s körülményekhez képest – kérje ki magának minden fontosabb esetenél az ezredes végzését.

A törzstisztet mint önálló zászlóalj-, illetőleg osztályparancsnokot aránylag az ezredes kötelességei is illetik.

Szolgálati ügyben a második őrnagy az elsőhöz, s emez az alezredeshez mint közvetlen előjárójához van utasítva.

Az alezredes vezérli az ezredes távollétében az ezredet, minélfogva azon tulajdonokkal is kell bírnia, melyek megfelelnek az ezredparancsnok tisztségének és teendőinek.

Az ezred ügymenetével, a kiadott rendeletekkel és mindavval már előre meg kell ismerkednie, ami azonnali tudomására szükséges azon esetben, ha az ezredparancsnokságot át kellene vennie.

⁸ Állapot vagy cselekvés, midőn valaki a külső erőnek, hatalomnak enged, és aláveti magát. Másképpen: önmegadás.

⁹ Fegyvertlenség.

Az alezredes köteles a legnagyobb tevékenységgel kézre járni ezredesének, s a szolgálat javára fenntartani a törzstisztekkeli és azok közti jó egyetértést.

A törzstisztnak járul naponta felváltandó rendelvényes¹⁰, őr pedig csak akkor, ha zászlót (lobogót) vagy kincstári pénztárt tart magánál.

8. § AZ EZREDES SZÁMÁRA

Az ezredes parancsnoka az egész ezrednek.

Legfelsőbb rangfokáról szemléli, képezi és vezérli eme jelentős hadtestület minden részeit. Kötelességeihez szorít mindenkit s az előírt rendben tartja az egészet.

Ily nagy hatáskör tagadhatatlanul feltételez kitűnő tulajdonokat is. Ahol ezek nem hiányoznak, ott az állam biztosan várhat el mindent, mert az ezredes tekintélyével elég eszköz van összekötve, hogy a legkészségesebb engedelmességgel hajtassanak végre parancsai.

Észtehetség, tudományok, vitészség és a szolgálat alapos ismerete az ezredesre nézve épp oly jeles dísz, valamint nagy mértékben nélkülözhetetlenek is. Érdeme emeltetni fog, ha ezen tulajdonait alattvalóival közölni, s azokkal egyesülve adandó esetben használni tudja. Ha az ezredes kitűnő, rövid idő múlva egész ezrede is az lesz.

Az ezredesnek éleslátásának, felvilágosított elméjűnek kell lennie, hogy túltehesse magát a szenvedélyen és előítéleten, s hogy képes legyen az emberismeret mérlegével megítélni, megkülönböztetni és célhoz vezetni alattvalóit.

Valódi katonai szellem ébresztésére s emelésére és a rosszak kiirtására semmiféle segédeszközt se mulasszon el!

Minden helytelen gondolkodásmódot, mely felkapni akarna, legszigorúbban kell büntetnie. Nem szabad tűrnie azt sem, hogy az ezredben oly dolgok felől beszélgessenek, melyek nem illenek sem a katona állásához, sem rangjához.

Az ezredestől még az kívántatik meg, hogy tüntesse ki magát méltóságos, jóakaró és szerény magaviselet által, hogy éljen tisztjeivel, szeretettel avassa be magát alattvalói érdekeibe, s szóval, hogy atyja legyen az egész ezrednek.

A heveskedést, érzéketlenséget s mindazon erkölcsi méltatlankodásokat, melyek a katonai szellemet aláássák és az elkerülhetetlenül szükséges szigortól épp oly különböznek, mint a durva szenvedély az észszerű megítéléstől, ezredében sem tűrnie, sem magának gyakorolnia nem szabad. Ha minden csekélységért büntetéssel fenyeget, vagy ha mindég csak elégedetlenséget nyilvánít, azáltal az érzelmet tompítja el, ahelyett, hogy jókor felébresztené azt. Hathatós megintések büntetésre vonatkoztatva csak akkor követhetnek, ha kíméletesebb figyelmeztetések előztek meg azokat.

¹⁰ Kirendelt.

Ahol az intésnek semmi hatása, vagy ahol rossz természetű mindjárt az első véttség, ott büntetésnek kell beállania.

Ne legyen azonban a büntetés soha bosszú vagy káröröm szüleménye, hanem szabattassék meg az a méltányos feljebbvaló kötelessége folytán – mintegy akaratlanul – csupán csak kényszerültségből, és ne engedtesék el ezért elegendő ok nélkül soha, vagy csak lehetőleg ritkán!

Oly tiszt, aki annyira érzéketlen, hogy többszöri büntetést tesz szükségessé, az nincsen helyén s nem méltó arra, hogy derék bajtársai sorában álljon.

A feljebbvalók iránti tisztelet és bizalom megerősítése végett még azon elővigyázatra van szükség, hogy egyrészt méltányosan segítsék az alattvalók alapos panaszain, másrészt pedig, hogy kíméltessék meg az alábbrendű előjáró tekintélye alattvalói jelenlétében, kivéve oly esetek, ahol rögtöni figyelmeztetés elkerülhetetlen, s hogy ne alacsonyíttassék le az rosszallás, feddés vagy éppen gúny által.

Az ezredes megengedhet tisztjeinek, ha eleget tettek a szolgálatnak, minden örömet, mely díszes állásukkal megfér, s amely – mint vadászat és lovaglás – vagy saját szakmányuk gyakorlatára nézve hasznos, vagy pedig amely – mint jó társaságok gyakori látogatása, ildomoság s műveltség elnyerése végett – a fiatal tisztre nézve kívánatos.

Az ezred harcképzettsége annak erkölcsi érdemén és anyagszerének tökéletességén alapszik. Azért köteles az ezredes ezredét minden tekintetben tökéletesíteni és szakadatlanul harckészen tartani, mihez folytonos tevékenység szükséges. Kötelességteljesítésében határt, buzgalmában nyugvást ne ismerjen az ezredes!

Kerülnie kell azonban a szolgálatban azon gyalárdásgot¹¹, amely felülről lefelé mindent a legkisebb részletbe rendel meg, s szabad hatáskört nem enged, mert ez okvetlenül a legalsóbb fokokig aggodalmas, elfogult s nehézségtől tartó kedélyeket szül, melyek előre nem látott esetekben magukat gyorsan és önállólag elhatározni nem képesek.

A fő- és altisztek kiképzésére, a legénység szabályszerű oktatására s a lovak idomítására, valamint a taktikai gyakorlatokra – a gyakorlati, mozgadozási és tábori szolgálati szabályok útmutatása szerint – állandó figyelmet fordítson az ezredes!

Nem elegendő azonban, ha az ezredes pontos a szolgálatban, ha ezredét a gyakorló téren gépies mozgékonyagra tanítani tudja – mindez csak eszköz a célra –, sőt inkább iparkodnia kell folytonosan, hogy tisztjeit a harcra képezze ki, s a fegyvernem valódi szellemét egész ezredében ébressze fel.

Az ezred nyerni fog azon arányban, amennyiben tisztikara észtehetséggel, ismeretekkel és tudományokkal felruházott művelt tisztekkel bír.

Derék tisztek képzése végett már azok kiválasztásánál becsületességre, észtehetségre, szorgalomra és előismeretekre kell tekintenie az ezredesnek.

¹¹ Tudálékos.

Különös gondot fordítson továbbá a tisztek oktatására és tudományos kiképzésére szolgáló hasznos könyvek gyűjtésére s megválogatására!

Az ezred- és zászlóaljsegédek, az élelmező és raktárnok (tisztek) az ezredes által választatnak meg az ezredbeli fő- és alhadnagyok közül.

Az ezredes felügyelni tartozik az alatta álló részlegeknél az erkölcsiségre, a harcos fenntartására s a fegyelemre. Ha az ezredben, s különösen az egyik században inkább, mint a másokban, a szökés harapódzik el, akkor tartasson azonnal szigorú vizsgálatot, hogy alaposan tudódjék ki a szökés oka, s hogy segítve legyen e bajon!

A fegyverek, a lőszer, a ruházat, szerelet és tábori szerek használható karban tartandók, mi végből arra tekintsen az ezredes, hogy a netalán szükséges helyreállítások azonnal tétessenek meg!

Hasonló gondot fordítson a többi kincstári vagyponra, az ezredbeli szerekre, a málhás s hámos lovakra és a lovasságnál általában a lovakra. A lovak közül magán használatba venni egyet se szabad, hanem mindegyiket csak a reávaló tárgyakkal kell megrakni, s lehetőleg kímélni, nem pedig túlságosan megterhelni.

Kiállások alkalmával vizsgálja meg az ezredes többször az alosztályok állapotát, s váratlanul a laktanyákat vagy az elszórtan beszállásolt századokat is, és győződjék meg arról, valljon a szabály szerinti rendben s készségben tartatik-e minden!

Hogy gyors kiállásokra előkészítse a legénységet, időnként fel kell azt riasztania, azokat, akik elsőik jelennek meg a riatéren¹², meg kell dicsérnie, s ezáltal a többieket becsületvágyra serkentenie.

A harcost valaminek megszerzésére kényszeríteni s a századparancsnoktól valaminek saját költségei szebbítését követelni soha nem szabad.

A tisztek s a törzs egyénei egyforma ruházzkodása végett az ezredes részéről a szükséges intézkedések teendők meg.

Az ezredes vezeti az igazgatás minden ágazatát s aláírásával felelős az okmányok helyességéért.

Mint segédek és előadók melléje vannak adva: a hadbíró a törvényszéki, az ezredsegéd, élelmező és számtartó az igazgatási és gazdasági ügyekben.

Az ezredesnek szigorúan kell tartania arra, s szükségképp intézkednie, hogy a századparancsnokok kellő időre küldjék meg beadványaikat, következőleg, hogy az ezred egyetemes irományai fennakadást ne szenvedjenek, hogy azonban rendesen nyújtassanak be a közönséges beadványok, s ne szoríttassanak háttérbe a szolgálat többi lényeges ügyei, a századosokat felesleges írásokkal terhelni nem szabad.

A szolgálat útján benyújtandó beadványok, jelentések és tudósítások előbb a dandárnoknak¹³ terjesztendőek fel, fontosabb eseményeket, ha ennek tudtára adandók,

¹² A riadó utáni gyülekezési helyszín.

¹³ Dandárparancsnok.

az ezredes személyesen köteles feljelenteni, vagy ha ügyei nem engednék meg, törzstiszt által feljelentetni.

Hogy megismerhessék a törzstisztek az egész ezred egyénjeit és ügyeit, s hogy az egyik vagy másik átvehesse rögtön – ha kell – az ezred ideiglenes parancsnokságát, szükséges, hogy tudomást nyerjenek minden felől, s hogy közöltessenek velők a rendeletek is, melyeket az ezredes nap és hely s a többi törzstiszt a „láttam” hozzátevással tartozik megjelelni.

A tiszti viseletjegyzékek két példányban elkészítve évenként a dandárnoknak terjesztetnek fel jóváhagyás végett. Ez egy példányt a hadügyészséghez¹⁴ küld, a másikat pedig az ezrednek adja vissza.

A viseletjegyzékek az ezredes s a többi jelenlévő törzstisztek által írandók alá, s a rovatok sajátkezűleg töltendők be általuk.

Tartalmuk legyen igazságos, alapos és tökéletes, s ne használtassanak általános vagy határozatlan kifejezések!

A viseletjegyzékek végcélja minden egyes egyén tulajdonai, képességei, érdemei és alkalmazhatása felőli szoros ismeret elnyerésében áll.

Ez pedig csak a különféle fokozatok és sajátságok megkülönböztetése által érhető el. A fontosabb rovatokban használt „jó, igen vagy nem” éppoly kevésbé különbözteti meg a vakmerő harcost a bátor vezértől s a vállalkozó szellemet a magát szenvedőleg viselő géptől, valamint a láng- és korlátolt észt sem jelöli meg sehogy sem.

Hogy azonban félreértések, panaszok vagy más viszálykodások ne történjenek, az e tekintetbeni tárgyalásokat idétlen beszélgetés által közhírré tenni nem szabad, mindazonáltal figyelmeztetni s jobbulásra kell serkenteni azt, aki úgy írathatnék le, ahogy leírva lennie kellene, vagy ahogy leírva lehetne.

Önálló vagy az ezredtől elkülönített zászlóaljnál (lovas osztálynál) a századosok felőli viseletjegyzékek a zászlóalj- (osztály-) parancsnok által, az alrendű tisztek felőliek pedig ez és a két rangban legöregebb százados által írandók alá s a dandárnok által vizsgálandók meg. Egy példány az ezredparancsnoksághoz küldetik, a másik a zászlóaljnál (osztálynál) tevődik el.

Az ezredbeli pénztár az ezredesen kívül még két törzstiszt, ahol pedig ez elszórt beszállásolás miatt nem lehetséges, más két tiszt által tartandó zár alatt, akiknek tudomással kell bírniok afelől, ami bevétetik vagy kiadatik.

Az ezredes fel van jogosítva az ezred létszámaához tartozó egyéneknek – az illető szabályok tekintetbe vételével – tizennégy napi szabadságot adadni az ország határain belül.

A törzs- és főtisztek, akiknek szabadságot ad, vagy akik főbb helyről kapnak szabadságot, szabadsági s érlelmi bizonyítványokkal, a legénység pedig szabadsági levelekkel és jegyekkel látandó el.

¹⁴ Hadügyminisztérium.

Az ellenség előtt az ezrednek lehetőleg teljszámúnak¹⁵ kell lennie s az ezredesnek – becsületénél s tisztségénél fogva – senkit sem szabad a harcképes létszámból elhagynia.

A szekereket s mindazt, ami akadályt okozhatna, jókor el kell távolítania, de a sebe-sültek felőli kellő intézkedést sohasem szabad elmulasztania az ezredesnek.

A szükséges parancsokat adja: röviden, világosan és határozottan, emelje ezrede erkölcsi elemét kevés, de lelkes szavakkal.

Az ezredes helye ott van, ahonnan legjobban tekintheti át és vezérelheti ezredét. Döntő percben azonban helyben kell teremnie, hogy elevenítse a bizalmat, és tüzelje fel személyes vitézsége példájával a bátorságot.

Nyugodt bizodalmának befolyásával élesztendi fel kedvezőtlen esetben a netalán beálló levertséget, eréllyel és szigorral tartandja fenn a rendet és fegyelmet s hidegvérűséggel, elszántsággal és saját feláldozással buzdítandja fel ezredét a legmakacsabb ellentállásra.

Éppen nagy baj közepette ki fog tűnni az, hogy mily erős hatást gyakorolhat az ezredes szelleme ezredében, ha ez sok balszerencse és mindenféle nélkülözés mellett is kitart, anélkül, hogy kedvező sikert várhatna, s el nem veszti a férfias bátorságot.

Az ezredes mindenkor közvetlenül a dandárnokhoz van utasítva.

Ha a hadseregben kell tennie szolgálatot, akkor egy tisztet vesz maga mellé, az ezredsegédet pedig az ezrednél hagyja meg.

Az ezredeshez minden időben a rendezvényes tizedesen kívül még egy őr is rendelendő.

9. § A ZÁSZLÓALJ- ÉS EZREDSEGÉD SZÁMÁRA

A zászlóaljsegéd tisztsége ügyes, tevékeny és fáradhatlan tisztet kíván meg, aki törzstisztének vagy zászlóaljparancsnokának munkás buzgalommal jár kézre.

A szolgálatot egész terjedelmében kell ismernie, ügyeiben rendet tartania, titoktartónak és szerénynek kell lennie. Mindazt, ami megparancsoltatik neki, fel kell jegyeznie, soha emlékező tehetségére bízakodnia, s soha előbb pihennie nem szabad, míg – jegyzéseit átnézve – meg nem győződött arról, hogy eleget tett a szolgálatnak.

A zászlóaljsegéd kötelességeihez tartozik: a napló és létszámnapló vezetése, a napi parancsok kiadása, a részletes beadványok gyűjtése és az egyetemes beadványok azokból összeállítása, a megérkező szolgálati irományok beiktatása és átadása s a tagjegyek, jelentések s tudósítások szerkesztése.

Az ezred- és zászlóaljparancsnok külön könyvbe, a főbb parancsok és rendeletek az iktatókönyvbe írandók be, az eredeti irományok pedig a könyvvvel összhangzólag jelölve meg rendesen teendők el.

¹⁵ Teljes állomány.

A zászlóaljsegéd a reggeli jelentést s a többi szolgálati irományokat megrendelt órára kiadókönyv mellett küldi át az ügyelő őrmester által az ezredirodába.

Zászlóaljparancsnokának naponként adja meg a reggeli jelentést, meghozza neki az ezrednapiparancsot s kiadja netaláni rendeleteit a zászlóaljban.

A zászlóaljsegéd különös kötelessége még az, hogy a tisztí szolgálatjegyzéket zászlóaljparancsnokának felügyelése alatt helyesen vezesse.

Ő rendeli a legénységet – őrmestertől lefelé – a szolgálatra, amiért helyes szolgálatjegyzékkel lássa el magát! Az őrmesterek a századok sorrendje szerint, a többi altisztek és közzharcosok a szükséglethez s az egyes századok erejéhez mérve összesen rendeltetnek szolgálatra.

A zászlóaljbani ügyeletre naponként egy tisztet s egy őrmestert rendel ki.

Oly tiszttől, aki a zászlóaljnál börtönöztetik be, átveszi a kardot, s átadja azt a zászlóaljparancsnoknak, kibocsátás alkalmával visszaadja a kardot a tisztnek.

A zászlóaljsegéd figyelemmel kíséri a zászlóaljbeli dobosok és kürtösök gyakorlatait, s meggyőződik arról, valljon ki vannak-e képezve ezek, valamint az ácsok és a zászlótartó az előírt fogásokban és mozgásokban.

Ha a zászlóalj el van különítve, akkor a zászlóaljsegédet aránylag azon kötelességek is illetik, melyek az ezredsegéd számára vannak előírva.

Az ezredsegéd az ezredben az, ami a zászlóaljsegéd a zászlóaljban. Az előbbi tulajdonai számára annál inkább szükségesek, amennyel nagyobb és fontosabb a hatásköre.

Szolgálatban érett gondolkodás és férfias komolyság által tüntesse ki magát! Ahol a szolgálat java megkívánja, ott nyíltsággal és mellétekintetek nélkül, lelkiismeretesen figyelmeztesse ezredesét az előforduló rendetlenségekre! A valódi bajtárság kötelességeit azonban soha nem szabad sértenie s működésének mentnek kell lennie még az alattomos árulkodás látszatától is.

Szoros kötelességteljesítés tökéletesen összeegyeztethető a közszellemmel, ha megőriztetik a helyes tapintat, s kerültetik a rossz akarat vagy vigyázatlanság.

Ily módon leginkább felelend meg az ezredsegéd rendeltetésének, helyeslés, tiszteltetés és előmozdítás leendő biztos jutalma.

Az ezredsegéd képezi az egész ügykezelés gyűlpontját, általa megy valamennyi iromány.

Az irodabeli ügyek oly rendben viendők, hogy a tárgyalat vagy egyébként beérkezett szolgálati irományok s mindaz, ami azokra vonatkozik, könnyen legyen feltalálható. A tekintetben irányadók a zászlóaljsegéd számára adott szabályok.

Az ezredsegéd viszi a napi események naplóját az egész ezred felől, amelybe köteles röviden feljegyezni minden eseményt és jelentést, tehát táborban az ezred részéről kiállott ürközeteket, véghez vitt hadiküldetéseket, elszenvedett veszteséget, bekövetkezett kitüntetések és megdicséréseket stb., valamint naponkénti szolgálat mennyiséget is.

Ő készíti el az egyetemes létszám- és szolgálatkimutatásokat, szintúgy a többi beadványokat is.

A jelenlévők és szabadságosok létszámának pontos számontartásán kívül még a tisztisang- és beosztási jegyzéket is helyesen kell vinnie.

A századoktól jövő vagy azokról menő beadványok, jelentések és szolgálati tárgyalások mindenkor kiadókönyv mellett küldendők az illető zászlóalj által. Az e tekintetbeni közlekedés – sürgős és rendkívüli eseteket kivéve – ne történjék soha közvetlenül a századokkal, minthogy a zászlóaljparancsnokságnak – mint közbenső helynek – mind afelől kell tudomással bírnia, ami az alatta álló századokat illeti!

Az ezredsegédnek ügyelnie kell arra, hogy pontosan alkalmazzák magukat a zászlóaljsegédek a benyújtási határidőhöz, s lássa el azokat a rendes beadványi tárgymutatóval és a beadványok mintájával!

Az ezred pénztárkönyvét ő vezeti, s abba rendszerűleg jegyezi fel a bevételeket és kiadásokat. E könyv mindég az ezredpénztárban tartandó.

Postán érkező pénzzel vagy pénzértékkel terhelt szolgálati levelek tiszt által veendő fel, aki bizonyítvány mellett hozza meg azokat az ezredparancsnoknak, mely utóbbi az illető bevényt írja alá.

A tisztis pecsét az ezredsegédre van bízva, akinek ügyelnie kell arra, hogy avval visszaélések ne történjenek. Minthogy kötelessége véghez vinni az általános kiadást, azért kívüle és a hadbíróon kívül – aki az ezredtörvényszéki pecsétet bírja –, valamint az ezredlelkészen kívül – aki az ezredlelkészet pecsétjével van ellátva – senkinek szolgálati pecsétet használnia nem szabad.

A kiadásokat az itt meg nem nevezett előadók számára is az ezredsegéd intézi el s az elküldendő szolgálati irományok felől ő vezeti a főkiadási naplót.

A kiadások az állomásban lévő alosztályok számára kiadási könyv mellett rendelve nyések által viendő véghez, a postára való feladások az e végre rendelt zászlótartó vagy porkoláb által postafeladási napló mellett teendő meg. A szolgálati levelek a postahivatalnoknak adandók át, aki a feladási naplót írja alá.

Minden hónap végével az ezredsegéd az iktatókönyvből kivonatokat készít el valamennyi el nem intézett iromány felől, s azt az el nem intézés okának megnevezése végett az előadónál köröztetve ezredparancsnokának terjeszti elő, hogy az folytonos tudomással bírjon az ügyek kezeléséről, s nagyobb tevékenységre szoríthassa azokat, akik alapos ok nélkül hátra maradtak irományaikkal.

A szolgálatra való kirendelések az ezredsegéd által tételnek meg ezredparancsnokának felügyelése alatt. A tisztis közönséges szolgálatra a szolgálati jegyzék, különös és fontos esetben pedig az ezredparancsnok külön utasítása szerint, az őrmesterek zászlóaljanként, a zászlótartók személyes tulajdonaikhoz képest s a többi harcosok összesen a századokra osztva fel rendeltetnek ki szolgálatra.

Elinduló, több zászlóalj részéről összetett vezédségeknél megvizsgálja az ezredsegéd a helyes kiállítást, s emlékezetbe hozza az ez esetre vonatkozó szabályokat.

Vezédségekből, kórházból stb. beérkező harcosokat az ezredsegédnek bizonyítvány mellett át kell vennie, orvosilag megvizsgáltatnia, s a napos tizedesek által századukhoz küldenie.

Az ezredes részéről valamely tisztre szabott porkoláb általi letartóztatásnál ahhoz tartja magát az ezredsegéd, ami a zászlóaljsegéd számára íratott elő.

Az ezredes rendeleteit a folyó ügyekre nézve minden nap a reggeli jelentés alkalmával veszi az ezredsegéd, mire elkészíti, és közzé teszi az ezredparancsot.

E végre egybegyűljenek a megrendelt órára a zászlóaljsegédek, az ügyelő őrmesterek, minden századtól egy őrmester a napos tizedes kíséretében, a porkoláb, a dobosnagys – az élelmező raktárnok mellé rendelt – zászlótartó!

Ha a parancskiadás szabadban történik, akkor az ezredsegéd „Körbe!” vezényszavára körbe állanak melléje és az oldalán álló zászlóaljsegédek mellé az őrmesterek, ezek mögött a napos tizedesek. Megtörtént parancskiadás után „Fordulj!”, s „Indulj!”-t vezényel.

Az ezredsegéd mindennemű ügyben az ezredeshez van utasítva.

Jegyzék. A lovas osztálynál előforduló irományokat a parancsnok utasítása szerint a melléje adott altiszt készíti el.

10. § AZ ÉLELMEZŐ ÉS RAKTÁRNOK SZÁMÁRA

Az élelmező köteles béke idején a ruharaktárkezelés ügyeit vinni, a terményeket és a tüzelési szereket (Service) át- és számba venni, azokat az osztályoknak kiosztani s a hámos lovak és szekerek jó karbani tartásáról¹⁶ és elszállásolásáról gondoskodni.

További kötelességei: a törzsbeli egyének élelmezése, az ágyszerek, laktanya- és istálló-eszközök átvevésének elintézése, valamint az e végbőli számolás a raktárral.

Békemenetek alkalmával utalványozza és megrendeli a szükséges előfogatokat, kieszközli azok jókori megérkezését az alosztályoknál, menet felügyel az egész poggyászcsoportra s rendet tart annál.

Az élelmező kötelességei különösen fontosak háború idején, ahol a legnagyobb tevékenység, ügyesség és szemesség¹⁷ kívánatik meg, hogy időszerűleg láttassék el az ezred még a legkedvezőtlenebb körülmények közt is.

A pénztár- és törzsszerkocsik, a tisztai poggyászszekerek, továbbá a hámos és egyéb lovak gondviselésére vannak bízva, s ha a poggyász elválasztatik az ezredtől, akkor a parancsai alatt állanak a vonatőrség, a porkoláb a fogházal és a törzs többi egyénei is.

¹⁶ Karbantartás.

¹⁷ Figyelmesség.

Ha több ezred poggyásza megy együtt, akkor az élelmező vonatcsapat fővezérletével megbízott tiszthez van utasítva, akinek minden tekintetben engedelmeskedni köteles.

11. § A SZÁMTARTÓ SZÁMÁRA

A számtartónak a hadgazdasági és számvevői szakmát alaposan meg kell ismernie, szorgalommal, biztossággal és gyakorlati ügyességgel bírnia, s magát feddhetlen viselet által kitüntetni.

Minden figyelmét az időnként megjelenő szabályzatokra, rendeletekre és hibitolásokra¹⁸ kell fordítania, ezen iratokat szorgosan eltennie, beiktatnia, és jegyzékeit úgy elrendeznie, hogy idő- és betűrend szerint mindenkor könnyen találhassa fel a tárgyakat. Ügyeiben általában a legnagyobb rendnek kell uralkodnia.

Különféle számvetések, tervezetek, kimutatások és beadványok szerkesztésénél, az anyakönyvek és egyéb előjegyzetek vezetésénél egyedül csak a fennálló szabályokhoz tartsa magát.

A számtartó őszintén és lelkiismeretesen köteles kézre járni a pótkerületi parancsnoknak, ötlet saját felelősségénél fogva figyelmeztetni mind arra, ami későbbi kárpótlást vonhatna maga után, s véghez vinni a szükséges megigazításokat.

Minden beadványt rendes időben kell parancsnoka elé terjesztenie. A századoktól beérkező beadványokat át kell néznie, a hibásokat hibitolván utasításait hozzátennie, s a részlegeket figyelmeztetnie mindenre, ami hasznukra vagy kárukra válhatna.

Ily módon – helyesen szerkesztvén a részletes iratok – könnyebbíttetnek az egyetemesek is s kerülve lesznek jövőre tévedések, kárpótlási panaszok és más rendetlenségek.

Pénztár, ruha vagy más kincstári jószág kezelése nem tartozik a számtartó köréhez.

Noha szolgálatilag sohasem közlekedik közvetlenül az alosztályokkal, mindamellett köteles a számadolással vagy egyéb gazdasági teendőkkel megbízott egyéneket megkínáztatólag utasítani és tanítani, úgy szinte a gazdasági altiszteknek parancsnoka rendeletéből rendes oktatást adni a számtartásban.

A szolgálat előmozdítása végett ellátandó a számtartó a szükséges, írás dolgában jártas és egyébként alkalmas altisztekkel.

Fegyelemre nézve a számtartó a pótkerületi parancsnoknak van alárendelve, akihez fordul minden szolgálati ügyben.

¹⁸ Könyvelés.

12. § A HADBÍRÓ SZÁMÁRA

A hadbírónak mint tisztnek finom becsületérzés és illedelmes viselet, mint bírónak szigorú igazságszeretet, szolgálati buzgalom, a katonai szellem helyes felfogása, szerénység és tudományos kiképzés utáni törekvés által kell kitűnnie.

Távol tartva magát minden pártviszálytól szívén legyen hadtestületének s mindenik egyesnek java! Csak érdemére válhat az, ha a tőle tanácsot kérőnek – amennyire lehet – segítséget nyújt.

Az ezred történetét ő vezeti, kivéve, ha más tiszt nem bízatik meg avval.

A fogházbani rend fenntartásáért és a foglyok biztosságáért nem felelős ugyan a hadbíró, de köteles haladéktalanul feljelenteni az ezredesnek minden e tekintetben tudomására jutott hiányt.

Hivatala gyakorlatában – a törvényesen fennálló katonai főhatóságoktól függés sérelme nélkül – kizárólag a csapatparancsnokához van utasítva a hadbíró, aki mellé mint tanácsos és segéd adatott, és akivel a szolgálat javára ugyanazon egy célt követni köteles.

A hadbíró feletti fegyelmi büntető jogot az ezredparancsnok gyakorolja.

Ha szolgálati ügyben valami előterjeszteni valója van, akkor közvetlenül az ezredparancsnokhoz fordul, ha azonban a dolog egyedül csak személyét illeti, akkor az állomásban levő legfiatalabb ezredbeli törzstisztnél s úgy tovább jelentse magát.

13. § AZ EZREDORVOS SZÁMÁRA

Az ezredorvos főnöke az ezredbeli orvosi személyzetnek.

Tőle megkívántatik, hogy ismerje nemcsak a gyógyászat mindennemű ágazatát, hanem az összes szolgálatkezelést is, hogy bírjon alapos tapasztalatokkal, s hogy szorítsa alattvalóit hadorvosi tudalmuk bővítésére.

A beteg vagy sebesült harcosokon kórházban, úgymint csatatéren és minden más alkalomkor szükségképest lelkiismeretesen kell segítenie, s alattvalóinak e tekintetben utasítást adnia.

A kórházbani vagy azon kívüli gyógyításért a hadsereghez tartozó bármelyik egyénnek sem számíthat fel semmit a katonarvos.

Viselete tűnjék ki érdem, szerénység, becsületesség, szilárd jellem (mihez a titoktartás is tartozik) és szeplőtlen erkölcsök által.

Az ezredes tudtával szolgálatra rendeli az alatta álló orvosokat, s méltányos figyelmet fordít e tekintetben az elkülönített részlegekre is.

Alattvalóinak jó példát adva szorgalmazza azokat sikeres szolgálattételre.

A katonaév végével elkészíti az ezredbeli orvosok viseletjegyzékét, s közös aláírás és a szükségességeknek talált jegyzék hozzátevése végett előterjeszti azt az ezredparancsnoknak. E cselekvény fontosságát jól kell megfontolnia, s a hozott ítéletet – csakis saját meggyőződése által vezetettve – világosan kifejeznie.

Az ezred gyógyszer- és műszerszekrényeit, az orvosi szerekre szolgáló ládákat, a kötőléktarisznyákat s egyéb szereket őrizete alatt tartja, s gondoskodik azok kíméléséről és a hiányosnak megszerzéséről.

Ütközetben az általános sebkötési helyre ki nem rendelt ezredbeli orvosokkal a lőkörön¹⁹ kívül kell tartózkodnia, s a szükséges segélynyújtást vezetnie. Ütközet után köteles a kötőlékkészletet kiegészíttetni s a haszonvetetlenekké vált műszereket helyreállíttatni, azon orvosokat pedig, akik különös buzgalom által tüntették ki magukat, az ezredparancsnoknak megnevezni.

A napiparancsot az ezredsegéd közbejárása által kapja, s rendeleteit a szerint teszi meg.

Alattvalói kéréseit és panaszait szigorú lelkiismeretességgel kell elintéznie, jogos követeléseiket gondosan méltányolnia, s ha az előhozott ügy meghaladja hatáskörét, azt az ezredparancsnoknak feljelentenie.

Ha alattvalóinak egyike szolgálatellenesen viselné magát, s a gáncs vagy feddés siker nélkül maradna, akkor börtönbe küldi a hibást, s jelentést tesz efelől az ezredesnek.

Fegyelem tekintetében az ezredorvos az ezredparancsnokság alatt áll, amelyhez minden szolgálati ügyben fordul, távozta és visszatértekor azonban a többi törzstiszteknél is jelenti magát.

Orvosi működése a tábororvosi előjárók által bíraltatik meg.

14. § A LELKÉSZ SZÁMÁRA

A lelkész lelkésze az ezred törvényhatósága alatt álló személyeknek. Papi tudományosságával kapcsoljon egybe kitűnő erkölcsös életmódot, mint jámbor, szerény és türelmes férfi szolgáljon erkölcsi tekintetben például az egész ezrednek.

Naponta mondjon misét, s ha vásár- és ünnepnapokon egyszerre nem vehet részt az ezred összes legénysége az isteni szolgálaton, akkor – ha erre alkalom nincsen – előjogánál fogva kétszer is misézhetik az ezredes tudtával ugyanazon egy nap.

Azonfelül köteles időnként, vagy ha különösen rendeltetik meg, vásár- és ünnepnapokon hirdetni az isten ígétét rövid, velős, a derék harcos állásához és kötelességeihez illő szónoklattal, hogy oktatást nyerjen a legénység a vallás elveiben.

¹⁹ Lőtávolság.

Húsvéti hitszónoklataiban figyelmezteti a legénységet a gyónásra s az úrvacsorára, beszedi a gyónleveleket s feljeleníti az ezredparancsnokságnak azokat, akik nem teljesítették ezen ájtatosságot.

A betegeket látogassa meg szorgalmasan, s vigasztalja meg őket, ha szükséges, szolgáltassa ki a szentségeket.

A halálra ítéltet köteles az ítélet kihirdetésével elkészíteni az utolsó menetre, elkísérni a vesztőhelyre s vigasztalni utolsó percig.

Köteles továbbá vezetni az egyházkönyvet, s abba a nap, év és hely kitételével feljegyezni minden házasságot, keresztelest, halálozást, kivégeztetést, valamint a hitváltoztatásokat is.

A papi illetéken kívül többet követelni senkitől sem szabad, vagyontalanokról pedig éppen semmit.

Az ezredparancsnokság írásbeli engedélye nélkül – szigorú büntetés terhe alatt – ne mondjon áldást új házásokra!

Ütközetben az ezredlelkésznek a sebkötőhelyen kell tartózkodnia, hogy vigasztalhassa a sebesülteket és haldoklókat.

Az ezredlelkész – személyére nézve – a papi törvényhatóság alatt áll. Minden egyházi ügyben tehát a tábori főpaphoz kell fordulnia, s annak a böjt kezdete előtt a hely viszonyairól, az uralkodó betegségekről és a különféle életszerek áráról jelentést tennie, hogy megadathassanak a kellő rendeletek.

A papi hatóság rendeleteit teljesítés előtt az ezredparancsnoksággal közli.

Ingó vagyonára nézve az ezredlelkész az ezred törvényhatósága alá tartozik, s afelől végrendelkezhetik is.

Személyes ügyben a legfiatalabb törzstiszthez fordul.

Eme szabályok a nem római katolikus vallású lelkészekre is szóllanak, akik – tekintettel a különféle egyházi szertartásokra – ugyanezen kötelességeket tartoznak teljesíteni.

15. § A PORKOLÁB SZÁMÁRA

A porkoláb rangban az őrmester előtt áll. Tőle megkívántatik, hogy szemes²⁰, önzéstelen, rendszerető és elszánt legyen.

Kötelességei vonatkoznak részint a laktanya- és táborbani rend, fenyíték és tisztaság fenntartására, részint pedig a foglyok felőli gondviselésre s azok megőrzésére.

Hathatósan arra kell néznie, hogy a fogadott mészárosok és markotányosok helyesen mérjenek, a szabott árakat megtartsák, rossz húst ne vágjanak, egészségtelen ételszereket²¹

²⁰ Éber.

²¹ Élelmiszer.

ne áruljanak, és hogy az ilyféle árucikkek – ha találtatnak – megsemmisíttessenek, a rossz mérték és font elvétessék s a csaló feljelentessék.

Ily helytelenségeket azon életszerek árulásánál, melyeket a harcos a piacon vesz, haladéktalanul az ezredsegédnek kell feljelentenie, hogy szüntesse meg az illető hatóság e rendtelenségeket.

A foglyok felőli örködéssel megbízva szigorúan és pontosan kell a porkolábnak véghez vinnie a fennálló rendszabályokat, de egyszersmind súlyos felelősség mellett tartózkodnia minden önkénnytől vagy méltatlankodástól.

A börtön tisztogatásáról gondoskodnia kell, valamint arról is, hogy a foglyok el legyenek látva az előírt ruházattal, naponta tisztítsák magukat s holmijukat, hetenként egyszer váltsanak fehérneműt, és ahányszor orvosi utasítás következtében szükséges, jöjjenek szabad légre kellő őrizet alatt.

A börtönöket meg kell gyakran és különféle időben éjjel-nappal vizsgálnia, hogy meggyőződjék, hogy jó karban vannak-e a vasak, nem találhatók-e veszedelmes szerszámok vagy megkísértett kitérésnek gyanús jelei, jól vannak-e zárva az ablakok, ajtók és kemencék, s célszerűleg vannak-e felállítva s teljesítik-e kötelességüket az őrök.

A börtönben egész éjjelen át gyertyavilágnak kell égnie, mely úgy legyen elhelyezve, hogy a foglyok ki ne olthassák, amiért az éjjeli látogatásoknak is lámpával kell történniük.

Ha valamelyik fogoly megbetegszik, akkor azonnal orvos után küldjön, s ha a beteg a kórháznak adandó át, akkor efelől, valamint annak a kórházbeli visszatérte felől írásbeli jelentést tegyen a porkoláb!

Társalgások és dorbélyozások²² sehogy sem engedhetők meg a foglyoknak, szeszes italok élvezete pedig csak igen kis mérvben.

A börtönökhöz szolgáló kulcsok a porkoláb, ha pedig valamely börtönszoba belsejében őrök állítatnak fel, akkor az őrparancsnok őrizete alatt tartandók.

Az ezredbörtönben letartóztatott legénységhez, úgy szinte bírói vizsgálat alatt és börtönben lévő tisztetekhez s egyéb egyénekhez csak oly személyeket szabad bocsátania, amelyeknek ez szolgálatukban áll, vagy amelyek erre az ezredparancsnoktól nyernek engedélyt. A beszélgetésnél a porkolábnak vagy egy tisztnek jelen kell lennie.

Különös engedély nélkül a foglyoknak levelezni nem szabad, s ez esetben is leveleik csak akkor küldhetők el, ha a hadbíró által olvastatva kifogás nélkülinek találtattak. A foglyok számára érkező levelek hasonló átvizsgálás alá veendőek.

A halálra ítélthez az ítélet kihirdetése után csak oly gyanútlan személyek bocsáthatók, amelyeket ő maga kíván látni.

Menetek alkalmával a porkolábnak a foglyok közti rend és fenntartására kell ügyelnie, s az állomásokban azok biztos elhelyezéséről és megőrzéséről gondoskodnia.

²² Dorbélyolás.

A foglyok létszáma felőli könyvet vezesse pontosan!

A vasakat és zárat a porkoláb köteles megszerezni s azokra gondot viselni.

Mind afelől, ami a foglyok létszámára és letartóztatására vonatkozik, naponta jelentést tesz a hadbírónak és az ezredsegédnek, s mind a kettőnek minden nyolcad nap írásbeli jegyzéket nyújt be a foglyok létszámáról.

Szolgálati ügyeiben a porkoláb az ezredsegédhez és a hadbíróhoz van utasítva.

Jegyzék. Az ezredfegyvergyártó, számoló²³ őrmester, alorvos, fősebész, főorvos, szíjgyártó, orvoskovács körelességei közvetlen előjáróik kötelességeiben foglaltatnak, akikhez, valamint az ezredsegédhez utasítva vannak szolgálati ügyben, mi okból külön nem említettnek fel e szabályzatban.

²³ Számvivő.

II. SZAKASZ – MENETSZABÁLYOK

1. § A SZÁLLÁSOLÓK MAGATARTÁSA

A szállásolóknak az állomásokbani elrendezésére és elkészítésére – ha ez vezérkarbeli tisztt által nem történik – két nappal az ezred elindulása előtt egy százados küldendő ki, aki nyílt paranccsal és a menő létszám kimutatásával láttatik el.

E százados értekezik a politikai hatósággal az ezrednek az állomásokbani elszállásolásáról és figyel arra, hogy a csapat szükség nélkül elszórva ne helyeztessék el.

Ha a gyalogsággal lovasság és tüzérség is megy, akkor a gyalog századosnak a szükséges istállókról is kell gondoskodnia.

Az úttól félre eső és a törzshelytől innen vagy túl fekvő helységekbeni elhelyezés akképp rendeztessék el, hogy mindegyik részleg menete – tekintve az időt – lehetőleg egyforma maradjon.

Amennyiben az idő és körülmények engedik, köteles a százados a helységek fekvéséről és minőségéről meggyőződni, semmi esetre pedig a politikai hatóság ajánlatát vizsgálatlanul elfogadni. Ha előre nem látható körülmények folytán, különösen háború idején a menettervben kijelölt állomás más csapat által már annyira el van foglalva, hogy a saját csapat sem ottan, sem pedig a környéken többé nem szállásoltathatnék el, akkor – ha további rendeletet nem kap – alkalmas helyen szabad táborni kell rendeznie.

Írásbeli parancsait a szállásoló tisztt számára hátra hagyja a százados az állomásban, s tett intézkedései felől megküldi parancsnokának a jelentést.

Egy nappal a csapat elindulása előtt mint szállásolók előre küldendők a gyalogságnál: minden zászlóaljttól egy tisztt, minden századtól egy altisztt és két közharcos; a lovasságnál: minden osztályttól egy tisztt, minden századtól egy altisztt és minden szakasztól legalább egy közlovas; a tüzérségnél pedig a szükséges számú egyének, úgy szinte előre küldendők a szükséges szakácsok is, ha az állomásokbani élelmezés a szállásadók által nem történhetik meg.

A szállások az ezred- és zászlóalj- (lovas osztály-) törzs számára egy-egy altisztt által készítendők el.

A szállásolók és szakácsok zászlóaljanként (osztályonként) a tisztek által gyűjtetnek össze, s a rangban legöregebbik tiszt vezeti e részleget kellő rendben a kijelölt menetállomásra.

Mihelyt a szállásoló tisztek a rendező százados parancsait kezükhöz vették, elintézik a szükségset, és a helybeli hatóság által kiadatják a szállásjegyeket.

Az elszállásolás akképp történjék meg, hogy a zászlóalj és századok (lovassal és századok) az egyes helységresekben, utcákban és házsorokban s a lovasok lovaikkal együtt maradjanak! Béke idején a tisztek, ahol lehetséges, háborúban pedig mindig részlegeik körében szállásolandók el. A szállásoló tiszttől megkívántatik, hogy a kijelölt kerületeket ismerje, s amennyire lehetséges, legalább egynéhány szállást és istállót nézzen meg.

Oly helységekben, ahol az istállók rosszak és egészségtelenek, azon intézkedést teheti, hogy a lovak egy része csűrökben vagy egyebütt földél alatt helyeztessék el. Ily esetekben az illető legénység ezen helyek közvetlen közelében szállásolandó el.

Ha a termények előre vehetők át, akkor készíttessék el azok szétosztása, s fordíttassék gond arra, hogy a környéken beszállásolt részlegek számára eső illeték a helyhatóság által szállíttassék el!

A csapat felállítására szolgáló hely választassék meg ott, ahonnan mindegyik részleg kerülés nélkül érheti el elhelyezését!

A szállásoló tisztek meggyőződnek a melléjük adott emberekkel a szállások minőségéről, s gondoskodnak arról, hogy az ebéd elkészüljön.

Oly házak, amelyek lakói közt ragályos betegség uralkodik, szállásoknak nem választathatók meg, s éppoly kevésbé szabad a harcost beteg személyekkel egy szobába helyezni.

Az istállók tulajdonosai felszólítandók, hogy az istállókat a csapat megérkezése előtt szellőztessék, kellőleg rendbe tegyék s a jászolt és jászolrácsot gondosan tisztíttassák ki.

A beteg lovak szórt szállásolásnál ugyanazon egy utcában vagy házsoron helyeztessenek el!

Azon időben, amelyben a csapat megérkezése várható, a szállásolók elejébe mennek a csapatnak, és parancsnokaiknak jelentést tesznek az elhelyezésről, a szállások és istállók minőségéről s a csapat felállítására szolgáló helyről.

Ha az elszállásolás több helységrek terjed ki, akkor arról kell gondoskodni, hogy azon a ponton, amelyen a részlegek elválnak egymástól, egy kellőleg tájékozott közharcos vagy altiszt állíttassék fel; ily esetben meg kell győződni arról is, vajjon az oldalra eső helységekbe vezető utak alkalmasak-e lovasok és szekerek számára.

Mihelyt az elszállásolás (megebédelés) megtörtént s a szállásolók a szükséges utasítást vették, egybegyűlnek, s elindulnak a legközelebbi menetállomásra.

A szolgálat nehézsége miatt a szállásolók minden nyugnapon váltatnak fel.

2. § A CSAPAT GYÜLEKEZETE

Fél órával az elindulásra meghatározott idő előtt elmenő (lovasságnál nyergelésre való) jel doboltatik vagy fúvatik a laktanyákban vagy szálláskerületekben.

A parancsnok felelős azért, hogy a részlegek hasztalan ide s tova menés vagy sor- és rendbeni hosszas állás által idő előtt ki ne fárasztassanak. Ez okból hathatósan arra kell szoktatni a csapatot, hogy csak az adott jelre – de soha előbb – készüljön el (nyergeljen és kantározzon), azután pedig, hogy gyorsan és késedelem nélkül álljon össze.

Béke időbeni menetek alkalmával a törzshely megett vagy azelőtt és attól oldalt elszállásolt zászlóaljok (lovas osztályok) vagy századok a legrövidebb úton induljanak el a következő állomásra! Az ezred- és zászlóalj- (osztály-) parancsnokok ez esetben azon részleggel mehetnek, amelynél jelenlétüket leginkább találják szükségesnek.

Ha azonban háború időben a csapatnak oszlopban kell mennie, akkor a törzshely megett elszállásolt részlegek aránylag korábban indíttassanak meg, holott azok, amelyek a törzshely előtt helyeztetek el, később induljanak, s az úton várják be az oszlopot.

A tisztek időre jelenjenek meg részlegeik gyűlhelyén, s kicsinységekkel nem vesződve vizsgálják meg csapatuk menetképességét és győződjenek meg a parancsok teljesítéséről.

Felolvasás után a sorból és rendből senkinek sem szabad többé távoznia, ha az egyik vagy másik valamit felejtett volna, vagy ha baját kellene végeznie, akkor adassék – ha szükséges – biztos közharcos melléje!

A zászlók (lobogók) azalatt, míg a csapat egybegyűl, egy részleg kíséretében tiszt által hozattassanak az illető helyre!

3. § MENETREND ÉS BIZTOSÍTÁSI SZOLGÁLAT

Ha az ezred együtt megy, akkor a zászlóaljok (lovas osztályok) a parancsnok által meghatározott rendben képezik a menetoszlopot.

Ország- és más járt utakon a gyalogság kettős rendben és csak kivételesen rendoszlopban, a lovasság kettőnként vagy négyenként menjen!

Az ügyelő tisztek és őrmesterek és egy-egy orvos s a lovasságnál még egy orvoskovács, a zászlóaljok, illetőleg lovas osztályok végén mennek. Az első kötelesek az elmaradozó nem menetképtelen embereket a továbbmenésre sürgetni s azokat a zászlóaljok végéhez csatlakozva az ügyelő őrmesterek által századukhoz vezetetni.

Megbetegedett emberek felülhetnek az orvos jóváhagyása mellett az előfogatos szekerekre; beteg lovak az oszlop végén kézen vezetendők.

Ellenség közelébeni menetek alkalmával a tisztek sorban és rendben maradnak – egyébkor a zászlóaljok elején vagy végén mehetnek, mihelyt szüntetőt dobolnak vagy fújnak –,

mely esetben a napos tisztek és tizedesek századuk végére csatlakoznak, és az ügyelő tisztt kötelességeit teljesítik.

Az altisztek kötelesek szigorúan megakadályozni a sor- és rendbeli önkényes²⁴ kilépést, valamint azt is, hogy az emberek pocsékokból ne igranak, vagy helységekben átmenetkor házakba ne lépjenek.

Megbetegedett emberek az orvoshoz, beteg lovak a lóorvoshoz vagy orvoskovácshoz vezetendők, ha pedig egyik vagy másik embernek baját kellene végeznie, akkor egyik bajtársa adassék melléje, aki őt beosztásába ismét visszahozza!

Az előírt távot mindenkinek meg kell tartani, s a „jobbra vagy balra tarts” jelre szó nélkül az illető oldalra csatlakozni.

Ahogy szüntető doboltatik vagy fúvatik, meg van a harcosnak engedve mindazon könnyebbség, mely a menetrendet nem zavarja, t.i. dohányozhat, megeresztheti nyakkötőjét s viheti kénye szerint fegyverét. A „hívó” jelre azonban megszűnik minden kényelmesség.

A vezetékllovak osztályaik megett vezetendők, ha ezek egyedül mennek, különben pedig az ezred után azon rendben, mint amelyben a részlegek mennek.

A hadi létszámhoz nem tartozó személyek, mint a lelkész, hadbíró, az orvosok, orvoskovácsok stb., közvetlenül az oszlop megett mennek, ellenség előtt a parancsnok határozza meg a helyet, hogy hol kell tartózkodniok.

A poggyászszekerek közönségesen az oszlop végét képezik.

Lovas vagy tüzér részlegek, melyek háború időben a gyalogsággal mennek, taktikai elvek szerint az oszlopba osztatnak be.

A dobosok menetközben felváltva doboljanak!

Az oszlop vezetésére következő jelek szolgálnak s ismétlendők azon részlegek kürtösei (trombitásai) által, amelyek a csapat elején vagy végén mennek.

A menet megkezdésére – ha szükséges – „előre” fúvatik.

Ha a csapat kényelmesen mehet, akkor „szüntető” doboltatik vagy fúvatik.

A csapat egybegyűlése és rendbeállása „hívó”-ra történik.

Ha az oszlop eleje igen sebesen megy, akkor a „templomjel”-re mérsékelje a lépést.

Az oszlop megállítására „állj” s hosszabb pihenésre mindjárt azután „pihenő” doboltatik vagy fúvatik.

Hogy a menetoszlop az út egyik vagy másik oldalára térjen: „jobbra” vagy „balra” dobolandó vagy fúvandó.

Mindegyik csapatnak elő- és háttérrel s ellenség előtt – körülményekhez képest – oldalvéddel is kell mennie.

Minthogy egyes részlegeknek a menet biztosítására való alkalmazása a csapat erejétől, a tájék minőségétől s más oly körülményektől függ, melyek kötelező szabályul nem

²⁴ Önkényes.

szolgálhatnak, azért csak általánosan rendeltetik meg, hogy az elővéd, melynél szükség esetén valamennyi ács és sánicszerszámvívó megy, köteles mindazt, ami a haladást akadályozhatná, eltávolítani, ellenség előtt az utána menő oszlopot figyelem, elővigyázat és állhatatosság által kellőleg biztosítani s a parancsnoknak minden eseményt vagy akadályt tudtul adni. A lovas oszlop elővéde egybegyűjtött lakosok által háríttatja el az útjában lévő akadályokat.

A hátvéd feladata, ami a biztosítást illeti, ugyanaz, ami az elővédé, kiváltképp, ha az oszlop az ellenségtől vonul vissza. Különben a poggyászvonal után megy, felveszi az elmaradtakat, beosztásukba küldi a maradozókat, vigyáz arra, hogy senki ne távozzék s ne kövessen el rendetlenségeket, s őrizetet hágy²⁵ a megrongált szekereknél.

Az oldalvédnek a körülmények és a tájék minőségéhez képest egész figyelmét arra kell fordítania, hogy az oszlop minden ellenséges lesben állás és oldaltámadás ellen biztosítva legyen.

Békeidőben a csapatnak meg kell ismerkednie mindazon szabályokkal, melyek a menet biztosítására vonatkoznak, hogy azokat háborúban kellő ügyességgel hozhassa alkalmazásba.

Az oszlop vezetése annál célszerűbb, mennél kevesebb idő kell arra, hogy megtegye menetútját, mennél könnyebben, gyorsabban és soksorosabban hajthatja végre fejlődését, s mennél el van készülve váratlan megtámadtatásnak állhatni ellen.

A menetnek élénknek kell lennie, s az oszlopnak szakadatlanul egyenlő mozgásban maradnia. Ezáltal lehetséges a távok megtartása, a csapat kevésbé fárad el s a parancsnok biztosabban számíthatja ki csapatának valamely bizonyos pontoni megérkezését.

A lovas tisztek ügbeni²⁶ menet alatt beosztásukban maradnak meg, s ügyelnek arra, hogy betartassék a helyes időmérték (Tempo).

Azon esetre, ha a lovas oszlop előreláthatólag ügetve is menend, a pótlovak, beteglovak, a lovatlan emberek, s ha szükséges, a vezetékllovak is tiszt vagy igen biztos altiszt felvigyázata alatt lépésben vezettessenek a csapat után, beteg lovakkal meg kell többször állani, hogy kellőképp pihenhessék meg magukat.

Az oszlop, sőt minden egyes zászlóalj elején egy tisztnek kell mennie, aki az illő időmértéket adja, s az út minőségére figyel.

Menet kezdetével a lépés rendszeren mérsékelt, és csak akkor legyen gyorsabb, ha a csapat élénkebbül kezd mozogni!

Hideg időben sebesebben, rossz utakon, szél ellenében vagy hőségben lassabban kell menni.

Ha szakadások támadnak az oszlopban, akkor álljon meg az eleje addig, míg a csatlakozás ismét megtörtént.

²⁵ Hagy.

²⁶ Ügetés.

Hogy éjjeli menetek alkalmával szakadások kerültesse, szükséges, hogy keresztutakon, vagy ha az oszlop tetemesen szakadt meg, az előlmenő zászlóaljtól (lovas osztálytól) egy altiszt várja be az utána menőt és a vonatot, s mutassa meg a további menetirányt.

Oly esetben, melyben az ellenség közelléte miatt attól lehetne tartani, hogy az oszlop – hosszabb szoroson átmenve – megtámadatnék, akkor arra kell figyelni, hogy az egymás után menő zászlóaljak (osztályok) közt maradjon meg akkora táv, hogy rendetlenségek ne terjedjenek tovább, vagy éppen hogy a hátráló részleg el ne ragadjon magával egy másikat is.

Hidaknál, öblös utaknál, töltéseknél stb., melyek kisebb részlegekbe való töredezést igényelnek, az oszlopot hosszabbítják, a menet gyorsaságát csökkentik, használja fel a csapat egy része átmenetére a netalán a szoros mellett lévő járható utakat!

Szorosoni átmenetel alkalmával arra ügyeljen mindegyik törzstiszt, hogy zászlóaljának (osztályának) részlegei csatlakozzanak, s hogy támadt oszlophosszabbulásnál megkívántatól gyorsabban menjenek!

A szorosoni átmenetel után újra alakult előrészlegnek azon arányban kell mérsékelnie mozgását, mint amennyiben az utána következő részlegeknek szükségük van arra, hogy kellőképp zárkózzanak.

Menet közben hagyják az ezred-, valamint zászlóaljparancsnokok több ízben elvonulni maguk előtt az oszlopot, hogy meggyőződjenek, vajjon fenntartatik-e mindenütt a rend, teljesítetnek-e a parancsok!

Gázlókon előbb a gyalogság, utána a tüzérség, ezután a poggyászvonat, utoljára a lovasság megy át.

Az átgázlat²⁷ – amennyire lehet – széles részlegekben történjék meg, melyekben az embereknek jól zárkózva kell maradniok. Az egyes részlegek közti táv nagyobbítandó ahhoz képest, amennyivel sebesebb a víz folyása.

Ha a gázló rend- (lovas tag-) oszlopban volna átgázolható, akkor figyelni kell az egyes rendek (tagok) közti távolságra, hogy a víz meg ne torlasztassék.

Hogy egyes emberek szédelgést ne kapjanak, az átgázlás előtt azon figyelmeztetést kell előre bocsátani, hogy ki-kí maga elé a partra nézzen.

Hídoni átmenetelnek sohasem szabad előbb megkezdődnie, míg a híddparancsnok nem jelenti azt, hogy az átmenetel kivihető.

Utasításai egyébként is feltétlenül teljesítendőek.

Az oszloprendek kettős rendekben – gyors, de soha egyforma időmértéket tartva – mennek át a hídon. A lovasok leszállanak, s kettőnként, legfeljebb négyenként kézzel vezetik lovaikat úgy, hogy a lovas lova küloldala s a híd széle közt menjen.

A zászlóalj- (lovas osztály-) parancsnokok zászlóaljaik (osztályaik) élén menve át a hídon ennek végén állítják fel magukat, hogy ügyelhessenek az átmenetelre, s gátolhassanak

²⁷ Gázlón való átkelés.

meg rendetlenségeket. Az oszlop parancsnoka a hídon innen marad mindaddig, míg az egész csapat elvonult.

Mindegyik zászlóalj (lovas osztály) elhagyja azonnal a híd végét, mielőtt átlépte a hidat, hogy az utána következő részleg fel ne legyen tartóztatva.

Ha a csapat kényszerítve volna megállni a hídon, akkor az embereknek nem szabad csatlakozniuk, a menet többi részlegeknél is beállítandó tüstént, és a csapat a partra vezető visszafelé, ha a feltartóztatást okozó körülmények olyanok, hogy több ideig kellene maradni a hídon.

A hídról a vízbe esett lovat azonnal el kell eresztetni, minthogy különben akadások támadnának, s a híd könnyen rongálódhatná meg, a ló ily esetben magára hagyatva megmenekszik többnyire maga.

Egyszerű dereglyékeni vagy csónakokon átszállításnál a gyalogság súlyba vett fegyverrel egyenként vagy kettőnként az előreszen, nem pedig az oldalon lép be a hajóba, minthogy különben a hajó könnyen felfordulhatna.

Az emberek ezután a hátsó részre mennek s elosztotnak²⁸ az üléseken, vagy leülnek ezek hiányában két-három sorban a hajó fenekére úgy, hogy az egyik ember lábai közt egy másik üljön. A tölténytáskát mindenki maga elé tolja s a fegyvert csőszájával felfelé tartja.

A lovasok leszállanak, s egyenként, legfeljebb kettőnként vezetik lovaikat a hajó orrába. Úgy azután lassanként a hajófar felé nyomulva függőlegesen állítják lovaikat a hajó hosszirányára. Ha a hajó szélessége csak egy sorban engedi meg a lovak felállítását, akkor egyenlő megterhelés végett felváltva állíttassanak fel fejeikkel az egyik vagy másik hajóoldalra! Ahol két sor képezhető, ott a lovak szemközt állanak fejeikkel, mely esetben korláttal látandó el a hajó. Az átszállítás alatt mindenki kantárszárnál fogja lovát s iparkodjék, hogy a ló lehetőleg csendesen maradjon! A lovak felállítása hosszirány szerint eddigi tapasztalás után nem tanácsos.

A kiszállás szintazon módon történik, csak hogy megfordított rendben. Az emberek ne keljenek fel egyszerre, s ne tolokodjanak kifelé, hanem maradjanak ülve, illetőleg állva, úgymint az átszállítás alatt, mindaddig, míg rájuk jön a sor, s az altisztek különösen vigyázzanak arra, hogy egyes emberek kényük szerint ne ugorjanak a partra!

Az oszlopok talpokon²⁹ átvitelénél még nagyobb elővigyázatra van szükség, s a csapatnak sohasem szabad felette nagy számmal be- vagy kiszállani. A gyalog részlegek rendenként mehetnek a talpra, a lovasok kettőnként vezetik oda lovaikat, az első rend középre áll, a többi elosztatik ettől lassanként jobbra és balra, úgy, hogy a talp egyformán legyen megterhelve. A fegyver lábnál tartandó.

²⁸ Elosztanak.

²⁹ Komp.

A kiszállás megfordítva történik, a külső rendek először hagyják el a talpot, a középsők utoljára.

Egyórányira távozván el a gyalog oszlop vége kiindulási helyétől „állj” jelre mintegy tíz percig pihenhet meg. A lovas oszlop félórányi menet után öt percig pihenhet. Az oszlop megmarad menetrendében, netaláni szakadások esetén mindenki csatlakozik előfelé, s a gyalogos vezényszó nélkül lábhoz veszi fegyverét.

A sor és rendből ki lépés a gyalogosnak meg van engedve, hogy baját végezhesse, vagy lábbelijén vagy poggyászán igazíthassa meg a szükségést. A lovas – ha kell – leszállhat a lováról.

Ahogy a menetút fele megtéetett, másfél egész két óráig – s nagyobb meneteknél ismételve – pihenhet a gyalogság. A lovasság ellenben meg nem áll többé, ha a menet csak hárommér földnyi, s ha az út jó s az idő kedvező, minthogy a szakadatlan élénk menet legkevesbé fárasztja el a lovat és a lovast. Ha azonban a körülmények nem kedvezők, vagy ha három mér földnél tovább kell menni, akkor a fél menetúton fél óráig, s csak ha szükséges, pihenhet tovább.

A pihenőpontok – rossz időt és hideg évszakot kivéve – nem helységekből, hanem azok közelében választassanak meg, hogy a csapatnak alkalmat legyen élelmi szerekekkel, főleg pedig vízzel látni magát. Arra is kell tekinteni, hogy a csapat a pihenés alatt naphévnak vagy erős léghuzamnak ne tétessék ki.

Ha a helység megengedi, akkor fel kell fejlődnie minden hosszabb pihenésnél a gyalogságnak századokkal vagy fél századokkal zárt oszlopba, a lovasságnak pedig az út mellett szakasz vagy fél század oszlopba. Nem szabad azonban ezen alakulásba sem egyszerre felfejlődnie, sem hátulsó részlegeknek gyorsabban menniök.

Az elől lévő század felfejlődik a megjelölt helyen, a gyalogságnál a századparancsnok vezényszavára gúllákba rakatnak a fegyverek, levéttetnek a tarisznyák, s a legénység pihenhet, a lovasságnál a legénység leszáll, s úgy pihen. A második és minden következő két század elejével a fejlődött részleghez annyira megy, mennyire szükséges, és fejlődés után ahhoz tartja magát, mint az első század.

Ha a csapat térség hiánya miatt fejlődött vonalban kénytelen felállítania magát, akkor a gyalog századok ahhoz tartják magukat, mint az oszlopba való fejlődésnél. A lovasság – ha az úton kell maradnia – megáll, s századonként száll lóról.

Az életszerek beszerzésénél nem szabad magára hagyni a legénységet. Minden századnál a napos tizedesek gyűjtik egybe a kulacsokkal ellátott és egyébként kirendelt embereket, akik zászlóaljanként (osztályonként) az ügyelő őrmester által vezetettnek a helységbe, s ott a napos tizedesek felügyeletére bíznak.

Pihenés alatt a tisztek nem távozhatnak a csapattól.

A menet ismét megkezdése előtt „hívó” jel adandó, mire mindenki azonnal beosztásába megy.

4. § ÁLLOMÁSOKONI MAGAVISELET

Az állomásba való megérkezésnél, nevezetesen nagykiterjedésű helységekből a csapatnak már a helység elején fel kell fejlődnie, ahonnan azután századonként küldetik a szállásterületeibe. Fejlődés után a parancsnok kiadja a szükséges rendeleteket s riadás esetére, valamint az elindulásra meghatározza közös gyűlőhelyül rendesen a helység azon végét, amelyen következő nap folytatandó az út.

A századparancsnokok erre részlegeiket a számukra kijelölt helységrészekbe vagy utcákba vezetve oly helyen tétetik meg a fejlődést, ahol leggyorsabban gyűlhet sorba a legénység, s elintézik a beszállásolást.

Minden hasztalan formaság kerülendő, s a parancsnokok inkább működjenek oda, hogy részlegeik mennél előbb nyugodhassanak!

A napi teendőkre vonatkozó rendeletek beszállásolás előtt adassanak ki, ami pedig dob vagy trombita által parancsolható, arra adassék meg az illető jel!

A századoknál beosztott tisztek kötelesek a szállásokon utána nézni, hogy teljesít-e a legénység az egészség fenntartására, a lovak gondviselésére s a fegyverzet és szerzet rendbehozására vonatkozó köteleseit.

A századparancsnokok helyreállítják mindazt, ami menetközben megrongálódott, s nyugnapokon megvizsgálják pontosan részlegeiket, hogy kellőleg rendben legyen minden.

Poggyászvonatoknál rend- és fegyelemért az élelmező és a kocsimester felelősek, kik utasításaikat az oszlopparancsnoktól veszik.

Jegyzék. Ha a csapatok vasúton vagy vízen szállítatnak, akkor szállításuk a fennálló szabályok szerint történjék meg, melyekhez szigorúan alkalmazkodni a csapatparancsnokok kötelesek, kik egyszersmind a rend fenntartásáért személyesen felelősek.

III. SZAKASZ – TÁBORI SZABÁLYOK

1. § A TÁBOR ÁLTALÁBAN

A csapatoknak oly tömött rendben kell táborozniuk, hogy a szükséges nyugalmat és kényelmet élvezhessék ugyan, de amellettt idővesztés nélkül készen sorba is állhassanak.

A tábor megrendelésénél és belső elrendezésénél leginkább arra kell tekinteni, hogy az emberek akadály és zavar nélkül teljesíthessék kötelességeiket, lehetőleg kényelmesen nyugodhassanak, alakulásukra – szükségtelen tért el nem foglalva – elegendő helyt nyerjenek, s oly gyorsan jelenhessenek meg fegyveresen, amint csak lehet.

Hasonló figyelem fordítandó a csapat szükségleteire, egészsége és hatályereje fenntartására. Nedves fa és szalma az első szükségletek, melyek megszerzése városok és helységek közelléte által lényegesen elő lesz segítve.

Hogy a csapat ügyesbajos vezérségektől kímélve legyen, s hogy megérkezés után mindjárt főzhessen és pihenhessen, táborba szállás előtt – különösen nagy fáradságok után – lehetőség szerint arról kell gondoskodni, hogy a tábor fával, szalmával és takarmánnyal láttassék el.

A szabad tábor – fejlődött vonalban – irányadó a táborozás többi nemeire is.

Hossznyújtása sokkal nagyobb ne legyen, mint milyent fejlődött vonalban foglal el a csapat, mely számára a tábor rendeltetett.

Ha a térség nem elegendő mély, akkor úgy lehet intézkedni, hogy a zászlóalj- (lovas osztály-) és ezredtörzs a tiszti vonalon táborozzanak, mely esetben a számukra rendelt vonalok nem jelöltetnek ki.

Gyalog dandárnak mindég két csatarendben (Treffen) kell táboroznia.

Üteg számára mindenkor tüzer tiszt által tüzetik ki a tábor.

Ha a hosszúság hiánya miatt a táborozás fejlődött vonalban nem lehetséges, akkor – elegendő mélység mellett – oszlopban kell táborozni.

Egyes zászlóaljak (osztályok) és az ezred századszélességgel táboroznak az oszlopban.

A dandár–dandár-kettősoszlopban is táborozik; hogy azonban az oszlopban táborozás által támadó tetemes zömökség lehetőleg kisebbedjék, a zászlóaljak – ott, ahol

lehetséges – egyik a másik után fejlődött vonallal táborozhatnak azon rendben, amelyben képezik a dandár csatarendeit.

Egyes és kettősoszlopbani szabad tábornál mindegyik oszloprészleg fegyvervonala egyszersmind annak alakulási vonala is.

Az üteg–dandár-kettősoszlopnál vagy hatvanlépésnyire az élelmezési vonaltól, vagy pedig alkalmas helyen az oszlop oldalán táborozik.

(Lásd különben a terveket!)

2. § A TÁBOR KITŰZÉSE

A tábor kitűzésére az ezredtől vagy önálló zászlóaljtól egy tiszt rendeltetik ki, aki mellé a gyalogságnál minden zászlóaljtól egy alkalmas altiszt s minden századtól egy közharcos, a lovasságnál egy őrmester, minden századtól egy altiszt s minden szakasztól egy közlovas adatik.

A tisztnek jól kell tudnia a csapat létszámát, mely számára a tábor kitűzendő, hogy a tábor-vezérkari tisztnek adhassa meg a szükséges felvilágosításokat, vagy hogy ő maga tűzhesse ki a tábort, ha az arra való hely megválasztása reá bíztnék.

3. § BEVONULÁS A TÁBORBA

A tábor megválasztásával és felosztásával megbízott tiszt a csapat közeledtével annak elébe megy, megjelenti a parancsnoknak a tábor minőségét, a már tett és még teendő intézkedéseket, valamint a bevonulás módját is, s a csapatot a táborba vezeti.

A zászlóaljok a fegyvervonal azon helyeire mennek, melyek őket illetik.

Az első felfejlődött zászlóalj parancsnoka további rendeletet be sem várva azonnal lábhoz véteti a fegyvert, s kiadja az egyelőre szükséges parancsokat.

A zászló- és táborőrségre már előre kijelölt legénység haladék nélkül az alakulási vonalon gyűl egybe, s ott osztatik fel. A többi őrségre rendelt legénységnek úgy kell elkészülnie, hogy későbbi parancsra azonnal mehessen őrhelyeire.

A lovas osztályok úgy mennek az illető helyekre, hogy a második sor a harmadik olvonalba jöjjön, fejlődésnél az osztály két századjai közt körülbelül tizenöt lépésnyi térségnek kell maradnia.

Az első fejlődött osztály parancsnoka vezényel: „lobogó és lobogóőrség, lépést! indulj!” Mire a már kijelölt lobogóőrség a lobogótartóval az alakulási vonalon gyűl egybe.

A zászló- (lobogó-) őrségre rendelt tiszt az erre kijelölt legénységet az alakulási vonal azon részére vezeti, mely a zászló- (lobogó-) utca által képződik, s ott ötlépésnyire előre

vezetetti fel a fegyverőrt. Ha ezen tiszt más zászlóaljnál (osztálynál) volna beosztva, akkor megérkeztéig vezényelje egy tiszt a már fejlődött zászlóaljtól (osztálytól) a zászló- (lobogó-) őrséget.

A zászlóalj számára szükséges táborőrségek az ügyelő tiszt által állíttatnak fel azon tiszt utasításai szerint, aki a tábort tűzte ki.

A fegyverőr felvezetése után a fejlődött zászlóalj zászlója átadatik a zászlóőrsegen. A zászlóaljparancsnok ezután a fegyvervonalon gúlákba rakatja a fegyvereket, letéteti a szereletet, és segédjével a zászlóőrsegre megy, ahol a többi részlegek megérkezésével a parancskiadás történik meg. A századok felolvastatnak azonnal s egyelőre a tábori szükségletek beszerzésére emberek rendeltetnek ki, mire a legénység eloszolhat; a tisztek megválasztják helyeiket a számukra kijelölt vonalon, amennyire lehetséges századjaik közepe megett. A parancsok meghozására kirendelt altisztek az alakulási vonalon gyűlnek össze a zászlóalj közepe előtt, s bevárják a parancskiadást, mely a zászlóaljsegéd által történik meg.

Mihelyt a fejlődött lovas osztály részéről felvezettetett a fegyverőrs s kitűzetett a lobogó, az osztályparancsnok kiadja az előlegesen szükséges rendeleteket, és szüntetőt fúvat. Mindegyik századparancsnok erre a jobbról álló félszázadot háromlépésnyire jobbra, a balról állót ugyanannyira balra oldalvást s ezután az első sort tízlépésnyire egyenest előre, azaz: a második ólvonalra léptetve „táborozásra lóról” értesít. A tisztek kilovagolnak beosztásukból s a második őrmester a második főhadnagy helyére, a negyedik szakasz jobb- (bal-) szárnyára. Az első sorból a páratlanok az altisztekkel az első ólvonalra s a második sorból a párosok az altisztekkel tíz lépésre hátra mennek, hogy a negyedik ólvonalra jöjjenek. Ezután a lórólszállás vezényeltetik meg.

Mindegyik lovas közvetlenül maga előtt veri földbe lóva számára a cöveket, s kötőfékkal köti meg rajta a lovát. Emellett arra kell tekinteni, hogy a fejlődésnél a két század közt fennhagyott s az oldalvást lépés által a félszázadok közt támadt térség üresen maradjon.

A lovasok lovaik megett táboroznak, hol a szereletek s fegyverek is rakatnak le. A gazdasági őrmesterek, a századtrombitások, a szíjgyártók és orvoskovácsok a századparancsnok közelében táboroznak.

A lovak megkötése után kirendelendők az ólőrök s azon emberek, akik a tábori szükségleteket hozzák meg. A legénység, lerakván a fegyverzetet és szereletet, lovai gondviselése után lát. Ha a századnak törzs- vagy egyéb őrséget kell adnia, akkor az illető emberek úgy legyenek elkészülve, hogy adandó értesítésre azonnal lóháton mehessenek őrhelyeikre!

A következő többi zászlóaljak (lovas osztályok) fejlődés után hasonlólag járnak el, s gyalogságnál az ügyelő őrmester (a tiszt, aki őrségre megy) vezeti a zászlóőrsegre rendelt legénységet őrhelyére, lovasságnál pedig a napos tizedesek.

Ha a zászlóőrsegen a parancskiadás megtörtént, akkor a zászlóaljparancsnokok táborozási helyeikre mennek, melyeket a törzsvonalon zászlóaljaik közepe megett választanak meg,

a zászlóaljtörzshöz tartozó segéd s a tiszti rangban álló törzsszemélyzet mindenkor jobbról, az altiszti rangban álló pedig, valamint a legénység balról táboroznak a zászlóaljparancsnoktól.

Ezen alapszabály, mely a lovasságra is szól, az ezred- vagy dandártörzsnél beosztott egyének által is megtartandó, mi mellett még figyelembe veendő az, hogy a zászló- és zászlóaljutcának (lobogó- és osztályutcának) mindég üresen kell maradnia.

A szekerek hátsó kerekeikkel a vonatvonalra állítandók.

A lovak kötőfékkal a cövekeken köttetnek meg, melyek a kifogás előtt veretnek földbe, a szerszámok kellő távolságra a lovak megett rakatnak le.

Az oszloptábor kitűzése általában a már mondott szabályok szerint történik.

Ha oly táborba kell szállani, melyben sátorok vagy fasátorok már léteznek, akkor a bevonulás úgy történik, mint szabad tábornál fejlődött vonalban.

A legénység a hozzávaló altisztekkel a sátorok vagy fasátorok nagyságához képest úgy osztatik fel, hogy a taktikai kapcsolat lehetőleg megtartassék. A fegyverek ily esetben nem rakatnak gúlákba, hanem a szereletekkel együtt a sátorok vagy fasátorokba tétetnek vagy pedig a fegyvertartóban rejtetnek el.

4. § A JELENTÉSEK VÉTELE, PARANCS ÉS FELISMERTETŐ JELEK (JELSZÓ ÉS TÁBORI JEL) KIADÁSA

A jelentések vétele s a parancsok kiadása a zászló- (lobogó) őrségen történik.

Azon parancskiadásnál, mely közvetlenül a táborba való bevonulásra következik, a szükséges utasítások a dandárnok által adatnak minden önálló részleg parancsnokának s azután az ezredparancsnok által a zászlóalj- (lovas osztály-) parancsnokoknak.

Ezalatt a dandár- és ezredsegédek a zászlóaljsegédeknek (lovasságnál a napos tizedeseknek) adják ki a parancsot, mely azután a részlegeknél tétetik közhírré.

Azon parancskiadásra, mely később a gyalog dandár által naponta történik meg, rendelt órára a zászlóaljőrségen egybegyűlnek a tábor ügyeleti törzstiszt [a] segédével és az ügyeleti századosok. Ha a lovas dandár táborozik, akkor a dandárnoknál jönnek egybe a tábor ügyeleti törzstiszt és az ezredsegédek.

A felismertető jelek naponta lepecsételt másolatban a segédeknek adatnak át. A jelszó (város neve) rendesen tudatandó a szolgálatban álló tisztekkel, valamint az őrségparancsnokokul, járőrvezetők- és felvezetőkül kijelelt altisztekkel; a tábori jel pedig (egy szó, fütty, taps, jól ismert vezényszó, fegyverzeti vagy szereleti darab neve stb.) az összes szolgálatra rendelt legénységgel is; ezen felismertető jeleket legszigorúbb büntetés terhe alatt senkivel sem szabad közleni, kivéve, ha a szolgálat úgy nem kívánná.

Háború időben a felismertető jelek továbbá tudtul adandók mindazon tiszteknek, altiszteknek és közharcosoknak, akik oly helyzetbe jöhetnek, melyben azokra szükség van.

Ha gyanítható, hogy e jelek egyike el lett volna árulva az ellenségnek, akkor azonnal jelentés teendő, hogy a parancsnok elrendelhesse a szükséges változtatást. Ez okból haldéktalanul feljelentendő az is, ha szolgálatban álló ember szökik meg.

5. § AZ ŐRSÉGEK SZÁMA ÉS MENNYISÉGE

Az őrségi szolgálathoz tartoznak mindazon őrségek, melyek biztosítás és rendfenntartás végett szükségesek a táborban.

A gyalogságnál kirendelendők:

- zászlóőrségre, egy tiszt, egy zászlótartón és dobos vagy kürtösön kívül
- a magánosan táborozó zászlóaljtól: egy altiszt, három felvezető és tizennyolc közharcos;
- az ezredtől: két altiszt, négy felvezető és huszonnégy közharcos;
- a dandártól: három altiszt, hat felvezető és harminchat közharcos.

Mindegyik táborőrség egy őrvezetőből és négy közharcosból áll.

A lovasságnál kirendeltetnek:

- lobogóőrségre, egy tiszt, lobogótartón vagy helyét pótló altiszten és trombitáson kívül
- a magánosan táborozó osztálytól: egy altiszt, két felvezető és kilenc közlovas;
- két osztálytól: egy altiszt, három felvezető és tizenkét közlovas;
- három osztálytól: két altiszt, három felvezető és húsz közlovas.

A törzsőrségek, melyek az ezred, minden önálló, valamint a magánosan táborozó zászlóalj (lovas osztály) parancsnokát illetik, egy felvezetőből és három közharcosból állanak, azon felől kirendelendő az egy tizedesből, egy felvezetőből és hat közharcosból álló pénztárőrség.

A dandárnokhoz őrségül adatnak: egy tizedes, egy őrvezető és hat közharcos.

A lovas őrségek különbség nélkül lóháton mennek őrhelyeikre, az örök gyalog vezetnek fel, s az őrség csak riadás vagy felváltáskor ül lóra.

7. §³⁰ AZ ŐRSÉGEK FELOSZTÁSA

Az őrségek felosztása a táborban közönségesen déltájban és mindenkor ebédelés után a táborügyleti törzstiszt felvigyázata alatt ennek segéde (lovasságnál az ügyeleti százados felvigyázata alatt az ügyelő őrmester) által történik meg.

³⁰ 6. § nem szerepel a kéziratban, a számozás bizonyára elcsúszott.

Felosztásnál minden napos s őrség és ügyeleti szolgálatra rendelt tisztnak és altisztnak jelen kell lenni.

A lovasok – külön rendeletet kivéve – kardosan mennek az őrségre, a pisztoly, melynek rendesen töltve kell lennie, a tölténytáska horgába akasztandó.

A szolgálatba jövő legénység századonként legöregebb altisztjei alatt az alakulási vonalra vezettetve ott a századok sorrendje szerint a zászló- (lobogó-) őrségtől balra akképp állítatják fel, hogy felosztás után a csapat jobbszárnya ötvenlépésnyire maradjon el a zászlóőrség balszárnyától.

A napos tizedesek hat, a dobosok és kürtösök háromlépésnyire állanak századjaik részlege mögé, az ügyelő őrmesterek hatlépésnyire a jobbszárny mögött állanak sorba.

A napos tisztek (lovasságnál az altisztek) megjelentik az őrségekre rendelt legénység helyes kiállítását a szolgálatba jövő, rangban legöregebb tisztnak, mire az őrségek „jobbra (balra) nézz, tisztelegj!”-et (lovasságnál csak fővetést) vezényelve a tábor ügyeleti törzstisztnak (lovasságnál az ügyeleti századosnak) vagy a jelenlevő nagyobb feljebbvalónak tesznek jelentést.

Ezen utóbbinak parancsára történik meg azután az őrségek felosztása, az ezred- vagy zászlóaljsegéd (a lovasságnál az ezredsegéd vagy az ügyeleti őrmester) által.

A segédnek „Vigyázz! Altisztek és őrzetők!” (lovasságnál csak „altisztek”) „Indulj!” vezényszavára valamennyi altiszt és az őrségparancsnokul kijelölt őrzetők kilenclépésnyire egyenest az arc felé lépnek, ott jobbra átfordulnak, a jobbszárnyán előlépett altiszthez vagy zászlótartóhoz (aki megáll, s egészen megfordul) csatlakoznak, s arccal a csapat felé visszakozzák magukat, a lovas altisztek és helyettesek visszakozás után kardot rántanak.

A tiszti őrségek a jobbszárnyra jönnek egymás mellé, a többiek a balszárnyra.

A segéd által felhírt első őrség a további „Jobbra át! Indulj!” vezényszóra fordul, s gyalogságnál az arc megett megy (lovasságnál az első sorbeli ember az arc előtt, a második sorbeli az arc megett lovagol) a jobbszárnyon megjelelt pontra, hol a rangban legöregebbik ügyeleti őrmester által rendeztetik el.

A lovasok kardot rántanak, mihelyt az arcból jönnek.

Az őrségparancsnokok gyalogságnál a jobbszárnyra állanak első sorba, lovasságnál pedig egylépésnyire őrségük közepe elé, a többi altisztek és őrzetők a hátralévő altiszti helyeket foglalják el.

A zászlóval kiálló zászlótartó az illető őrségnél kétlépésnyire áll a jobbszárny első tagja elé. A dobosok és kürtösök háromlépésnyire állanak azon őrség mögé, amelyhez tartoznak. A kiállott lobogótartó és trombitás a gyakorlati szabályzat utasítása szerint állítják fel magukat őrségeiknél.

E módon történik a többi őrségek és a rendezvények felállítása is.

Az őrségek felosztása után a zene a dobosokkal a jobbszárnyra áll s a napos tizedesek századjaikhoz mennek.

A segéd jelentést tesz a felosztás felől a táborügyeleti törzstisztnak vagy a jelenlévő nagyobb feljebbvalónak, a szolgálatba jövő tisztek jelentik magukat, s közülük azok, akik őrségre mennek, beosztásukba (a lovas tisztek részlegeik elé) lépnek.

A szolgálatba jövő legöregebb tiszttel megtölteti – ha szükséges – a fegyvereket, és a jelenlévő legnagyobb feljebbvalónak tiszteleg, mire ez az elindulást rendeli meg. Az őrségek parancsnokai által kellőleg vezényelve a legrövidebb úton indulnak meg őrhelyeikre.

A táborőrségek közvetlenül zászlóaljaiktól küldetnek őrhelyre azon őrmesterek által, akik átadják az ügyeleti szolgálatot.

Ha az őrségek zászlóaljanként (osztályonként) osztandók fel, akkor a felosztás az ügyeleti tisztek felvigyázata alatt a zászlóaljak (osztályok) közepe előtt az ügyeleti őrmesterek által történik meg.

8. § ŐRHELYRE VALÓ MENET ÉS ONNANI JÖVET

Az őrhelyre való menet és onnani jövet mindenkor zene- (dob-, trombita-) szóval történik.

Amint a tisztí őrség harminclépésnyire közeledik őrhelyére, fegyverbe lép az óőrség, az újőrség úgy fejlődik a felváltandó előtt, hogy jobbszárnya az óőrségnek balszárnyával jöjjön szemközt. Ha erre nincsen elegendő térség, akkor háromlépésnyire balra az óőrségtől kell fejlődni.

Az ó lovas őrség lóra ül, mihelyt az új közeledik. A felvezetők és azon örök lovai, akik gyalog állanak őrt, más lovasok által az őrhely mellett kézen tartandók.

Mindkét parancsnok – a gyalogságnál négy, a lovasságnál egylépésnyire a jobbszárny első tagja elé állva – fejvetést és tisztelegést (a lovasságnál csak fejvetést) vezényel, s maga részére tiszteleg, míg az indul egyszer doboltatik vagy fúvatik.

Ha az őrhelyen állandóan zászló van, akkor az a felváltó zászló- (lobogó-) tartó által a tisztelegés alatt vétetik át.

Ennek utána az őrség szuronyt tűz, mindkét őrség lábhoz veszi a fegyvert, a tisztek kardot rejtetnek, s átadják egymásnak a felállítandó örök számát.

Erről, valamint az őrsők neméről értekezik az újőrség legöregebb altisztje az óőrség legöregebb altisztjével, hogy kirendelhesse a felváltásra szükséges embereket.

Mihelyt az őrsre rendelt emberek fel vannak osztva, az ó őrség altisztje „Felvezetők és első szám indulj!”-t vezényel.

A megnevezettek egy sorba állítják fel magukat, csekély távközzel balra a fegyverőrtől, úgy, hogy az ezen őrsre rendelt ember a jobbszárnyra, a legközelebbire rendelt pedig balra melléje jöjjön.

A felvezetők jobb karba vett fegyverrel (lovasságnál kivont karddal) lépnek az általuk felvezetendő emberek elé, az óőrségbeli felvezetők, akik a felváltottakkal mennek,

s a szükségset vezénylik, balra állanak az újőrségbeliek mellé, hogy az egész fordulat után emezek jobb oldalán legyenek.

Az őőrségbeli altiszt ezután „Felvezetők fordulj! Indulj!”-t vezényel, mire azok, akik a fegyverőrt vezetik fel, balra fordulnak át, s legénységükkel, mely jobbra fordult át, a fegyverőrhöz csatlakoznak, holott a többiek a legrövidebb úton mennek az illető őrsőkre, s végrehajtják a felváltást.

Az örök felváltása alatt az újőrség ugyanazon módon rendeztetik egy vagy két sorba, mint rendeztetett az őőrség.

Az őrhely, az őrszoba s minden hozzá tartozó tárgy átadásának a legnagyobb pontossággal kell történnie.

Ahogy a felvezetők a felváltott örökkel visszatértek, az őőrség elindul, az újőrség parancsnoka tiszteleg, s egyszer doboltatja vagy fúvatja az indulót – az őőrség távoztával –, annak helyét az újőrség dob- (trombita-) szóval foglalja el, a fegyverek a fegyvertartóra támasztatnak, s a zászló kitűzetik, a lovasság kardot rejt. A lovas őrségek az őőrség távoztása után lóról leszállanak.

A lovas őrség legénysége általában a gyalog őrség számára előírt szabályokhoz tartja magát, s csak riadás alkalmával, vagy ha közelében tűz támad, vagy ha az őrség fenyegetetnének, és felváltáskor ül lóra.

Az újőrség legénysége részlegenként rakván le a tarisznyákat szám szerint jelöltetik meg a felváltásra. Kirendeltetnek ezután a jelentők és azon altisztek, felvezetők és közharcosok, akik a járőröket és vizsgáló tiszteket fogadják, s a járőri szolgálatot látják el.

Altisztek által vezénylett őrségek szinte azon módon váltatnak fel, s az őrségparancsnoknak a tiszti őrség legöregebbik altisztje számára írt szabályokat is figyelembe kell vennie.

9. § AZ ÖRÖK FELVÁLTÁSA

A felvezető úgy megy a felváltással a felváltandó ör mellé, hogy az új ör balra, az ő mellé jöjjön, mialatt ő maga az őrs felé fordul.

Ahol kettős örök állanak, ott közibük lépnek a felváltók, ha pedig erre nem volna hely, akkor velük szemközt állítják fel magukat. Ily esetben a felvezető az ő és új ör közé áll, s figyel arra, hogy az őrs és a számára létező különös rendeletek átadása pontosan, világosan s csak oly hangosan történjék, hogy a felváltó és felvezető hallhassa.

Körülményekhez képest hozzáteszi a felvezető a netalán szükséges felvilágosítást, a felváltóval ismételteti mindazt, ami mondatott, s az új örnek megjelöli a helyet, melyen fel s alá mehet.

A felvezetőnek nem szabad engednie, hogy feljebbvalón kívül más valaki hallgasson az átadásnál.

Ezután a felvezetőnek vezényszavára („Őrs, fordulj!”) a felváltott őr az újnak háta megett a balszárnya lép, kivéve a fegyverőrt, ki a fegyvertartóhoz tér vissza, s fegyverét támasztja arra, ezalatt a felvezető a többiekkel elindul, s felvezeti a még felvezetendő őroket.

Felváltatván valamennyi őr a felvezető a felváltottakkal az őrhelyre megy, a fegyvereket letéteti (a lovasokkal kardot rejtet), az embereket eloszlatja, s az őrségparancsnoknak, tisztii őrségen pedig a legöregebbik altisztnek tesz jelentést.

10. § AZ ŐRSÉGEK MAGATARTÁSA

A zászló- (lobogó-) őrségnek az őrhelyre való menetkor közvetlenül a táborbani bevonulása után következőkre kell figyelnie.

A gyalogságnál átveszi a tiszt a zászlóaljaktól kirendelt legénységet, s mihelyt az őrség teljszámú lett, akképp rendezi el az embereket, hogy az önálló zászlóaljbeliek a balszárnját képezzék.

Az őrség gúlákba rakja fegyvereit az alakulási vonalnak a zászlóutca által bekerített részén, oszlopban szabad tábornál pedig tizenöt lépésnyire az előrészleg alakulási vonala előtt. Néglépésnyire a gúlák előtt a zászló tüzetik ki.

A lovasságnál átveszi a tiszt a megérkezett osztálytól kirendelt legénységet az alakulási vonalon, s azt a lobogóval együtt az illető felállítási helyre vezeti, hol az emberek kardot rejtjenek, s lóról szállanak. Ötlépésnyire a lobogóőrség felállítási helye előtt a fegyverőr vezetetik fel s egylépésnyire e megett a lobogó tüzetik ki.

A többi zászlók – tokba rejtve – kétlépésnyire a fegyvergúlák előtt s ezekkel párhuzamosan elkészített aljzatokra tétetnek le. Hasonlólag a lobogók és kétlépésnyire a felállítási hely előtt. A zászló- (lobogó-) tartók, kivéve azt, aki őrségre megy, zászlóaljaikhoz (osztályaikhoz) küldetnek vissza, mihelyt átadták a zászlókat (lobogókat).

A lovas őrség egy sorba rendeztetik, mihelyt a később érkező osztályokból kirendelt legénység által teljszámú lett. A cövekek az őrség lovai számára jobbra a felállítási helytől veretnek földbe, mire a lovak, melyeken a hevedert meg kell eresztetni, lezablázva, kötőfékkal köttetnek meg.

A gyalogosok tarisznyáikat a fegyvergúláknál rakják le, ahol táboroznak is.

A tűz legalább is tizenöt lépésnyire rakatik az őrhely közepe előtt.

A felismertető jelek a zászló- (lobogó-) őrségen ennek parancsnoka által adatnak ki a jelentőknek. Ezek körbe lépnek, s a parancsnok közzé teszi a netaláni különös rendleteket, a jelszót és a tábori jelent megmondja a tőle jobbról álló jelentőnek, s így tovább egyik a másiknak, utoljára magának a zászló- (lobogó-) őrség parancsnokának fülébe. Ha e felismertető jelek egyike hibásan jött volna vissza, akkor azt újra kell köröztetni. Célszerű lesz azonban, ha a jelentők írásban is kapják a jelszót és a tábori jelet. A szükségességénél

többet közleni senkivel sem szabad, annál kevésbé az altisztekkel vagy közharcosokkal, ami leginkább azon rendeletekre szól, melyek titkon tartandók.

A dorbézolás, a játék s minden egyéb illetlen kényelem szigorúan meg van tiltva az őrségnek, idegen embereket az őrhelyen tűrni sohasem szabad.

Az őrségparancsnoknak rendelet nélkül sohasem szabad őrhelyéről távoznia.

Éppoly kevésbé szabad az embereknek az őrhelyről távoznok, s szükségleteik éppen csak a futár által hozattatnak meg.

Ha egyiknek vagy másiknak bajára kell mennie, akkor jelentse magát az altisztnél.

Éjszakának idején és különösen hajnal felé ébren kell lennie az őrségnek, s legfeljebb csak harmadrészének szabad nyugodnia.

Az örök rendszeren két, nagy hidegben vagy hőségben egy vagy fél óra múlva váltandók fel.

A felváltás végetti sorbaállítás altiszt felvigyázata alatt történik, hol azonban egy egész század (fél lovas század) van őrségen, ott tisztnek kell jelen lennie.

Az őrségparancsnok köteles nemcsak a felvezetőket és az öröknek kirendelt embereket arra oktatni, hogy miképp viseljék magukat kötelességeik teljesítésében, hanem többször meg is kell győződnie, valljon szabályszerűleg járnak-e el mindenben.

Az öröket feddeni – addig, míg őr állanak – tilos. Az őrségparancsnok vagy a felvezető megintheti ugyan őket, ha az őr tekintetében valami helytelenséget meg kellene azonnal szüntetni, de elkövetett hibáért csak felváltás után vonathatnak felelősségre.

Olykor, ki bünt követ el, körülményekhez képest felváltandó, s kíséret mellett csapathoz küldendő, mely helyette más embert tartozik állítani.

Az őrségre hozott foglyokkal beszédbe ereszkedni nem szabad.

A járőr által vagy egyébként letartóztatott s az őrségnek átadott egyének semmi esetben sem bocsáthatók el, hanem a zászlóőrségre küldendő, hol a további utasításig őrizet alatt tartatnak.

Ha fegyverre kiáltanak, akkor a legénység további vezényszó nélkül vállhoz vett fegyverrel (kardot rántva) lép beosztásába.

Az őrségparancsnok mindenkor jobbszárnyon áll, néglépésnyire az első tag előtt.

Azalatt, míg takarodót dobolnak (fújnak), fegyverben áll az őrség.

Riadás alkalmával egészen felszerelve áll fegyverbe, a parancsnok kiküldött járőr által meggyőződik a riadás okáról, s jelentést tesz afelől.

Ha a fegyverőr járőrt állított meg, akkor a fegyverőr hívására a már kijelelt őrségbeli altiszt vagy felvezető két emberrel megy előre, ezeket megállítja tizlépésnyire az őrhelytől, s a fegyvert készen véteti (a lovasok kivont karddal állanak). Az altiszt vagy felvezető ezután „Előre!” kiáltással további háromlépésnyire megy a járőr elejébe, s bevárja ennek kiküldött altisztját lövésre kész fegyverrel (a lovas támadás ellen tartja készen a kardot). Mihelyt ezen altiszt közeledett, „Jelszó!” szó által kéretik el tőle a jelszó.

Ha a jelszó helyes, akkor az altiszt vagy felvezető „Jelszó helyes” szavak által értesíti a fegyverőrt, hogy ezen utóbbi „haladjon!”-t kiálthasson a megállítottaknak, mire az altiszt vagy felvezető vállhoz véteti a két emberével a fegyvert, s az őrhelyre tér vissza (a lovasok kardot rejtjenek).

Vizsgáló feljebbvalótól vagy annak segédjétől – ha avval jelenik meg – hasonló módon kéretik el a jelszó, csak hogy ily esetben, melyben az őrség mindenkor fegyverbe lép, az előre ment két ember állva marad, az altiszt vagy felvezető pedig parancsnokának jelenti, hogy a jelszó helyesen adatott meg.

Az őrségparancsnok ezután előre megy, s jelentést tesz a vizsgáló feljebbvalónak.

Mindenkor, de különösen háború idején, hol az ellenség – szökevények vagy más árulók által – megtudhatja a felismertető jeleket, s ezek segítségével könnyen közeleghet: legnagyobb figyelemmel kell élni a járőrök megállításánál, s jól vigyázni a megállított személyekre, öltözetükre és kiejtésükre.

Ha hibásan adatik meg a jelszó, akkor az altiszt vagy felvezető ezt „jelszó hibás” szavakkal közli a fegyverőrről, hogy emez tüstént fegyverre kiáltson, ha már azelőtt nem történt volna.

Azon esetben, melyben hibásan adatott meg a jelszó, készen véteti a parancsnok az őrséggel a fegyvert, elkéreti újra az őrzetetőtől vagy a vizsgáló feljebbvalótól a jelszót, s ha az ismét hibásan adatik meg, akkor háború időben vagy más gyanús körülmények közt elfogatja az illetőket, s feljelenti azonnal ezen eseményt.

Ha a megállítottak ellenséges szándékot árulnak el, akkor az őrség köteles rögtön fegyvert használni.

A zászló- (lobogó-) őrség felváltásánál az újőrség balra áll az ó mögé.

A zászló- (lobogó-) őrség, melyhez valamennyi, a tábor területén felállított őrség van utasítva, közvetlenül a táborügyeleti törzstiszt (illetőleg ügyeleti százados) parancsa alatt áll.

A zászló- (lobogó-) őrségparancsnoka az őrhely elfoglalása után megküldi a táborügyeleti törzstisztnak (ügyeleti századosnak) a kiállítás vagy felváltási jelentést, mihelyt a többi őrségektől a kiállítás vagy felváltás felől jelentést kapott, takarodó ébresztő után pedig megküldi az eseményekről jelentést.

Nyílt parancsot vagy körleveleket köteles a tiszt azonnal közleni a táborügyeleti törzstiszttel (ügyeleti századossal) vagy azon csapat segédjével, amely csapat számára szólnak, s ezen iratokra feljegyezni az órát, melyben azokat kapta, s tovább küldte, s ily szolgálati iratok – ha szükséges – haladéktalanul küldendőek a legközelebbi zászló- (lobogó-) őrséghez.

Az őrségek felosztásánál a zászlóőrség fegyverbe lép, a lobogóőrség lóra ül.

Isteni szolgálat alatt a zászló- (lobogó-) őrség fegyverben van (az első lábhoz vett fegyverrel), s imához áll, ha a templomi szertartások úgy kívánják.

Takarodótól ébresztőig a zászló- (lobogó-) őrségtől minden órában vizsgajárőrök (lovasságnál lóháton) küldendők ki, hogy a táborban felállított őroket ébren tartsák, s vigyázzanak arra, hogy valami gyanús egyén ne lopódzék a táborba.

A táborőrségek jelentéseikkel a zászlóőrséghez vannak utasítva s csak szóbeli jelentést adnak, ez a táborban fölállított többi őrségekre is szól.

Mindegyik táborőrség köteles az időnkénti rendeletekhez képest meggátolni a táborbóli önkényti távozást vagy az abba való jövetelt s egy fegyverőrt állítani fel.

Ha különösen meg volna parancsolva, akkor az őrsök éjszakának idején minden negyedórán „Vigyázz! Örkdj!”-öt kiáltanak, jelölve annak, hogy ébren vannak és vigyáznak: ezt a jobbszárnyon az első csatarend előtt álló őr kezdi, s utána a tőle balról álló többi őrök sorban veszik át. Ha az egyik őr nem kiáltaná e szavakat, akkor az előtte való köteles az őrségparancsnokot tudósítani.

A táborőrségek háttal a tábor felé állítják fel magukat.

Az ágyútányához rendelt őrségek csapatuknál felosztva közvetlenül mennek őrhelyeikre. Ezen őrségek a felállítandó őrsöket illetőleg a tüzérparancsnokhoz vannak utasítva, akitől az időnként szükséges különös rendeleteket veszik, s akinek kötelesek tüstént feljelenteni minden fontosabb eseményt.

A lövegekhez, valamint a löszerkocsikhoz csak tüzéreknek és szekereseknek szabad menni.

A tanyában s attól legalább is harminclépésnyi távolságra senkinek se szabad dohányoznia, tüzet rakni, fegyvert elsütni vagy pusztá gyertyavilágnál munkálkodni.

Alkonyodás kezdetével az ágyútanyánálí őrségek több ízben, ellenség előtt pedig – nagyobb biztosítás okáért – legalább is minden órában küldenek ki járőröket.

Ezen szabályok általában a poggyásznál felállított őrsökre is szólnak.

11. § AZ ŐRÖK MAGATARTÁSA

Az őrnek szentség gyanánt kell tekintenie az őrst, mely reá bízott.

A kapott utasításokat jól kell szem előtt tartania, azokat lelkiismeretesen teljesítenie, s különösen ellenség előtt figyelembe vennie azt, hogy gyakran az egész hadsereg vagy csapat biztonságától függ.

Az őrst legszigorúbb büntetés terhe alatt elhagynia nem szabad, s a felvezetőtől kijelelt tért szükség nélkül ne lépje át!

Ha hirtelen megbetegszik, vagy annak idején fel nem válthatnák, akkor kiáltson az őrhelyre, vagy ha ez nem volna lehetséges, a legközelebbi őrré, s így tovább az őrségig!

Lóháton lévő őrök azon a helyen maradnak meg, amelyen fel lettek vezetve. A pisztoly rejtve marad a pisztolytokban.

Aludni, részegeskedni a legszigorúbb büntetés terhe alatt tilos. Tilos továbbá az őrállás ideje alatt az evés, ivás, dohányzás s általában bárminemű más kényelem is. Fegyverét letennie az őrnek sohasem szabad, annál kevésbé szabad azt bármiféle szín alatt valakinek, akár feljebbvalónak is átengednie.

A parancsokat vagy oly változtatásokat, melyek a már kapott utasításokra vonatkoznak, csak az őrségparancsnoktól és felvezetőjétől fogadhat el az őr.

Magához senkit se bocsásson közel s éppoly kevésbé ereszkedjék valakivel beszédbe, hanem utasítson mindenkit az őrhelyre! Feljebbvalónak adja meg röviden és illendően a kívánt felvilágosítást!

A tisztelgést azon ponton teszi meg az őr, melyen éppen tartózkodik akkor, midőn a feljebbvaló közeleg.

Az őrnek tiszteleg mindenki, az előtte elmenő közzharcos úgy, mint minden feljebbvaló. Ő maga pedig tiszteleg: az érdemjellel kitüntetett közzharcosok és örvezetőknek, minden altisztnek és tisztnek s az ezekkel egy rangban álló, a hadilétszámhoz nem tartozó egyéneknek és hivatalnokoknak.

Az őr által teendő tisztelgésnek egyedüli neme a kéznek felemeléséből áll, amint az oktatási szabályzat írja elő. Lóháton lévő örök csak fővetéssel tisztelegnek.

A felváltás közeledtével azon pontra áll az őr, amelyen fel lett vezetve, felvezető nélkül, akinek mindenkor fegyverrel (kivont karddal) kell jönnie, ne váltassa fel magát soha!

Az őrs körül tisztátlanságot, lármát vagy csoportozást tűrni nem szabad, ha az elutasítás nem elegendő, akkor az őrségre kell kiáltani.

Ha rendkívüli események közönséges úton nem közölhetők, akkor – kivált, ha rögtön segítségre vagy általában az őrség közbenjárására van szükség – süsse el az őr felfelé célozva – ha kell több ízben is – a fegyvert (pisztolyt)!

Ha pedig erőszakosan sértetik, vagy megtámadva veszéllyel fenyegettetik, és ha a támadó el nem volna fogható, akkor fegyvert kell használnia. Ezen utóbbi feltétel alatt ugyan e joggal bír akkor is, ha ellenében goromba és – dacára a tett megintésnek – folytonos sértések követtetnek el.

Takarodótól ébresztőig senkinek sem tiszteleg az őr.

Ha éjszakának idején valakit maga közelében vesz észre, akkor az ellenség előtt készen véve a fegyvert mindenkor „Állj!”-jal, ha megállott „Ki vagy?”-gyal szólítja meg, s az illetőtől kellő vigyázat mellett felvilágosítást kér. Kielégítő választ kapván „Haladj!”-ot kiált, tovább bocsájtja a megállítottat, s ennek távoztával vállhoz veszi a fegyvert.

Ha az őr választ nem kap, vagy ha gyanúsak tartja a megállítottat, akkor lövésre kész fegyverrel (pisztollyal) megy az illetőhöz, megintvén őt, hogy fogollyá teendi, ha nem igazolja magát. Minden gyanús egyént le kell tartóztatnia, s a letartóztatást – ha lehet – az őrséggel közleni, vagy a letartóztatottat felváltásig fogva tartani. Ha a megállított erőszakoskodni vagy megfutni akarna, akkor tétovázás nélkül fegyvert használjon az őr!

Járőrök és vizsgáló tisztek hasonló módon szólíttatnak meg, ezek kötelesek magukat minőségükben jelenteni s a tábori jelt megadni. Ha ez helyes, akkor a már említett módon kell eljárni.

Ellenség előtt a megállítottakat tovább bocsátania nem szabad az őrnök, ha hibás tábori jelt adnak, hanem tudósítania kell az őrséget. Ha a járőr vagy vizsgáló tiszt meg nem állana, vagy éppen el akarna futni, akkor löni kell rá.

Kettős őrnök egyik a másikához tartják magukat, abban hagynak minden beszélgetést, s fel és alá menve úgy viselik magukat mindenkor, hogy semmi se kerülhesse el figyelmüket. Különböző az őrnök számára általában adott szabályok reájuk is szólnak.

A fegyverőrnek az őrnököt általában illető kötelességeken kívül még arra kell figyelnie, hogy a zászlóhoz vagy fegyverekhez ne közeledjék idegen, s hogy az őrhelyre ne jöjjön senki, aki arra fel nincs jogosítva.

Ébresztő- és takarodókor fegyverre kell kiáltani, mely alkalommal a fegyverőr mindenkor azon pontra áll, amelyen felvezettetett.

Fegyverre kell továbbá kiáltani minden népcsoportozásnál, úgy szinte, ha az őrhely közelében tűz támad, s általában mindazon esetben, amelyben az őrség biztossága veszélyeztetve volna.

A „Fegyverbe” való kiáltozás elmarad, ha az őrség már fegyverben áll.

Ha takarodó után „Állj! Ki vagy?” szavakra vizsgáló tiszt jelenti magát, s a tábori jelt megadta, akkor fegyverre kiált a fegyverőr. Ha ellenben csak járőr jelenti magát, akkor a tiszt őrsegnél „Altiszt ki!”, altiszt őrsegnél pedig „Felvezető ki!” szavakat kiált a fegyverőr.

Mindkét esetben lövésre kész fegyverrel várja be a fegyverőr az altiszt vagy felvezető értesítését. Ha „Jelszó helyes!” értesítetik, akkor „Haladj!”-ot kiált a fegyverőr, de fegyverét csak akkor veszi vállhoz, ha a megállítottak távoztak az őrhely köréből. Ha ellenben „Jelszó hibás!” mondatik, akkor azonnal fegyverre kell kiáltani, ha ez már annak előtte nem történt volna meg.

12. § A VIZSGAJÁRŐRÖK MAGATARTÁSA

A vizsgajárőrök takarodótól ébresztőig küldetnek ki, s egy felvezetőből s két vagy három emberből állanak.

Kötelességük a kijelölt területen leginkább meggyőződni arról, hogy az őrnök kellőképp el vannak-e készülve, s hogy vigyáznak-e, mi okból lehetőleg csendesen kell közlekedniök.

Ha a járőr valami gyanúsat tart, ha ő hiányzik, vagy ha más, valami fontos eset adja elő magát, akkor azonnal jelentést tesz a legközelebbi őrhelyre vagy a zászlóőrségre, s ha szükséges, helyben várja be a további utasításokat.

Ha őr által szólíttatik meg a járőr, akkor – megállván – mint olyan jelenti magát, megadja közvetlenül erre a tábori jelet, s az őrnek „Haladj” szavára folytatja az útját.

Ha pedig fegyverőr által állíttatik meg, akkor a járőrvezető az őrség altisztje vagy felvezetőjének „Előre!” szavára közeledik annyira, hogy halkán mondhatta meg a jelszót.

Azon esetre, ha a jelszót hibásan adta volna, s a tévedés vagy félreértés nem igazíttathatnék el, akkor a járőrvezető köteles az őrségparancsnok intézkedéseinek engedelmeskedni.

Visszatérvén őrzáratból azon parancsnoknak tesz jelentést, aki által ki volt küldve, mind afelől, amit rendellenesnek vagy egyébként fontosnak talált.

Ha két járőr találkozik, akkor az, mely előbb veszi észre a másikat, „Állj”-t kiált, mire a megállított további „Ki vagy?”-ra magát minőségében jelenti. Mindkét járőr emberei rögtön állanak meg.

A vezetője azon járőrnek, mely a másikat állította meg, azon utasításhoz tartja magát, mely az őrség altisztje számára íratott elő.

Az „Előre!” szóra közeleg a megállított járőr vezetője két emberrel és lövésre kész fegyverrel a másik járőr vezetőjéhez, s megadja ennek a jelszót, mire ettől a tábori jelet kapja meg.

Megállításkor az őrségek számára előírt elővigyázattal kell élni.

13. § ÉBERSÉGI SZOLGÁLAT

A táborban naponta részlegek rendeltetnek ki éberségre, melyek a táborbani rend felügyelésére járőröket (lovasságnál körülményekhez képest lóháton) küldenek ki.

E szolgálatra közönségesen egy szakasz rendeltetik ki az ügyeleti vagy más altiszt vezénylete alatt minden zászlóaljnál vagy lovas osztálynál.

Az illető legénység akképp legyen ezen huszonnégy óráig tartó szolgálat alatt elkészülve, hogy nappal és éjjel minden percben állhasson ki. Az emberek részt vesznek a fegyvergyakorlatokon, különben meg van számukra engedve minden kényelem, csak a nadrágot és lábbelit nem vehetik le s távoznia senkinek sem szabad, a lovasok kéznél tartják a megakasztott nyeret.

Riadás alkalmával, vagy ha az illető jel doboltatik vagy fúvatik, az alakulási vonalnak azon helyén gyűl egybe az éberségre rendelt részleg, mely számára kijelöltetett.

Ha pedig ellenség előtt harckészen áll a táborozó csapat egy része, akkor a gyalogságnál gúlákba rakatnak a fegyverek az első csatarend alakulási vonala előtt, a legénység egészen felszerelve marad meg a fegyvereknél, de leteheti a tarisznyáikat. Az éberségre rendelt lovas részleg ez esetben az alakulási vonal előtt táborozik, a lovak megeresztett hevederrel, felnyergelve és felzablázva marandnak s etetésük és itatásuk csak részenként történik meg. A lovasok felszerelve tartózkodnak lovaik mellett.

14. § ÜGYELETI SZOLGÁLAT

Minden gyalog századnál egy tiszt, egy tizedes és egy őrzetető – minden lovas századnál egy tiszt és egy altiszt – huszonnégy óráig, azaz: egyik századjelentéstől a másikig tartanak napot, a lovasságnál azonfelül kirendeltetnek a szükséges számú ólörök.

A napos tisztnek tudomással kell bírnia a napi szolgálatra vonatkozó rendeletekről, úgy szinte a században előforduló eseményekről. Ennélfogva mindenkor századja közeleiben kell tartózkodnia, hogy nappal és éjjel minden percben azonnal legyen található.

Ha rendkívüli parancsok jönnek meg a századhoz, akkor a századparancsnok távollétében sürgős eseteknél tüstént el kell rendeznie a szükségset, s efől utólagosan tennie jelentést.

A napos tiszt örökdi a szabályzott szolgálat folyamatára s ügyel arra, hogy a kiállások rendes időre történjenek meg. Rend tekintetében megvizsgálja a századot, különféle időben nappal és éjjel, felügyel a főzésre s jelenlétében osztatja ki az őrmester által a terményeket és a tüzelési szükségleteket. A lótakarmány kiosztása és a lovak tisztítása felvigyázata alatt történik.

Az őrségek felosztásánál, parancskiadásnál, orvosi és lóorvosi vizsgálatoknál s a századnak vagy egyik részének minden egyéb kiállásainál jelen kell lennie.

A napos tizedes és őrzetető szolgálatuk ideje alatt tökéletesen fel legyenek öltözködve s töltenytáskával és oldalfegyverrel ellátva, e tekintetben nem engedhető meg semmiféle kényelem még éjszakának idejében sem.

Ébresztő után összejárja a napos tizedes a betegeket és azon embereket, akik a reggeli jelentésnél állítandók elő, s ezt azután az őrmesternek jelenti meg.

Az őrmester által elkészített jelentést meghozza a zászlóaljsegédnek (lovasságnál az osztályparancsnoknak) és a század tisztjeinek, mely utóbbiaknak meghozza még a napi parancsot és a körleveleket is.

Felügyel továbbá a rendre és tisztaságra s megszüntet minden helytelenséget.

A szakaszokban felolvassa a szolgálatba jövő legénységet, ügyel arra, hogy e legénység a rendes időre kellőleg öltözködve jelenjék meg, s jelen van az őrségek felosztásánál és minden egyéb kiállásoknál.

Takarodó után tudakozódik a szakaszoknál előforduló különös eseményekről, s felőlük jelentést tesz úgy, mint az ébresztőnél íratott elő.

Valahányszor az ötet illető jelet dobolják vagy kürtölik (trombitálják), késedelem nélkül meg kell jelennie az ügyeleti tisztnek, vagy ahová különben rendeltetik.

A napos őrzetető köteles eme tizedesnek minden tekintetben kézre járni, távollétében őt helyettesíteni s az éjjeli szolgálatot vele felváltva ellátni.

A napos őrzetetőnek kötelessége még korán reggel egybegyűjteni a betegeket, s az illető könyvvel az ügyeleti orvoshoz vezetni, e könyvet pedig azután visszahozni az őrmesternek. A lovasságnál a napos tizedes teszi meg e szolgálatot.

Az ólőrök szolgálatukat oldalfegyver nélkül látják el, ők kötelesek szünet nélkül vigyázni a lovakra, meggátolni azok rossz tulajdonait, csendesíteni a nyugtalanokat s elejét venni minden sérülésnek, mely hibás megkötés által támadhatna. Tudomással kell bírniok mind afelől, ami a lovaknál történik, s fenntartaniok a tisztaságot.

Ha valamely lónak baja történik – legyen az még oly csekély is –, akkor az ólőr feljelenti azt azonnal a napos tizedesnek.

Ezen altsízt engedelme nélkül az ólőrnek semmi ürügy alatt sem szabad távoznia a lovaktól, ha elkerülhetetlen dolga van, egyik bajtársára bízva lovait.

Minden zászlóaljnál (lovas osztálynál) naponta egy tiszt és egy őrmester állanak ügyeleti szolgálatban, mely huszonnég óráig tart, az őrségek felváltásánál kezdetik meg, és szintazon pontossággal vitetik véghez, mint az őrségi szolgálat.

Három gyalog századnál – szintúgy, mint a zászlóaljnál – egy tiszt és egy őrmester állanak ügyeleti szolgálatban.

Egy vagy két gyalog (egy lovas) századnál ellenben a napos tiszt látja el ezen szolgálatot.

Az ügyeleti tisztnek nappal és éjjel zászlóaljnál kell tartózkodnia. Ha a szolgálat ideiglenes távoztát kívánna meg, akkor az ügyeleti őrmester pótolja helyét.

Az őrségek felosztásánál, kenyérnek, fának és szalonnának az egész zászlóalj (osztály) számára való átvételénél jelen kell lennie az ügyeleti tisztnek, mely alkalommal csak oly terményeket szabad átvennie, amelyek az előírt jósággal és minőséggel bírnak.

Az e végre a századoktól kirendelt legénységet rejtett karddal vezeti.

A táborba érkező magasabb előjárónál köteles magát jelenteni.

Az ügyeleti tiszt elkészíti az írásbeli esti és reggeli jelentést, s az ügyeleti őrmesterrel megküldi azokat látomásozva az ügyeleti százados által az ezredparancsnoknak.

Az ügyeleti őrmester az ügyeleti tiszttől kapja a parancsokat.

Az őrségek felosztásánál jelen kell lennie, s azokat elrendeznie.

Az esti és reggeli jelentésre egybegyűjti a napos tizedeseket, átveszi azok jelentését, s az ügyeleti tiszthez vezeti őket.

Az ügyeleti őrmester elkészíti az írásbeli esti és reggeli jelentést, s átadja azokat – látomásoztatva az ügyeleti tiszt által – a zászlóalj- (osztály-) parancsnoknak.

Az ezrednél naponta egy százados áll ügyeleti szolgálatban, akinek figyelembe kell venni a zászlóalj- (osztály-) ügyeleti tiszt számára előírt szabályokat, kiterjesztve azokat az egész ezredre.

Parancsa alatt állanak valamennyi őrségek és őrsők, ő felvigyáz azokra, meggyőződik arról, hogy teljesítik-e kötelességüket az őrségparancsnokok, kellőleg oktatták-e azok őreiket, s megvizsgálja váratlanul az éberségi részlegek harckészségét is.

Tudomására jövő rendkívüli sürgős eseteket személyesen köteles azonnal feljelenteni az ezredparancsnoknak.

Ezen ügyeleti egyének kötelesek még – mindegyik a maga szolgálat körében – a tábori rendőrséget is kezelni.

Ha a csapat gyakorlatokra stb. áll ki, akkor az ezrednél visszamarad a táborban az ügyeleti százados, a magánosan táborozó zászlóaljnál (lovas osztálynál) az ügyeleti tiszt s általában minden zászlóaljtól (osztálytól) az ügyeleti őrmester.

A közönséges esti és reggeli jelentések zászló- (lobogó-) őrségen tétetnek meg. Az ügyeleti őrmesterek és napos altisztek az őket illető jelre rendszeren a zászló- (lobogó-) őrségen gyűlnek egybe.

A dandár táborában naponta egy törzstiszt áll segédével ügyeleti szolgálatban, aki az ügyeleti százados számára előírt szabályokhoz tartja magát.

Ő köteles feljegyezni minden eseményt, s azt, amit fontosnak talál, személyesen feljeleníti a dandárnoknak, az ezred- és zászlóalj (osztály-) parancsnokoknak pedig az ügyeleti tisztek által feljeleníteni.

Ha a szolgálat megkívánja ideiglenes távozását, akkor a zászló- (lobogó-) őrség tisztjével tudatja, hogy hol lesz található.

Nagyobb kiterjedésű lovas táborban s általában, ha a szolgálat úgy kívánja, lóháton járnak el köteleességeikben az ügyeleti egyének.

Az ügyeleti orvosnak nappal és éjjel a csapatnál kell tartózkodnia.

Az ébresztő után megvizsgálja a betegeket, és beírja a leleményt a betegek könyvébe.

A hosszabb ideig távol volt harcosokat meg kell vizsgálnia, minekelőtte századaikhoz térnek, s a betegeket – nevezetesen ragályos betegségben sínlőket³¹ – azonnal kórházba kell küldenie.

A termények átvételénél meg kell vizsgálnia azok minőségét.

Reggeli vizsgálat után jelentést tesz az ügyeleti tisztnek szóval, orvosi főnökének pedig írásban.

Rendkívüli eseteket köteles azonnal feljeleníteni az utóbbinak.

15. § A TÁBORI RENDŐRSÉG

A tábori rendőrség leglényegesebb része a víz szükségletének és tisztántartásának biztosításában áll. Kutakból és forrásokból csak részlegenként szabad meghozni a vizet, hogy folytonos és elhamarkodott merítés által ne zavarodjék meg.

Folyóknál és patakoknál meg kell jelölni a helyet, ahonnan a főző- és ivóvíz hozandó meg a legénység számára.

Ezen helytől lejjebb kell kijelölni a lovak itatására szolgáló s még lejjebb azon tért, amelyen a főzőedények stb. moshatók meg.

³¹ Szenvedőket.

A tábor belsejében és közvetlen közelében mindenkor a legnagyobb tisztaságnak kell lennie.

Az árnyékszékeket³² kellő távolságra a táborozási helytől – oldalra vagy hátra – kell kiásni, legalább minden másodnap behányani, és újólag kiásni. Ezen gödrök kerítéssel látandók el s póznák által, melyekre szalmacsutak köttetik, teendők ismerhetőkké.

Marha vágására alkalmas, a tábortól távol eső helyet kell kijelölni. A bőroket semmi szín alatt sem szabad a tábor közelében szárítani, hanem el kell azonnal vitetni.

A mészárosok kötelesek a vágott marha után maradt aprólékot azonnal bekaparni s a döglött marhát legalábbis hatszáz lépésnyire a tábortól ölnyi mélységre elásni.

Az ezred markotályosokra fel kell vigyázni, hogy jó italokkal és ételszerekkel legyenek ellátva, az árulásnál általában helyes mértéket és fontot kell tartaniok. Rossz árucikkek azonnal elveendő, s az ügyeleti tiszt jelenlétében megsemmisítendő.

A markotályosokkal s azon emberekkel, akik főbb helybenhagyás folytán ételmi szereket hoznak a táborba, illendően kell bánni.

Az ügyeleti tiszteknek egyik különleges kötelességük az, hogy jól vigyázzanak minden idegen személyre, még azokra is, akik engedély mellett jönnek a táborba, minthogy az ellenséges kémek mindenféle ürügy alatt törekednek magukat becsmépszetni. Az ezred markotályosoknál is, akik szintúgy, mint szolgálai, útlevelel látandók el az ezredparancsnoktól, több ízben motozást kell tartani, s meggyőződni arról, hogy nem tartózkodnak-e náluk gyanús személyek.

Takarodó után az isteni szolgálat alatt ételmi szereket árulni nem szabad.

Házalók, koldusok és szemfényvesztők és gyanús erkölcsű nőszemélyek nem tűrendők a táborban, ha ilyenek belopódnak, akkor körülményekhez képest le kell őket tartóztatni, éppúgy, mint azokat, akik bármi módon gyanússá teszik magukat.

Tűzvész elhárítása végett tüzet – nevezetesen sátor- és fasátoros táborban – másutt rakni nem szabad, mint az evégre különösen kijelölt helyen, s itt is el kell oltani a tüzet a rendes órára vagy szélnél.

Hogy álríadás ne okoztassék, szorosan el van tiltva a táborban és közelében a kényeszerinti lövöldözés, az ó töltést csak illő alkalomkor és parancsolat következtében szabad kilőni. Éppoly keveset szabad a csapatnak főbb rendelet nélkül tűzben gyakorolni magát.

Ha vágómarha vagy lovak szaladnának el a táborból, akkor kézbekezdésük végett azonnal el kell intézni a szükségést.

Elfogott lovak stb. felől, melyek más csapathoz tartoznak, késelelem nélkül kell beadni a jelentést, világosan és pontosan írván le azokat.

³² Illemhely.

16. § MUNKÁK A TÁBORBAN S ÁTVÉTELE A TÁBORI S ÉLELMI SZEREKNEK

Közvetlenül a táborba való szállás után helyre kell állítani a szükséges összeköttetéseket annak belsejében s megkívántató kijáráásokat előre, oldalra és hátra. Különösen ellenség előtt úgy kell elkészíteni a zászlóalj (osztályok) és csatarendek közti, főképp pedig az arc előtti utat, hogy a tábor belsejében – kivált az utcákban és csatarendek közt – el lehessen haladni tizenkét embernyi arccal, lovassággal és tüzérséggel, s kívül szabadon mozogni.

Ha hosszab táborozásnál kutakat kell ásni, itató helyeket helyreállítani, fasátorokat csinálni stb., akkor az illető munkák alkalmas tisztek vezetése alatt hajtandók végre.

Ha a csapatnak sátorokat kell felütni, akkor szakértő tisztek és altisztek felvigyázata alatt történjék meg ezen munka.

Élelmi szerek megszerzése végett az alakulási vonalon gyűjtetnek egybe az e végre kirendelt emberek.

Felvigyázatra minden zászlóaljtól (lovas osztálytól) egy tiszt és minden századtól egy altiszt és egy őrzető – ezen utóbbiak mindenkor fegyveresen – rendeltetnek ki.

Ha a tábori szükségletek vagy élelmi szerek helységekből hozandók meg, akkor úgy kell intézkedni, hogy a tárgyak átvétele a helységeken kívül történjék, ha ez nem volna lehetséges, akkor a tiszteknek úgy, mint az altiszteknek gondosan kell felvigyázniuk a legénységre, és felelősség alatt nem szabad tűrniök, hogy a házakba lépjenek az emberek.

Szükségekhez képest egy tiszt rendeltetik ki a tábor közelében fekvő helységekre, aki a térparancsnokság szolgálatát látja el.

Ha helységekből kell meghozni a vizet, akkor – amennyire lehetséges – mindegyik zászlóalj (osztály) a helység egyik külön részébe utasítandó, ott a tiszteknek aránylagosan kell felosztani az embereket, és kellőképp felállítani az altiszteket, hogy el ne széledjen a legénység. Azt sem szabad tűrniök, hogy tolakodjanak az emberek olyan kutakhoz, melyeknek vize jobbnak tartatik, vagy amelyekből könnyebben lehet meríteni.

A lovasok századonként lovagolnak a napos tiszt felvigyázata alatt a lóitató helyre, mely alkalommal senkinek sem szabad egynél több vezetéklövet vezetni.

Ha kapott rendelet folytán falukból vagy mezőről kell szükségét hordani, akkor az illető részlegek – oldalfegyverrel és a kellő szerekkel ellátva – lóháton állanak ki.

A lovak legeltetése részlegenként történik a kijelölt helyen az altisztek felvigyázata alatt. Rendetlenségek meggátolása végett örök állítatnak ki, s önként senkinek sem szabad távoznia.

A favágásra rendelt részlegek ellájtják magukat a tábori fejszéekkel, s e dologra kirendeltetnek egyszersmind az ácsok is valamennyi századtól.

A legénységre fel kell vigyázni, hogy csak a kijelölt helyen vágjon fát. Ültetett, különösen gyümölcsfákat kivágni szigorúan, erdőket vagy pusztákat felgyújtani halálbüntetés terhe alatt tilos.

17. § TÁBORI REND

Ezredestől lefelé egy tisztnek sem szabad szállást fogadnia, csak olyannak, aki megbetegszik, szabad valamely közel lévő házban laknia vagy a táboron kívül tartózkodnia.

A táborbóli önkénti eltávozás szigorúan meg van tiltva, éppúgy a tiszteknek, mint a legénységnek. Az első kötelesek szolgálat útján zászlóaljuk (osztályuk), körülményekhez képest ezredük parancsnokságánál s a legénység a századparancsnokoknál folyamodni engedélyért. Ha ez megadatik, akkor őrmestertől lefelé menetjeggyel (Passirschein) látandók el az emberek.

Ellenség előtt csak a főparancsnok határozásai szerint engedhető meg a táborbóli távozás.

A belső szolgálat a már adott utasítások szerint történik. A parancsnokok és tisztek különösen a táborban kötelesek egész figyelmüket az emberek és lovak fenntartására fordítani.

18. § JELEK

Az ébresztő jel a zászló- (lobogó-) őrségen adatik.

Takaródó idejére egybegyűlnek valamennyi zászlóalj (osztály) dobosai és kürtösei (trombitásai) a zászló- (lobogó-) őrségen, s ott dobolják (fújják) a takaródót.

A kiállásra vagy az ügyeleti egyének számára szóló jelek mindenkor a zászló- (lobogó-) őrségen adatnak.

Csak ha dandárnok vagy nálánál nagyobb feljebbvaló közeledik, adja az illető jelet azon dobos vagy kürtös (trombitás), aki ötet előbb pillantja meg, mire a jel a zászló- (lobogó-) őrségen ismétlendő.

Takaródótól ébresztőig – riadás esetét kivéve – nem adatnak semmiféle dob- vagy kürt- (trombita-) jelek, ellenség közelében pedig még nappal sem.

19. § RIADÁSNÁL VISELET

Ha az ellenség közeledéséről tökéletes meggyőződés szerzettetett, s az e felőli jelentés nem terjesztethetik el mindenütt jókor, akkor a riadólövések adandók meg, körülményekhez képest riadót kell dobolni vagy fújni, s azt tovább terjesztetni.

Mire a riajelre vagy kapott parancs folytán fegyver alatt áll a csapat, megszüntetik a riadás.

A zászló- (lobogó-) tartók sietnek a zászló- (lobogó-) őrségre mindjárt a riadás kezdetével, ott átvesszik a zászlókat (lobogókat), s visszatérnek zászlóaljaikhoz (osztályaikhoz).

A zászló- (lobogó-) és tábori őrségek – behúzáván őrsüket – századjaikhoz mennek, a többi őrségek ellenben megmaradnak őrhelyükön, s a kapott parancs és a körülményekhez alkalmazzák magukat.

Mindenki köteles megjelenni a részlegénél, aki a táboron kívül van, annak oda kell sietnie.

A csapatnak egészen felszerelve kell kiállani, rögtöni sürgős esetben azonban megragadja ki-ki fegyvereit és töltenytáskáját (a lovas azon felül kantároz, lóra pattan), és siet beosztása helyére. Később azután részlegenként történhetik meg a felszerelés (nyergelés).

A századparancsnokok és tisztek utána néznek részlegeiknél, hogy harc készen áll-e mindenki, s általában azon zaj nélküli férfias erélyességgel teszik intézkedéseiket, mely varázs gyanánt hat a kedélyekre, s bizalmat, nyugalmat és elszántságot ébreszt a csapatban.

A poggyászvonat, melynél egybegyűjtetnek a tisztek háttas és mállás lovai, valamint a vezetékllovak is, elindulásra készül el.

20. § ELINDULÁS A TÁBORBÓL

A táborbóli elmenetelre elmenő jel adatik.

A csapatok erre sorakoznak, elkészülnek az elmenetelre, s a zászló- (lobogó-) tartók ez alkalommal, s úgymint egyébkor, ha a táborban fegyvergyakorlatokra állnak ki a részlegek, csendben hozzák meg a zászlókat (lobogókat).

A zászló- (lobogó-) és törzsőrségek behúzzák őrsüket, s századjaikhoz mennek. A tábori őrségek a zászlóaljsegédek parancsára térnek századjaikhoz.

Hogy azonban a táborbóli elvonulásnál, kivált fárasztó menetek előtt a csapat egy része hasztalanul ne álljon hosszabb ideig fegyver alatt, úgy kell rendelkezni, hogy a zászlóaljak (osztályok) aszerint szereljenek (nyergeljenek, kantározzanak) és készüljenek el egyik a másik után az elindulásra, amint a menetoszlopban következni fognak.

A poggyászvonat elmenetelére is úgy határozassék meg az idő, hogy csak akkor induljon, amikor kell.

Mihelyt a zászlóalj (osztály) utolsó részlege ötvenlépésnyire távozott a táborozási helytől, szüntető doboltatik vagy fúvatik, s a már adott menetszabályok lépnek alkalmazásba.

A deszkasátorok vagy más égékeny tárgyak felgyújtása, melyek a táborban hagynak vissza, legszigorúbb büntetés terhe alatt tilos.

IV. SZAKASZ – ELŐŐRSI SZOLGÁLAT

1. § ELŐŐRSÖK KÖTELESSÉGEI ÁLTALÁBAN

Az előőrsök kötelesek szemmel tartani az előttük fekvő tájékot, hogy észrevétlenül ne közeledjék az ellenség, s hogy jókor jelenthessék meg annak közeledését és mozgásait. Célszerű felállítás és szünet nélküli vigyázat által biztosítják és oltalmazzák a nyugvó csapatot. Váratlan támadásokat fel kell tartóztatniok, és az ellenség előnyomulását megakadályozniok legalább addig, míg harcra kész mindenki.

A nyugvó csapat biztosítására „segélyőrsök”, ezek előtt „oltalomőrsök” s az ellenséghez legközelebb „táborőrsök” állítanak ki, mely utóbbiak összefüggésben álló lánc, egyes és kettős táborszemek (lovasságnál rendszeren kettős táborszemek) által akképp zárják el az ellenség felé fekvő vidéket, hogy figyelmüket ne kerülhesse el semmi.

Ha az előőrsök ellenállhatási erősítése végett „tartalékőrsök” rendeltetnek ki, akkor ezek a segélyőrsök megett állanak.

A tábor-, oltalom-, segélyőrsökből álló hármas őrszlánc minden nagyobb területnél jön alkalmazásba, kisebbek azonban erejükhöz képest csak oltalom- és ezektől függő tartalékőrsöket állítanak fel. Egészen kis részlegeknél táborőrsök és táborszemek, vagy éppen csak az utóbbiak által biztosítják magukat.

Ha egyes őrsök aránylag igen messze állanak egymástól, úgyhogy közelebbi összeköttetésre van szükség, akkor kis őrsök, „összeköttetési őrsök” állítatnak fel közéjük.

Ha a táborszemlánc előtt fekvő némely pontokról messzebbre lehet áttekinteni az előlévő tájékot, ha szemmel kell tartani valamely, az előőrsöktől távolabb eső pontot, vagy ha igen benőtt földtérben bizonyos irányban előre lehet felfedezni az ellenség közeledtét, mintsem felfedezhetik azt a táborszemek, akkor kis őrsök, „hírőrsök” állítatnak fel.

2. § AZ ELŐŐRSÖK VEZÉNYLÉSE

Valamennyi – előőrsökre rendelt – csapat az előőrsparancsnok vezénylete alatt áll.

Egyes zászlóaljknál, osztályoknál, századoknál vagy kisebb különített részlegeknél, melyek előőrsök által biztosítják magukat, maguk a parancsnokok vezénylik egyszersmind az előőrseket is.

Az előőrsparancsnok közvetlenül azon parancsnokhoz van utasítva, aki a biztosítandó területeket vezényli. Tőle kapja az előőrsök felállítására és azok magatartására vonatkozó utasításokat, és haladéktalanul tudtára ad minden fontos eseményt. Ha azonban terjedelmesebb rendeletek nem adathatnának, akkor saját belátása szerint ő teszi meg a kellő intézkedéseket.

A fennálló viszonyokhoz képest alkalmazásba lépteti az előőrsök harckészségét, meghatározza az időt és helyet a közönséges jelentések beküldésére és a parancsok vételére s közhírré teszi az utóbbiakat, valamint a felismertető jeleket úgy, hogy még alkonyodás előtt tudomást nyerjen afelől valamennyi őrs.

Az előőrsparancsnoknak meg kell ismerkednie a vidékkel, a földtér változatosságaival s annak előnyeivel és hátrányaival, hogy képes legyen szükség esetén azonnal célszerűen intézkedhetni.

3. § AZ ELŐŐRSÖK HARCKÉSZSÉGE

Az előőrsök harckészsége következőleg fokoztatik: a készségben, mely valamennyi előőrsi szolgálatra rendelt csapat által tartatik meg, gúlákba rakatnak vagy alkalmas tárgyhoz támasztatnak a fegyverek, a legénység felszerelve marad, leteheti a tarisznyákat, s eloszolhat, de a fegyverek közelében marad meg.

A lovasságnál lóról száll a legénység, s felszerelve marad, a lovak, melyeken megeresztendő a heveder, felváltva zabláztatnak le, s kétharmaduk a kötőfékkal, a többiek felzablázva köttetnek meg.

A tüzérségnél leszállnak a szekereszek, a lovak felszerszámozva maradnak, kifogatnak, s a heveder megeresztetik rajtuk. A kezelő legénység lerakja, de el nem rejti a szereket.

A „szigorú készségben” nem tétetnek le a tarisznyák. A legénység a fegyvereknél marad, melyek gúlákba tétetnek vagy megtámasztatnak.

A lovasságnál mindenki kantárszáron tartja lovát s kész a felülésre, amiért rendesen nem eresztendő meg a nyeregheveder, az emberek leülhetnek.

„Fegyver alatt” lábhoz tett fegyverrel áll a legénység sorban és rendben, az emberek leülhetnek, de kézben tartják fegyverüket.

A lovasságnál lóháton marad a legénység rejtett karddal.

A tüzérségnél egészen felszerszámozva és befogva vannak a lovak s a szekeresztüzekek készen állanak a felülésre. A kezelő tüzekek számuk helyén maradnak, hogy azonnal megkezdhessék a tüzet.

Tekintetbe sem véve ezen harckészség fokozatát elmaradnak valamennyi őrsnél az őrségek számára előírt tisztelgések, s riadás esetét kivéve nem szabad semmiféle dob-, kürt- vagy trombitajelet adni.

4. § AZ ELŐŐRSÖK FELVONULÁSA

Előőrsöknek egész részlegek rendeletnek ki, mint zászlóalj, osztályok, századok, fél századok vagy szakaszok, melyek felszerelve csendben állanak ki a megszábtott időre. Ha elkészültségük felett meggyőződés szereztetett, s ha lehetőség szerint gondoskodva van arról, hogy legalább az oltalom- és táborőrsre menő csapatok huszonnég órára való életszereket és takarmányt visznek magukkal, akkor biztosított menetrendben és kellő elővigyázat mellett indulnak el a kirendelt részlegek a számukra kijelölt pontokra, ott biztosítják magukat támadás ellen, és járőrök által kerestetik fel azonnal a mellettük álló őrsrel összeköttetést.

Ezután kirendeltetnek az oltalomőrsök s megadatnak parancsnokaiknak a szükséges rendeletek, vonatkozólag a felállításra, a jelentések beküldésére, a parancskiadás órájára, a járőrök kiküldésére és ellenséges megtámadtatásnál viseletre.

A segély- (tartalék-) őrsök fegyver alatt maradnak mindaddig, míg beérkeztek a kiállítási jelentések valamennyi előttük álló és tőlük függő őrstől, és míg ezen jelentések – az övéikkel együtt – meg lettek küldve az előőrsparancsnoknak.

Az oltalomőrs parancsnoka fontosabb utasításokat az írlapon³³ jegyez fel magának, kiadja a részlegének a felismertető jeleket s vezeti azt – ugyanazon módon, mint a segély-őrs számára íratott elő – csend és rendben a kijelölt helyre. Ő és altisztjei jól figyelnek az útra, melyen mennek, s szemmel tartják egyáltalában az egész vidéket. A parancsnok tudakozódik a helységek és tanyák nevei, valamint az országutak, utak és híd felől, mert igen könnyen megtörténhetik az, hogy meg kell az illető tájékon ütköznie az ellenséggel, mely esetben már azon előnnyel fog bírni, hogy ismeri a vidéket.

A táborőrsök, tábor szemek s netalán szükséges hír- és összeköttetési őrsök késedelem nélkül állítandók fel, eközben fegyver alatt maradnak az oltalomőrsök s a tőlük függő táborőrsök.

Az oltalomőrs parancsnoka minden egyes – parancsköréhez tartozó – tábor szemnek helyben adja meg az utasításokat, a táborparancsnok és a felvezető jelenlétében. Ezen utasítások ne álljanak csupán csak az általános szabályok elmondásából, hanem jelöljék meg a kellő magaviseletet is minden történhető esetre nézve!

A tábor szemek főképp arra oktatóndók:

³³ Írólap, papír.

- hogy szemmel tartsák a tájéket előre, jobbra és balra a mellettük álló táborszemekig, és hogy különösen figyeljenek az egyik vagy másik tárgyra,
- hogy mily távolságra kell megállítani a közelgőket, és mily módon közleniök a tábor-őrssel azt, amit észrevesznek,
- hogy elmaradhat-e nappal a felállítás belsejéből jövő járőrök és vizsgáló tisztek megállítása,
- hogy kettős táborszemnél elmenjen-e felváltva az egyik ember járőr gyanánt a legközelebbi táborszemig, s hogy erdős vagy megművelt vidéken ellovagoljanak-e felváltva a lovas kettős táborszem emberei – látóörük nagyobbítása végett – néhány száz lépésnyire a táborszemvonal elé,
- végtére hogy mely irányba húzódjanak vissza ellenséges megtámadtatáskor.

Éppúgy adatnak meg a szükséges utasítások a tábor-, hír- vagy összeköttetési őr-parancsnokoknak.

Amint ez megtörtént, s az oldalőrsökkeli összeköttetés létrejött, elkészítetik haladéktalanul a kiállítási jelentés.

A kiállítási jelentésben ki kell tenni a kiállítás napját és óráját, a felállítás helyét, a saját, valamint az elkülönített őrök számát (hogy hány emberből áll) a jobbszárnytól a bal felé s a jobb és bal oldalőrsöket, felemlítve azok körülbelőli távolságát is.

Az ellenségre vonatkozó oly észrevételek, melyeket maga a parancsnok tett, vagy oly tudakozások, melyek járőrök által vagy más úton szereztek meg, röviden, de valóságosan említessenek fel a jelentésben!

Határozottan kell felhozni azt, hogy kitől származik valamely hír, vagy szinte azt is, ami valóban tudatik az ellenség felől.

A jelentés végén feljegyzendő az elküldés ideje és a rendelvényes neve.

Ha a parancsok végrehajtásánál akadályok fordulnak elő, ha a csapat nem elegendő az őrzésre, vagy ha az előre meghatározott felállítás hiányos volna, és azért valamely közel lévő alkalmasabb pontot kellene elfoglalni, akkor meg kell azt említeni a jelentésben.

5. § AZ ELŐŐRSÖK FELVÁLTÁSA

Az előőrsök megebédelés után és mindenkor nappal váltandók fel, hogy az új őrök tájékozhasssák magukat.

Ha egy napi menet után az elő- vagy hátvéd képezi az előőrsöket, akkor az oltalom- és táborőrsöket fel kell váltani – ha még alkonyodás előtt történhetik meg – a segélyőrsök által, mielőtt ezek megebédeltek és megabakoltak.

Oly csapatnál, mely több napig egymásután látja az előőrsi szolgálatot, fel kell váltani az oltalomőrsöket azok táborőrseivel – melyek szigorú harcckészségben és zordon időben is többnyire szabad ég alatt vannak – okvetlenül huszonnégy óra múlva segélyőrseik által, ezeket pedig 2–4 nap múlva a tartalékőrs, és ahol ilyen nem létezik, a főcsapat által.

A különféle őrsök felváltása általában úgy történik, mint az előőrsök felvonulása.

Az új őrsök – a térséghez képest – balra oldalra állanak a felváltandók mellé vagy azok mögé, s mindkét részleg fegyver alatt marad mindaddig, míg felváltatott valamennyi elől lévő tőlük függő őrs.

A parancsnokok értekeződnek rangjuk felől, hogy ellenséges esetben azonnal vezényelhesse az öregebbik mind a két őrst.

Pontosan átadják egymásnak:

- a felváltandó – tőlük függő – őrsök mennyiségét és számát,
- mily őrsök állanak elől, oldalra és hátul, amelyekkel járőrök által kell fenntartani az összeköttetést,
- hányszor és hány járőr küldendő ki,
- hogy ellenséges támadás alkalmával makacsul kell-e megvédeni az őrsöt, s hogy merre kell visszavonulni,
- mi van különösen megparancsolva az őrsnek,
- s végtére kinek és mely órára küldendő meg a közönséges jelentések, és mikor hozandók meg a felismertető jelek.

A felváltó oltalomőrs parancsnoka elmegy a felváltandóval valamennyi táborőrshöz és táborszemhez, a köréhez tartozó hír- és összeköttetési őrsökhöz, úgy szinte azon helyekre is, ahol netalán éjszakának idején fel kell magukat állítani, megmutattat magának minden utat, amelyeken könnyen közeleghet az ellenség, tudakozódik a saját felállításából látható helységek nevei után stb., s hogy elvannak-e foglalva azok az ellenségtől, és miképpen, s végtére hogy hányszor, mily közel és mily úton mennek közönségesen az ellenséges járőrök, mily erősek és mely fegyvernemből állanak azok.

Amint az őrsök távoznak, elfoglalják az újak azok helyét, s elkészíttetnek és beküldetnek valamennyi oltalom- és segéd- (tartalék-) őrstől a felváltási jelentések ugyanazon a módon, amint a kiállítási jelentések.

Ha az összes előőrsök váltatnak fel, akkor az új csapat az ó segélyőrsök felállításai helyeire megy, ott osztatnak fel az előre való őrsök s onnan vezettetnek el azok óőrsökbeli emberek által felállítási helyeikre.

6. § A TÁBORSZEMEK MAGATARTÁSA

A táborszemek általában ahhoz tartják magukat, ami az örök számára íratott elő, s kötelesek szünet nélkül figyelmet fordítani mind arra, ami körükben történik.

A gyalog táborsem lábhoz veheti vagy úgy tarthatja fegyverét, mint a csatározásnál.

A lovas táborsem³⁴ – lóháton és egészen felszerelve – lövésre tartja készen a pisztolyt és öklére akasztja a kardot, hogy azonnal kész legyen riadásra és küzdésre.

Azon helytől, amelyen felvezettetett, nem távozhatik a táborsem, s nem engedhet meg magának semmi oly kényelmet, mely gátolhatná őt abban, hogy a számára megjelölt körre szorosan vigyázzon.

Mind azt, amit az ellenség felől észrevesz, vagy más szokatlan eseményt köteles azonnal megjelenteni a táborőrsnek.

Éjszakának idején kettőztesse figyelmét a táborsem s a lovas vigyázzon különösen lovára, minthogy ez jobban lát és hall a sötétségben, mint az ember, s többnyire fülhegyelés és nyugtalankodás által tudatja azt, hogy közeledik valami.

Az ellenséggel beszédbe ereszkednie vagy annak kibúváit vizsgáznia nem szabad.

A táborsemeknek nem szabad tűrniök, hogy valaki feljök közeledjék, vagy éppen, hogy reájok menjen. Mindenkit, aki táborőrsbeli ember kísérete nélkül ki akarna menni a láncon, meg kell állítaniok, s ha megfutamodnék, lelőniök (lekoncolniok). Vizsgájárőrök vagy tisztek megállítandók s szabályszerűleg fogadandók, kivéve, ha erre ellenrendelet adatott volna, vagy ha táborőrsbeli ember kíséri őket.

Aki nappal vagy éjjel ellenséges oldalról jön, kellő távolságról készen vett fegyverrel (pisztollyal) szólíttatik meg. Ha ismételt szólításra nem áll meg az illető, vagy ha be akarna valaki lopódzni a láncon, akkor le kell azt löni. Éjszakának idején mindjárt első megszólítás után kell így elbánni a közelgővel, ha azonnal szót nem fogad.

Ha észreveszi a táborsem, hogy egy mellette állónak valami baja történt, hogy az nem teljesíti kötelességét, vagy hogy hibázik, akkor meg kell ezt tüstént jelentenie a táborőrsnek.

Ellenséges oldalról jövő fegyvertelen személyek megállításánál a táborőrsre kiált vagy megadja a meghatározott jelet, ha a lovas kettős táborsem nem adhatná meg e jelet, akkor hátra lovagol egyik embere, hasonlólag kell cselekedni, ha ellenséges alkudozó jelenik meg.

Még nagyobb elővigyázatra van szükség ellenséges szökevények irányában. Az ilyeneket már nagyobb távolságról kell felszólítani, hogy rakják le fegyverüket, s ha lóháton jönnek, hogy szálljanak le a lóról.

Saját seregbeli járőrök vagy részlegek közeledténél, melyek – ellenséges oldalról jövőn – be akarnak menni a láncon, meg kell adni a jelet a táborőrsre, hogy emez fogadja őket.

³⁴ Őrszem.

Már volt mondva, hogy a táborszem köteles haladéktalanul megjelenteni táborőrsének mindazt, amit bármi tekintetben ellenségesnek tart, annál inkább köteles tehát ezt akkor tenni, ha az ellenség valóban közeleg, ha azonban a táborszem csak közvetlen közelében venné észre az ellenséget, akkor – szintúgy, mint megtámadtatásnál – azonnal kell tüzelnie. Visszahúzódni kényszerítettén az adott utasításokhoz tartja magát.

Ha – dacára minden elővigyázatnak – megtámadtatnék a táborszem, akkor löje ki fegyverét, vagy – ha ezt már nem tehetné – tudassa a veszélyt legalább kiabálás által a mellette álló táboriszemekkel és a táborőrrel.

Kettős táboriszemek közösen vigyáznak az előttük fekvő vidékre s felváltva megy egyik emberük járőrképpen (gyalogságnál, csak ha parancsoltatik) egészen a mellettük álló táboriszemekig.

Jelentések a kettős táborszem egyik embere által tétetnek meg a táborőrrel.

Ellenséges támadás alkalmával – ha szükséges – csatározva húzódnak vissza a kettős táboriszemek.

A fegyverőrök általában ahhoz tartják magukat, amihez a táboriszemek.

A táborőrbeliek kötelesek jól vigyázni a táboriszemek jeleire és kiáltásaira, a többi őrsbeliek pedig arra, ami az előttük és mellettük álló őrsökön történik, hogy azonnal tudósíthassák parancsnokukat.

A lovasság fegyverőrei mindenkor gyalog látják el ezen szolgálatot, riadáskor azonban lóra ülnek azonnal, éppúgy, mint a többi emberek.

7. § A TÁBORŐRSÖK MAGATARTÁSA

Ha az előőrsparancsnok mást nem rendel meg, akkor nappal minden táborőrrel a legénység fele szigorú harckészségben áll.

Éjszakának idején a táborőr fegyver alatt, a többi emberek szigorú harckészségben állanak, ha meg van engedve félre a táborőrstől őrüzet rakhatni, akkor csak felváltva tartózkodják ott a legénység.

Minden lovas táborőrrel nappal a legénységnek fele áll szigorú készségben.

Éjszakának idején a táborőr harmadrésze fegyver alatt, a többi emberek szigorú készségben állanak.

A lovak etetése és itatása nem történik a táborőrrel, hanem a legénység e végre részlegenként lovagol az oltalomörshöz, mielőtt ennek emberei által pótolva lett, csak a táborparancsnok eteti lovát az őrs helyén.

A táborőr előtt fegyverőr állítatik ki akképp, hogy a táboriszemek által adott jeleket láthassa, vagy azok kiáltásait hallhassa.

Ily jelre, kiáltásra vagy a kettős tábornszem egyik emberének abbéli jelentésére, hogy közeleg valaki az ellenséges oldalról, nappal fegyver alá lép a szigorú készségben álló rész, éjjel pedig az egész táborőr.

A közelgő fogadtatásra előre küldetik egy felvezető két emberrel. Hasonlónak kell történnie, ha a fegyverőr szólít és állít meg tisztet vagy járőrt.

Hogy azonban ne szólíttassanak és állíttassanak a tisztet, az előőrsparancsnoktól útlevelell ellátott személyek vagy a hátul lévő őrsök járőrei, a táborőr embert ad melléjük, aki őket a tábornszemláncon kíséri ki.

Fegyvertelen személyek, kik az ellenséges oldalról jönnek, s mindenféle szekér, melyet előbb gondosan meg kell motozni, az oltalomőrshöz vezetendők.

Megérkező ellenséges szökevényeket kézre kell előbb keríteni, úgy azután átvenni a fegyverüket, s oltalomőrshöz kíséni mindavval, amit magukkal hoztak. Tőlük mitsem szabad elvenni s jól kell velük bánni.

Ha sokan jönnének egyszerre vagy hamar egymásután, akkor csakis részlegenként kell őket átvenni, és hátra küldeni.

A szökevényekkel beszédbe ereszkednie nem szabad a legénységnek.

Ha ellenséges dobos vagy trombitás leveleket hozna meg, akkor a tábornszemláncon kívül kell azokat tőle átvenni, s azonnal oltalomőrsre küldeni, a dobost vagy trombitást pedig visszaküldeni.

Ellenséges alkudozó mellett trombitáson és legfeljebb még egy személyen kívül más kíséretet tűrni nem szabad, hanem vissza kell azt utasítani.

Az alkudozót fel kell a tábornszemlánc előtt tartóztatni addig, míg nem jön végette további rendelet, melyért köteles a táborparancsnok késedelem nélkül küldeni, ha meg nem kapta volna már előlegesen a szükséges utasításokat.

Ha az alkudozót el kellene vezetni az oltalomőrsre, akkor még a tábornszemek előtt neki és kíséretének be kell kötni szemeit, és jól vigyázni, hogy se jövet, se menetkor ne tudjanak meg semmit, ami a tulajdon csapat számát, állását és elsáncolását illeti.

Tábornszem vagy fegyverőr által megállított járőrök ugyanazon a módon fogadtatnak, mint az őrségeknél mondatott. Ha hibás a jelszó, vagy ha más valami gyanús vehető rajtuk észre, akkor köteles a táborőr lefegyverezni a járőrt, s azonnal jelentést tenni az oltalomőrsre.

Ha a vélt járőr ellenszegül, vagy ha legcsekélyebb ellenséges szándékot árul el, akkor tüstént fegyvert kell használni.

A táborőrsnél számosabb járőrök és saját vagy szövetséges seregbéli csapatrészegek, melyek az ellenséges oldalról jönnek, nem a táborőr által fogadtatnak, hanem további rendelkezés végett az oltalomőrsnek jelentetnek meg.

Vizsgáló előjáró – aki megállítván a fegyverőr által – annak vallja magát, úgy fogadtatik, mint az őrségék számára íratott elő, s megadatik neki azután a táborőrsparancsnok által jobb karba vett fegyverrel (lőháton kivont karddal) a jelentés.

Ha a táborsemekhez akarna menni az előjáró, akkor elkíséri őt oda a parancsnok, s a táborőrs megjelölt része fegyver alatt marad mindaddig, míg körükből távozott. Ha azonban hibásan adja meg a jelszót, akkor meg kell őt illedelemmel kérni, hogy hagyja magát vezettetni az oltalomőrsre, vonakodás esetén pedig el kell őt fogni.

Mihelyt valamely táborsem az ellenség közeledését jelenti meg, akkor azonnal fegyver alá lép a táborőrs, úgy szinte riadás alkalmával is, vagy ha lövések hallatszanak.

A parancsnok tudakozódik közelebből, és tüstént tétet jelentést az oltalomőrsre.

Kis ellenséges járőröket, melyek nyugtalanítják a táborsemeket, köteles a táborőrs további riasztás nélkül – ha lehetséges – elfogni vagy legalább visszaverni, de semmi esetre sem üldözni. Nagyobb ellenséges részlegek előnyomulásánál visszahúzódik a táborőrs – felvévén táborsemeit – parancs és körülményekhez képest úgy, hogy ne gátolja oltalomőrsét fegyvere használatában (rohamában).

Ha azonban kitetszik, hogy a táborsem által előidézett riadás alaptalan, vagy esetleges fegyverelsülés által okoztatott, akkor ezt tüstént kell közleni az oltalomőrssel és a melléktáborőrökkel. Hasonlólag kell cselekedni, ha táborsemek szöknének meg, hogy megváltoztassék a tábori jel.

A táborsemek felváltása történjék meg minden órában, zordon időben vagy hőségben minden félórán. A felvezető a fegyverőrnél kezdi meg a felváltást, s elmegy azután a jobbszárnynál álló s úgy tovább a többi táborsemekhez. A felváltó emberek az ő táborsem mellé lépnek (lovagolnak), mialatt a többiek attól félre állva maradnak.

A táborőrhöz tartozó valamennyi táborsem felváltása után elmegy a felvezető járőrökkel a balról álló táborőrszárny táborseméhez. Ha megállítatik a felváltás, akkor mint járőr jelenti és fogadtatja magát.

A hírőrök kötelességei – egyes esetekre adott külön utasításokon kívül – szintazok, amelyek a táborőrökéi.

Az összeköttetési őrsök azon harckészséget veszik fel, amelyben vannak azon őrsök, akik megett, vagy akik közt állanak.

8. § AZ OLTALOMŐRSÖK MAGATARTÁSA

Amennyiben más parancs nem adatik meg, szigorú készségben marad minden oltalomőrsnél nappal a körülményeknek megfelelő rész, éjjel az összes legénység.

A netalán az oltalomőrs mellé rendelt tüzéség nappal szigorú készségben, éjjel – ha szükséges – fegyver alatt áll.

Az oltalomőrs legénysége rakhat tüzet, és tartózkodhatik annál, figyelembe véve a táborőrök számára előírt határozatokat.

A lovasság oltalomőrsei azon harckészségben állanak, mint a gyalogságéi.

A lovak részlegenként etetendők.

Ha víz nincsen a közelben, s ha nem lehet azt meghozatni környékbeli lakosok által, akkor altiszt felvigyázata alatt itatóhelyre vezettetnek azon részleg lovai, amely megabrakolt, de visszatérnek tüstént, ha riadás támad.

Felváltva kellő számban lovasokat kell küldeni lóháton a táborörshöz, hogy ezektől etetés végett ugyanannyi lovas lovagolhasson az oltalomőrsre.

Az oltalomőrs parancsnokának a legnagyobb figyelemmel és elővigyázattal kell élnie, s szünet nélkül tevékenynek lennie.

Ő figyelmezteti embereit, hogy külön parancs nélkül a legszigorúbb büntetés terhe alatt senkinek sem szabad bármi ürügy alatt is az őrstől távoznia.

Ő maga küldi ki a járőröket s személyesen veszi azok jelentéseit. Ő maga vizsgálja meg – különösen éjszakának idején – táborszemeit, tábor-, hír- és összeköttetési őrsseit.

Visszatértéig – ha szükséges – fegyver alatt marad az oltalomőrs, aminek leginkább hajnal felé kell történnie, minthogy ez a legveszedelmesebb idő, melyben egyrészt legvalószínűbben vállalkozik valamire az ellenség, másrészt legnehezebben tartóztathatja magát a legénység az álomtól.

Ha az előőrsök közvetlenül szemközt állanak az ellenséggel, akkor különösen virradat előtt kell gyakran járőröket kiküldeni, a legénységet ébren és általában mindent készen tartani.

A táborőrsöktől az oltalomőrsre hozott személyeket, ellenséges szökevényeket stb. elvezetési haladéktalanul a parancsnok rövid kihallgatás után, melynek sohasem szabad a legénység jelenlétében történnie, tekintetbe véve a már adott határozatokat, a segélyőrsre.

Ha azt jelenti a táborőrs, hogy saját vagy szövetséges seregbeli nagyobb részlegek vagy csapatok akarnak átjönni a táborszemvonalon, akkor köteles az oltalomőrs parancsnoka – nevezetesen éjszakának idején – azokat személyesen fogadni.

A táborszemek, táborőrs és járőrök által tett jelentések – fontosságukhoz képest – vagy azonnal, vagy a közönséges jelentésekben adatnak tudtára a segélyőrsparancsnoknak, akitől altiszt által hoztatnak meg rendes órára a parancsok és felismertető jelek, melyek azután – amennyiben szükséges – az egyes őrsökkel közöltetnek.

A fegyverőr által megállított vizsgáló előjárók, járőrök stb. fogadtatása úgy történik, mint a táborőrsöknél, a legénység harmadrésze fegyver alá áll s különben a tisztí őrségek számára előírt szabályok lépnek alkalmazásba.

Ha azt jelentik a táborőrsök, hogy közeledik az ellenség, akkor ne közölje azt az oltalomőrs parancsnoka soha tovább, minekelőtte – amennyire lehet – személyesen nem szerzett volna magának tudomást annak száma, fegyverneme és menetiránya felől, minthogy különben alaptalan riasztások történnének, melyek hasztalanul elfárasztják a csapatot. E körülmény azonfelül bizalmatlanságot szülne s az előőrsöket arra szoktatná, hogy visszahúzódnának kis ellenséges részlegek pusztá megjelenésére, anélkül,

hogy megkísértették volna visszautasítani magát a gyengébb ellenséget. Az oltalomőrs parancsnoka, sőt inkább köteles gyengébb ellenséges részlegeket – további parancsot be sem várva – gyorsan megtámadni és visszaverni.

A táborszemlácson túl azonban az ellenséget tovább üldözni nem szabad, hanem járórt kell utána küldeni, hogy tudassék meg, hogy megállott-e újra, és hol, vagy hogy hová húzódott vissza.

Ha nagyobb számmal közeledik az ellenség, akkor megjelentetik ez a segélyőrsnek, és tudtára adatik mindkét mellékőrsnek. A földtér előnyeit fel kell használni, s a legnagyobb elővigyázattal élni, hogy tartóztassék fel az ellenség legalább addig, míg felvételre s egybegyűjtetett valamennyi elől lévő őrs. Még akkor is, ha hevesen nyomul előre az ellenség, köteles az oltalomőrs – felvén a táborőrseit – vele szembe szállani, elővédét elszántan megtámadni s csak úgy azután rendben visszahúzódní.

Az előőrsök behúzásakor úgy kell intézkednie az oltalomőrs parancsnokának, hogy el ne késsék, vagy el ne felejtessék egy őrs sem. Ha a főcsapat elvonulásának titokban kell maradnia az ellenség előtt, s ennél fogva az oltalom- és táborőrök behúzásának későbbben történnie, akkor gondoskodik arról, hogy tartassanak fenn a tüzek, s vigyáz arra, hogy ki-ki teljesítse szolgálatát.

9. § A SEGÉLYŐRSÖK MAGATARTÁSA

A segélyőrsnél nappal a csapatnak kellő számú s éjjel annak harmadrésze rendeltetik szigorú harcckészégre.

Ha ily őrs gyalogság és lovasságból áll, s ha lövegek is adattak melléje, akkor éjszakának idején körülményekhez képest mindkét vagy mind a három fegyvernem kellő számú része tart szigorú készséget.

A többi csapat menekedhetik az idő befolyásai ellen alkalmas helyiségekbe, anélkül azonban, hogy elhagyná az őrst, az emberek és lovak mindamellet oly készségben tartandók, hogy tüstént léphessenek fegyver alá, aminek minden riadásnál kell történnie.

A segélyőrs emberei rakhatnak tüzet, főzhetnek, abrakolhatnak s a legénység és lovak kímélése végett megengedhető nekik általában mindazon kényelem, mely rövidségét nem okoz a harcckészégre nézve.

A netalán használt helyiség bejárásait – a fegyverőrön kívül – megfelelő számú őrkkel kell ellátni, hogy biztosítva legyen a segélyőrs oly ellenséges részlegek ellen, melyeknek sikerült volna a tábor- és oltalomőrök közt észrevétlenül benyomulni.

Az őrs felállítási helyének rendelt vagy választott helyiség – lehetőség szerint – mesterséges módon teendő védhetővé.

A fegyverőr által megállított járőrök stb. fogadtatása úgy történik, mint az oltalomőrsnél, mely alkalommal fegyver alá lép a szigorú készségre rendelt csapat már előre kijelölt része.

Az elől lévő őrsöktől hátra küldött utasok, szökevények, alkudozók stb. megérkezésekor az előőrsparancsnok utasításaihoz kell alkalmazkodni.

A parancsok és felismertető jelek rendes órára altiszt által hozatnak meg az előőrsparancsnoktól, akinek ezúttal megjelentetnek a jelentékenyebb események is.

Az ellenség előnyomulásánál – helyesen fontolván meg a körülményeket – az előőrsparancsok által adott utasítások szerint kell eljárni, ha az oltalomőrsöknek az parancsoltatott volna, hogy makacsul védjék állásukat, akkor jókor kell azokat segíyezni.

10. § AZ ELŐŐRS TARTALÉK MAGATARTÁSA

Az előőrs tartalék, ha van olyan különösen kirendelve, általában a segélyőrs számára előírt szabályokhoz tartja magát.

11. § A JÁRŐRÖK MAGATARTÁSA

A járőrök egymástól számra nézve különböznek s többféle szándékból és különféle célra nemcsak az előőrsöktől küldetnek ki, hanem a sereg elővédétől is, és gyakran főbb parancsnokok külön rendeletéből.

A járőr legislegelső feladata az, hogy dologvéghezvitlen vissza ne térjen soha, mert parancsnoka a legszigorúbb felelősségnek tenné ki magát, ha mint járőrvezető visszaérkezne csapatához, anélkül, hogy a kapott rendeletnek eleget tett volna.

A járőrök kiküldetnek:

1. Hogy neveljék a tulajdon sereg biztosságát; hogy győződjenek meg az azelőtt felállított előőrsök éberségéről és kötelességteljesítéséről; s hogy motozzák meg a tábornszemlánc előtt fekvő legközelebbi földtért, vajon nincsen-e ott elrejtve ellenség. Ezen járőrök „vizsgajárőröknek” neveztetnek.
2. Hogy vegyék szemre a tulajdon sereg előtt és attól oldalra eső földtért nagyobb kiterjedésben, vagy pedig az ellenség állását, amely földtérén, vagy amely állás ellen hadimunkálatok céloztatnak. Ezek a „szemrevételi járőrök”.
3. Hogy riasszák fel az ellenséget, ha annak megtámadtatása szándékozik, hogy kényszerítve legyen ezáltal harcerejét kiterjeszteni, s hogy kitudathassék így annak száma, csapatainak felosztása s egyéb támadási és védelmi eszközei. Ezen járőrök „támadó járőröknek” neveztetnek.

A vizsgajárőr rendszeren a vezetőből és 3-4 emberből áll. Ha feladata vagy kiküldetésének oka különösen fontos, akkor tiszt rendeltetik parancsnokául.

A táborőrsök kötelesek táborszemeiket s az oltalomőrsök a tőlük függő őrsöket járőrök által megvizsgáltatni.

Ha nem adatnak e végből közelebbi utasítások, akkor küldjenek ki az oltalomőrsök éjjel, zordon időben vagy oly vidéken, melyet szabadon áttekinteni nem lehet, szünet nélkül vizsgajárőröket!

A táborőrs járőrei megkezdik a vizsgálást a hozzájuk jobbról vagy balról csatlakozó táborőrs szárnytáborszemenél, folytatják útjokat saját táborszemeik hosszában, egészen az ellenkező oldalon álló táborőrs szárnytáborszeméig, s ezután visszatérnek az őrsre.

Az oltalomőrsök hasonló módon vizsgálják meg a tőlük függő táborőrsöket s időnként a táborszemeket is, aminek azonban sohasem szabad bizonyos rendszerűségben történnie.

Az oltalom- és segélyőrsök kötelesek azonfelül többször küldeni járőröket a jobb és bal mellékőrsökhöz is, hogy kellőképp szemmel legyen tartva a köztük fekvő térség.

A vizsgajárőrök meggyőződnek arról, hogy teljesítik-e az őrsök kötelességüket, s leginkább arra figyelnek, hogy be ne csússzék valaki a táborszemek és hátsó őrsök közt.

Minden gyanús egyént el kell fogni, s a legközelebbi őrsre átadni.

Útjukon és annak közelében kötelesek a vizsgajárőrök gondosan megvizsgálni minden árkot, bokros helyet, gödröt s általában mindazt, mi rejtékül szolgálhatna az ellenségnek, s megvizsgálni a táborszemvonalon túl fekvő földtér is, anélkül azonban, hogy messze távoznának el a táborszemektől.

Ha a vizsgajárőr valamely táborszemtől azon jelentést kapja, hogy az ellenség felé fekvő tájékon gyanúsnak mutatkozik valami, akkor kellőleg vigyázva előre megy, hogy kikutassa az okot. Ha ellenben a táborszemek vagy éppen már az előőrsök közt fedeztetnek fel az ellenség, akkor azonnal kell tüzelni, s a legközelebbi őrsre csatározva visszahúzódni.

A járőrök második és harmadik neme – számra nézve – igen különböző s néha gyalogság és lovasságból is áll. Az erre használandó csapatok számát részint a földtér minősége, részint az ellenség távolsága, részint pedig a kapott feladat határozza meg.

Mindegyik járőr ellátja magát elő-, hát- és oldalvéddel, hogy menet alkalmával az ellenség meglepetései ellen biztosítva legyen. Alapszabályul fel lehet venni, hogy a járőr számának felét küldi ki, és pedig úgy, hogy negyedrésze elővédnek s ugyanannyi hát- és oldalvédnek használtassék.

Az elővéd úgy, mint az oldalvéd – számukhoz és a földtér minőségéhez képest – kis járőröket küldenek ki 2-300 lépésnyire előre vagy oldalra, s ez utóbbiak ismét egyes embereket, hasonlólag cselekszik a hátvéd is.

Oly járőrök, melyek csak néhány emberből állanak, akképp biztosítják magukat, hogy a vezető kirendel egy embert kellő távolságra előre, egyet jobbra, egyet balra és egyet hátvédnek.

Ha földtérakadályok miatt nem küldhet ki oldalvédet, akkor annál nagyobb zömök-ségben (Tiefe) kell mennie, azaz a parancsnok felosztja csapatát több kisebb részlegre nagyobb távokkal.

Mindegyik járőrvezető bizonyos jelet határoz meg, mely által emberei az ellenség közeledését jelentik meg, csak akkor, ha rögtön jelenik meg az ellenség, lő azon ember, aki azt legelőbb pillantja meg, s visszahúzódik a főcsapat felé, mely addig vagy alkalmaz-tos állást foglal el, vagy amely – ha parancsnoka elég erősnek tartja – sortűzzel fogadja, s mindjárt ezután szuronnyal támadja meg az ellenséget. Ha ellenben számra nézve sokkal erősebb az ellenség, akkor azon kell lennie a járőrvezetőnek, hogy – felvén kiküldött embereit – távozhassék, s hogy más úton hajthassa végre feladatát.

A járőrvezető elindítás előtt pontos utasítást kap – szóval vagy írásban – kiküldeté-sének célja felől.

A csapatot meg kell szigorúan vizsgálni egészsége, ruházata, szerelete és löszere tekintetében. Ha a járőr huszonnégy óránál tovább maradna künn, akkor gondoskodni kell az emberek és lovak élelmezéséről.

Magának a menetnek legnagyobb rendben és csendben kell történnie, ellenség közelében a legénységnek még a dohányzás is megtiltandó. Ha ismeretlen vidéken megy a járőr, akkor lássa el magát a vezető külön térképpel és biztos kalauzokkal. Az utób-biakkal jól kell bánni, ellenséges földön rájuk vigyázni, s ha árulást kísértene nek meg, őket halálbüntetéssel fenyegetni. Tett jó szolgálatokért pénzzel kell megajándékozni a kalauzt.

Oly helységeket, melyek lakva vannak, kerüljön ki a járőr, ha azonban mindamellett kényszerítve volna azokon keresztül menni, akkor éljen kellő katonai elővigyázattal, mely elővigyázat abból áll, hogy előbb oda lopózik egy pár ember, kérdezősködik, s ha szükséges, kezeseket visz magával.

Nyílt, sík földtérén nagyobbíttathatnak a főcsapat és az elkülönített legénység közti távok, benőtt földtérén ellenben közelebb kell tartani a legénységet, gyakran megállani, s ellenséges meglepetés és lesbenállás elleni biztosítás megmotoztatni egyes emberek által a menetúttól kissé távol eső tárgyakat, mint utakat, bokrokat, házakat, hidakat stb.

Ha azon célra küldetik ki a járőr, hogy vizsgálja meg a földtért az ellenség közelében, akkor legnagyobb vigyázatot és észélyességet kíván meg ily feladat a vezető részéről. Menet közben a fennebb adott szabályokhoz kell alkalmazkodni, csak hogy közelebb hozatik az elő-, hát- és oldalvéd, ami azonban ki nem zárja azt, hogy időnként ki ne küldessenek egyes emberek bizonyos pontok megvizsgálására. Illő távolságra a szemreveendő tárgy-tól, ahol biztos a járőrvezető, hogy az ellenség őt nem látja, és nem lepi meg, hátra hagyja kellő elővigyázattal utasításokkal a legénységet, ő maga pedig egy-két emberrel közeledik – amennyire lehet – a hely színére, s megszemléli a tért. Szemlélés után visszahúzódik, és visszatér csapatához.

Ha szorosan kell keresztülmennie a járőrnek, akkor megmotoztatja előbb az elő- és oldalvéd által a szorulat nyílását és oldalait, minekelőtte ő maga menne keresztül azon. Ha ellenben hosszabb szoroson kell keresztül menni, akkor vizsgálja meg az elő- és oldalvéd annak legalább nagyrészét, és ossza fel magát a főcsapat több kis, 2-300 lépésnyire egymástól elmaradó részlegekre, a hátvéd pedig maradjon a szorulat nyílásánál addig, míg a járőr zöme (Gros) néhány száz lépésnyire behatott.

Az elővéd siet mennél előbb elérni és elfoglalni a szorulat torkát, és megvizsgálja az előlfekvő vidéket, hogy a járőr biztosan folytathassa menetét.

A járőr, mely azt a feladatot kapta, hogy fogjon el ellenséges őrst vagy járőrt, oda- és visszamenet alatt ahhoz tartja magát, mint minden más járőr, csak hogy még nagyobb óvatossággal kell élnie, minthogy ily vállaltok éjszakának idején s legalább három órával virradat előtt viendők véghez.

Az ily vállaltot, hogy sikerüljön, titkon kell tartani, s elégséges erővel gyorsan és elszánnan végrehajtani. Legyen az eredmény jó vagy rossz, a visszavonulásnak mindenkor lehetőleg sebesen kell történnie. Magára a támadásra felosztja a parancsnok csapatát a helyi viszonyokhoz képest 3-4 részre, melyek közül a nagyobbik a zömöt képezi, két rész oldalra s a negyedik rész tartalékul rendeltetik.

A járőrvezetőnek adható feladatok egyik legnehezebbike az ellenséges állás és tábor szemrevétele közvetlen közletről. E célra több járőr küldendő ki, melyek mindegyike más részét kémleli ki a tábornak, s 5-6 emberből áll.

Rendesen csak táborvezérkari tisztek teszik ezen szemrevételeket.

Minthogy fel nem lehet tenni azt, hogy az ellenség oly hanyagul látná el szolgálatát, hogy könnyen lehessen közelednie a szemrevételei lappangórnek, ennél fogva csak éjjel hajthatják végre a kémlelők feladatukat. Ez esetben is úgy történik az oda- és visszamenet, mint fennebb mondatott, ezen járőrnemre nézve is célszerűnek látszik, ha nem közeledik az egész járőrrel az ellenséges vonalhoz, a parancsnok hátra hagyja legénységét biztos helyen, s legfeljebb csak két emberrel megy az ellenséges őrlánchoz. Ő bejárja a számára kijelölt térséget egyik szárnytól a másikig, szemre veszi a tábor szemek felállítását, a járőrök menetét, a tábori tüzek számát, az állás vagy táborarc kiterjedését és az elsáncolást vagy más akadályokat. Ezután átlépi alkalmas, azaz lehetőleg biztos helyen az előőrsi vonalt, minek megtörténtével már nemigen tarthat a veszélytől a kémlelő tiszt. A láncon belül ismét szárnytól szárnyhoz megy, kikutatja a segélyőrsök és tartalékok felállítását, a csapatok állását, felosztását, fegyvernemeit stb., minek megtudtával újra átlépi ugyanazon ponton a láncot, elmegy hátrahagyott embereihez, s visszatér csapatához.

Továbbá kiküldetnek a járőrök vagy kisebb csapatok, álló vagy menő seregrészlegek közti összeköttetés fenntartása és ez összeköttetés helyreállítása végett, ha az valamelyik hadtesttel megszakasztatott volna. Ily járőr parancsnoka első esetben embereket állít fel az ellenség felé vezető utakon, vagy bejárhatja ezen utakat kisebb járőrök által, s kiküldi

csatárait jobbra s balra annyira, hogy fenn legyen tartva a két hadtest közti közlekedés. Az ily kikülönített csapatnak, mely lovasság és gyalogságból áll, természetesen elég erősnek kell lennie, hogy megfelelhessen feladatának.

A második esetben, azaz ha két hadtest közti összeköttetést újra kell felkeresni, és helyreállítani, akkor a járőrvezető mindenekelőtt kalauzzal látja el magát, aki jól ismeri a vidéket, azután kellő vigyázat mellett siettetni menetét s kérdezősködve bizonyosságot szerez magának az elveszített vagy felkeresendő hadtest tartózkodása felől. Ha sikerült annak állását kitudnia, akkor folytatja odamenetét, de egyszersmind azonnal jelentést is küld közvetlen parancsnokának.

Végre megjegyeztetik, hogy mindegyik parancsnok, aki járőrt küld ki, köteles annak vezetőjét írás- vagy szóbeli pontos utasításokkal ellátni, ami fiatal csapat számára annál is inkább szükséges, minthogy eme fontos elővigyázati rendszabály mellőzése legkárosabb következményeket vonhat maga után az egész hadseregére nézve.

Mihelyt visszatér a járőr csapatához, jelentést tesz annak vezetője, a tiszt mindenkor írásbeli jelentést nyújt be.

A járőrök különbeni magatartása a tábori szabályoknál íratott elő.

12. § A JELENTŐK ÉS RENDELVÉNYESEK MAGATARTÁSA

Mint jelentő röviden, de mindenekelőtt világosan tegye meg jelentését a harcos!

Ha a szabadban kell valamit jelentenie előjárójának, akkor vállhoz vett fegyverrel közeledik ahhoz háromlépésnyire, tiszteleg, és megjelenti a jelentenivalót.

Írásbeli jelentések a tölténytáska szíja alá teendők.

Ha nem a szabadban kell valamit jelentenie, akkor súlyba vett fegyverrel lép be, jelent, mint fennebb, kellőképp fordul, és távozik.

A lovas jelentők és rendelvényesek rejtve tartják a kardot, ha gyalog vannak, akkor a tölténytáska horgába akasztják a pisztolyt.

Mint rendelvényes a segédnél jelenti magát az altiszt vagy közharcos, tudakozódik teendői felől annál, akit felvált, s pontosan hajt végre minden parancsot.

Ha kíséri a feljebbvalót, akkor kellő távolságra marad el tőle.

V. SZAKASZ – KÜLÖNÖS TÁRGYAK

1. § ISTENI SZOLGÁLAT

Bölcs hazai törvények által biztosítva van Magyarország minden hitfelekezetű lakosainak hitvallásuk szabad gyakorlata. Ennélfogva a honvédsereg legkisebb részlegében is különféle hitvallás lehet képviselve s a csapatparancsnokok kötelességeihez fog tartozni, hogy a nemzeti kormány által törvényesített vallástürelmet ne csak becsüljék, hanem ügyeljenek arra is, hogy mindegyik egyén, amennyiben a szolgálat viszonyai engedik, szabadon gyakorolhassa vallását.

A különféle hitfelekezetű legénység – táborban, úgymint rendes állomásban – tisztek vagy altisztek által csendben és szerelet nélkül vezetendő az isteni szolgálat megtartására rendelt helyekre. Ezen tisztek és altisztek – beavatkozás és vezényszó nélkül – éppen csak rendre és illedelemre kötelesek felvigyázni az isteni tisztelet alatt.

Eszerint megszüntetnek és megtiltatnak egyszerre és mindenkorra a magyar seregben az úgynevezett nagy vagy kis templomi díszelgések, melyeken a legénység gyakran 5-6 óra-hosszáig, és nem ritkán fárasztó menetek után egészen felszerelve vesz részt, s melyeknél az – távol minden ájtatosságtól – éppen csak henye közönségnek szolgál mulattatásul és nagyuraknak időtöltésül.

Különös ünnepélyesség alkalmával, kapcsolatban isteni tisztelettel, mint például: hálaadási ünnepély nagy győzelem után vagy más nemzeti ünnepélyek, melyeken csapatok is vesznek részt, a minisztérium határozza meg, hogy mely módon tartassanak meg a szertartások.

Mint már említettett, nem szabad a honvédeket – amennyiben a szolgálat engedi – akadályozni abban, hogy a különféle évszakokban előforduló egyházi szertartásokon jelen lehessenek.

A fiatal harcos – elhagyván szülei házát – kevés kivétellel erkölcsileg romlatlan és istenfélő.

Az előjárónak el kell tehát követnie mindent, hogy a fiatal harcos szívében ne csak erősítse a vallás elveit, hanem azok megtartásában jó példát is mutasson.

A vallás leghathatósab erkölcsi emeltyű, valamint a honvéd erélyes magaviseletére, úgy hőstettek véghezvitelére is. Kétséget sem szenved, hogy sokkal többet lesz képes kivinni

oly harcos, aki rendeltetése és állása nehéz kötelességeinek teljesítésében az isten mindenhatóságába helyezi egész bizalmát, mintsem az, aki ezen erőnnel nem bír.

2. § A CSAPATOK ELLÁTÁSA ZÁSZLÓKKAL VAGY LOBOGÓKKAL

Ha zászlókkal vagy lobogókkal láttatnak el csapatok, akkor ünnepélyességgel kell mindenkor megülni e cselekedetet.

A zászlók vagy lobogók a dandárnok által adatnak át a zászlóaljoknak vagy ezredeknek. Ezen szertartásra kiáll az egész dandár, még akkor is, ha csak egyetlen egy zászló vagy lobogó adandó át.

A zászló vagy lobogó század kíséretében és zeneszóval hozatik meg a dandársegéd által lóháton a tábornok szállásáról, aki mellette lovagol.

Ezen idő alatt felállítja a legöregebbik törzstiszt (a dandárnok távoztával átvévén a parancsnokságot) a csapatokat oszlopokban három oldalra úgy, hogy a négyszög azon oldala, melyről a zászló váratik, nyitva maradjon, megtéteti a zászló közeledtével a tisztelgést s valamennyi zenekar által játszatja a Rákóczy-indulót.

A tisztelgés megtörténtével és a zeneszó megszüntetésével a dandárnok az alkalomhoz illő hazafias beszédet tart, hivatkozva ezen nemzeti jelkép fontosságára, a csapat által véghez vitt tettekre s annak vitészege által a hazának tett szolgálatokra, átadja azután a zászlót (lobogót) sajátkezüleg az illető zászlóalj- (osztály-) parancsnoknak, aki azt ismét a zászlótartónak adja kézbe, mire ez ismét beosztása helyére megy.

A csapat ennek utána visszatér táborába vagy szállásaira, s a zászló (lobogó) táborban a zászlóőrsegre, rendes állomásban pedig a zászlóalj- (osztály-) vagy ezredparancsnokhoz vitetik.

Ha a zászlók kiosztása egyházi szertartás mellett történik, akkor külön utasítások adandók a hadügyér részéről.

Az ellenség előtt vagy hosszas szolgálat után haszonvehetlenekké vált zászlók vagy lobogók – újak által pótoltatván – első alkalommal tiszt által küldetnek meg azon megyehatóságnak, amely legtöbb legénységet állított az illető zászlóaljhoz vagy ezredhez. Ezen zászlók vagy lobogók azután a megye termében teendők el.

3. § A ZÁSZLÓK VAGY LOBOGÓK MEGHOZÁSA VAGY ELVITELE

A zászlókat vagy lobogókat mindenkor zeneszóval, legalább egy tiszt és szakasz által kell meghozatni vagy elvitetni. Ha azonban a csapat vagy ennek egy részlege azon hely mellett

megy el, ahol a zászló vagy lobogó tartatik, akkor egyúttal magához veszi azt. Az oszlop e végre megáll, tiszteleg, anélkül, hogy arcba visszakozna, s a zászlótartó beosztása helyére lép a zászlóval, kisebb részlegeknél pedig az oszlop közepére, szakasznál ellenben a parancsnok megé. Megtörtént tisztelgés és megszüntetett zeneszó után tovább folytatja menetét az oszlop. Hasonlólag történik menet közben a zászló vagy lobogók elvitele is.

4. § SZEMLÉK ÉS VIZSGÁLATOK (MUSTERUNG U. REVISIONEN)

A magyar hadseregben külön felügyelő neveztetik tábornoki ranggal mindegyik fegyvernem számára.

Az év kezdetével meghatározza a hadügyér az időt, hogy mikor és mily sorrend szerint tartson szemlét a felügyelő a zászlóaljok vagy ezredek felett.

Ezen szemle ne álljon azonban egyedüli ellépdetésből³⁵ a szemleasztal előtt, sőt inkább győződjék meg a felügyelő – főhadbiztos segítségével – részletesen a csapat gazdasági állapotáról, hanem annak elméleti és gyakorlati kiképzettségéről is. Mindent kellőleg szemügyre véván jelentést tesz a felügyelő – a főhadbiztos ellenalírásával – közvetlenül a hadügyérnek.

Hogy mily módon készíttessenek el a különféle beadványok és jelentések, azt annak idején a minisztérium meg fogja határozni.

A vizsgálatok a dandárnok által és alhadbiztos közreműködésével éppúgy tartatnak meg, mint a szemlék, és pedig: 48 órára a csapatnak táborba vagy rendes állomásba való megérkezte után vagy új dandárnok kinevezésével. Ha az egész éven át meg nem változtatnék sem az állomás, sem a dandárparancsnokság, akkor a főhadikormányzó határozza meg a dandár vizsgálatának idejét.

A dandárnok szolgálat útján nyújtja be két példányban elkészített jelentését a főhadikormányzónak, aki egyiket a hadügyérnek küldi meg.

5. § TISZTELGÉSEK

A fejedelemnek vagy idegen uralkodónak két tiszteletőr vezettetik fel szállása előtt, ha oly helyre jön, ahol katonaság fekszik.

E szolgálat rendesen sorgyalogság által teendő, ha ilyen azonban nem volna jelen, akkor más gyalogság vegye azt át. A lovasság csak akkor állítja ki ezen őrst, ha más fegyvernem

³⁵ Elvonulás.

nem tartózkodik az állomásban. A lovas őrségek, úgymint a rendelvényesek, lóháton mennek őrhelyükre.

A fejedelemhez adandók továbbá mint rendelvényesek: egy százados, egy főtiszt és minden csapatnemtől egy altiszt.

Külön rendelet nélkül nem történik meg semmiféle kiállítás, a főparancsnok azonban segédjével és a tér- és városparancsnok elmennek a fejedelemhez, s elkérik további parancsait.

Két ór egyedül csak a fejedelmet illeti, ha tehát tábornok érkezik meg – bármi rangú legyen is az – oly helyre, ahol a katonaság fekszik, akkor a szállása előtt csak egy ór állítatik fel.

Azonfelül kiküldendők mint rendelvényesek: a hadügyérhez, hadsereg-, hadtest- és várparancsnokhoz, valamint a vezérkar, tüzérség és mérnökkar főnökéhez (ha tábornoki ranggal bír) egy főtiszt és minden csapatnemtől egy altiszt, minden más tábornokhoz egy altiszt és egy közharcos.

Magától értetik, hogy az alrendű ez esetben is köteles magát bemutatni a főrendűnél.

Menetközbeni tisztelgések (ha az ellenség nincsen közel) abban állanak, hogy a csapat rendben és katonai magatartásban zeneszóval vonul el a feljebbvaló előtt, s a parancsnok – kardot rántva – tesz jelentést.

Magas rangú polgári személyeknek is, ha működésükben jelennek meg, azon tisztelet adandó, mint a tábornokoknak. Ily személyek lehetnek: a miniszterek, országgyűlési elnökök stb.

Hogy miképpen tiszteleg a harcos a sorban és rendben vagy azon kívül, az már megmondott az oktatási szabályzatban, itt tehát még csak az marad felemlítendő, hogy mihez tartásuk magukat kiállott csapatok parancsnokai.

A parancsnok – vezényeljen az akár egy sort, akár egész hadtestet – ily esetben mindenkor egyformán tiszteleg. Azaz felállítja magát 5-6 lépésre az első tag és azon szárny előtt, amelytől a feljebbvaló váratik. A többi parancsnokok helyükön maradnak az arc előtt. A főparancsnok segédjei ugyanazon szárnyra állanak, egyenlő magasságban az első sorral, az alrendű parancsnokok segédjei megmaradnak főnökeik bal oldalán.

Ha a feljebbvaló 50 lépésnyire közeledett, akkor a csapat fővetéshez és tisztelgéshez vezénylendő, s a parancsnok – a feljebbvalónak elébe menve vagy lovagolva – jelenti a tagok számát, segédje egyszersmind átadja a feljebbvaló segédének a tagjegyet, ha a kiálló létszám bemutatása már annak előtte be nem nyújtatott volna. A kiállott csapat főparancsnokán kívül a feljebbvalót még az ezred-, zászlóalj- vagy lovas osztály- és az ütegparancsnokok is kísérik az arc hosszában, ha részlegeiket szemléli meg.

Magától értetik, hogy több kiállott zászlóalj vagy lovas osztálynál a tisztelgés a szerint, ahogy a feljebbvaló közeledik, s a visszakozás aszerint, hogy távozik, egymásután vezénylendő meg.

Az ütegbeli kezelő tüzérek a szereket mindég csak szemlélés után veszik kézhez. A szekerész tüzérek az ostort a lóigára akasztják, s úgy tisztelegnek, mint a lovasság.

Az üteg- és az arc előtt álló parancsnokokon kívül senki sem ránt kardot.

Ha a tüzérség lövegek nélkül áll ki szemlére vagy vizsgára, akkor az – valamint más gyalog csapatnemek is – a sorgyalogság számára előírt szabályokhoz tartja magát.

Zászlóval vagy lobogóval semmiféle tisztelgés sem történik meg.

A fejedelmen kívül még a fennebb megnevezett főbbrangú tábornokokat is illet zene-szó. Ünnepélyes alkalomkor a zene a „Szózatot” s mint díszindulót a „Rákóczyt” játssza.

Vizsgára állván ki a csapat, akkor a feljebbvaló érkezte előtt a sorok nyitandók.

Táborban a fejedelem közeledtével hívó jel s ezután közönséges induló doboltatik vagy fúvatik az őrségek dobosai vagy trombitásai által, más – bármi rangú – tábornok érkeztevel pedig csak a hívó jel.

Ha a fejedelem a táborban marad, akkor felvezettetnek számára az illető örök és rendelvényesek.

Az ügyeleti tisztek egybegyűlvén a zászló- vagy lobogórőrségen jelentik magukat a megérkezőnél.

Külön parancs nélkül nem történik meg semmiféle kiállítás s ellenség közelében tisztelgés sem illet meg senkit.

6. § CSATÁBANI MAGAVISELET

Ha ellenséges esemény előtt különös utasításokat kapott volna a csapatparancsnok, akkor – összehívván tisztjeit – oktassa azokat mindarra, amire szükségük van, hogy a közelgő ütközetekben közösen munkálkodhassanak az egésznek javára.

Főképp a törzstisztekkel kell mindjárt tudatnia, hogy utódja a parancsnokságban alkalmazhassa magát a tett intézkedésekhez, és végrehajthassa a megkezdett vállalatokat azon esetre, ha ő maga megsebesülne, elfogatnék vagy elesnék.

Ütközet és csata előtt emlékeztesse kötelességükre a tiszteket úgy, mint a legénységet, ébressze fel bennük a hazaszeretetet s figyelmeztesse őket az ezred által szerzett dicsőségre! Dicső alkalommal értesítse harcosait, hogy megjött azon pillanat, melyben megmutathatják a katonarend becsét és tekintélyét, s kivívhatják a világ tiszteletét, a haza javát és a babért, mely legfőbb jutalma hűségük és dicsőségüknek!

Velős, lelkes beszéd mélyen hat a harcosra, s tettekre ragadja őket. Aki azonban lelkesítő szólástehettséggel nem bír, az tartóztassa magát hosszas és unalmas figyelmeztetésektől, és inkább rettenhetlen magatartás által bátorítsa csapatát!

Bármi ellenséges esemény alkalmával részlegénél marad mindenki, csak a parancsnokok mennek el (lovasságnál trombitásaikkal) mindenhová, ahol a körülmények kívánják meg

jelenlétüket, s gondoskodnak arról, hogy tegye meg ki-ki kötelességét, s hogy szüntessék meg azonnal a legkisebb rendetlenség.

A gyalogságnál lóháton maradnak a törzstisztek segédjeikkel az egész harc alatt, s csak oly pontokon szállhatnak le időnként, amelyeken lóval haladni nem lehet, de ez esetben is megkíváncsítják tőlük, hogy kellőképp vezessék csapatukat.

Zárt rendbeni harc alkalmával lényeges azon rendszabály, hogy az első sor mindenkor teljszámú maradjon, következésképp, hogy pótolassék ki abban a támadt hézag azonnal a második sorból, mielőtt ember vagy ló hiányzik. Ezen fontos gondoskodásra leginkább a beosztott tisztek és altisztek kötelesek, akiknek fenn kell tartani a jó rendet, buzdítani a csapatot, s meggátolni azt, hogy valaki az ütközettől elvonja magát.

Ha a tisztnak lelövetik a lova, akkor az egyik közemberét veszi át, hogy ismét azonnal működhesse. Ily esetben nem szabad az illető személynek a küzdelemtől távoznia, hanem azon kell lennie, hogy kerítsen kézre valami gazdátlan lovat, így cselekedjék mindegyik lovas, aki lovát veszti el! Mielőtt megkapta a tiszttel vezetéklövet, az illető ember ismét saját lovára ül.

Jól fegyvermezett és elszántan vezényelt csapatnál alig lehet gyanítani azt, hogy találkoznék közte oly alávaló, aki ily fontos percben csüggeteg s a csapatra károsan ható szavakkal élne. Ha mindamellett beállana azon eset, vagy ha éppen el akarná vonni magát valaki az ütközettől, akkor – megkíváncsító példa végett – helyben le kell koncolni a nyomorultat.

Az ellenség ellen lobogó zászlókkal és zeneszóval nyomul előre a sereg, gondosan fenntartott rendben.

E pillanatban a legnagyobb elszántságnak kell uralkodnia a csapatban s ki-ki köteles egész figyelmét a parancsnokra és jelekre fordítani.

Mindegyik harcos meg legyen győződve, hogy nem kell bevárni a támadtatást, hanem merészen ráütni az ellenségre, s hogy a támadás minden bizonnyal legcsekélyebb veszteséggel fog sikerülni, ha elszántan előzi meg a csapat a támadtatást, vagy ha már előnyomuló ellenség közeledtével adott sortűz után hevesen rohanja meg annak arcvonalát!

Összeütközvén az ellenséggel a harcos úgy használja fegyverét, amint legjobbnak találja ellene legyőzésére és saját védelmére!

Akkor is, ha az ellenség visszahúzódní kényszerítetett, nem szabad őt tüzesen és egyenként, hanem mindig csak rendben üldözni. Ki-ki köteles tehát gyorsan sorba gyűlni. Ily percben különösen figyeljen a csapat a jelekre s tisztszei vezényszavára, mert csak ezeknek áll jogukban a körülményekhez képest megítélni és taktikai szabályok szerint vezetni az ellenség üldöztetését.

Épp oly kevésbé szabad támadás alatt és mindaddig, míg el nem döntetett a harc, foglyok után járni vagy ütközet alatt azokkal időt vesztegetni, mielőtt megadták magukat, s lefegyvereztetek, nem szabad velük méltatlankodni vagy őket ruhájuktól megfosztani, szóval a hadi foglyokkal nem kell sem embertelenül, sem alávalóan, hanem nagylelkűen bánni.

Mindegyik könnyen sebesült köteles azonnal visszatérni részlegéhez, mihelyt bekötözték sebé, a nehezen sebesülteket csak akkor szabad egy ember által elvezettetni a sebkötési helyre, ha nincsenek jelen részlegek az egészségügyi testülettől (Sanitaet). Ezen elkerülhetetlen sükségen kívül szigorú felelősség mellett senkit sem szabad eltávolítani az ütközettől.

Megtartatván a csatamező fel kell kerestetni sebeik bekötése végett külön részlegek által úgy a saját, mint az ellenséges sebesülteket, s eltemettetni a holtakat. Még visszavonulás alkalmával is azon kell lenni, hogy biztosságba helyeztessenek a sebesültek és lehetség szerint kézre keríttessenek az ellenség fegyverei és lovai.

Ha az ellenség kényszerítettet végképpen visszahúzódn, s ha megengedett a csapatnak zsákmányolhatni a csatamezőn vagy az ellenséges táborban, akkor e végre egészen fölszerelve (lőháton) vezettetnek az emberek tisztjeik által. Az ellenségtől elvett zászlók, lobogók és más díszjelek, az ágyúk, lő és élelmi szerek, a hadi pénztár, irományok, lovak stb. szolgáltassanak át a főhadiszállásra, a többi zsákmány pedig osztassék fel kiérdemlett jutalom fejében azok közt, akik kitüntették magukat, s ne titkoltassék s ne rejtessék el büntetés terhe alatt semmi!

Ha dacára minden vitézségnek rosszul ütne ki a támadás, akkor csak lélekjelenet, parancsnoka iránti rettenhetlen ragaszkodás s a parancsok gyors és feltétlen teljesítése által menthető meg a csapat.

Ily esetben leginkább azon kell lennie a csapatnak, hogy tartsa meg zászlóit és ágyúit, hogy el ne hagyja azokat pillanatra sem, hanem védelmezze meg a végsőig.

Az ellen, akinek támadása sikerül, nincsen mindig kellőleg elkészülve, ő vagy szórtan fogja üldözni a visszavert csapatot, vagy süksége leend darab időre, hogy ismét rendbe szedje magát. Mindkét esetben sükséges tehát, hogy tüstént gyűljön sorba mindenki, hogy csatlakozzék zászlóaljához és parancsnokához, s hogy kövesse annak intézkedéseit.

Ily vitéz és állhatatos magaviselet tiszteletet ébreszt az ellenségben, aki alig fogja merészeln, újólag megtámadni a sorba gyűlt bátor és elszánt csapatot.

Mindegyik parancsnok köteles ennél fogva – ha heves harc után vissza nem húzódnak más csapatokra – magát, ha csak kis, de célszerűen felállított tartalékkal ellátni, hogy ennek oltalma alatt újra alakulhassanak részlegei.

A törzs-, fő- és altiszteknek visszavonulás alkalmával oda kell fordítaniok egész erejüket, hogy tartassék meg rendben a csapat, ők kötelesek a bátorság és hidegvérűség példájával hatást gyakorolni részlegeik szellemére. Ha bátortalanság mutatkoznék, akkor mindegyik tisztnek igyekeznie kell pár hathatós szó által a csapatban a becsületérzést feleleveníteni, bizalmat ébresztetni, s tekintet nélkül szigorral minden csüggettséget és rendetlenséget elnyomni.

Amint az ütközetnek vagy csatának vége lett, s a csapat tábort ütött, megvizsgálja mindegyik századparancsnok részlegét, hogy hány embere és lova esett el, hány sebesült meg, s hány hiányzik.

Efelől veszteségi beadványt és jegyzéket készít el, melyben megnevezi mindazokat, akik különösen különböztették meg magukat, valamint azokat is, akik minden gyanítás ellen nem tették meg kötelességüket, vagy éppen elvonták magukat az ütközet elől.

A kitüntetés végetti ajánlat a következő §-ban foglalt határozatok szerint készítendő el. Győzedelmes csata utáni istenitiszteletre lobogó zászlókkal áll ki a sereg.

7. § ELLENSÉG ELŐTTI KITÜNTETÉSEK JUTALMAZÁSA

Ellenség előtti jeles szolgálattételek és kitűnő tettek megdicséréssel vagy érdem- és rendjelekkel jutalmaztatnak meg az állam által.

Az érdemnek ily becsületes elismerésére alkalmasak éppúgy a különös észtehetség, személyes bátorság és rendkívül erőmegfeszítés bizonyosságai ellenséges alkalomkor, valamint azon célszerű intézkedések, melyek valamely vállalt sikerülését, zászlók, lövegek és más hadiszer megtartását s el- vagy visszafoglalását vagy pedig veszélyben forgott előjáró, bajtárs vagy alattvaló megmentését segítették elő.

Az érdemesség megbírálsát úgy, mint a jutalmazás végetti ajánlatot éppen csak előjáróra bízza az alattvaló, minélfogva – katonai érdemjelérti folyamodás egyedüli kivételével – nincsen feljogosítva senki személyesen kérni valamely kitüntetést.

Az előjáróknak ellenben szigorúan áll kötelességükben alattvalóik kitűnő szolgálatait és tetteit tudomásul adni következő határozatok szerint a főbb parancsnokoknak, holott sehogy se bírnak azon joggal biztatni az alattvalókat valamely jutalmazással, vagy tudatni velük az ajánlatot.

Hogy azonban ne történhessenek kedvezmények, s ne vonathassék kétségbe az elismerendő fegyvertett, szükséges: hogy meg legyen erősítve az ajánlat az előjárók által úgy, mint bajtársak és alattvalók által is.

Vitézségi bizonyítványok ne adassanak talán passzív vitézségért és pusztán jó magaviseletért az ellenség előtt, hanem csupán csakis valóban kitűnő tettekért – illető szemtanúk részéről anélkül, hogy fel lettek volna erre szólítva!

Aki könnyelműségből vagy tisztátlan indokból ad ily bizonyítványt, vagy aki oly tettet erősít meg, melynek szemtanúja nem volt, az mindenesetre bectelenséget, sőt körülményekhez képest csalást követ el.

A kitüntetés végetti ajánlatot következő módon kell elkészíteni:

- a) Minden ütközet után önálló csapatparancsnokok – törzstisztek s a netalán kiküldve volt részlegparancsnokok – röviden elkészített jelentést nyújtanak be a dandárnoknak alattvalóik valóban kitűnő tetteik felől.

Különös tetteket a különítve volt vagy oly egyének részéről, melyek nem működtek éppen az önálló csapatparancsnokok alatt, meg kell előbb mindég pontosan vizsgálni.

- b) A dandárnok megerősíti, megcáfolja vagy kiigazítja ezen adatokat, jelentést tesz a törzstisztek és az ütegparancsnokok magaviselete felől, s előterjeszti minden irományokat a hadosztályparancsnokoknak, aki kellő áttekintés után a hadtestparancsnokságnak küldi meg azokat.

A hadtestparancsnokok megvizsgálják segédjeik, táborvezérkari főnökeik és a tüzérparancsnokok közbenjárásával ezen jelentéseket, elkészítik a jutalmazási ajánlatokat, s beküldik azokat a hadsereg parancsnokságának.

Csak a hadtestparancsnokok vannak tehát felhatalmazva határozott jutalmazási ajánlatokat tehetni saját tudomásuk vagy beérkezett jelentések alapján, melyek végtére – átvizsgálva a hadseregparancsnokságtól – a hadügyminisztériumnak nyújtatnak be.

8. § TEMETÉSI REND

Az ezredes hulláját alhadnagyok viszik és az alezredes vezénylete alatt – ha lehet – az egész ezred kíséri (a lovas ezred lóháton, kivont karddal).

A feketére bevont koporsóra rátétetik a táboröv, a főveg, a kivont kard, hüvelyével keresztbe téve és fátyollal körültekerve, s rátüzetnek a rend és érdemjelek.

A koporsó mindkét oldalán hat tizedes megy – fátyolt kötve a bal karra – mint fáklyavívó s tizenkét közharcos képezi – tiszt által vezetve – a sorutat, melynek végére tizedes csatlakozik.

Az alezredes hulláját – őrnagy vezénylete alatt – két zászlóalj (két lovas osztály), az őrnagyét – őrnagy vagy százados vezénylete alatt – egy zászlóalj (egy lovas osztály) kíséri és őrmesterek viszik.

A százados hulláját saját századja kíséri más százados vezénylete alatt és tizedesek viszik.

Az alrendű tiszt gyászkíséretére félszázad áll ki dobossal (trombitással) ugyanazon rangbeli tiszt vezénylete alatt. A koporsót őrvezetők (közlovasok) viszik s a második félszázad fegyver nélkül (második lovas félszázad gyalog) megy a temetésre meghitt személyek után.

A gyászkíséret parancsnoka jobb vállról bal oldalra viseli a nagy s a többi tisztek bal karukon a kis fátyolt. A koporsóvivők szinte kis fátyolt viselnek, és pedig azon egyik fele a bal, a másik fele a jobb karon.

A dobok fekete posztóval vonatnak be s a hangmérséklővel ellátott trombitákra, valamint a hangszerekre fátyol tekintetik körül.

Az altisztek – őrmestertől őrvezetőig s a velük egy rangban álló egyének – őrmester vagy tizedes vezénylete alatt két szakasz által kísértetnek, melyek közül az elől menő fegyverrel (lóháton), a koporsó után menő fegyver nélkül, gyalog áll ki, a dobosok, kürtösök,

ácsok, közharcosok és tiszti szolgák szakasz által kísértetnek, melyet altiszt vezényel, s melynek elől menő fele fegyverrel (lőháton), hátul menő fele fegyver nélkül (gyalog) áll ki, a közharcosok, valamint az altisztek közharcosok által vitetnek.

A kard vagy szurony keresztbe tétetik hüvelyével a koporsóra, melyre a fövegen kívül rátüzetnek a meghaltak érdemjelei is.

A gyászkíséretre rendelt csapat úgy fejlődik fel csendben azon a helyen, ahol a halott fekszik, hogy elindulásnál akadály nélkül oszthassa fel magát a gyászmenetbe.

A koporsó kihozásánál tisztelgést vezényel (kardot rántat) a parancsnok, a gyászkíséret fele a koporsó előtt, a másik fele a meghívottak után megy. Ha a gyászkíséret csak egy zászlóaljából (lovasszázadból) áll, akkor a második felénél marad a zászló.

A zenekar a pap előtt megy s a fátýollal körültekert keresztet közharcos viszi a zenekar és pap közt.

A temetőhelyen felfejlődik s beszentelésnél tiszteleg a csapat, mire szüntető doboltatik (fúvatik).

A hadi létszámhoz tartozó tiszt és – őrmestertől lefelé – minden harcos temetésénél, aki ellenséges eseményben vett részt, kitüntetés gyanánt három ízben adatik meg a dísz-tűz, és pedig akkor, amidőn sírba bocsáttatik a koporsó, mire zeneszóval indul el a csapat.

A hadi létszámhoz nem tartozó egyének rangjuk szerint temettetnek el.

VI. SZAKASZ – KATONAI TÖRVÉNYSZOLGÁLTATÁS

1. § BEVEZETÉS

Mindazon büntettek és vétségek, melyek az itt alább megemlítettéken kívül – bármi rangú katona által – követtetnek el, polgári törvényszékeknek adandók át. A katonai törvényszék alá eső, tisztán katonai büntettek vagy vétségek a következők:

Függelemsértés, lázadás és pártütés, katonai örök elleni ellenszegülés, szökés, arra való összeszövetkezés, őrszolgálatbani kötelességsértés, gyávaság, rendháborítás, a szolgálati szabályok mellőzése, önmegcsonkítás, a rangbecsület megsértése, jogtalan toborzás, kémkedés az ellenség részére, honárulás, felkelésbeni részesülés, hatalommal visszaélés, lopás, rablás és csalás – elkövetve osztálysorsomon vagy közjószágon –, meg nem engedett zsákmányolás, párbaj és katonai vétség vagy büntett elősegítése.

Az itt megnevezett esetek a hadi törvénycikkekben foglaltatnak, amiért is közvetlenül katonai törvényszékek által tárgyalandók. Ha azonban a honvéd e cikkekben elő nem forduló vétséget követ el, mint például: ha a közcsendet háborgatja, erőszakoskodik, pénzeket hamisít, állam- vagy hitelpapírokat utánoz, vallásháborítást, fajtalanságot, gyilkosságot vagy agyonütést, súlyos testi sérelmeket, gyújtogatást, lopást vagy csalást (kivéve katonai személyen vagy kincstári jószágon), csempészkedést követ el, vesztegetést hág át stb.; akkor az illető egyén polgári törvényhatóságnak adassék át!

Az ilyenmű vétség miatt letartóztatottnak vizsgálata és elítéltetése csak akkor történik katonai törvényszék által, ha a sereg külföldön fekszik, és kijelelt büntettekre rögtöntörvény hirdettetett ki.

A katonai törvényszékek három bíróságra oszlanak.

Az első bíróságot képezik az ezred- vagy zászlóalj törvényszékek, amelyek csak csekélyebb jelentőségű vétségek felett, jogszerű végzés által hoznak ítéletet.

A második bíróságot képezik a hadosztály törvényszékek tábornok elnöklete alatt, ezek a tábornok állomása helyén székelnek állandóan és haditörvény útján hoznak ítéletet.

A harmadik bíróság a hadügyminisztérium, ahol tábornok elnöklete alatt külön osztály (Département) létezik, mely a főtörvényszéket képezi.

E két utóbbi törvényhatóság általában csak a felek részéről törvényesen megengedett fellebbezést és oly eseteket dönt el, melyekre nézve főbb határozvány szükséges.

Polgári peres ügyben minden katona költségmentve veheti igénybe a katonai törvényszék védelmét, mely köteles ügyét képviselni a polgári hatóságnál. Polgári ügyben azonfelül mindegyik katona ügyvédet is választhat magának.

Az osztrák haditörvényszéknél háromféle szerepet visz a hadbíró a vádlott irányában, t.i. mint vádló, bíró és védő. Ez eljárás kétségkívül nagy kárára van a vádlottnak, amiért (rögtöntörvényt kivéve) kívánatosnak látszik a magyar sereg számára, hogy a vádlott ügyét ügyvéd vigye. A védőt megválasztja maga a vádlott, vagy ha ő nem teszi ezt, akkor a törvényszék adjon ilyen melléje. A védő, aki különben polgári személy is lehet, csak akkor működhetik, ha valamely egyén elkövetett vétség miatt haditörvény alá vétetik.

Ha a törvényszéki főnök hosszabb időre távozik, akkor a hadügyminisztérium annak helyettesét ruházza fel a büntetési és kegyelmezési joggal (*jus gladii et aggratiandi*).

2. § A BÍRÓI VIZSGÁLAT ELRENDELÉSE

Bírói vizsgálatot csak a büntetési és kegyelmezési joggal ellátott törvényszéki főnök rendelhet el oly személyek ellen, kik katonai törvényhatóság alatt állanak.

Hogy le kell-e tartóztatni, vagy hogy szabadon lehet-e hagyni a megvizsgálandót, azt – a katonai büntető törvényekhez képest – a törvényszéki főnök határozza meg.

3. § VALLATÁS

Annak, aki törvényszéki vallatásnál elnököl, magasabb tisztséggel kell bírnia, vagy legalább rangban öregebbnek lennie, mintsem az ülnököknek vagy annak, aki vallatik.

A legénység felett – őrmestertől lefelé – összeállított bíróság törzstiszt elnökleite alatt és a hadbíron kívül egy közharcosból, egy őrvezetőből, egy tizedesből, egy őrmesterből, egy alrendű tisztből és egy századosból áll.

Azon kívül részt vesz a vallatásnál a vádlott ügyvédje is.

Ha tiszt a vádlott, akkor törzstiszt elnökleite alatt hadbíron s ügyvéden kívül két alhadnagyból, két főhadnagyból és két századosból áll a vallatási bizottság.

Kisebb rangú altiszt helyettesíthet nagyobb rangbelit, de tiszt helyébe sohasem szabad altisztet alkalmazni.

Hadi létszámhoz nem tartozó altiszti rangban lévő egyének az altisztekkel s a katonai tisztviselők a tisztekkel állanak egy sorozatban.

A katonai törvényhatóság alatt álló többi személyek számára ugyanazok a vallatási ügynökök, mint a legénység számára. A törvényszéki főnök mindamellett csak tisztekből állíthatja össze a vallatási bíróságot ily személyek számára.

Tanúkihallgatásnál vagy más büntőtörvényszéki eljárásnál a tényállás megvizsgálása végett két tisztt rendeltetik mint törvényszéki tanú a hadbíró mellé.

Ülnökökül jó magaviseletű s értelmes férfiak, leginkább pedig olyanok választandók meg, akik bírják a nyelvet, melyet a vallatandó legjobban beszél. Rokonok és oly személyek, akik meghitt barátságban élnek a vádlottal, vagy akik ellenséges indulattal viseltetnek irányában, s ennél fogva nincsenek vele részrehajlatlan személyes viszonyban, valamint az ugyanazon ügyben kihallgatott egyének nem lehetnek sem elnökök, sem ülnökök.

Ha a hadbíró nem bírja a nyelvet, melyet a vallatandó beszél, akkor e nyelvet értő fő- vagy altiszt adatik mellé tolmácsul, aki mint ilyen felesketik, s aki egyszersmind ülnök is lehet.

Ha a törvényszéki főnök mást nem rendel meg, akkor a hadbíró hivatalszobájában történik meg a vallatás. A vallató szoba vagy sátor előtt állítandó fel, aki ügyel arra, hogy a tárgyaláson részt vevő személyek csendesen tartsák magukat. Csak ítélethozás előtt távolíttatnak el mindazon személyek, akik a bírósághoz nem tartoznak. Minekelőtte a letartóztatott belépne a vallatósobájába, levéttetnek bilincsei, ha olyanokkal el van látva.

Tisztek s a velük egyenlő rangban álló személyek számára ülőhelyet kell rendelni, s irányukban az ítélet kihirdetéséig kellő tisztelettel viseltetni.

Vallatás alatt legyen komolyság, csend és fegyelem. A hadbíróat háborgatni annak, aki vallatik, szavába vágni vagy szó, intés és jelek által őt megzavarni nem szabad.

Ha valamelyik ülnök azt találja, hogy a vallatásnál valami mellőztetett vagy kellőleg nem tárgyalatott volna, akkor kérje az elnöktől a vallattatott távolítását, s tudassa vele kétségeit, hogy el lehessen azokat oszlatni.

A hadbíró köteles a vallattatott vallomását – amennyire lehet – annak saját szavaival feljegyezni, homályos és kétértelmű kifejezéseket pedig előbb megmagyaráztatni.

A hadbíró köteles továbbá a vallatottnak érthetőleg felolvasni a vallomást, ahányszor az félbeszakasztatik, és amint bevégeztetik, s ha a vallatottnak valami változtatni, nyilatkozni vagy hozzátenni valója volna, azt pontosan felvenni a jegyzőkönyvbe.

A vallomás aláíratik minden félbeszakasztásnál és bevégezténél, előbb a vallatott, azután – tisztség szerint alulról fölfelé – az ülnökök és utoljára az elnök és a hadbíró által.

A vallatott aláír minden ívet. Ha írni nem tud, akkor keze vonását teszi az ívre, s az ülnökök egyike odaírja annak kereszt- és vezetéknévét, hozzátévé a magáét is.

Ezek az ívek összefűzendők, s a fonal két vége lenyomandó a törvényszék pecsétjével a külsőoldalon.

Ha bevégeztetett a vallatás, ha kihallgattattak a terhelő és mentő tanúk (mely utóbbiakat a vádlott ügyvédje hallgat ki, kikérdezvén az ellenfél tanúit is), akkor előadja a hadbíró körülményesen az egész tényállást, anélkül, hogy saját véleményét akarná érvényesíteni, mire felszólítja az elnök a többi ülnököket, hogy távozzanak, s hogy ítéljék meg, hogy valljon³⁶ bűnös vagy nem bűnös-e a vádlott.

Ha az ülnökök mindegyike fontolt meggondolás után meghatározta véleményét, akkor a rangban legöregebbik megjelenti az elnöknek, hogy készek ítéletet adni, mire tisztség szerint vétetik fel véleményük a vádlott felől, hogy bűnös vagy nem bűnös-e.

Azon esetben, ha több vétséget követett volna el a vádlott, külön vétetik fel az ülnökök véleménye mindegyik vétség felől.

Ha a vélemények nem ugyanazok, akkor a szótöbbség határoz, ha pedig nem egyenlők, azaz: ha a többség „bűnös”-re szavaz; akkor ítélethozás végett más ülnökökből állítandó össze a hadtörvényszéki bíróság.

4. § JOGSZERŰ VÉGZÉS (RECHTLICHES ERKENNTNISS)

A jogszerű végzés azáltal különbözik a hadtörvény gyakorlatától, hogy kevesebb formassággal történik, s hogy csak a legénység (őrmestertől kezdve) s a vele hason rangban álló, a hadi létszámhoz nem tartozó egyének által elkövetett vétségeknél s némely esetben tisztek felett is hozatik meg.

Jogszerű végzés hozása végett nyolc személyre van szükség, úgymint a vallatásnál, odaértve a hadbíró is. A jogszerű végzés rendes körül kérdésés által, odaértve a hadbíró is – közharcostól fölfelé –, készítetik el szótöbbség szerint a hadbírónak szóbeli előadására, melyben megfjegeti a tényállást, a bizonyságokat és a törvényeket, aláíratik a bírác és a hadbíró által, s felolvastatik az elítéltnek a törvényszéki főnök megerősítése után a vallató szobában, valamennyi ülnök jelenlétében, a hadbíró által.

Ha a törvényszék egybegyűlt, s az elővezetett vádlott annak ülnökei ellen kifogást nem tett, akkor – ügyvédének jelenlétében – felolvassa a hadbíró az összes okmányokat, minek megtörténtével megkérdezi az elnök a vádlottat, hogy az ellene felhozott büntetben vagy vétségben „bűnösnek vallja-e magát, vagy sem”. Ha bűnösnek vallja magát a vádlott, akkor a törvényszék – megvizsgálván a tényállást – megkezdi az előírt módon azonnal a hadtörvény gyakorlatát, ha pedig csak némely részben vallja magát bűnösnek, akkor rendes vallatás tartatik meg.

³⁶ Vajon.

5. § HADTÖRVÉNYSZÉK (KRIEGSRECHT)

A hadtörvényszék nyolc tagból áll, odaértve a hadbíró is, mint vallatási bíróság. Tiszti perek mindenkor a hadosztálytörvényszéknél tárgyalandók, nem pedig az ezrednél.

Ha törzstiszt állíttatik hadtörvényszék elébe, akkor törzstiszt elnököl a legközelebbi magasabb tisztségből (Charge). Ülnökül két törzstiszt rendeltetik a vádlott tisztségéből s alrendű tisztek elmaradnak azon arányban, amennyiben főbb rendű tisztek által pótolattak.

Tisztek felett különben más csapatbeli személyekből állíttatik össze a vallatási és törvényszéki bíróság.

A hadtörvényszékbe választassanak meg – ha lehet – ugyanazon ülnökök, akik jelen voltak a vallatásnál, s azért közelebbről ismerik a tárgyalást.

Összeállván ítélkezés végett a bíróság megkérdeztetik az előhítt vádlott, hogy van-e alapos kifogása az egybegyűlt bírák valamelyike ellen. Ha igen, akkor távolíttassa el az elnök az elítélendőt, s választasson meg másik ülnököt a megnevezett helybe, ugyanennek tisztségéből.

Ha ellenvetés nem tétetett, vagy ha az kiegyenlítettett, akkor emlékeztesse a hadbíró röviden a bíróságot, hogy mindenki figyeljen arra, ami elő fog adatni, bíráljon meg mindent előítélet és részrehajlás nélkül, ítéljen a fennálló törvények szerint, és tartsa titkon ítélethirdetésig mindazt, ami a haditörvényszéknél tárgyalatik.

Erre letétetik az összes bíróságtól az eskü, melyet a hadbíró mond el előttük, s a megvizsgálnak felolvastatik vallomása, megkérdezvén őt, hogy helyben hagyja-e, vagy hogy van-e mit hozzátennie. Ha akarna még előhozni valamit, akkor fel kellene azt venni a törvényszéki jegyzőkönyvbe, ellenkező esetben eltávoztatik, aláíratván előbb vele a jegyzőkönyvet. A hadbíró felolvassa ezután írásba foglalt előadását (votum informativum) s a lényegesebb ügyiratokat.

Az előadásban leírja az egész ügyet összefüggésben a gyűjtött adatokból és bizonyságokból, megfélejteti érthetőleg és kimerítőleg a dolog mibenlétét, amint az a károsult és tanúk vallomásaiból vagy más vizsgálatokból s végtére a vádlott vallomásából kitetszik, felhossa a törvényeket, melyek a szóban lévő büntetthez vonatkoznak és arra alkalmazhatók, megmagyarázza és megalapítja törvényszerűen tulajdon nézeteit a tény bizonyosságáról és az adott bizonyságok elegendőségéről, valamint a fennforgó szelídítő és nehezítő okok befolyását is, s megteszi ezek után jogszerű indítványát világosan és határozottan, ami mellett a jelenlevők lelkiismeretére bízva, hogy tekintetbe véve a felhozott törvényeket saját meggyőződésük szerint döntsék el az előadott esetet.

Ami valakinek homályosnak látszik, azt magyaráztassa meg s szükséghez képest olvastassa fel és fejtegesse meg magának az ügyiratokból vagy a törvénykönyvből a hadbíró által, ha azonban emez – tisztán katonai ügyben kíváncsú tapasztalás hiánya miatt – hibás nézetekre jutna, akkor köteles az elnök őt kellőleg felvilágosítani.

Ha egy vagy több bíró a vizsgálat kiegészítése vagy tökéletesítése végett további kihallgatást vagy vizsgálást kívánna, s ha dacára a hadbíró által adott felvilágosításnak megmaradna kívánatánál, akkor meg kell azt jelenteni a törvényszéki főnöknek, hogy ez más bíróságot állíttasson össze.

Magától értetlik, hogy a bírának elegendő időt kell engedni megfontolásra és önálló vélemény képezésére, mi végből – kivéve a hadbíró – lelépteti őket az elnök.

Az előadott tényállás helyes felfogása, a felhozott körülmények gondos megfontolása, részrehajlatlanság s józan bírálás határozza el mindegyik egyesnek független végzését.

Bármelyik bíró ne tévelytse el – becsületénél és lelkiismereténél fogva – összebeszélés vagy értekezés által bíróársainak önálló nézetét, de ne is engedje azt, hogy mások gyakoroljanak befolyást nézeteik által saját véleményére!

Ezen vélemény ne legyen se kétértelmű, se olyan, hogy kétféle büntetésből egyet kellene választani, s ne is vonatkozzék a hadbíró indítványozó szavára (votum informativum), hanem adassék meg világosan és határozottan! A szavazónak emellett tartózkodnia kell a „kegyelemből” szó használatától s általában minden olyan indítványtól, mely nem alapszik a büntető törvényeken, s meghatározni véleményét – bíróhoz illőleg – csupán csakis jog és meggyőződés szerint. A hadbíró az elnök jelenlétében veszi fel a jegyzőkönyvbe a szavazatot legalsóbb tisztségbelitől fölfelé. Eme vagy ama szavazatot valakitől kicsikarni semmi esetre sem szabad, mindenkinek saját meggyőződése után kell ítélni, mert egyedül ő a felelős azért.

A szavazás felől külön jegyzőkönyvet visz a hadbíró, mely a hadtörvényszéki jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

Aki véleményét megadta, s azt a szavazási jegyzőkönyvben aláírta, az elfoglalja előbbi helyét, ahol hallgatva marad meg a szavazás bevégeztéig.

Az elnök utoljára adja meg ítéletét.

Ha megadattak a vélemények (Vota), akkor felolvassa a hadbíró azokat a törvényszéknek, közzé teszi a szavazás eredményét, s felveszi azt – az elnök és saját névaláírásával – a szavazási jegyzőkönyv végén.

A hadtörvényszéknél minden bírónak csak egy szava van, a hadbíró és a vádlott ügyvédje nem szavaz.

Az ítélet szótöbbség szerint hozatik meg, kivéve a halálbüntetést, melynek szabására szövegység szükséges.

Az ítéletet a hadbíró szerkeszti röviden és velősen az előírt módon, s aláírja azt valamennyi bíró azon sorrendben, amint szavaztak.

A hadbírónak írásbeli előadására (Votum Informativum), és pedig annak aláírása alatt ráírja az elnök: „előhozott a hadtörvényszéknél”; s hozzá teszi a napot és saját aláírását.

Ha az előadás több ívből áll, akkor össze kell azokat fűzni, s lepecsételni a törvényszék és az elnök pecsétjével.

Ezután megküldetnek a hadtörvényszéki bepecsételt irományok – százados és alrendű tiszt által – a törvényszéki főnöknek, aki, ha az ítélet megerősítése főbb hatóságot illet, ennek küldi be az összes okmányokat.

Ha kegyelem útján találtnak okok a büntetés enyhítésére vagy végképpeni elnézésére, akkor az elnök s a hadbíró írásban mellékelhetik abbeli véleményüket.

Az egybegyűlt törvényszéki bíróság bevárja a további parancsokat, ha az, akit az ítélet megerősítése illet, helyben van.

A megerősített ítéletnek kihirdetés végetti visszaérkezéssel felbontja az elnök a bepecsételt okmányokat, s átadja a hadbírónak az ítéletet, amelyre a törvényszéki elnök által következő szavak íratnak, s amely annak névalírásával és pecsétjével ellátott, u.m.: „kihirdetendő és végrehajtandó” vagy „kihirdetendő s tekintetbe véve ezt – amazt, enyhítetik a büntetés úgy, hogy” stb. vagy „az elítéltnak megkegyelmeztetik végképpen”.

A hadtörvényszéki bíróság felállítja magát a ház vagy sátor előtt, utcát képezve, az elnök kardot húz, s az odarendelt három dobos (két trombitás) háromszor doboltatja (fújatja) a hívó jelet.

Az elővezetett elítéltnak levétnak bilincsei, ha olyanokkal el van látva, s a hadbíró felolvassa az ítéletet.

Ennek utána szüntetőt dobolnak (fújnak) a dobosok (trombitások), a hadbíró pedig feljegyzi az ítélet kihirdetésének és a büntetés végrehajtásának napját, hozzátévén aláírását is.

A hadtörvényszéki büntető ítélet tiszték és velük hasonló rangban álló személyek felett – nyílt ablak és ajtónál – azon szobában vagy sátorban hirdetendő ki, amelyben a hadtörvény gyakoroltatott, megadatván előbb – mint feljebb említettet – a hívó jelet.

Különös sürgetőséget kivéve nem szabad sem délutáni időben, sem vásár- és ünnepnapon hadtörvényt gyakorolni, éppoly kevésbé szabad ugyanazon egy vallatást és hadtörvény gyakorlást megrendelni.

Harminc nap alatt – a kihirdetés napjától számítva – lehet folyamodni az ügyiratok felülvizsgálatáért (Revisio), mi végből azok után az illető főbb törvényszéknek küldendő be.

A honvédseregben egyedüli halálbüntetés: katonák általi fejbélövetés. Hogy az ítélet halálbüntetésre jogerővel bírjon, okvetlenül szükséges, hogy a törvényszéki ülnökök egyhangúlag szavazzanak, különben csak súlyos börtönbüntetést indítványozhat a hadbíró.

6. § RÖGTÖN TÖRVÉNY

Rögtön törvénynek csak oly esetben van helye, mely gyors és rettentő példát tesz szükségessé, vagy amely ellenség előtt a főhadikormányzónak közhírré tett rendeletei által jelöltetett meg.

Rögtön törvény elrendelésére fel van jogosítva mindazon parancsnok, aki kevésbé vagy többé korlátozott mértékben ellátott a büntetési és kegyelmezési joggal.

Sőt minden tiszt, aki vezédséggel van elkülönítve ezredétől, vagy aki szállítmányt visz, fel van hatalmazva támadt lázadásnál és zendülésnél, elhatalmazott zsákmányolásnál vagy elharapódzott szökésnél hadbíró közbenjárásával rögtön törvényt gyakoroltatni, ha a bajt más módon nem lehetne megakadályozni, és a büntetést az ezredhez küldeni, vagy ha a közelben főbb katonai hatóság nincsen.

A tiszt ellenben nem kegyelmezhet meg ily büntetettnek, hanem köteles az ítéletet változatlanul végrehajtani s ezredparancsnokságnak vagy körülményekhez képest a közeli katonai hatóságnak – az irományok mellékleteivel – jelentést tenni.

A rögtön törvénnyel azon kötelezettség van egybekapcsolva, hogy az egész eljárásnak – a büntetés végrehajtásával együtt – huszonnégy óra alatt véghezvittnek kell lennie. Ha ez nem lehetséges, akkor rendes hadtörvény szerinti eljárást kell elrendelni.

A rögtön törvény gyakorolható vásár- és ünnepnapon is és minden órában, a bíróság ugyanaz, mint a hadtörvényszéknél, s a tárgyalás szabad ég alatt tartatik meg.

A kijelölt helyre annyi legénység áll össze, amennyi a végrehajtáshoz (Executio) szükséges, ott négyszögöt képezve. A korlátnak rendelt részleg, mellyel előhozza a porkoláb a foglyot, elküldetik ezután a fogházhoz.

A bírák azon rendben állítják fel magukat a négyszögben, mint a hadtörvénybeli ítélet kihirdetésénél.

Az előhozott büntetett kihallgattatik tette felől, melynek bizonyossága és szükséges bizonyosságai már annak előtte vizsgáltattak meg, a per egészen röviden íratik meg, íróeszköz hiányában írónnal, a fogoly kivezettetik a korlát által a négyszögből, s pap adatik melléje.

A hadbíró megmagyarázza szóval, hogy miben állanak a tett bizonyossága és bizonyosságai, felolvassa az illető törvényt, s megmondja titkon jogszerű véleményét az elnökeknek.

Emez meggondolja hosszas halasztás nélkül a hadbíró véleményét, s meghatározza anélkül, hogy jobb meggyőződése ellen ahhoz kötve volna, saját indítványát (Votum), megmondja ezt titkon a tőle jobbról álló tisztnek – s így tovább egyik a másiknak – fülébe, míg az ismét a hadbíró által kapja vissza.

Ha hibásan jött volna vissza az elnök indítványa, akkor újra kell azt köröztetni.

Az elnök ezután kardot húzva így szól a bírákhoz: „aki egy véleményen van velem, ragadja meg az oldalfegyvert!”

Azok, akik az elnökkel egyet értenek, kihúzzák erre az oldalfegyvert, a többiek pedig, akik vele egyet nem értenek, abbanhagyják.

A hadbíró megolvassa a szavakat, s elkészíti azok szerint az ítéletet, amelyet kívülről az elnök is aláír, s amely azután egy százados és egy alrendű tiszt által küldetnek meg a parancsnoknak.

A bírák elrejtik azalatt oldalfegyverüket, s bevárják az ítélet megerősítését, ennek visszajöttével egyszer doboltatik (fúvatik) a hívó jel, az elővezetett elítéltnak felolvastatik ítélete, s ismét pap adatik melléje.

Ha azonban a szótöbbség nem határozná halálbüntetést, akkor nem készíttetik ítélet, hanem – e körülményt följegyezve – jelentés tétetik a parancsnoknak, hogy ez feloszlassa a rögtön ítélő törvényszéket, s megkezdesse a rendes eljárást.

Ha ellenben megerősített az ítélet, akkor a csapat az elnök vezénylete alatt a korlát közé vett büntetessel a vesztőhelyre megy, ahol végrehajtatik az ítélet.

A rögtönítélő eljárásnál fellebbezésnek nincsen helye, s nem is adatik annál oly könnyen kegyelem, ha pedig a halálbüntetés helyett más büntetés szabotnék, akkor ki kell ezt hirdetni egy időben az ítélettel.

7. § A HALÁLÍTÉLETEK VÉGREHAJTÁSA

A halálbüntetés legkésőbb huszonnég óra múlva a haditörvényszéki ítélet kihirdetése után hajtandó végre.

A halálítélet végrehajtásánál törzstiszt vagy ennek hiányában százados viszi a vezényletet. Őrkíséretül osztály áll ki (lovass osztály lóháton vagy gyalog).

Korlátul, azaz az elítéltnak közvetlen őrizetül kirendeltetik egy őrmester, egy tizedes és huszonnég közharcos, akik már azelőtt a fogház kijárásához menve ott négyszögöt képeznek, melynek mindegyik oldala hat emberből áll.

A porkoláb elhozza az elítéltet az őrség kíséretében a korlátba, ahová a pap is megy, az őrség ellenben visszamarad.

A porkoláb s mellette a tizedes vezetik a korlátot, s az őrmester annak végére csatlakozik, maga a korlát pedig az oszlop közepébe áll.

A vesztőhelyre való menet lassan történik s tisztelgés nem adatik meg senkinek sem, a hadbíró az őrnagy bal oldalán lovagol, aki a vesztőhelyre érkezvén „Vigyázz! Négyszögbe indulj!”-t vezényel.

Az első félszázad a vesztőhely mellett jobbra megy el, s balra kanyarodva arcba áll a vesztőhely felé; a második félszázad jobbra állítja fel magát a vesztőhelytől, arccal feléje; a harmadik félszázad szemközt állítja fel magát az elsővel s az utolsó részleg bal oldalát képezi a négyszögnek, melynek közepébe a korlát áll az elítélttel.

A négyszög alakulása után megnyitattik a korlát, s a hadbíró még egyszer felolvassa az ítéletet.

Az ítélet végrehajtására hat ember rendeltetik, akik már az első tisztnek jelenlétében különös figyelemmel golyóra töltöttek.

Az ítélet felolvasása után le kell térdepelni az elítéltnak, s beköttetnek szemei egyik bajtársa által, akit a jelenlévők közül maga választhat meg, egyidőben jelt ad az őrnagy a karddal a négyszög hátsó oldalának, mire ez – szükséghez képest csendben – nyitódik.

A kirendelt hat ember – két sorba állva – csendesen lép előre, csendesen készen veszik a fegyvert, s közelednek lassan az elítélthez annyira, hogy őt ne érintsék.

Az őrnagy – felállítván magát oldalra úgy, hogy ezen emberek őt láthassák – magasra emeli a kardot, mire a középső két ember a főre, a többiek pedig a mellre céloznak, s az őrnagy „Tűz” vezényszavára – mellyel soká késnie nem szabad – egyszerre tüzelnek.

Ezután rövid imát mond a pap az agyonlőttért, mivégre imához áll a kiállított osztály. Bevégzett ima után elindulást vezényel az őrnagy.

Kivégzés után a halott – katonák által koporsóba fektetve – a vesztőhelyen temettetik el. Ha azonban övéi által követeltetnék, akkor késedelem nélkül azoknak adandó át.

8. § A FEGYELMI BÜNTETŐJOGRA VONATKOZÓ HATÁROZATOK

A fegyelmi büntetőjog felhatalmazza a katonai előjárót, alattvalóit bűnös cselekedetek miatt – a tényállás és bizonyág biztosítása mellett – büntethetni bírói eljárás nélkül és saját belátása szerint a törvényesen megengedett büntetéssel s a büntetést körülményekhez képest – de mindenkor felelősség mellett – könnyebbíthetni vagy végképp elengedhetni.

Fegyelmi úton nem büntethetők meg oly vétségek, amelyekre a katonai büntető törvénykönyv időkorlátozás nélküli letisztázást³⁷ vagy elbocsáttatást szab, továbbá oly bűnös cselekedetek, amelyek a katonai büntető törvénykönyv szerint szigorúbban volnának büntetendők, mintsem az illető parancsnoknak törvényesen meg van engedve.

Ha valamely részlegparancsnok azt gondolja, hogy némely bűnös cselekedet szigorúbb büntetést érdemel, akkor körülményes tényleírást kell készítenie, s azon parancsnoknak benyújtania, akinek jogában áll afelől határozatokat hozni.

A tényleírás tartalmazza:

1. A vádlott keresztnévét, vezetéknévét, születéshelyét, korát, vallását, hogy nőtlen vagy házas-e, tisztségét, szolgálati éveit, netaláni érdemeit s érdemjeleit, úgy szinte, hogy a hadi törvénycikkekre vagy különös szabályokra le van-e kötelezve a vádlott.
2. A tényrajzot lényeges körülményeivel, vonatkozva az idő, hely és személyek viszonyaira.
3. Az előhozott vád bizonyítékait vagy gyanú okait, ami végből felemlítendő a tanúk lényeges vallomásaikkal együtt, azok neve, rangja és lakhelye.
4. A vádlott vallomását röviden, t.i. bevallja vagy tagadja-e aényt, vagy hogy mi módon igyekszik érvényteleníteni a vádat.
5. Hogy bebörtönöztetett vagy szabad lábon hagyatott-e a vádlott.

³⁷ Lefokozás.

Oly eszközök, amelyekkel a tett elkövettetett, s általában mindazon tárgyak, melyek a tett helyén találtattak, s avval összefüggnek, pontosan írandók le, és – amennyiben lehetséges és a vizsgálathoz szükséges – azon állapotban küldendők be, amelyben a bűntény fedezésénél találatnak.

E tényleírás végénél megemlíti azon felül a vádlott eddigi magaviselete s indulatulajdona s mellékelendő annak büntetésjegyzéke.

Az elkülönített altiszt azon büntetéseket szabhatja meg, amelyek negyvennyolc órányi hosszú vasbani börtönt meg nem haladnak. Az el nem különített altiszt nem bír büntető joggal.

Az alrendű tiszt, ha a század együtt van, senkit sem büntethet meg.

Szórt beszállásolásnál az alrendű tiszt oly kisebb büntetést szabhat meg, amelyekre önálló részlegparancsnokától fel lett hatalmazva.

Az elkülönített tiszt a századparancsnok büntető jogával bír.

A századparancsnok – a reggeli jelentés alkalmávali s a büntető jegyzőkönyvbe iktatandó fedéseken kívül – következő büntetéseket szabhatja meg:

1. Kiállásokat a reggeli jelentésre cókémokostul.
2. Két hétre terjedő laktanya-, tábor- vagy szobafogságot, a szolgálat különbeni teljesítése mellett.
3. Negyvennyolc órányi börtönt kurta vasban, hol azonban minden hat óra múlva kétórai szünetnek kell beállania a fogság idejébe.
4. Hosszú vasbani vagy anélküli börtönt négy és különös körülmények közt legfeljebb nyolc napra, amely két ízbeni kenyér és víz melletti böjtölés által súlyosbíthatatik.
5. Negyvennyolc óráig terjedő magánbörtönt.
6. Sötét börtönt, azaz magányos elzárást sötét helyen, negyvennyolc óráig.

Ha a vétség magán elzárást érdemel, holott csak sötét börtön állana rendelkezésre, akkor ez utóbbi büntetés megszabható ugyan, de annak ideje – tekintve az érzékenyebb hatást – aránylag rövidítendő.

Az elkülönített századparancsnok legfeljebb négy napos házbörtönrel büntetheti meg az alrendű tisztet, de köteles ez esetben körülményesen följelenteni a vétséget és a megszabott büntetést.

A zászlóalj-, illetőleg lovas osztályparancsnok ugyanazon büntetéseket szabhatja meg, mint a századparancsnok, csak hogy a körülményekhez képest nagyobb mértékben, u.m.:

1. Laktanya-, tábor- vagy szobafogságot négy hétre.
2. Hosszú vasbani vagy anélküli börtönt nyolc napra, mely két ízbeni böjtölés által súlyosbíthatatik is.
3. Magánbörtönt három napra.
4. Sötét börtönt három napra.

Az elkülönített és önálló zászlóalj- (lovas osztály-) parancsnok ugyanazon fegyelmi joggal bír a legénység felett őrmestertől lefelé, mint az ezredparancsnok, odaértve az ideiglenes letisztvezést is. A tiszteket és katonai hivatalnokokat, figyelembe véve az elkülönített századparancsnok büntető jogánál előírt határozatokat, nyolc napra terjedő ház- és porkoláb fogsággal büntetheti meg. E jogot gyakorolhatja a lovastelep századparancsnok is.

A pótkerületi parancsnok az ezredparancsnok fegyelmi büntetőjogát bírja, és pedig valamennyi, a kerületében tartózkodó szabadságosok és tartalékkatonák felett, feküdjék csapatuk akár az illető főhadiparancsnokság kerületében, akár azon kívül.

Mindegyik állomásparancsnok fel van jogosítva a tisztségéhez kapcsolt fegyelmi jogot oly katonai személyekre is alkalmazhatni, kik – csapatuktól távol – parancskörében követnek el vétséget.

Az ezredparancsnok a legnagyobb terjedelmű fegyelmi büntetőjoggal bír s következő büntetéseket szabhat:

1. Nyolc napra terjedő házifogságot.
2. Fogház- és porkolábbörtönt, súlyosbítással vagy anélkül három hónapra.
3. Magánbörtönt nyolc napra.
4. Sötét börtönt négy napra.
5. Az altisztek, őrzetők s az azokkal hasonnemű tisztek (Chargen) ideiglenes letisztvezését egy évre.
6. Az imént megnevezett egyének letisztvezését határozatlan időre az intéőirat alapján.

A laktanya-, tábor- és házifogság, továbbá kurtavasbani büntetés az összes legénységre őrmestertől lefelé szabható.

Reggeli jelentésre való kiállítások cókmókosztul, kenyér és víz melletti böjtölés, őrszoba-, fogház-, magán- és sötét börtön csak a legénységre – szakaszvezetőtől lefelé – alkalmazhatók. Tisztesek és az azokkal hasonrangú altisztek elkülönzendők az őrszoba- és fogházbörtönben – amennyire lehetséges – a többi legénységtől.

Házi fogság csak tisztekre és katonai hivatalnokokra szabható.

Porkolábnáli börtön elrendelhető tisztek, katonai hivatalnokok, őrmesterek és azok felett, akik a nevezettekkel egy rangban állanak. Ezen büntetés végrehajtandó a porkoláb szállásán vagy más alkalmas szobában. A magán és sötét fogság súlyosbíttathatik dohánytölti megfosztás, hosszú vas és kenyér és víznél (de soha két egymásra következő napon) böjtölés által.

A sötét börtönneli büntetés ugyanazon egy egyén ellen egy hónap alatt kétszernél többször nem jöhet alkalmazásba. Ha a büntetés négy napra terjed, akkor ezen időnek a fele után huszonnégy órai szünetnek kell beállania.

VII. SZAKASZ – SZOLGÁLATI SZABÁLYOK RENDES ÁLLOMÁSBAN

1. § BEVONULÁS AZ ÁLLOMÁSBA ÉS ABBÓLI KIVONULÁS

Ha valamely hadtestület állomásba vonul, akkor a II-ik szakasz 1-ső § utasítása szerint – ha lehetséges – két nappal a csapat megérkezése előtt százados küldetik a bevonulási jelentéssel és létszámkimutatással az illető vár-, város- vagy állomási parancsnoksághoz, hogy a szállások és többi szükségletek felől jókor gondoskodva legyen, s hogy egy nappal az ezred előtt megérkező szállásolók kellőleg vehessék át a laktanyákat, s osztassák fel a szállásokat.

Zászlóaljnál, osztálynál és kisebb részlegeknél ellátja a szállásoló tiszt egyszersmind a szállásrendező százados kötelességeit is.

Közvetlenül az állomásbani bevonulás előtt tiszt küldendő a csapat részéről az ottani parancsnokhoz, hogy megjelentse ennek a csapatnak megérkeztét, s hogy kikérje a szükséges utasításokat.

A csapat bevonul ezután – ha más parancs nem adatott – zeneszóval és lobogó zászlókkal az állomásba, s a részlegek elindulnak a számukra kijelölt laktanyákba vagy szálláskörületekbe.

Minden megerősített hely parancsnoka megtartja a reá bízott vezényletet és parancsnokságot az alá rendelt őrsereg felett, még akkor is, ha főbb tisztségbéli csapatparancsnok jön az állomásba, ennek megérkeztével azonban köteles magát jelenteni.

Az állomásparancsnoksággal (Stations-Commando) megbízott törzs- vagy főtiszt vezeti az avval egybekapcsolt igazgatási ügyeket – ha magasabb rendelet által attól fel nem mentetnék – azon esetben is, ha főbb rang- és tisztségbéli parancsnok érkezik meg, melynek csapata előreláthatólag csak rövid ideig marad az illető helyen. A vezényletet valamennyi csapat felett ellenben mindenkor a legfőbb rangbeli viszi.

Rendes állomásba fekvő csapatoknak úgy kell mindenkor elkészülve lenniök, hogy kapott menetparancs után legrövidebb idő alatt indulhassanak meg.

Ha a csapatnak el kell hagynia rendes állomását, akkor a menetre való előkészületek a II-ik szakaszban adott utasítások szerint tétetnek meg.

Az indulás előtti napon ne rendeltessék többé őrszolgálatra a csapat s tétessenek meg a kellő intézkedések, hogy a kirendelték (Commandirte) jókor térhessenek részlegeikhez!

A vár- vagy állomásparancsnoknak indulás előtt mindenkor jelentést kell tenni.

2. § A PARANCSONKOK ÉS FELISMERTETŐ JELEK KIADÁSA

Azon parancsonkok, melyek az állomásbani szolgálatot illetik, az e cselekvénnyel megbízott tisztt által adatnak ki.

Ezen parancskiadásnál jelen kell lenni a megrendelt órára az állomásban lévő mind-egyik ezredtől egy segédnek s kisebb csapatrészlegektől – erejükhöz képest – tisztnak vagy biztos altisztnak.

Ha szabadban adatnak ki a parancsonkok, akkor a segédek körbe állanak egymás mellé az ezredek száma szerint.

A felismertető jelek lepecsételt másolatban naponta a segédeknek adatnak át, a főőrség parancsnoka és az állomásbani ügyeleti törzstiszt a térparancsnokság által kapják meg azokat.

Hogy kinek és miképpen adatnak ki a felismertető jelek, az már mondatott a III-ik szakaszban.

3. § ŐRSÉGI SZOLGÁLAT

Rendes állomásban a gyalogság látja el az őrségi szolgálatot, s ahol elegendő számmal nincsen, ott a lovasság is használtatik, mely anélkül, hogy a gyalogsággal elegyítettnek össze, külön őrhelyekre rendelve.

Őrségi szolgálatra rendelt csapat közvetlenül a vár- vagy állomási parancsnok rendelkezései alatt áll e szolgálat ideje alatt s az általános, valamint az egyes esetekre megkívántató különös utasításokat a térparancsnokságtól vagy – körülményekhez képest – az ügyeleti törzstiszttől kapja meg.

Oly őrségek, melyek az ezredtől vagy önálló zászlóaljtól (lovasságtól) a belső rend végett állíttatnak fel, csak parancsnokuknak küldik meg a jelentéseket, akitől veszik a szükséges utasításokat is.

4. § AZ ŐRSÉGEK FELOSZTÁSA

Őrségek felosztása – rendes állomásban – a vár- vagy állomásparancsnok által megrendelt órára történik meg a kijelölt helyen, ugyanazon a módon, mint a táborban.

A lovasság részéről őrségre rendelt legénység – felosztás végett – úgy állítja fel magát, hogy azok, kik lóháton mennek őrhelyre a jobb, azok pedig, akik gyalog állottak ki – amazoktól tizenöt lépésnyire – a balszárnnyal képezzék.

5. § AZ ŐRHELYRE VALÓ MENET ÉS ONNANI JÖVET

Az őrhelyre való menet és onnani jövet rendes állomásban szintúgy történik, mint a táborban.

6. § AZ ŐRÖK FELVÁLTÁSA

Az örök rendes állomásban is úgy váltatnak fel, mint a táborban.

7. § AZ ŐRSÉGEK MAGATARTÁSA

Az őrségek – rendes állomásban – általában a III. szakasz 9. §-ban előírt szabályokhoz tartják magukat.

Felváltás után megküldik az őrségparancsnokok a főőrségre vagy azon őrsre, amelyhez vannak utasítva, hasonlólag ébresztő után s erődökben estve kapuzárás után is.

A főőrség beküldi jelentéseit a térparancsnokságnak.

Fontos események minden őrség részéről azonnal megjelentendők.

A felismertető jelek, melyek a térparancsnokságtól adatnak meg a főőrség parancsnokának, az őrházban vagy azon kívül közöltetnek a jelentőkkel ugyanazon a módon, mint a táborban.

Kerengőrök³⁸ fogadtatása úgy történik, mint a vizsgáló tiszt fogadtatása a táborban. Ha az őrség parancsnoka tisztségben feljebb állana, mint a tiszt, aki a kerengőrt vezeti, akkor megbízza emezt, hogy az őrségen előfordult eseményeket megjelentse a főőrségparancsnoknak.

Erődökben a kapuőrségek – az őrségek számára általában adott utasításokon kívül – még következő kötelelességekkel bírnak.

Háború időben megvizsgálják a bejövők útlevelleit, s körülményekhez képest főőrségre küldik az utasokat. A kimenők számára is szükséges, hogy el legyenek látva útlevéllel vagy menetengedéllyel.

³⁸ Járőr.

A sebes kocszást, lovaglást és szaladást a kapun keresztül nem szabad megengedni senkinek sem. Ha több kocsi jön egyszerre a kapuhoz, akkor nem szabad túrni, hogy szorosan egymás után menjenek, s ezáltal akadást okozzanak a kapuban vagy a hídon.

Ezen elővigyázattal különösen ellenséges időben kell élni, s nem szabad előbb bebocsátani egy második szekeret, míg meg nem vizsgáltatott az első. Ha a hídon vagy a kapuban kocsi törnék el, akkor le kell húzni azonnal a gátfát, rácskaput stb., az őrség fegyverbe lép, s elintézi a szükségeset, hogy mennél előbb szabad legyen ismét az átjárás.

A kapuk előtt álló örök figyelmzettetendők arra, hogyha szénával, szalmával s ilyesmivel megrakott vagy ponyvával fedett szekér jönne, azt meg kell állítaniok, s az őrséget efelől értesíteniök. Ez aztán járört küld ki, mely a legnagyobb figyelemmel kísér mindent, ami gyanút ébreszt, és csak akkor bocsátja tovább a szekeret, ha azt gondosan megvizsgálta. Körülményekhez képest a kimenő szekerekre is ily elővigyázattal kell lenni.

Vásár idején s általában minden alkalomkor, ha sok nép tolong a kapuhoz, tartózkodjék az őrség legénysége a fegyverek körül.

Ha ellenséges időben csapatok bebocsátása tekintetében nem adatott volna rendelet már előlegesen, akkor nem szabad a kapuőrségnek ezt önhatalmúlag megengedni, hanem a főőrségtől kell utasítást kérnie.

Ha éjszakának idején járőrök vagy vizsgáló előjárók a külvárművekbe³⁹ mennek, akkor a főkapu melletti vagy az azon lévő kis ajtón bocsátatnak ki ugyanazon figyelettel⁴⁰, mint ez a kapuk nyitására és zárására van előírva.

Különített várművekben vagy sáncolatokon⁴¹ álló őrségek a körülményeknek megfelelő utasításokkal láttatnak el. Ezeknek nem szabad bebocsátani senkit sem, aki arra feljogosítva nincsen, s kötelesek visszautasítani minden idegen személyt még az erődítés környekéből is. E célra éjszakának idején gyakran járőrök küldendők ki.

Foglyok melletti őrségek nem tisztelegnek.

Ők kötelesek minden lehetséges elővigyázatot és nagyobbított figyelmet használni, különösen akkor, ha a foglyok megszökhetnének azon helyiségből, amelyben őrizet alatt tartatnak.

A parancsnok köteles őrseit gyakran megvizsgálni, egyrészt, hogy győződjék meg arról, valljon teljesítik-e az örök kötelességüket, másrészt pedig, hogy gátolja meg azt, hogy örök által elő ne legyen segítve valamely fogoly megszökése.

Mindegyik fogoly átvételénél arra kell ügyelnie, hogy vétessék el attól azonnal minden veszedelmes eszköz, a kézpénz, értéknemű, netaláni irományok, s hogy át legyen adva mindezen tárgy annak, akihez az őrség utasítva van.

Ha az örök felállítása a börtönben az őrségparancsnokra bíztnék, akkor azokat a foglyok száma és veszélyességéhez képest kell felállítania. Oly foglyoknál, melyek

³⁹ Az erőd külső védelmi rendszere.

⁴⁰ Figyelemmel.

⁴¹ Sáncrendszer.

csékély vétség miatt vannak börtönben, elegendő a kijárásokat őriztetni, veszedelmes és vasra verteknél ellenben különösen éjjel szükséges azon helyiségben, ahol őriztetnek egy, körülményekhez képest két őr is felállítani.

Hasonló vigyázattal kell élni, ha egyik vagy másik letartóztatott természetes baját meggyógyítani, ily esetben az mindenkor egy, veszedelmes vagy fogházbeli fogoly pedig legalább két ember által kísérendő, akiknek nem szabad soha a foglyot magára hagyni és annak közvetlen közeléből távozni.

A foglyok melletti őrség parancsnoka nem engedheti meg a foglyoknak az írást s köteles, ha ez meg volna engedve, az írottat átnyújtani a porkolábnak vagy annak, akihez különben van utasítva.

Épp oly kevéssé szabad engedelem nélkül a foglyokhoz leveleket juttatni, nem szabad továbbá a legszigorúbb büntetés terhe alatt azok számára sem az őrségbeli legénységnek, sem más valakinek szeszes italt s a kenyér s vízre elítéltek számára más eledelt meghozni.

A foglyok melletti őrségnek nem szabad a porkolábon kívül senkit, még a papot sem parancs nélkül a büntettesthez bocsátani, s az őrségparancsnok köteles a börtön kulcsait, ha reá bízottnak, mindenkor magánál tartani.

Várrabok melletti őrségek kötelesek ezen általános szabályokon kívül a térparancsnokság részéről adott különös utasításoknak is a legnagyobb pontossággal megfelelni.

Ha az őrség foglyokat kísér, akkor a középbe veszi azokat, küld embereket előre és két oldalra, s a parancsnok a kíséret végén megy.

Az elővigyázatot és figyelmet nagyobbítani kell kivált ott, hol a foglyoknak alkalmuk volna megszökhetni. Mihelyt ezt valamelyik fogoly megkísérti, s ha kézre kerítésére más mód nincsen, löni kell reá.

A szökés meggátlására nézve célszerű lesz, ha a foglyok menet közben és – szállítás alkalmával – éjjeli állomásokon szokásos hosszú lánc helyett kézbilincssel láttatnak el, ami csaknem lehetetlenné teszi a szökést, s magának a fogolynak is könnyebbülést szerez.

Különben alig fog a magyar hadseregben előfordulni az, hogy messze kellene foglyokat szállítani, mert egyrészt nem minden vétség tárgyalandó a hadseregnél, másrészt pedig azért, mert oly foglyok, kik az ezred törvényszéke kerületén kívül tartóztatnak le, mindenkor a legközelebbi katonai törvényszéknek adandók át, mely azonnal megkezdi ellenük a törvénykezési eljárást, mihelyt megkapta a történetleírást és az eskü által hitelesített vallomásokat azon törvényszéktől, amelyhez a foglyok tartoznak. Hasonlólag járnak el a polgári törvényszékek is.

Védőrségeknek (Sauvegarde) szem előtt kell tartani azt, hogy kizárólag csak védelmezés okáért vannak felállítva. Ők kötelesek a lakosok irányában katonai illedelemmel viseltetni, velük barátságos részvétellel bánni, bennök bizodalmat ébresztetni, őket erőszak ellen védelmezni s önnönmaguk számára meg nem engedni olyast, ami a jó renddel és rendeltetésükkel ellenkeznék.

8. § AZ ŐRÖK MAGATARTÁSA

Az őrök magatartása rendes állomásban általában ugyanaz, mint a táborban.

A raktáraknál és mind oly helyiségnél felállított öröknek, ahol kincstári jószág tartatik őrizet alatt, nem szabad bebocsátani senkit, aki nincsen arra különösen feljogosítva, vagy aki nem jön oly személy kíséretében, ki ezen joggal bír.

Ily őrsök közelében nem szabad tűrni, hogy valaki pusztá gyertyavilággal járjon, vagy bárminemű károsodást okozzon.

Ami az ily helyiségeknél – különösen pénztáraknál – örök felállítását illeti, célszerű lesz, ha két ember áll őrt ott, ahol az állam kincse valóban tartatik. Ezen elővigyázat szól: hadsereg-, hadtest-, sőt zászlóaljpenztárakra is. Ellenkezik továbbá a céllal az, ha biztosítási őrsök tiszteletbeli őrsökké válnak, azért állítassék fel az őr azon szoba ajtaja elé, ahol például az ezred pénztára le van téve, sem pedig az utcára!

Külvárművekben és bástyákon felállított öröknek nem szabad engedniök, hogy valaki átmássza a cölöpzetet vagy a rácsot, ők kötelesek letartóztatni a bástyán minden gyanús egyént, ha ott írni vagy rajzolni akarna, általában csak azokat bocsátani oda, akiket erre a szolgálat jogosít fel.

Éjjel nagyobbítsák figyelmüket, vigyázzanak minden zöreire, állítsanak meg jókor minden közelgőt, s adják tudtára az őrségnek vagy a vizsgáló járőrnek azonnal mindazt, ami legcsekélyebb gyanúra ad okot!

A fősnácon álló örök takarodótól ébresztőig minden negyedórán „Vigyázz! Őrködj!”-öt kiáltanak azon sorrendben, mint a táborőrségek részéről kiállított örök.

A börtön ajtai és ablakai előtti örök mindenkor arccal állítatnak fel azok felé, nem tisztelegnek, nem bocsátanak parancs nélkül senkit sem a foglyokhoz, s kötelesek haladéktalanul megjelenteni mindazt, ami előttük gyanúsak látszik.

Ha az őr szobában áll a foglyok mellett, akkor közönségesen az ajtó közelében állítatik fel. Ő szemmel tartja a foglyokat s oly távolságra tartózkodik tőlök, hogy mi se kerülje el figyelmét, úgy szinte jól kell vigyáznia fegyverére, hogy azt a foglyok véletlenül ki ne ragadják kezéből. A foglyoktól nem szabad sem szó, sem írásbeli üzenetet elfogadni, sem olyant számukra meghozni, s éppoly kevésbé szabad velük beszédbe ereszkedni, vagy megengedni, hogy egymással halkan beszéljenek, vagy az ablakból valakivel értekezzenek.

Ha valamelyik fogoly kénytelen bajára menni, akkor nem szabad ezt az őrnek előbb megengedni, míg az őrségparancsnok arra engedélyt nem adott.

9. § A KERENGŐRÖK ÉS JÁRŐRÖK MAGATARTÁSA

Minden erődben éjjelenként legalább négy közönséges kerengőr küldendő ki, u.m.:

- takarodó után,
- éjfél előtt és után és
- virradat előtt.

Az órát és az utat a várparancsnok határozza meg, aki megvizsgálhatja a kerengőrök által vagy az összes őrségeket és őrsőket a sánc hosszában, az erőd körül, vagy csak bizonyos őrségeket és külvárműveket.

A kerengőrök a főőrség vagy azon őrség tisztjei által vezetettnek, akiket erre kirendel a térparancsnokság. Körülményekhez képest e szolgálatot éberségi részlegbeli tisztek és emberek látják el.

A tiszt, aki örkerülésre megy, kíséretével egy altisztet és négy közharcost vesz maga mellé az őrségtől vagy az éberségi részlegtől.

Ha a várparancsnok maga megy örkerülésre, vagy ha a közönséges kerengőrökön kívül tértisztek által tétet különös örkerüléseket, akkor értesítetik e felől a főőrség, hogy kiállítsa az őrkíséretet.

A kerengőröknek mindenkor a meghatározott úton kell menniök, s nem szabad kényelemből rövidebbet választaniok, hogy hamarább jussanak valamely őrshöz.

Mindenütt s különösen az őrhelyeken és az őrsöknél meg kell győződni, hogy van-e biztosság, vigyázat és rend.

Ha a kerengőr megállíttatik örök által, akkor mint olyan jelenti magát, megadja erre közvetlenül a tábori jelet, s az ör „Haladj!” szavára folytatja útját, ha azonban a fegyverőr által állíttatik meg, akkor a kerengőr altisztje közeledik az őrségbeli altiszt vagy felvezető „Előre!” szavára annyira, hogy ennek halkan megmondhassa a jelszót. A további eljárás úgy történik, mint az a III. szakasz 9. §-ban van előírva.

Bejárván a kijelölt utat s megvizsgálván az őrsőket visszatér a főőrségbeli kerengőr a főőrségre, a többi őrségbeliek pedig rendszeren csak akkor őrhelyeikre, ha az őrség parancsnokának jelentést tettek.

A járőrök magatartása a III. szakasz 11-dik §-ban van előírva.

10. § ÉBERSÉGI SZOLGÁLAT

Hogy előre nem látott esetben harckész csapat álljon rendelkezésre minden rendes állomásban – a körülményekhez alkalmazva –, az őrseregnek nagyobb vagy kisebb része naponta éberségre rendeltetik ki.

Az éberségi részlegek kötelesek támadt kártúznél fenntartani a rendet s a vagyoni bátorságát és – ha felszólíttatnak – megerősíteni egyes őrségeket, kötelesek továbbá járőröket is kiküldeni.

Nagyobb állomásban a lovasság részéről kirendelt éberségi részleg egészen felszerelve és lóháton megy e szolgálatban az illető őrsőkre, ahol általában az őrségek számára előírt kötelességeket veszi figyelembe. A lovak felnyergelve maradnak az ólban, lezabláztatnak s a heveder megeresztetik rajtuk. A legénységnek felfegyverezve és felszerelve kell maradnia, s nem szabad távoznia, valamint a parancsnoknak sem.

Főbb rendelet nélkül is ki kell rendelni minden laktanyában és szálláskörletben éberségi részleget, és pedig oly módon, hogy a magánosan beszállásolt zászlóaljnál (lovas osztálynál) tisztnek vezénylete alatt egy szakasz, az osztálynál egy altiszt kilenc–tizennyolc emberrel s a századnál egy altiszt kilenc–tizenkét emberrel álljon éberségben.

Riadás vagy támadt tűz alkalmával a fennálló rendeletekhez képest egészen felszerelve kell megindulni az éberségi részlegnek, különben pedig azon utasításokat teljesíteni, melyeket a tértiszt vagy ügyeleti törzstiszt részéről kap.

Valahányszor az éberségi részleg a laktanyából vagy szálláskörletéből távozik, azt tüstént azon emberek által pótolni, akik előttevaló nap voltak e szolgálatra kirendelve.

Az éberségi részleg különbeni miheztartása rendes állomásban ugyanaz, mint a táborban.

11. § ÜGYELETI SZOLGÁLAT RENDES ÁLLOMÁSBAN

Minden rendes állomásban, melynek őrserege két vagy több ezredből áll, törzstiszt látja el az ügyeletet, mely huszonnég óráig tart, mint az őrszolgálat. Ezred- s önálló zászlóalj- vagy lovas osztályparancsnokok nem rendeltetnek e szolgálatra, ha a törzstisztek száma csekély, akkor a rangban legöregebb századosok láthatják el azt.

Ahol az őrsereg csak egy ezredből áll, ott az ügyeleti százados látja el egyszersmind az állomásügyeleti szolgálatot is.

Az ügyeleti törzstiszt közvetlenül a vár- vagy állomásparancsnoksághoz van utasítva, amelytől szükséghez képest külön parancsokat kap, s amelynek megjelent azonnal minden rendkívüli eseményt.

A III. szakasz 13. §-ban előírt kötelességein kívül köteles az ügyeleti törzstiszt riadás esetében főbb rendeletekhez képest azonnal megparancsolni a szükségset s egyébként saját belátása szerint kellőleg intézkedni. Kártűz alkalmával megadja az égés helyére rendelt részlegeknek a szükséges utasításokat, ha ezek nem adattak volna meg már a térparancsnok részéről.

A század-, zászlóalj- (lovas osztály-) és ezredbeli ügyeleti egyének kötelességei a III. szakaszban foglaltatnak.

12. § JELEK RENDES ÁLLOMÁSBAN

Az ébresztő és takaródó a megrendelt időben doboltatik vagy fúvatik mindazon őrségeken, amelyekhez dobos vagy trombitás van adva.

A takaródó zene kíséretében csak a vár- vagy állomásparancsnok különös rendeletére történik meg.

Azon jelek, melyek a csapatnál a belső szolgálat szabályozására szükségesek, a lakatnyában vagy szálláskerületekben adatnak meg.

A riadót és tűzriadót az őrségek hírsztelik el a szálláskerületekben az e végre adandó közelebbi határozatok szerint.

A dobosok, kürtösök és trombitások rendes órában gyakorolják magukat az e végre külön kijelölt helyen.

13. § RIADÁSNÁLI VISELET

Mindegyik parancsnok köteles, ha csak rövid ideig is tartózkodik csapatával, valamely helységben közhírré adni a riadási intézkedményt.⁴²

Riadás alkalmával az őrsereg egészen felszerelve (lőháton) áll ki haladéktalanul a riatére. Lovasságnál az emberek a vezetékllovakkal az arc megett gyűlnek egybe.

Azon rész, mely a külvárművek megszállására, az őrségek erősítésére stb. már azelőtt jelöltetett ki, további parancs nélkül megrendelése helyére.

Különösen azon parancsnokok, akiknek részlegei kapukhoz, hidakhoz, vízvezetékhez stb. vannak rendelve, kötelesek arra figyelni, hogy ezen helyiségek jól legyenek védve, és a felállított őrsők elegendőleg erősítve, s kötelesek általában elkövetni mindent, hogy a helynek parancsnoka minden viszonyok közt időt nyerjen további intézkedéseit a körülményekhez képest megtehetni.

Hogy azonban a törzs- és főtisztek minden ellenséges eseménynél azonnal kellőleg rendelkezhessenek, szükséges, hogy az általuk riadás esetére megszállandó pontokat, azok minőségét, fekvését és védhetőségét jókor ismerjék meg.

Ellenségtől környezett helyeken vagy fellázadt helyiségekben az őrsereg harckészségét mindenkor a vár- vagy állomásparancsnok határozza meg.

⁴² Intézkedést.

14. § A KAPUK ZÁRÁSA ÉS NYITÁSA ERŐDÖKBEN

A kapuzárás és -nyitás idejét a várparancsnok határozza meg.

Ha a kapukulcsok a főőrségen vagy a várparancsnoknál tartatnak, akkor azokat – kapuzárás végett – tértiszt hozza meg, aki mellé a főőrség kellő kíséretet s egy embert ad, aki a kulcsokat viszi.

A kapuőrségek fegyver alatt várják be a tértisztet, s ha szükséges – őrkíséretének megerősítéséül – egészen a végső rácsig embereket rendelnek melléje.

A kapuk bezárása után a kulcsok visszavitetnek az őrkísérettel a várparancsnokhoz.

A kapuk nyitására, mely rendesen nem történik előbb, míg egészen meg nem virradt, szintűgy hozatnak el a kulcsok, mint a kapuzárásnál.

Ha csak távolról is lehet megrohanástól tartani, akkor az őrkíséret nem bocsáttatik ki a főkapun, hanem az abban vagy a mellette lévő kis ajtón, minthogy ekkor a nyitás nem kezdetik meg a belső fő-, hanem a külkapu, rács vagy gátfánál.

Mihelyt az első kisajtó ki van nyitva, az őrkíséret tovább folytatja útját, az őrség pedig beteszi ismét az ajtót, s belé akasztja a lakatot vagy elötolja a reteszt.

Ezen elővigyázatot használni kell és végső rácskapu vagy gátfáig, mi végből minden kinyitott s ismét betett külajtón belül két ór s a csapóhidaknál – azok leeresztésére és felvonására – a szükséges emberek hagyandók hátra az őrkísérettől.

Így ezután kinyitattak a kapuk kívülről kezdve befelé egészen a főkapuig, úgy, hogy szinte leresztettnek a csapóhidak, s a kapuőrség csak akkor oszlik el, ha a főőrségbeli őrkíséret elhaladt előtte a kulcsokkal.

Ha a várparancsnok éjszakának idején egy kis- vagy főkaput nyitatt ki, akkor körülményekhez képest kellő számú részleget kell oda rendelni, s a sáncokon álló őrköt e felől előre értesíteni.

15. § RENDELVÉNYES ŐRSÖK

Ha az ezred több helységben van elhelyezve, akkor a parancsok s egyéb szolgálati iratok posta által küldetnek meg az alosztályoknak.

Ahol posta nem jár, ott rendelvényesek által küldetnek el a parancsok.

A rendelvényes őrsök úgy állítatnak fel, hogy a gyalogságbeliek két-, a lovasságbeliek pedig négyórányinál távolabb ne legyenek egymástól.

Ily őrs parancsnoka köteles a rendelvényes jegyzőkönyvet vezetni, azt a felváltásnál – a nap és ezredének hozzászólásával – aláírni s a felváltónak átadni.

Ezen parancsnok, legyen ő akár közharcos, akár altiszt, köteles továbbá legénységét rendben tartani s arra felügyelni, úgy az öltözködés és tisztaság, mint minden más ügy tekintetében.

Azon házak elé, amelyekben a legénység be van szállásolva, szalmacsutakat kell fel-tűzni, hogy a megérkező rendelvényesek időt ne veszítsenek a keresgéléssel, úgy szinte ottan, ahol el lehetne téveszteni az utat.

Az elmenő rendelvényeseknek körülményekhez képest egészen felszerelve kell lenniök, nem szabad sehol sem kényük szerint mulatniok s kötelesek a reájok bízott – táskában vagy a tarisznyában eltett – iratokat haladéktalanul átadni, amint megérkeznek rendeltetésük helyére.

A lovas rendelvényeseknek meg kell mondani, hogy miféle járásnemben lovagoljanak.

16. § VEZÉDSÉGEK ÉS SZÁLLÍTMÁNYOK (COMMANDEN UND TRANSPORTE)

Vezédségre vagy egész részlegek rendeltetnek, vagy pedig összeállítatik bizonyos számú legénység a különféle századoktól.

Ha fél század különíttetik el, akkor két tisz, egy őrmester s egy dobos vagy kürtös (trombitás) adatik hozzája.

Tiszt vagy altiszt, aki vezédséget visz, köteles magát menet-, úgymint jövetkor rendszerűleg jelenteni s tovább tartó elkülönítésnél minden tizenötöd nap jelentést küldeni az ezredparancsnokságnak.

Ha elkülönített részleghez idegen ezredtől is adattak emberek, akkor köteles a parancsnok azokról éppúgy gondoskodni, mint övéiről.

A szállítmány elindulása előtt el kell látni a legénységet a szükséges ruházattal, hogy menet alatt e tekintetben ne szenvedjen hiányt.

A szállítmányvezetőnek egy fő- s minden ezred számára, melytől legénységet és lovakat kapott, részletes szemlejegyzék (Revisionsliste) adandó, amelyben meg kell jegyezve lenni, hogy kinek mi járul, s hogy mely naptól köteles a szállítmányvezető élelmezni a legénységet és lovakat. Ő ellátandó továbbá hadútlevéllal is, amelyben felemlítetik a menő létszám, a termények és előfogatok szükséglete, valamint az állomások és nyugnapok.

A legénység élelmezésére s a többi költségek fedezésére – hadbiztosi utalvány mellett – kellő mennyiségű pénzüsszeget kap a szállítmányvezető az ezredtől, szállítási gyűldétől⁴³ vagy a hadipénztártól.

Menet közben csak akkor lehet átvenni embereket és lovakat, ha az előírt okmányokkal el vannak látva.

A szállítmányvezető köteles részlegénél szigorún nézni fegyelemre és rendre, a megbetegedett embereket és lovakat bizonyítvány mellett a katonai hatóságnak adja át, vagy – ha olyan nincsen közelben – a helység előjáróságának.

⁴³ Trén.

Halott felől a lelkésztől el kell kérni a halálbizonyítványt, szökevény felől elkészíteni a beadványt, az eseményt azonnal tudatni a legközelebbi biztossági hatósággal, s mindkét esetben gondoskodni arról, hogy a hátrahagyott ruházat és szerelet az illető csapathoz jusson. Ha lovak dőlnek ki, akkor a helybeli eljárósággal meg kell erősíttetni az okmányokat.

Minden költséget törvényesen kell bizonyíttatni, s az élelmezés tekintetében az előírt és időnkénti rendeletekhez alkalmazkodni.

Ha a szállítmányvezető felváltatik, akkor megjegyzi a részletes szemlejegyzékeken, hogy mely napig vannak az emberek és lovak ellátva élelmezéssel, átadja azokat a főszemlejegyzék másolatával együtt, valamint a többi okmányokat a felváltónak, ezáltal bizonyíttatja a főszemlejegyzéken az élelmezést, s ezen szemlejegyzéket mint szükséges bizonyítványt számadásához megtartja.

Az ezredhez megérkezvén köteles a szállítmányvezető a kapott pénzösszeg felől a legrovidebb idő alatt számot adni, a fennmaradt pénzt pedig huszonnégy óra alatt átadni.

Ha a tiszta pénzek szállítására rendeltetik, akkor ellátja a pénzhordókat a szolgálati pecséten kívül a magáéval is. Ő pénzjegyzéket kap a pénztártól, s átad annak ugyanolyant, általa aláírva.

A tiszta mellé kellő számú őrkíséretet kell rendelni, s neki a hadútlevelet és a költségek fedezésére a szükséges pénzt kézbesíteni, mely felől köteles visszatértekor számot adni, mint minden más szállítmányvezető.

Menet közben és éjjeli állomásokon különös gondot kell fordítani a pénz biztosságára.

Ha véletlenül a hordók valamelyike úgy sérül meg, hogy ki kellene azt üríteni, akkor köteles a tiszta a helyszínén vagy a legközelebbi helységben a zsákokat és azok minőségét – törzstiszta és hadbiztos vagy azok hiányában a helységbeni eljáróság közbenjárásával – megvizsgálni, a pénzt, ha szükséges, megolvasni, a kijavított hordót ismét lepecsételni s a jelenvolt személyek pecsétjét is rányomni, ennek utána pedig magának azok által az esemény és annak körülményei felől bizonyítványt adatni.

Felváltás esetében köteles az átvevő a hordók számát, azok minőségét és a pecsétet megvizsgálni, azt, ami netalán meg van rongálva, helyben kijavíttatni s ezután a helyes átvételt bizonyítani.

Megérkezvén az illető helyre át kell adni a pénzt késedelem nélkül a pénztárnak, mely azt a tiszta jelenlétében veszi át, s a helyes leleményt pénzjegyzéken erősíti meg.

17. § JELENTŐK ÉS RENDELVÉNYESEK

A jelentők és rendelvénysesek magatartása a IV. szakasz 12. §-ban íratott elő.

VIII. SZAKASZ – ADALÉK A TÁBORI ÉS ÁLLOMÁSI SZABÁLYOKHOZ

1. § REGGELI JELENTÉS

A reggeli jelentés, ha azt fontosabb szolgálat nem gátolja, naponta a rendes órára tartatik meg a században, úgymint a zászlóaljban (lovas osztályban) és ezredben az illető parancsnokok által, akik ez alkalommal tudomást szereznek maguknak minden esemény felől, meggyőződnek a szolgálati ügyek haladásáról, s megrendelik azt, ami különösen szükséges.

A szolgálatba jövő altisztek jelentik magukat s megjelennek mindazok, akik a jelentésnél előállításra rendeltettek, vagy akiknek akár szolgálati, akár személyes ügyben valami kérni- vagy jelentenivalójuk van.

A reggeli jelentésre egybegyűlt egyének bemutattnak a századparancsnoknak, rendesen a napos tiszt által a zászlóalj- (lovas osztály-) parancsnoknak azon tiszt által, aki az ügyeleti szolgálatot átveszi, s az ezredparancsnoknak az ügyeleti törzstiszt vagy százados által.

2. § HÁZTARTÁS (MÉNAGE)

Az egy napra szükséges életszerek bevásárlása altiszt felügyelete alatt a szakácságra rendelt közharcosok által vitetik véghez, akik közvetlenül ezután számot adnak a szakaszvezetőnek.

Ők kötelesek társaik érdekében különös gondot fordítani a háztartásra, mindent kellő mennyiségben, de semmi esetre sem egészségtelen vagy rossz ételmi szereket bevásárolni, s felelősök az étel jó és tiszta elkészítéséért.

Az ételek kiosztásánál – szakaszvezetőtől lefelé – minden embernek jelen kell lenni, a szolgálatban lévők számára melegen kell tartani az ebédet.

3. § ÖLTÖZKÖDÉS

Az egyenruha minden fegyvernem számára meghatározott különböztető jellel van előírva külön szabályok által.

Innen következik, hogy az egyenruha nincsen alávétve semmiféle divatváltoztatásnak, mert csak kényelmes öltözetet szabad tetszés szerint megváltoztatni.

A katona foglalatosságai lehetőleg kényelmes ruhát kívánnak, amiért szükséges, hogy tagjainak szabad mozgását s a gyors öltözködést ne gátolja semmi.

A tiszt öltözetének – kivéve a szabály által különösen megengedett különböztető jelet, valamint egyenruhájának finomabb minőségét és csinosabb szabását – lehetőleg egyformának kell lennie a katonáéval.

A katonarend méltósága és komolysága nem fér meg a piperőc (Sic!) férfiatlan törekvésével, azért jelenjék meg a tiszt illedelmes díszes ruhában, de ne vágyódjék soha balgócossá s asszonyos újítás után.

Az ezred hadi létszámától nem szabad senkinek sem szolgálatban, úgymint azonkívül más ruhadarabot viselni, mint az egyenruhát.

Rendesen nem szabad sem tisztnek, sem más honvédnak lakáson kívül oldalfegyver nélkül tartózkodni s az előjáró köteles csapatánál minden alkalommal avval ellátva megjelenni.

4. § KIÁLLÁSOK

Kiállásoknál, illessék azok akár az egész ezredet, akár csak egyes részlegeket, a megparancsolt időre vagy az adott jel után minden részleget a gyűlhelyre kell vezetni.

Mindegyik parancsnoknak meg kell győződnie a kiálló létszám felől, s sohasem szabad alosztályainak jelentéseire bizakodnia, minthogy ő – különösen ellenség előtt – becsületével kezeskedik, hogy a betegeken és kirendelteken (Commandirte) kívül mindenki sorban és rendben álljon.

Az öltözködés, nyergelés, rukkolás és kantározás megvizsgálása történjék meg sürgősség esetén idővesztés nélkül. Az e célbul korai kiállítás szigorúan meg van tiltva.

Gyakorlat előtt meg kell mindenkor vizsgálni, hogy jó karban van-e mindegyik ember lőfegyvere (pisztolya), s hogy ki van-e abbul véve a kemény töltés. Lőszer tekintetében köteles a századparancsnok gondosan és szigorúan felvigyázni a kiállásokra vonatkozó időnkénti rendeletek végrehajtására.

Ha a lovasság gyalog áll ki, akkor rendesen csak a parancsnok húz kardot.

Parancskiadásnál jelen kell lenni minden altisztnek őrmestertől kezdve és valamennyi közharcosnak.

A dologra és különféle szükségletek átvételére kirendelt legénység mellé kellő számmal altisztek és őrzetők adandók, akiknek oldalfegyverrel ellátva kell lenniök. A tiszt ily részleget rejtett karddal vezet.

5. § LAKTANYAREND

A laktanyában úgy kell felosztani a különféle szobákat és helyiségeket, hogy a csapat taktikai kapcsolata tekintetbe véssék, s hogy az alosztályok szét ne vessenek vagy össze ne vegyíttessenek.

Mindegyik alosztály számára meg kell határozni az alakulási, gyűl- és az általános riatért.

A laktanya belsejében, valamint közvetlen közelében a legnagyobb tisztaságnak kell uralkodnia. A szemetet a szemetgödörbe kell dobni, nem pedig az árnyékszékbe vagy csatornába.

Iható s egészséges víznek nem szabad soha hiányozni a laktanyában. A kutat különös gond mellett tisztán kell tartani.

Tűzvész elhárítása végett a padláson, abrak- és nyeregkamrákban, fészerekben, raktárakban és más tűzveszélyes helyiségekben dohányozni vagy pusztá gyertyavilággal járni nem szabad.

Takarodó után el kell oltani a tüzeket, s gondosan megvizsgálni minden tűzhelyet.

A laktanyában és körülötte, a szállásokon és az ólban tilos a lövöldözés.

A tűzoltóeszközök folytonos jó karban tartandók.

A szobákban és a felső emeletek folyósóin ne tartassanak fegyver- és vígyakorlatok.

Tűzifát éppen csak az udvaron szabad hasogatni.

Házalókat és kalmárokat, kóborló zenészeket, rossz erkölcsű nőszemélyeket s egyéb gyanús egyéneket nem szabad bebocsátani a laktanyába.

A laktanyában őrseget kell felállítani, mely minden kijáráshoz őrt rendel.

Ha a körülmények úgy kívánják, akkor éjszakának idején a laktanya körül járőröket kell kiküldeni.

6. § SZOBAREND

Az alosztályok által elfoglalt szobák és helyiségek miképpen használatukat mutató felírással jelölni meg.

Minden elfoglalt szobának el kell látva lennie a szükséges tárgyakkal. Ha valahol kár történik, akkor ki kell puhatolni annak okozóját, s azonnal jelentést tenni.

Mindegyik ember számára külön fekhely rendelendő, melyet kénye szerint cserélni nem szabad, azt tisztán kell tartani, s az ágyneműt rendszeren összetenni.

Az ágyat időnként el kell mozdítani a faltól, az ágyneműt kiporozni és kiszellőztetni.

A fegyver, ruha- és szereleti darabok tisztítása szalmazsákon tilos.

Fárasztó gyakorlatok és teljesített őrszolgálatok után ágyra fehetnek az emberek.

A ruha és szerelet tartassék oly rendben, hogy azt minden időben könnyen lehessen megtalálni.

A fegyvert, tölténytáskát, tarisznnyát, köpenyzsákokat, vállszíjat, dobót, kürtöt, trombitát stb. az illető fogásra kell akasztani, s a ruhadarabokat az ágyfőn rendszeren és lehetőleg egyaránt összerakni.

E tekintetben az ezredparancsnokságtól adandó szabályokhoz kell alkalmazkodni, s a legénységet ezen rendre szoktatni még akkor is, ha a laktanyán kívül van beszállásolva.

A szobákat naponta ki kell seperni ahányszor szükséges, a port és pókhálókát eltávolítani, s a szemetet a szemégtödőrdbe dobni.

Az ablakok, ajtók, padló, asztalok és a padok mosassanak meg gyakran. A padlót vízzel meglocsolni vagy – a szoba tisztántartása végett – fővénnyel behinteni nem szabad, minthogy ez az épületre, úgymint az egészségre nézve káros.

Mindazt, ami ártalmas kigőzölgést okoz – nevezetesen a ruhamosást és -szárítást a szobákban – kerülni kell. A főzés kandallókban vagy a belülről fűtő kemencékben szigorúan tilos.

Nyárban, úgymint télen szükséghez képest ki kell szellőztetni a szobákat.

Minden szoba számára, mely legénység által el van foglalva, parancsnokot kell rendelni, aki köteles a fennebbi szabályok végrehajtására felügyelni.

Mindezen, a tisztaság, rend és egészség fenntartása tekintetében adott szabályok megtartandók, amennyiben lehet, szórt beszállásolásnál is.

Valahányszor feljebbvaló jön a szobába, „Vigyázz!”-t kiált azon ember, aki őt először pillantja meg, mire mindenki katonai állást vesz fel.

7. § ISTÁLLÓREND

Az istállóban rendnek és tisztaságnak kell uralkodnia éppúgy, mint a szobában.

Mindegyik lóállás karfákkal látandó el.

A gömbölüre⁴⁴ és simára gyalult állásoszlopokat alsóbb végükön két- vagy háromlábnyi magasságra szalmával kell befonni.

Az állás megetti kis csatornát meg kell gyakran vizsgálni, kitisztítani, és vízzel leönteni.

⁴⁴ Gömbölyű.

Agyag- és kikövezett állásokat különösen tisztán kell tartani, és szükséghez képest kijavítani.

Az istállószerkezet jó karban és alkalmas helyen tartandók.

A jászolokat és jászolrácsokat mindég etetés előtt s az istállót – hányszor a lovak kívül vannak – le kell porozni⁴⁵ és kiséperni.

Az óllámpáknak a lovak nyugidejekor homályosan, különben pedig, ha a légénységnek dolga van, világosan kell égniök.

A szükségeset nem szabad az istállóban tartani, s ott baromfit se tűrni.

A nyeregkamrában a nyergeket és kantárokat a légénység sorozata szerint kell elhelyezni, úgy, hogy ki-ki – minden időben és alkalommal s anélkül, hogy zavart okozna – gyorsan ragadhassa meg a magáét.

⁴⁵ Porolni.

IX. SZAKASZ – LÓISMERET

1. § LÓISMERET – KANTÁROZÁS, NYERGELÉS ÉS RAKOLÁS S AZ ÁLLATORVOS KÖTELESSÉGEI

Bekövetkezett körülmények a lóismeret, lótartás és -ápolás, patkolás, lóbetegségek, nyergelés stb. tárgyalását nem engedvén e tekintetben több hasznos könyvek közt az 1845-ik évben Pesten a Geibel A. könyvtárusnál megjelent Mátyás János Lótudomány című munkája különös figyelembe ajánlatik nevezetesen a lovas tiszteknek.

2. § A RAKOLÁSRÓL

A rakolás nagy figyelmet igényel, minthogy a málha már magában véve is elősegíti többé-kevésbé a túrt, s csak egyarányos elosztása és szoros fekvése nem gátolja lényegesen sem a mozgás könnyűségét, sem a ló tartósságát.

A lovas számára megengedett poggyász eltevésére a köpenyzsák és a két tarisznya van rendelve, melyeket mindenkor tökéletesen megrakva, gyors kiállásra készen kell tartani. Sohasem szabad azonban a nyeret már megrakva a lóra tenni, minthogy kezelése ily nagyobbított teherrel nehezbíttetnék, s a pokróc, mely ezáltal könnyen helyéből mozdulna vagy ráncokba gyűrődne, kellőleg nem emeltethetnék a nyereg ágasai alá.

A köpenyzsákba teendő: egy nadrág, két gaty, két ing, zsebkendő és kapca, egy pár kesztyű s ruhakefe.

A jobb tarisznyába való:

- a lókefe és vakaró, törlőrongyba tekerve,
- a zsír és fénymáztartó,
- a kenőcs, sár- és fényesítőkefe,
- a kötény és a vasdarabok tisztítására szolgáló gyolcsrongyok.

E tarisznya külső oldalán lévő hurokba a cövek akasztatik, melynek felső vége ne álljon magasabbra a nyereg előágasánál!

A bal tarisznyába való:

- kistükör, fésű és bajuszedró,
- a varróeszköz, melybe a szükséges posztódarabokon kívül tűt, cérnát s gombokat, két sarkantyútarajat, ollót, árrt, több apró csizmaszeget, pár darab zsineget és vargafonalat kell tenni,
- az evőeszköz,
- gombtisztító s szükséghez képest palléragyagos,
- kisüveg és kefe,
- a csavarhúzó,
- kis zsák sóval,
- az abraktarisznya,
- a sapka.

A szekerce – vasával fel-, élével hátra- és nyelével lefelé igazítva – a tarisznya előrészéhez csatoltatik.

3. § A NYEREG RAKODÁSA

A nyereg, melynek jobb oldalán a hátsó nyeregágásra a pisztolytok van csatolva, nyergelés és a nyeregbunda feltevése után, következő módon rakódik meg:

A megrakott köpenyzsák – prémfedelével hátra fordítva – a nyereg megett úgy fektetik a nyeregbundára, hogy két vége a nyeregtáblákra érjen, s hogy a veres posztóból ne látszassék semmi, azután a két kötőszíjjal, melyek felső végükkel a prémfedél lyukain áthúzandók s a fedél alatt alsó végüktől kétujjnyira a köpenyzsák és kurtka⁴⁶ körül tekerendők, oly szorosra köttetik a nyereghez, amint csak lehet.

A takarmánykötél – tenyérynivel rövidebbre tekergetve, mint a köpenyzsák – e közt és a nyereg közt tétetik a nyeregbundára, s a köpenyzsákkal együtt a málhaszíjjal csatoltatik a hátsó kápához.

Az üsttáska, melynek két részébe egy-egy üst és serpenyő (füle és nyele az üstbe) rejtendő, a köpenyzsák megett tétetik a nyeregbundára, s a málhaszíjjal csatoltatik a köpenyzsákhoz, az oldalakon pedig a felső hevederrel, mely a táskán lévő csukrokon⁴⁷ keresztül húzandó, csatoltatik le úgy, hogy az üstök, csak széles és erős lovakra rakva, függőlegesen csüggenek.

⁴⁶ Rövid férfikabát, zeke.

⁴⁷ Bokorra kötött, fűzött szalag.

A tarisznnyák, amelyeknek legalább felükkel a pokrócon kell feküdniök, hogy a ló hátát fel ne törjék, szíjukkal akasztatnak meg, ugyanis a bal tarisznnya szíja az előágas jobb, a jobb tarisznnyáé pedig az előágas bal oldalán lévő karikán keresztül húzva oly magasra csatoltatik be, amint csak lehet, lent azonfelül a sarkukon lévő szíj által tartatnak meg, amely a szügyelön át gomboltatik be.

A köpönyeg bélésével lefelé előbb laposan terítettetik ki, azután a vizirányosan kinyújtott ujjak mindegyike háromszor tétetik össze egymásra, s a köpönyeg előrészei egészen az ujjakig hajtattak be. A gallér csak az ujjakig, az alsó rész a hasítékig hajtatik be, s a köpönyeg felülről és alulról egymásra tétetik össze oly szélesre, mint milyenek a tarisznnyák, a két végét azonfelül zsinórral lehet megkötni.

Az ekképp összehajtott köpönyeg az előágason belül tétetik a nyereg előrészére, s az ágas karikáin lévő köpenyszíjakkal köttetetik meg, melyek e végre lefelé a köpönyeg és tarisznnyák körül tekerve annyira húzatnak meg, hogy a köpönyeg az ágas szélénél magasabbra ne álljon, s hogy a lovast térdeinek szabad mozgásában ne akadályozza, végtére a köpönyeg a tarisznnyákkal együtt szorosra csatoltatik a málhaszíjakkal.

A nyeregbunda ezután, ráhúzva az elől rakott poggyászra, szíjaival a tarisznnyák gombjaira gomboltatik, s az előrészén lévő hurokban található zsinórral köttetetik meg, melynek végei az arra való kis zsebbe rejtendők.

A patkótáska fedelével kifelé a hátsó nyeregágas bal oldalára akasztatik hüvelyknyi távolságra a nyeregbunda alsó szélétől. Evégre a patkótáska szíját a nyeregbunda hasadékan keresztül az ágasra kell tekerni, s azután a nyeregbunda második hasadékan kihúzva becsatolni.

Az abrakzsák – mindkét végén behajtv és összekötve – tartalmával két egyenlő részre osztatik, s üres közepével a nyereg megé akasztva a málhaszíjjal csatoltatik meg. A zsák mindkét részének körülbelül a lovas combjai közepével egy magasságra kell függniök, s mindkét részt a kerülőszíjjal tekertetnek körül, hogy helyüköröl ne mozdujanak.

A széna – tárcsába göngyölgetve s a takarmánykötéllel keresztbe kötve – elől tétetik a nyereg fölé, s hogy le ne hulljon, a kötél közepén hurkot kell csinálni, melyen a kerülőszíj húzatik át.

A felső heveder oly formán teendő a nyereg közepére, hogy a csat a ló hasa alá érjen, s hogy a kerülőszíj mindkét oldalon a bőralap fölötti csukrokból kiálljon.

A kötőfék menetek alkalmával és ellenség előtt a kantár alatt marad a ló fején, s a kötőfékszár – a bal oldalon a kerülőszíj alatt áthúzva – végén hurokba köttetetik.

4. § AZ ÁLLATORVOS KÖTELESSÉGEI

Az állatorvos az ezrednek első lóorvosa. Az orvoskovácsok, akiknek teendőit az ezredparancsnok utasításaihoz képest ő határozza meg, alája vannak rendelve.

Az állatorvosnak erkölcsileg jó jellemmel, a patkolás, a lovak megítélése, a gyógy- és bonctudomány tekintetében bő ismeretekkel, gyógymetszések végrehajtására sok ügyességgel s a kovácsok oktatására a megkívántató képességekkel kell bírnia.

Leginkább pedig oda kell törekednie, hogy az alatta álló orvoskovácsok tudják a valódi korjeleket a hamisaktól megkülönböztetni, a betegségeket helyesen megismerni és megítélni, a gyógyszerek közt a leghathatósabbakat s egyszersmind legolcsóbbakat kiválasztani s a lovakat körmük alakja és minőségéhez képest jól és célszerűen megpatkolni.

Ily módon egyúttal meg fogja vizsgálhatni alattvalóinak ismereteit és képességeit, úgy szinte megbírálni, hogy előforduló veszélyes gyógyításoknál mennyire lehet bízni az egyik vagy másik orvoskovácsban, vagy hogy mennyire van még hátra az egyik is, másik is művészetében és tapasztalásában.

A nehezebb gyógyításokat és sebmetéseket, amennyiben lehetséges, maga az állatorvos viszi véghez, vagy előforduló esetben a szükséges utasításokat az illető orvoskovácsnak adja ki.

A lovakat – valahányszor parancsoltatik – az állatorvos személyesen patkolja meg. A pótlovak átvételét s a szolgálatra alkalmatlan lovak kiválogatását – önhaszon és melléktekintet nélkül – eszélyesen és vigyázva kell végrehajtania.

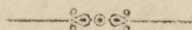
A gondoskodására bízott sebészi műszerek fenntartásáért az állatorvos szinte felelős és köteles alattvalóinál is szorgalmasan utána nézni, hogy e műszereket teljszámban és használható karban tartsák.

A lovakra s az alája rendelt orvoskovácsokra vonatkozó események felőli jelentésével közvetlenül az ezredparancsnoksághoz van utasítva. A közönséges reggeli jelentést megküldi az ezredsegédnek.

Szolgálati ügyben a törzsnél lévő törzstiszthez vagy ennek hiányában közvetlenül az ezredparancsnokhoz fordul.

MELLÉKLETEK

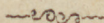
MAGYAR
HONVÉD SEREG

SZOLGÁLATI SZABÁLYOK

MINDEN FEGYVERNEM

SZÁMÁRA

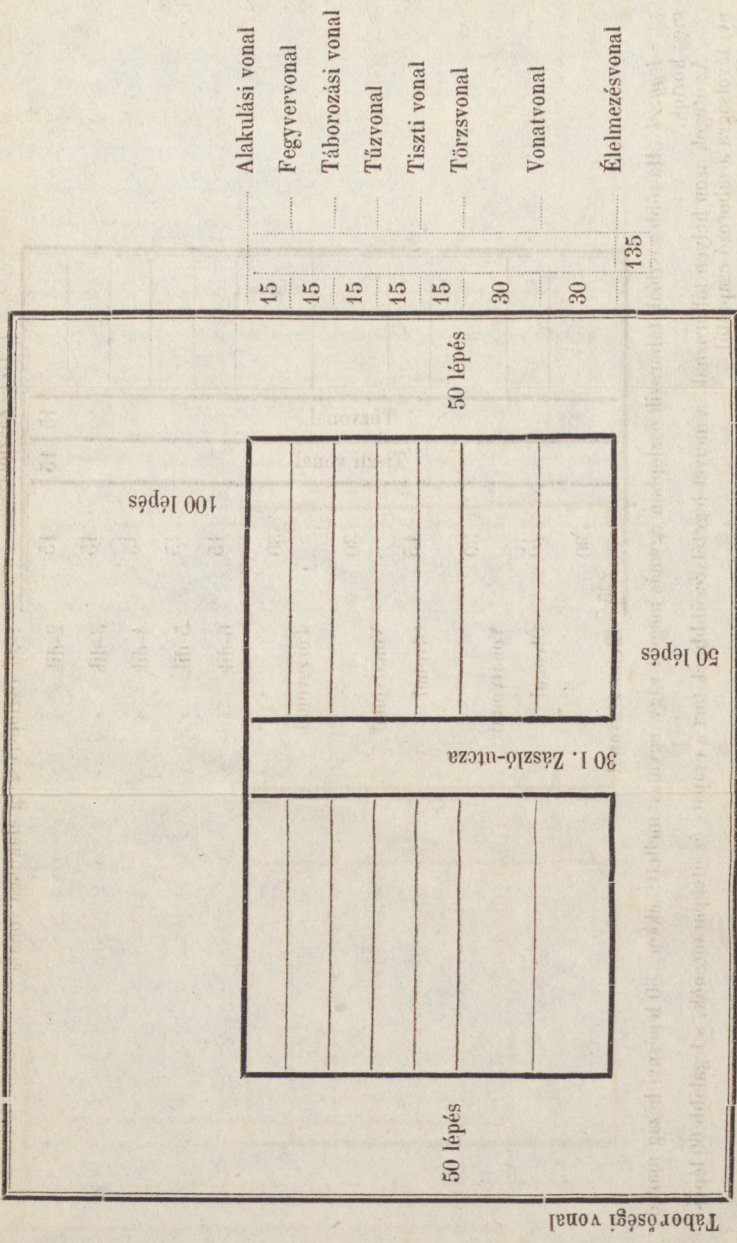

fo.

GENF-BEN
NYOMATOTT PUKY MIKLÓSNÁL

1865

**Szabad tábor a magánosan táborozó hat századból álló zászlóalj számára,
fejlődött vonalban**

Jegyzék. Ha több zászlóalj táborozik egymás mellett, akkor 30 lépésnyi hézag marad meg közöttük.

Szabad tábor oszlopban, zászlóalj száma

15. l. Zászlóorség

1-ső oszlop-részleg alakulási vonala			
2-dik	»	»	»
3-dik	»	»	»
4-dik	»	»	»
5-dik	»	»	»
6-dik	»	»	»
Törzsvonal			
Vonatvonal			
Ölvonal			
Vonatvonal			
Ölvonal			
Élelmezésvonal			

Jegyzék. Ha több zászlóalj táborozik oszlopban egymás mellett vagy egymás mellett, akkor 30 lépésnyi hézag marad meg közöttük.

Az ütegek azon helyen táboroznak, a melyet legezelszerűbbnek tart a csapat- és ütegparancsnok, s legalább 60 lépésnyi távolságra a táborozó csapatától.

Hasonlólag a vonat is.

Szabad tábor fejlődött vonalban, lovas osztály számára

85

15 l.

gyűrűsoszlop 1. el

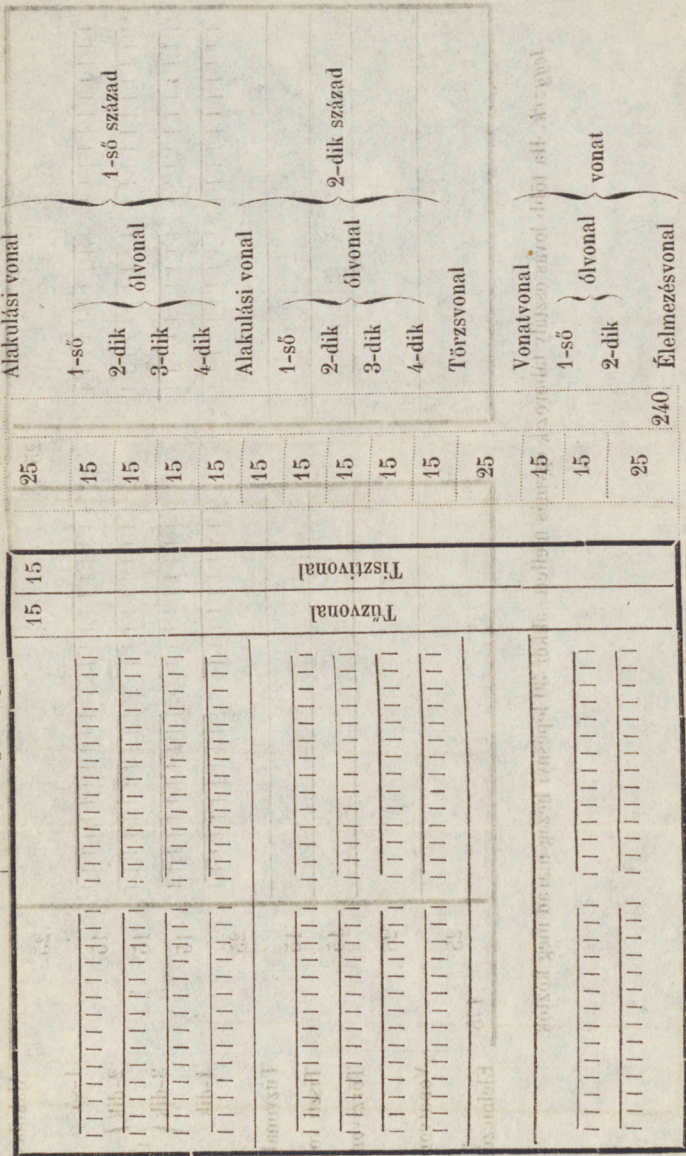
25	25	25	25	Alakulási vonal
15	15	15	15	1-ső
15	15	15	15	2-dik
15	15	15	15	3-dik
15	15	15	15	4-dik
25	25	25	25	Tűzvonal
15	15	15	15	Tiszti vonal
15	15	15	15	Törzsvonal
25	25	25	25	Vonatonal
25	25	25	25	Élelmezésvonal
175	175	175	175	

Jegyzék. Ha több lovas osztály táborozik egymás mellett, akkor 30 lépésnyi lézag marad meg köztük.

Ha több szabad tábor van egymás mellett, akkor a táborok közötti távolság 30 lépésnyi lézag marad meg köztük.

Szabad tábor oszlopban, lovas osztály számára

15 l. lobbogórség

Jegyzék. Ha több lovas osztály táborozik oszlopban egymás mellett, akkor 30 lépésnyi hézag marad meg közöttük.

(Minden fegyvernem számára.)

Ezred (zászlóalj)

Szolgálati jegyzék
a főtisztek felől

Tisztség	Név	Jegyzék	24 óráig tartó őrseg	24 óráig tartó ügyelet	Vallatás, hadi- törvényszék	Folyó vezéd- ségek	Kisebb szol- gálatok

Szolgálati jegyzék
az őrmesterek felől

Mint fennebb

Jegyzék. E két példakép adott minta az ideiglenes szolgálati viszonyokhoz alkalmazva készítendő el.

Ezred (zászlóalj)

Elhelyezési kimutatása

a fennevezett testületnek és tábournokainak

Hadtestparancsnok vagy főhadikormányzó	
Oszályfőbornok	
Dandárnok	
Nevezetesen	
Század	
Ember	El van helyezve
Ló	
Helység	Neve
Állomásparancsnok	
Vármegye	Politikai hatóság
Járás	
Laktanya	Elhelyezés neve
Ideiglenes laktanya	
Beszállásolva	
A termények átvételnek	

Kelt . . . hó . . -n 18 . .

N. N.
ezredes.

LÉTSZÁM- ÉS SZOLGÁLATI LAJSTROM

... hõro

[illegible]

Kelt . . . hó 18. . .

a . . . havában élelmezésben állott harczo-
soknak béke létszámon felül

Mint	Nilly rundalet kvotke- dalen	Mi cöltn	Kortens kortsir	Me Abgohde
				rader

RENDELVÉNYES JEGYZŐKÖNYV

[illegible]

(Lovasság számára)

TAG-JEGY

18 ..-ki... hó ..-ra

Mint	Törzstől				Századtól						Összesen		Képeznek
	Törzstiszt	Ezredsegéd	Trombitásnagys és oszálytrombitás	Lobogóartőr	Főtiszt	Alfiszt	Trombitás	Közlövas	Orvoskovács	Szűgyártó	Ember	Ló	
Előirt bókélészám.....													
E létszámon felel.....													
E létszámra hiányzik.....													
A mai létszám áll tehát.....													
E létszámtól													
Káll.....													
Összesen													

(Minden fegyvernem számára.)

Ezred (zászlóalj)

Főőrség

Felváltási jelentés

18 . . -ki . . . hó . . -n

Az őrhely neve	Az őrségparancsnok		Ezred vagy zászlóalj
	tiszt- sége	neve	
Főőrség			
Sütőde			
Kórház			
Szállítási gyűlde			
Szénatár			
Fogház			
Lőportár			
Lisztár			
Ruhatár			

A fennebbi őrségek felváltási jelentései mellékelvék.

N. N. százados
őrségparancsnok.

Jegyzék. Ezen példakép adott minta az ideiglenes viszonyokhoz alkalmazva készítendő el.

MÉRTAN

1851^{ben} 10^{ber} 22^{én.}¹

London.

Nödl százados²

¹ 1851. október 22.

² Nödl Antal Károly.

1° Szakas.

Elméleti erődítés.

1° Fejezet.

A sánckolról általgyában.

3. Mindennemű erőfeszítésnek célja azért az, a
vidéket az ellenséggel fogvadász ellene, a pártoktatni
az ellenséget, a résztvevőket; kövessék tehát a
sánckolról építve, a szabványoktól a váma
dó és a védő fogvadászok sánckolnak.
4. A fogvadászok jelen korunkban is a pusztá-
fogvadászok, a pártoktatni. A fogvadászok ellene
sánckol, a pusztá fogvadászok ellene a pártoktatni
általgyában a pártoktatni a pártoktatni a pártoktatni.
5. A sánckolról népszerűen: /p. a/a, b/b, d/d, f/f/
melletti /bruster/ - e/d, mellett /magas/; e/s, mellett
vidéke /magas/; d/d, mellett /sánckol/; sánckolról /sánckol/
b/b, mellett /sánckol/; b/b, d/d, orom /sánckol/; /sánckol/
sánckolról /sánckol/; /sánckol/; b/b, mellett /sánckol/
/sánckol/; /sánckol/; d/d, f/f, mellett /sánckol/;
/sánckol/; /sánckol/; /sánckol/; /sánckol/; /sánckol/;
/sánckol/; /sánckol/; /sánckol/; /sánckol/; /sánckol/;
/sánckol/; /sánckol/; /sánckol/; /sánckol/; /sánckol/;
/sánckol/; /sánckol/; /sánckol/; /sánckol/; /sánckol/;

- ### A Melvél.
6. A sánckolról aly magasnak kell lenni, a sánckolról;

[I. RÉSZ]³

MÉRTANI ELŐISMERETEK

*I^o fejezet –
Mértani nagyságok fogalma*

1. § Mértani nagyságoknak nevezzük a vonalakat, területeket és testeket, ide számíttatik közönségesen a pont is, mely szorosan véve, miután kiterjedés nélküli, nem állhat a mértani nagyságok sorában, s csak arra szolgál, hogy általa az említett nagyságok bizonyos helyeik kijegyeztessenek.
2. § A vonal bizonyos pontnak továbbviteléből ered s reá csak egy neme alkalmazható a kiterjedésnek, a hosszúság.
3. § A terület a vonalnak továbbvitele s egyenes iránynak megváltoztatása keletkezik s reá nemcsak a hosszúság, hanem a szélesség is alkalmazható.
4. § A test a területnek továbbviteléből s fekvésének megváltoztatásából származik, erre a kiterjedésnek minden nemei reá illenek: a hosszúság, szélesség és magasság, mely mélységnek neveztetik.
5. § Minden tudománynak vannak bizonyos elvei, melyeket bebizonyítani nem kell, mert igazságuk éppen oly kétségtelen, mint világos, s mivel a rendszeres ismeret ezekből indul ki, mivel alapszik ezeken, alapigazságoknak neveztetik.
6. § A szám- és mennyiségtannak, következetesen a mértannak is alapigazságai következők:
1^{or} Az egész összes részeivel ugyanaz mindég.
2^{or} Azon nagyságok, melyek tökéletesen megegyeznek egy harmadikkal, megegyeznek magok közt is.
3^{or} Egyenlő egyenlőhöz adva vagy levonva, úgy sokszorozva vagy elosztva, egyenlő összegre, maradékra, sokszorozványra⁴ vagy osztalékra⁵ vezetend.

³ A kézirat nem számozza, de a címhierarchia alapján egyértelmű. Az egyes paragrafusok számozása részenként újraindul.

⁴ Többszörös, szorzat.

⁵ Hányados.

4er Azon nagyságok⁶, melyek egymást tökéletesen elfedik, s melyeknek láthatárai közösök, tökéletesen egyenlők.

5^{ör} Azon egyenes vonalak⁷, melyek végpontjai egymásra esnek, ugyanazon hosszúságúak.

7. § A két utóbbi szám szorosan vett mértani alapigazság, még az előbbieket, a szám- és mennyiségtannak sajátjai.

*II^{ik} fejezet⁸ –
A vonalokról általában⁹*

8. § A vonalak kétfélék: egyenesek és görbék.

9. § A legrövidebb vonal a két adott pont, *a* és *b* között egyenes vonalnak neveztetik.¹⁰

10. § Ha *ab* vonal minden pillanatban változtatja irányát, úgy, hogy egy része se legyen, mely egyenes volna, akkor az említett vonalt görbének mondjuk.

11. § Ha valamely görbe vonal akit¹¹ változtatja irányát, hogy kezdőpontjába ismét visszatér, zárt görbe vonalnak mondatik.

12. §¹² Az életben és tudományban, főleg a mértanban legismertesebb és leghasználhatóbb görbe vonal a körvonal, melynek keletkezését Euclides¹³, a geometriának ősattya így írja le: képzelj *b* pontot *a* mozdulatlan pont körül egyenlő távolságban mozogni, úgy, hogy az ekként keletkezett vonal ismét visszatérjen kezdőpontjába, s képzeted lehet a körvonallról! A mozdulatlan *a* pont középpontnak, a görbe *hofgbd* körnek, s a kör által bekerített tér körterületnek neveztetik. A körvonalnak minden *fd* vagy *ob* része körívnek (arcus) neveztetik.

Minden egyenes *od* vonal, mely a körívnek végpontjait összeköti, ívfeszítőnek (corda)¹⁴, mely a középponton keresztül vonatik, mint *fb*, átmérőnek (diaméter), mely a középpontból indul ki a kör határáig, félmérőnek vagy sugárnak (radius), mely a körvonalat kívülről csak egy ponton érinti, mint *nc*, érintőnek (tangens), mely a kört egy pontban átmetszi, mint *pg*, szegűnek (secans)¹⁵ neveztetik. Végre a körterületnek

⁶ Helyesen: síkidomok.

⁷ Helyesen: egyenes szakaszok.

⁸ Szélgjegyzet: „1F”.

⁹ Általában.

¹⁰ Szélgjegyzet: „2F”. A megállapítás pontosítással is csak sík felületre igaz.

¹¹ Akként.

¹² Szélgjegyzet: „3F”.

¹³ Alexandriai Eukleidész (i. e. 300 körül – ?) hellénisztikus kori egyiptomi matematikus, akit később a geometria atyjaként is emlegettek.

¹⁴ A kör két, nem egybeeső pontját összekötő szakasz mai neve: húr.

¹⁵ Két pontban metszi át a kört, és a mai neve: szelő.

- minden *afg* a része két félmérő és egy körív között körmetszetnek¹⁶ (*segmentum plani circularis*), minden *dohd* része valamely feszítő és a megfelelő körív között körszegélynek (*segmentum circolare*) neveztetik.
13. § A körvonal keletkezésének leírásából következik: 1^{or} Ugyanazon körnek minden lehető félmérői egyenlők. 2^{or} Ugyanazon körnek átmérői, miután két félmérőből keletkeznek, szinte egyenlők. 3^{or} Ugyanazon körben egyenlő feszítőknek egyenlő körívek s egyenlő köríveknek egyenlő feszítők felelnek meg. Végre 4er minden átmérő a körterületet két egyenlő részre s a kört két egyenlő vonalra¹⁷ osztja fel.
14. § Képzeljük el a kört ugyanazon egyenes irányban kinyújtva, s mint egyenes vonal álland előttünk, mely $\frac{3}{4}$ ¹⁸ átmérőt teend, vagyis az átmérő oly irányban áll a körvonalhoz, mint 7:22.¹⁹ Ezek után világos, hogy az adott körívhez, ha tudjuk hányadik részét teszi az egésznek, könnyű kitalálni az egész körvonal hosszúságát.
15. § A mértanban nem annyira a körívnek és körvonalnak hosszúsága, mint a körívnek iránya²⁰ vétetik igénybe, az egész körhöz ennek következtében általános²¹ bevett szokás szerint az egész kör 360 egyenlő részre, ugyanannyi fokra, minden fok 60 perce és minden perc 60 másodpercre osztatik fel.
16. §²² Ha ugyanazon központból külön hosszúságú félmérőkkel több kör vonatik, ezek központos²³ köröknek neveztetnek, melyekről azt kell megjegyezni, hogy minden félmérő, mely a közös központból a legvégső körig húzatik, egyenlő fokozatú körívekre osztja fel az említett központos köröket, ezen alapszik a mértanban oly fontos szögmérés.

III^{ik} fejezet – A szögéről

17. §. A szögöt két egyenes *ab* és *ac* ugyanazon közös *a* pontból kiinduló vonalak egymáshoz viszonya képezi. Az *ab* és *ac* egyenes vonalak szögszáraknak neveztetnek,

¹⁶ Mai neve: körcikk.

¹⁷ Két egyenlő hosszúságú, görbe vonalú szakaszra.

¹⁸ Pontos értéke: $1/\pi$.

¹⁹ Pontos értéke: $1/\pi$. A 7:22 hányados értékkel való közelítést az ókori föníciaiaknak tulajdonítják. Arkhimédész a körbe írható és a kör köré írható szabályos 96 oldalú sokszög kerületeinek kiszámításával két tizedesre pontosan meghatározott egy olyan alsó és felső határértéket, amelyek között van a π pontos értéke.

²⁰ Az „iránya” helyett „aránya” értendő.

²¹ Általános.

²² Széljegyzet: „4F”.

²³ Mai elnevezés szerint: koncentrikus.

- a közös a pont szögcsúcs vagy szögélynek mondható. A szög közönségesen vagy egy, a két szögcsár közé írandó által, vagy 3 betűvel neveztetik el.
18. §²⁴ A szög nagysága nem a szárak hosszúságától, hanem a szárak egymáshozí viszonyától, azaz egymáshozí távolságától²⁵ függ, mert a szög nagyságát azon körív fokai határozzák el, mely a szögélből a két szögcsár közé vonatí, a körről pedig tudjuk, hogy mindig ugyanannyí fokai vagynak²⁶, bármi különbözők legyenek ís félmérőí (16. sz. f5).
19. §²⁷ A mondottakból láthatní, miként lehet bizonyos dg egyenes vonalra²⁸ az adott bac szögöt átvínní. Az adott a szögélből²⁹ vonassék a szárak közé tetszés szeríntí fél-mérővel bc körív, e körív vitéssék d pontból az adott dg vonalra, az ívfeszítő bc vitéssék által g pontból a leírt gf körívre, vonassék d és f pontok közé df szár, és az ekként keletkezett gdf $L^{30} = bac$ L -höz! (F.6.)
20. § Mérőníki munkálatoknál a szögök által vitéle e célra létesített félkörrel és (Sic!) eszközölhető, mely félkör fokokra van felosztva, s átmérőjével az adott szög egyík szárára helyezendő, úgy, hogy a szögcsúcs a félkör középpontjára essék, ezek után könnyű átvínní a kérdéses vonalra, mert az említet félkör mindég kimutatja a szög nagyságát.³¹
21. § Minden szög vagy egyenes³² (rectus), vagy éles³³ (acutus), vagy tompa (obliquus). Egyenes szögnek nevezzük azt, melynek nagysága egyenlő $360/4 = 90$. Ha a szög 90 foknál kisebb, élesnek, ha nagyobb, tompának nevezzük.
22. §³⁴ Azon szögök, melyek dc egyenes vonalon feküsznek, melyeknek ab középszáruk van, ugyanazon vonalú tő- vagy szomszéd³⁵ szögöknek neveztetnek és együttvéve mindég 180 fokot tesznek, mert a száruk által bezárt körív $360/2 = 180$.
23. § Ha valamely szögnek oldalai egyenes irányban túl a szögcsúcson meghosszabbítatnak, bac és daf szögök keletkeznek, melyek csúcsszögöknek neveztetnek (verticales³⁶), s mindég egyenlő nagyságúak, mert $cab + bad = 180^\circ$, $daf + bad = 180^\circ / cab + bad = daf + bad$, és így $cab = daf$ -hez.

²⁴ Széljegyzet: „5F”.

²⁵ A szögcsárak közöttí körívszakasz hosszától.

²⁶ Vannak.

²⁷ Széljegyzet: „6F”.

²⁸ Helyesen: szakaszra.

²⁹ Szögcsúcsból.

³⁰ L -derékszög.

³¹ Ez a félköríves, 180° -os szögmérő leírása és használata.

³² Mai neve: derékszög.

³³ Mai neve: hegyesszög.

³⁴ Széljegyzet: „7F”.

³⁵ Mai elnevezés szerínt: mellékszögpár.

³⁶ A szó jelentése: függőleges és nem geometríai fogalom lévén nincs köze a csúcsszög fogalmához sem.

*IV^{ik} fejezet –
A háromszögekről*

24. §³⁷ Minden három egyenes vonal által tökéletesen bezárt terület háromszögnek nevezetik. Kötessék össze *cab* szögnek két szára *c* és *b* pontban egy harmadik egyenes vonal által, s az eképp bezárt terület háromszög leend. (f8)
25. § A háromszögek elnevezése az oldalak viszonyos hosszúságától s az általuk alakított szögektől függ. Ha minden oldal egyenlő hosszú, egyenoldalúnak (equilaterum), ha az oldalak közül csak kettő egyenlő hosszú, egyenlőszárúnak (aequilateralum) nevezetik. Végre az oldalak hosszúsága egymástól végképp eltérők, egyenetlen vagy különös oldalúaknak (diversilaterum)³⁸ mondatnak.
26. §³⁹ Ha az oldalak által alakított szögek egyike egyenes szög,⁴⁰ a háromszög egyenesnek,⁴¹ ha a szögek valamelyike tompa, tompának⁴² mondatik, minden más esetben éles háromszögnek nevezendő. Minden egyenes *bac* háromszögben⁴³ az egyenes *a* szögnek⁴⁴ által ellenében fekvő *bc* oldal feszülőnek⁴⁵ vagy fenékkoldalnak⁴⁶ (hypotenusa) s a másik kettő *ba* és *ac* derékszárnak vagy derékkoldalnak⁴⁷ (catecus) neveztetik (9f).
27. §⁴⁸ Azon háromszögek, melyek egymásra fektetve határaikat viszonyosan eltakarják, tökéletesen egyenlőknek vagy összevágóknak⁴⁹ (congruentia) neveztetnek. A háromszögek e tökéletes egyenlősége következő esetben fordul elő:
- I. Ha két oldalszár által alakított szög⁵⁰ egyenlő. Tegyük, hogy *abc* és *dfe* $\triangle$ ⁵¹-ben *ab* = *df*, *ac* = *de* és *cab* $\angle$ = *gde* $\angle$ -hez, akkor kétségtől következő egyenlőségeknek is kell állni: *cb* = *ge* és *abc* $\angle$ = *ged* $\angle$; ezen állítás bebizonyítására tétessék *dfe* $\triangle$ *abc* $\triangle$ -re, úgy, hogy *d* szögcsúcs *a* csúcsra s *df* oldal *ab* oldalra, *de* pedig *ac*-re esik, miután *de* = *ac* pontnak szükségképp *c* pontra, s így következetesen *ge* oldalnak *cb*-re kell esni, azaz *abc* háromszög összevágó *dfe* $\triangle$ -gel.

³⁷ Széljegyzet: „8F”.

³⁸ Mai elnevezés szerint: általános háromszög.

³⁹ Széljegyzet: „9F”.

⁴⁰ Derékszög.

⁴¹ Derékszögűnek.

⁴² Tompaszögűnek.

⁴³ Derékszögű háromszög.

⁴⁴ „Az egyenes a szögnek” helyett: a derékszögnek...

⁴⁵ Átfogó.

⁴⁶ Mai elnevezés szerint: befogó.

⁴⁷ Mai elnevezés szerint: befogó.

⁴⁸ Széljegyzet: „10F”.

⁴⁹ Mai elnevezés szerint: egybevágó.

⁵⁰ Helyesen: Ha a két oldalszár és az általuk közbezárt...

⁵¹ Háromszög.

II. Ha az adott két $\triangle$ -ben egy oldal s a mellé csőszögök⁵² közösen egyenlők.

Ha az $ab = df$, $aL = dL$ és $bL = fL$, akkor $ac = dg$, $cb = gf$ és $cL = gL$. Tétessék $dfg \triangle abc \triangle$ -re, úgy, hogy a df és ab egyenlő oldalak, továbbá d és a , f és b egyenlő szögök egymásra esnek s e szögök egyenlősége miatt dg és ac , fg és ab oldalaknak s az átszögő g és c pontnak is egymásra kell esni, tehát az adott két $\triangle$ összevágó!

III. Ha mind a három oldal közösen egyenlő.

Tegyük fel, hogy $ab = df$, $cb = gf$ és $ac = dg$, ekkor $aL = dL$, $cL = gL$ és $bL = fL$. Ennek megmutatására vonassék a és b pontokból $ac = dg$ félmérővel mn és hi körív, továbbá vonassék b és f pontokból ugyanazon félmérővel op és kl körív, ezeketán vitessék által $dfg \triangle abc \triangle$ -re, úgy, hogy $dfab$ oldalra essék, miután $dg = ac$ és $fg = bc$, hi és mn úgy szinte k , l és op körívek is egymásra fognak esni, valamint g és c pontok is, melyekben a körívek egymást keresztül szegik, márpedig g és c pontok közös végpontjai dg és fg , továbbá ac és bc oldalnak, tehát ezeknek is szükségképp össze kell esni, s így következetesen $\triangle a$ és db és f , e és g szögök is egyenlők leendének, azaz $dgf \triangle$ összevág $abc \triangle$ -gel!

28. § A mondottak után világos, hogy tökéletesen egyenlő $\triangle$ -ekben egyenlő oldalaknak egyenlő szögök s viszont felelnek meg.

V^{ik} fejezet –

Egyenes vonalak egymáshoz viszonyáról

29. § Függőlegesnek⁵³ azon egyenes vonalt nevezzük, mely egy másikon úgy áll, hogy az ekként keletkező két tőszög egyenlő legyen, mely szögök mindegyike nem lehet más, mint 90° , azaz egyenes L .
30. §⁵⁴ A függőleges vonalnak tulajdonai ezek:
 i^{or} miután egyenes vonal közül, mely az adott c pontból egy másik ab egyenes vonalra lehet, a függőleges⁵⁵ legrövidebb. Hosszabbíttassék meg cd függőleges, úgy, hogy $df = cd$ és $ad = db$, vonassék ac , af , cm és mf vonal, ez esetben $ac = af$, $cm = mf$ (37. sz)! Miután pedig a már mondottak után (9. sz) $cm + mf + cf$ szükségképp $cm + mf / 2$ nagyobb leend, mint cf , következetesen $cm + cd$. Ugyanezt lehetne minden más egyenes vonalról bebizonyítani, mely c pontból ab vonalra húzatik.

⁵² A rajta fekvő két szög.

⁵³ A függőleges nem geometriai fogalom, hanem geodéziai. Ahol a fenti írás két egyenes viszonyában függőlegest említ, ott merőleges értendő. Az itteni esetben, ha egy egyenes egy másikat metsz egyenlő mellékszögpárral, akkor a két egyenes egymásra merőleges. Ha a mellékszögpár egyik eleme 0° , akkor a két egyenes egybeesik.

⁵⁴ Széljegyzet: „II F”.

⁵⁵ A merőleges.

- 2^{or} Ha az adott ab vonalnak két, a és m pontja egyenlő távolságban van fc vonalnak f és c pontjaitól, akkor ab függőlegesen áll fc vonalon. Ha $ac = af$ és $mc = (27. sz)$ következetesen $mac L = maf L$ -höz, akkor $acm L = maf \Delta$ -höz, tekintsük ezeketán a két acd és $afd \Delta$ -göt s látni fogjuk, hogy az ad oldal közös, hogy $ac = af$ és $dac L = daf L$ -el, minek folytán e két Δ tökéletesen egyenlő, tehát $adc L = adf L$, adc és adf tőszög, és így mindegyik $= 90^\circ$, azaz egyenes, ennél fogva ad vonal egyenesen áll fc vonalon.
31. § A függőleges vonalak leírt tulajdonain következő mértani igazságok alapulnak (J₃).
1^{ör} vonassék fc érintőnek g pontjából ag félmérő, s kétségtelen, hogy a félmérő függőlegesen áll az érintőn, mert minden egyéb vonal, mely a félmérőnél hosszabb lenne, tehát ag függőlegesen áll nc^{en} (30. sz)⁵⁶
- 2^{or} Osztassék valamely körnek do feszítője két egyenlő dv és ov részre, húzassék a felosztó v ponton keresztül avb félmérő, s ez utóbbi függőleges áll a feszítőn.⁵⁷
32. § Bebizonyítottuk (30), hogyha $ca = af$ (J II), s ha ad függőlegesen áll fc -n, akkor $cd = df$, $afd L = acd L$ és $mac L = maf L$, azaz a két kérdéses Δ egyenlő, márpedig világos, hogy acd és afd egyenes⁵⁸ Δ , melyekben a feszülők⁵⁹ ca és af , s a derékszárak⁶⁰ ad és ab szinte egyenlő, ennél fogva biztos állíthatni, hogy két egyenes⁶¹ Δ tökéletesen egyenlő, ha feszülők s a derékszárak egyike viszonylagosan egyenlők.⁶²
33. §⁶³ Két egyenes ab és cd vonal, ha oly irányban futnak egymás mellett, hogy bármint meghosszabbítva egymást soha keresztül ne vágják, párhuzamosoknak (paralella) mondatnak. A #⁶⁴-sok ez egymáshoz viszonyából következik, hogy mindazon függőlegesek,⁶⁵ melyek egyik #-osról a másikra húzatnak, egyenlő hosszúságúak.
34. § Metszessék keresztül két ab és cd #-os egy 3^{ik} fg vonal által (rézsut),⁶⁶ s az átmetsző o pontok körül 4.4., összesen 8 L fog keletkezni, melyekről következő igazságok megjegyzendők.
- 1^{ör} A váltószögek Γ és α , ω és γ egyenlők, vonassék cd vonalra oh és ok függőleges, s két Δ támadand, oko s oho , melyek tökéletesen egyenlők, mert a feszülő $o.o$ közös s $ok = oh$, következetesen $ko = ho$ és $\Gamma L = \alpha = 180^\circ$ tehát $\Gamma + \omega = \alpha + \gamma$, s így szükségképp $\omega L = \gamma L$ -höz!

⁵⁶ A kör érintő egyenesének érintési pontjából meghúzott körsugár az érintő egyenesre merőleges.

⁵⁷ A húrfelezőn átmenő körsugár merőleges a húrra.

⁵⁸ Derékszögű.

⁵⁹ Átfogók.

⁶⁰ Befogók.

⁶¹ Derékszögű.

⁶² Ha két derékszögű háromszög átfogói és egy befogójuk egyenlő nagyságú, akkor a háromszögek egybevágók.

⁶³ Széljegyzet: „I2F”.

⁶⁴ Párhuzamos.

⁶⁵ Merőlegesek.

⁶⁶ Ferde vonal.

2^{or} A külső és belső szögek ugyanazon oldalon egyenlők, azaz $\Gamma L = \beta L$, $\omega L = \psi$ és $\gamma = \mu$, $\alpha = \eta$, a mondottak után $\Gamma L = \alpha$, $\alpha L = \beta L$, mivel csúcsszögek, tehát $\Gamma L = \beta L$, hasonlóképp $\omega L = \gamma L$ és $\Upsilon L = \psi L$ (mivel csúcsszögek), tehát $\omega = \gamma$.

3^{or} A két belső szög ugyanazon oldalon egyenlő 180° , vagyis két egyenes szöggel,⁶⁷ azaz $\alpha = \omega = 180^\circ$ vagy $\Gamma + \gamma = 180^\circ$, mert $\alpha + \gamma = 180^\circ$, de $\alpha = \Gamma$, hogyha tehát hasonló helyébe teszünk, $\alpha + \omega$, úgy szinte $\Gamma + \gamma = 180^\circ$.

35. § A mondott igazság megfordítva is áll, s bizton mondhatni, ha két egyenes vonal, ab és cd egy harmadik által keresztülmetszetik, úgy, hogy a váltószögek vagy a külsők és belsők ugyanazon oldalon egyenlők, vagy a két belső ugyanazon oldalon $= 180^\circ$, akkor az említett két párhuzamos⁶⁸ vonal párhuzamos.
36. § Azon egyenes, mely a függőlegessel egyenes szögöt képez, vízirányosnak⁶⁹ (horizontalis) mondatik.
37. § Minden egyenes vonalnak fekvése azon szög által határoztatik el, melyet a kérdéses vonal a függőleges vagy vízirányos vonallal képez.

VI^{ik} fejezet –

Gyakorlati megfejtése némely mértani feladatoknak az eddig mondottak nyomán

38. § Az adott cf egyenes vonalt két egyenlő részre osztani. Vonassék a c és f végpontokból tetszés szerinti félmérővel, mely azonban cf vonalnál sokkal rövidebb ne legyen, mind⁷⁰ két oldalról két körív, ezek a és b pontokban egymást keresztül metszenedik, s ha a két metsző pont öszvekötetik cb vonallal, az függőleges leend fc vonalon (30. sz.), és az adott vonalt két egyenlő cd és df részre osztandja⁷¹ (32^{ik} szám)!
39. §⁷² Ab egyenes vonalnak c pontjából függőleges vonalt állítani (13 f.). Ab vonalon tetszés szerinti nyílással jeleltessék ki a körzővel c pontból két d és f pont, vonassék c pontokból mindkét oldalról g és h egymást átszegő körívek, s azon egyenes vonal, mely g és h pontokat összekötendi függőleges leend ab vonalnak c pontjára (30. szám)! Ha c végpontja volna az adott vonalnak, s ebből kellene függőlegest emelni, az adott ac vonalt mindenesetre cb vonallal meg kell hosszabbítani.⁷³
40. § Az adott g pontból, mely az ab határain túl esik, ez utóbbira függőlegest vonni (F13), g pontból vonassék df körív, mely az adott ab vonalt d és f pontokban átszegendi,

⁶⁷ Derékszöggel.

⁶⁸ Ez a „párhuzamos” szó felesleges.

⁶⁹ A szó vízszintest jelent, ami nem geometriai fogalom, hanem geodéziai.

⁷⁰ Mint.

⁷¹ Ez a szakaszfelezés szerkesztésének leírása.

⁷² Széljegyzet: „13F”.

⁷³ Adott egyenes tetszőleges pontjára merőleges egyenes szerkesztésének leírása.

- c pontokból huzassanak tetszés szerinti félmérővel hg körívek, az átszegő pontok körtessenek össze, s gh g pontból függőleges leend ab vonalra!⁷⁴
41. §⁷⁵ abc szögöt két egyenlő részre osztani. (F14) Vonassék b pontból tetszés szerinti nyílással df körív, az adott abc L szárai közé húzassék df feszítő, mely kétfelé vágva az adott abc szögöt két tökéletesen egyenlő részre osztandja! Mert $bh = bh$, $bhd = bhf$, s így következetesen $dbh \triangle = fbh \triangle$.⁷⁶
42. §⁷⁷ Az adott körívnek középpontját kitalálni. (F15) Jeleltessék ki az adott körívben 3 abc pont, vonassék 2 ab és bc feszítő, osztassanak két függőleges által két egyenlő részre, s azon pont, melyben a függőlegesek egymást átszegendik, leend a keresett központ, mert a mondottak szerint om és on függőlegesek mindegyikében meg kell lenni a félmérőnek (31. sz)! Márpedig a félmérők szükségképp ugyanazon pontból, a középpontból indulnak ki, tehát az átszegő o pont a kívánt középpont.⁷⁸
43. §⁷⁹ Az adott ab egyenes vonalhoz fg távolságban párhuzamost vonni. Vonassék fg félmérővel tetszés szerinti c és d pontból m és n körív, huzassék a két körívhez két m és n érintő, s mn a kívánt távolságból ab vonallal párhuzamos leend, mert minden félmérő, mely az érintő azon pontjára vonatik, mely a közös körvonallal függőlegesen áll az érintőn (31. sz)! Eszerint mc és nd függőleges ab vonalra, $nd = mc$, tehát mn és ab egyenlő távolságban futnak egymás mellett, azaz párhuzamosok (33. szám).⁸⁰

VII^{ik} fejezet –
A lapos területekről⁸¹

44. § Lapos területnek azt nevezzük, mely akkint van alkotva, hogy bármely két ellenes határpontjából húzatnék is egyenes vonal, az kezdettől végig egész kiterjedésében a terület fölepét,⁸² minden más terület görbe vagy hajtott területeknek⁸³ mondatik.
45. § A lapos terület elnevezése azon vonalak egymáshoz viszonyától függ, melyek határait képezik. Ha három vonal által záratik bé háromszögnek, ha négy vagy

⁷⁴ Adott külső pontból merőleges egyenes szerkesztésének leírása egy adott egyenesre.

⁷⁵ Szélggyezet: „I4F”.

⁷⁶ Szögfelezés szerkesztésének leírása.

⁷⁷ Szélggyezet: „I5F”.

⁷⁸ Adott körvonalból a kör középpontjának megszerkesztése.

⁷⁹ Szélggyezet: „I6F”.

⁸⁰ Adott körvonalból a kör középpontjának megszerkesztése.

⁸¹ Mai megnevezéssel: a síkidomokról.

⁸² Felszín, felület.

⁸³ Mai elnevezéssel: görbe felület.

több egyenes vonal képezi a határt négyszögnek, ötszögnek átaljában⁸⁴ sokszögnek vagy szögénynek⁸⁵ (polygonum) neveztetik.

46. § Minden szögény, melynek ellenes oldalai párhuzamosok, átaljában egy közenynek⁸⁶ (parallelogram) mondatik.⁸⁷

47. §⁸⁸ Ha az egy közenyt egyenlő oldalak s egyenlő szögek képezik, négyszögnek⁸⁹ (quadratum) neveztetik. (F17) Ha az oldalak egyenlők, de nem a szögek, dülénynek⁹⁰ (rhombes). 18F⁹¹

Ha az (oldalak egyenlők),⁹² szögek egyenlők, de nem az oldalak, hosszúnégyszögnek⁹³ (rectangulum). 19 F⁹⁴

Végre ha az oldalak és szögek egyenletlenek, hosszú dülénynek⁹⁵ (rhomboid) mondatik. 20 F⁹⁶

48. § Ha a négyszögek csak két oldala párhuzamos, különszögű dülénynek⁹⁷ (trapes) mondatik. 21 F⁹⁸

Ha az oldalak egyike sem párhuzamos, különszögű és oldalú dülénynek⁹⁹ (trapezoid) mondjuk. 22 F¹⁰⁰

49. § Átaljában könnyebb áttekintés végett mindazon sokszögek (polygonum), melyek egyenlő oldalak és szögek által képeztetnek, rendes szögeknek,¹⁰¹ az ellenkezők, az egyenetlen oldalúak és szögük rendetlen szögényeknek¹⁰² nevezhetők.

⁸⁴ Átalában.

⁸⁵ Ez az elnevezés nem használatos. A poligon sem használatos zárt sokszögek megnevezésére.

⁸⁶ Olyan négyszög, amelynek két párhuzamos oldalpárja van.

⁸⁷ Ez az általánosító meghatározás hibás. Csak négyszögekre igaz.

⁸⁸ Széljegyzet: „17F”.

⁸⁹ Mai megnevezése: négyzet.

⁹⁰ Rombusz.

⁹¹ Széljegyzet: „18F”.

⁹² A zárójeles szöveg értelemszavará.

⁹³ Téglalap.

⁹⁴ Széljegyzet: „19F”.

⁹⁵ Olyan ferdeszögű paralelogramma, amelynek két-két szemközti oldala egyenlő, de egymástól különböző hosszúságúak. A rhomboid átlói különböző hosszúságúak, felezik egymást, és egymásra nem merőlegesek.

⁹⁶ Széljegyzet: „20F”.

⁹⁷ Trapéz.

⁹⁸ Széljegyzet: „21F”.

⁹⁹ Mai megnevezése: általános négyszög.

¹⁰⁰ Széljegyzet: „22F”.

¹⁰¹ Mai megnevezése: szabályos sokszög.

¹⁰² Mai megnevezése: általános sokszög.

50. §¹⁰³ Azon egyenes vonal, mely valamely sokszögnek sok ellenkező szögeit összeköti, átállónak¹⁰⁴ (diagonalis) neveztetik, s általa minden egy körény¹⁰⁵ két egyenlő háromszögre osztatik (27. sz.).
51. §¹⁰⁶ Ha két háromszögnek mindhárom szöge, nem tekintve oldalait, viszonyosan egyenlő, hason háromszögnek mondatnak, minden egyenlő háromszög hasonló, de nem minden hasonló egyenlő, az összevágó háromszögek mindenkor hasonló, az egyenlőséget rövidség kedvéért =, a hasonlóságot $\sim$ jegyek jelelik.
52. §¹⁰⁷ Azon vonal, mely valamely $abc \triangle$ egyik szögcsúcsából függőlegesen¹⁰⁸ vonatik, az ellenkező szükség esetén meghosszabbított vonalra, az adott $abc \triangle$ magasságát képezendi, s azon oldal, melyre vonatott, alapvonalnak neveztetik. Minden egyes¹⁰⁹ $\triangle$ -ben az egyik derékszár¹¹⁰ (caletus) képezi az alapoldalt, másik pedig a magasságát a háromszögnek, azon háromszögben, melynek csak két oldala egyenlő, mindég a rövidebb,¹¹¹ t.i. mely az egyenlő oldalúakat összeköti, vétetik alapvonalul.
53. § A magasság minden oldalai és egyenszárú háromszögben két egyenlő részre osztja az alapvonalat. 24F Cd függőleges a kérdéses két háromszöget két külön acd és cdb háromszögre osztja, ezekben a feszítő $ac = cb$, $cd = cd$, tehát a két háromszög összevágó, következetesen $ad = db$ és $a L = b L$ (32. sz.).
54. § Minden háromszögben az összes háromszög $= 180^\circ$. Húzássék az adott háromszögben βL csúcsból $df \# ac$ ha, s a mondottak után állni fog $\alpha + \beta + \gamma L = 180^\circ$, de $\alpha + \gamma L = \gamma + \lambda$ (34), tehát $\beta L + \gamma + \lambda = 180^\circ$.
55. §¹¹² Ezen igazság következményei ezek:
 $1^{\text{ör}}$ minden $\triangle$ -ben egy egyenes s ¹¹³ csak egy tompaszög lehet, a többi kettő szükségképp élesszög.¹¹⁴
 $2^{\text{ör}}$ Minden egyenes¹¹⁵ $\triangle$ -ben a két élesszög¹¹⁶ összesen 90° teszen.

¹⁰³ Széljegyzet: „23F”.

¹⁰⁴ Átló.

¹⁰⁵ Négyzet.

¹⁰⁶ Széljegyzet: „24F”.

¹⁰⁷ Széljegyzet: „25F”.

¹⁰⁸ Merőlegesen.

¹⁰⁹ Az eredeti szövegben „egyenes” szónak kell állni, amely itt derékszögűt jelent

¹¹⁰ Befogó.

¹¹¹ Téves. Mert ha az egyenlő szárak közti szög nagyobb, mint 60° , akkor a szemben lévő oldal mindig nagyobb, mint a két egyenlő szár.

¹¹² Széljegyzet: „26F”.

¹¹³ A meghatározásban az „egy egyenes s ” szövegrész figyelmen kívül hagyandó.

¹¹⁴ Hegyesszög.

¹¹⁵ Derékszögű.

¹¹⁶ Hegyesszög.

3^{or} Ha valamely háromszögben tudatik két szögnek nagysága, a harmadikat könnyű kitalálni, mi az ismeretes (Sic!), vagy adott két szögből hiányzik, hogy 180° kiegészíttessék, az leend a harmadik nagysága.

4er Ha két $\triangle$ -ben két szög viszonyosan egyenlő, a harmadik is egyenlő leend, s az adott két háromszög összevágó, ha az oldalaik egyenlők, ellenkező esetben csak hasonlók.

5^{ör} Minden egyenlő oldalú $\triangle$ egyszersmind egyenszögű s minden egyes szög $= 180^\circ = 60^\circ$.

6^{or} Minden egyenszárú $\triangle$ -ben az egyenlő oldalakkal ellenkező szögek egyenlők s mind élesek.¹¹⁷

7er Ha valamely egyszárú $\triangle$ -ben egy szögnek nagysága tudatik, tudva van a másik kettő is.¹¹⁸

8^{or} Minden egy köteny¹¹⁹ (paralellogram) az átló¹²⁰ által két egyenlő $\triangle$ -re osztatik, s így az összes négyszög teszen $2 \times 180^\circ = 360^\circ$, s következetesen minden négyszögben minden egyes szög $= 90^\circ$.

56. §¹²¹ Ha valamely abc háromszögnek oldala meghosszabbíttatik, az ekként keletkező szög egyenlő az ellentétes oldalú két szöggel. 27F Azaz $\omega = \alpha + \beta$, mert $\alpha + \beta + \Gamma = 180^\circ$ (54. sz.). $\Gamma + \omega = 180^\circ$ (mivel tőszögek)¹²² $\alpha + \beta + \Gamma = \Gamma + \omega$, következetesen $\alpha + \beta = \omega$.

57. § Minden szögnek nagysága, mely bizonyos körvonalban két ac és cb feszítő által képeztetik, egyenlő azon körívnek felével, melyen száraival áll, úgy felét teszi a középponti adb szögnek, mely ugyanazon két a és b pont között két félmérő ad és db által alakul. Kötessék össze c és d , s hosszabbíttassék meg az egyenes vonal g pontig, s acd $\triangle$ -ben $\omega = \gamma + a$, továbbá $ad = cd$ ($\frac{1}{2}$ mérő), tehát $\Gamma L = \alpha L$, $\omega = 2\alpha$, hasonlóképp állni fog $\gamma = 2\beta$, ennél fogva $\omega L = \gamma L = 2\alpha + 2\beta L$ vagy $adb L = 2acb L$ és $adb L/2 = acb L$ stb. – 28!

58. §¹²³ A mondottakból következik:

1^{ör} Mindazon szögek, melyek az adott körökben ugyanazon agb köríven vagy ugyanazon ab függőleges feszítőnek viszonyain állanak, egyenlők, mert nagyságuk mindenkor egyenlő a középponti $adb L$ -nek vagy agb körívnek felével.¹²⁴

¹¹⁷ Hegyesszögek.

¹¹⁸ Ha az ismert szög hegyesszög, az állításhoz két megoldás tartozik. Ha az ismert szög $\geq 90^\circ$, akkor egy megoldás.

¹¹⁹ A rombusz és a rombold is paralelogramma, de azoknak a belső szögei nem derékszögek.

¹²⁰ Diagonális. Az átló vonalában levő (pont, egyenes, szög), az átló irányába eső.

¹²¹ Széljegyzet: „27F”.

¹²² Mellékszögpárok.

¹²³ Széljegyzet: „29F”.

¹²⁴ Vagyis: bármely középponti szög kétszer akkora, mint az azonos középponti szög körívéhez tartozó kerületi szögek.

2^{or} Minden szög, mely bizonyos körben száraival ugyanazon kör átmetszőjének végpontjain áll, egyenes szög, mert az átmérőnek megfelelő körív 180° , tehát az említett szögnek nagysága $= 180^\circ$, azaz¹²⁵ 90° .

3^{or} Minden négyszögnek, mely bizonyos körbe záratik, ellenkező szögei összesen 180° tesznek, azaz $\alpha + \beta = 180^\circ$ és $\gamma + \Gamma = 180^\circ$, mert $\alpha = adc/2$ körív és $\beta L = abc/2$ körív, tehát $\alpha + \beta = adc/2 + abc/2 = abcd/2 = 360^\circ/2 = 180^\circ$, következésképpen $\Gamma L + \gamma = 180^\circ$.¹²⁶ (29 f)

59. §¹²⁷ Ezek után képesek vagyunk az adott ab vonal végpontjain b függőlegest¹²⁸ állítani, anélkül, hogy szükséges volna ab vonalt meghosszabbítani. Jegyeztessék ki ab vonalon tetszés szerinti félmérővel f pont, vonassék fb félmérővel két körív f és b pontból, s ugyanazon félmérővel az átszegő d pontból cdf körív, kötéssék össze f és d , hosszabbítassák meg fb , míg cbf ívet át nem szegi, az átszegő c pontból leeresztett vonal a kérdéses b pontra leend a kívánt függőleges! (30 f)

60. §¹²⁹ Ha két abc és dfg $\triangle$ -ben az egymásnak megfelelő oldalak vagy azok meghosszabbításai viszonyosan #-os,¹³⁰ akkor a kérdéses 2 $\triangle$ hasonló egymáshoz. (31 f) Legyen ac #-os $= fg$, ab #-os $= df$ és cb #-os $= dg$, az első háromszögnek ab oldala hosszabbítassék meg, úgy szinte a második $\triangle$ -nek fg és dg oldalai, még a meghosszabbított ab vonalt keresztül nem szegik, s az ekként keletkező gmn és az adott két $\triangle$ -ről következendők állandnak, $\lambda L = \beta L$ (34. sz.), úgy $\alpha L = \omega L$ (34), $\lambda = \psi$, szinte $\alpha = \gamma$, $\beta = \gamma$, úgy $\omega = \gamma$, következésképpen $\Gamma L = \xi$ (55. szám), s így a szögek hasonlóságból önként foly az adott 2 $\triangle$ -nek hasonlatossága is.¹³¹

61. § Ha két abc és dcf $\triangle$ oldalai, vagy azok meghosszabbításai egymásra viszonyosan függőlegesek, az adott $\triangle$ egymáshoz hasonló leend, azaz ha $cf \perp$ ¹³² ac -re és $cd \perp cb$ és a meghosszabbított df a szinte meghosszabbított cb -re $\perp$, akkor az acb háromszög e föltételek mellett:

$$\gamma L + \beta = 90^\circ,$$

$$\gamma L + \gamma = 90^\circ,$$

$$\gamma + \beta = \gamma + \gamma \text{ és } \beta = \gamma, \text{ továbbá az } acfg \text{ négyzeten}$$

$$\gamma + \psi + \alpha = 180^\circ, \text{ ennél fogva}$$

$$\xi + \omega = 180^\circ, \text{ márpedig}$$

$$\omega + \gamma = 180^\circ, \text{ tehát}$$

¹²⁵ Úgy folytatandó, hogy minden hozzá tartozó kerületi szög pedig 90° , ami a Thalész-tétel

¹²⁶ Ez az úgynevezett húrnégyszögek tulajdonsága.

¹²⁷ Széljegyzet: „30F”.

¹²⁸ Merőlegest.

¹²⁹ Széljegyzet: „31F”.

¹³⁰ Párhuzamos.

¹³¹ Széljegyzet: „32F”.

¹³² Merőleges.

$\xi + \omega = \omega + \gamma$, s így $\xi = \gamma$, ezek következtében miután a két ψ és γ és γ és ξ egymáshoz hasonló viszonyosan, tehát a harmadik Γ és γ szög is hasonló leend, miből szükségképp az adott abc és cdf $\triangle$ -ek hasonlósága következik. 32 f

62. §¹³³ Ha $abc \triangle dfg$ hasonló, nagy¹³⁴ nagyobb $\triangle$ -re felállítatik, úgy, hogy abc L a hasonló adb L -re, ca oldal df -re és cb dg -re esik, akkor a harmadik ab oldal $\#$ -os fg oldallal. Miután az adott dfg és abc $\triangle$ -ek hasonlóak, dab $L = dfg$ és $dab = dfg$, de a felhozott szögek külső és belső szögek ugyanazon oldalon (34 f), tehát ab és fg vonalak $\#$ -sak.

63. § Azon szögény, melynek minden szögei kétfelé irányozvák, kiálló szögénynek (angle de polygon)¹³⁵ nevezetetik, ellenkező esetben visszanyomuló szögény.¹³⁶

64. §¹³⁷ A kiálló szögénynek minden szögei¹³⁸ annyiszor tesznek 180° -at, ahány oldala van levonva ($360^\circ - 35$).¹³⁹

Húzássanak az adott $abcd$ szögénynek valamely pontjából, például o -ból egyenes vonalok minden szögcsúcshoz, ezáltal a kiálló szögény annyi $\triangle$ -re osztatik, ahány oldala van, minden háromszög összes szögei 180° -ot teendnek, ahány oldala van, de az o pont körüli szögek, melyek összesen négy egész szögöt, 360° -ot tesznek, nem tartoznak a szögényhez, következetesen ezeket le kell vonni azon összegből, melyet a szögény kiálló szögei adnak.

65. § Azon függőleges¹⁴⁰ vonal, mely az adott egy köteny (paralellogram) oldalai egyikéről az ellenkezőre húzatik, magasságnak, azon oldal, melyre húzatott, egykötenyi alapvonalnak nevezetetik.

66. §¹⁴¹ Két $abcd$ és $abfg$ egyköteny¹⁴² tökéletesen egyenlő területileg, ha ugyanazon alapvonalon nyugsznak, s ugyanazon magasságúak. 36 f. $Bcf \triangle = adg \triangle$, ha az egyenlő részekből ugyanazt $dfh \triangle$ -öt levonjuk $bcdh = hfga$, s ugyanazt $abh \triangle$ hozzáadjuk, $abcd$ egyköteny leend $abfg$ -vel, hasonlóan be lehetne bizonyítani két egyköteny területei egyenlőségét, ha $\#$ -os között állnának, s egyenlő alapvonalaik külön helyzetnének. 37 f.¹⁴³

67. §¹⁴⁴ Ugyanazon magasságú egykötenyek oly arányban állnak területileg egymáshoz, mint alapvonalaik, a kisebb egyköteny alapvonal, cd vitessék által a nagyobb

¹³³ Szélgjegyzet: „34F”.

¹³⁴ A „nagy” helyett „a kisebb” értendő.

¹³⁵ Mai elnevezéssel: konvex sokszög.

¹³⁶ Mai elnevezéssel: konkáv sokszög.

¹³⁷ Szélgjegyzet: „35F”.

¹³⁸ A lábjegyzetig az állítás helyesen: minden zárt sokszög belső szögeinek összege.

¹³⁹ Levonva 360° , a -35 figyelmen kívül hagyandó.

¹⁴⁰ Merőleges.

¹⁴¹ Szélgjegyzet: „36F”.

¹⁴² Paralelogramma.

¹⁴³ Szélgjegyzet: „37F”.

¹⁴⁴ Szélgjegyzet: „38F”.

alapvonalra, úgyhogy $hm = cd$, továbbá osztassék fel a nagyobb alapvonal egyenlő részekre, úgy, hogy e felosztások egyike o legyen, húzassanak a felosztási pontokból op és mn #-sok, és ha hm p.o. három és hk öt egyenlő részre van felosztva, melyek egyike $=ho$, akkor $abcd = cd/ho \times hopf$ és $hkgf = hk/ho \times hopf$ következetesen $abcd:hkgf = cd/ho \times hopf$ és $abcd:hkgf = cd:hk$ a kívánt eredmény!

68. §¹⁴⁵ Minden rendes szögény¹⁴⁶ körvonalba zárható, úgy, hogy a szögcsúcsok magába a körvonalba essenek. Osztassék két szomszédyszög, a és b két egyenlő részre ao és bo vonal által, húzassék az átszegő o pontból egy-egy vonal egyenes irányban minden szögcsúcsra, t.i. oc , od , af , az ekkint keletkező egyenesszárú háromszögben $ao = bo$, továbbá abo és bco $\triangle$ -ben $ab = bc$, $bc = bo$ és $bo = bo$ és $abo \angle = obc \angle$, következetesen e két $\triangle$ összevágó, s így $ao = bo = co$ és ennek folytán $bcd \angle$ és (Sic!) két egyenlő részre van osztva co által! Hasonlóképp bco és cdo $\triangle$ egyenlősége miatt $co = do$, s minthogy $ao = bo = co = do$, tehát az átszegő pont o egyenlő távolságban van minden szögcsúcsból (Sic!), miből látható, hogy minden szögcsúcsnak azon körvonalba kell esni, mely $ao = bo$ félmérővel az adott szögény körül vonatik.

69. § Ezen igazságból következik:

1^{or} Hogy minden rendes szögény¹⁴⁷ annyi tökéletesen egyenlő $\triangle$ -re osztható, ahány oldala van.

2^{or} Hogy a rendes szögény minden oldalának oly körív felel meg, mely egyenlő $360^\circ/x$, ha az oldalak számát x -nek mondjuk.

70. §¹⁴⁸ Valamint minden rendes szögény körvonalba foglalható, úgy viszont minden körvonalban bármiféle rendes szögény fölállható, ha az említett ponttól a szögmérő segédelmével a körvonalba átvitetnek, a rendes szögény körvonalbeli vitelét szögmérő nélkül is következőleg lehet eszközölhetni: a félmérő a o 6° átvihető az illető körbe, következetesen minden félmérő rendes hatszögöt adand. Vonassék az adott körben két függőlegesen egymást átszegő félmérő, cd ab , köttessenek össze végpontjaik, s az ekként keletkezett sokszög rendes négyszög leend! Írassék d pontból

$fg = 3$	Szög = 3
$uc = 4$	Szög = 2
$an = 5$	Szög = 5
$ao = 6$	Szög = 1
$fh = 7$	Szög = 4
$pb = 8$	Szög = 8

¹⁴⁵ Széljegyzet: „39F”.

¹⁴⁶ Pontosabban: minden egyenlő oldalú, és egyenlő belső szögű konvex sokszög.

¹⁴⁷ Lásd az előző jegyzetpontot.

¹⁴⁸ Széljegyzet: „40F”.

$fa=9$	Szög=11
$on=10$	Szög=6
$co=12$	Szög=10
$no=14$	Szög=9
$nc=16$	Szög=7

ao félmérővel fog körív, s a megfelelő fg feszítőt 3^{or} vihetni át az adott körvonalba, tehát rendes $\triangle$ -öt adand az említett fg feszítőnek fele, $fh=hg$ 7er vihető át az említett körbe, s így rendes 7 L alakítására használható! Vonassék a pontból ah nyílással amn körív, s az ennek megfelelő feszítő an $5^{br}=on$ 10er , s nc vonal 16^{or} vihető át az adott körbe, mi természetesen rendes $5-10$ és 16 szögöt adand! Írassék az adott kör félmérőjével b és c , s se és ev körív körtessék össze a és c s pb rendes szögény n , s 14 szögnek és cs 12 L -nek lehet oldala! Végre írassék fel fdg körív 3 egyenlő részre, $fd=un=ng$, s e körszegélyeknek megfelelő feszítő fu rendes 9 L alakítására szolgáland!

VIII^{ik} fejezet –

Az aránylagos vonalakról

71. § Húzassék az adott dfg $\triangle$ -ben fg oldalhoz ab #-ok, utóbbi a másik két oldalt aránylagos részekre osztja fel, azaz $da:df=db:fg$, avagy $da:af=db:bg$! Az adott $\triangle$ -ben vonassék ag és bf , s a keletkezett abf és abg területileg egyenlő leend (66), s így abg $\triangle + abd$ $\triangle = abf$ $\triangle + abd$ $\triangle$, úgy mi ugyanaz: gad $\triangle = fbd$ $\triangle$; továbbá abd és fab , valamint abd és gad $\triangle$ -gök magassága ugyanaz, ennél fogva 67.

$$abd:fbf = da:df \text{ és}$$

$$abd:gd = db:gd, \text{ a háromszögek tehát } \sim,$$

$$ba:df = db:dg \text{ hasonlóképp}$$

$$da:df = da = db:dg - db, \text{ és így}$$

$$da:af = db:bg.$$

72. § Hasonló $\triangle$ -ökben a hasonnemű oldalak, vagyis azok, melyek hasonló szögek általellenében vagynak, aránylagosak, azaz ha acb $\triangle \sim fdg$ $\triangle$, akkor (33 f) $ca:df = cb:dg$. Fektessük acb $\triangle$ -öt fdg -re, úgy, hogy acb L a hasonló fdb L -re s a hasonnemű oldalak egymásra, ca da -ra és cb db -re essék, akkor (62. §) ab #-os leend fg -vel, s állni fog:

$$da:df = db:dg, \text{ dc-da=ca és db=cd, tehát}$$

$$ca:cb = df:dg!$$

Továbbá fektessük cab L dgf L -re, s a hasonnemű oldalakat szinte egymásra, ab fg -re és cb dg -re, s ez esetben ca #-os leend df vonallal, következőleg $ab:fg = cb:dg$ vagy

$ab:cb=fg:dg!$ Ezen igazság egyike a legfontosabb a mértanban, s kulcsul szolgáló sok mértani feladott megoldásában, főleg távolságok meghatározásában.¹⁴⁹

73. § Ha abc egyenes¹⁵⁰ $\triangle$ -ben az egyenes¹⁵¹ L a csúcsából függőleges¹⁵² bocsátatik a feszülőre¹⁵³ (hypotenuse), az ekként keletkezett $\triangle$ -ök az adottal s magok mindég viszonyosan hasonlóak leendnek, azaz: abc $\triangle$ hasonló adc $\triangle$ -gel s abd $\triangle$ -gel (9 f), a két egyenes adc és abc $\triangle$ -ben a L közös, tehát adc $\triangle$ -ben λ L hasonló leend abc $\triangle$ -nek ω L -el, következésképpen adc $\triangle$ hasonló abc $\triangle$ -hez, az egyenes abd és abc háromszögben hasonlóképp o L ω $L=\omega$ L és $\gamma=\alpha$, tehát ennél fogva adc $\triangle$ hasonló abc -vel és adc $\triangle$ hasonló adb $\triangle$ -el (55. §).

74. § Minden egyenes $\triangle$ -ben (abc 9 f) a feszülő¹⁵⁴ négyyszöge¹⁵⁵ egyenlő a derékszára összes négyyszögével,¹⁵⁶ azaz $C^2=A^2+B^2$,¹⁵⁷ ha t.i. feltesszük, hogy $bc=C=ab=A$ és $ac=B$, húzassék az egyenes L a L csúcsból függőlegesen ad o feszülőre, s adc $\triangle$ hasonló abc $\triangle$ -hez, miből következik:

$$bc:ac=ac:dc \text{ vagy}$$

$$C:B=B:dc, \text{ de}$$

$$dc=C\text{-}bd, \text{ tehát}$$

$$C:B=B:C\text{-}bd,$$

hasonlóképp abd és abc $\triangle$ -ök hasonlóságából következik, hogy $C:A=A:bd$ (B) sokszorozzuk a felhozott arányokban a külsőket és belsőket, s így álland (A) után (CX)

$$c\text{-}bd=B \times B \text{ vagy}$$

$$C \times C\text{-}C \times bd=B \times B,$$

$$(\text{és } B \text{ után}) C \times bd=A \times A,$$

$$\text{összeadva } C \times C=A \times A+B \times B$$

$$\text{vagy } C^2=A^2+B^2, \text{ ezek után, ha}$$

$A=3$ $B=4$ az arány, így álland: $\sqrt{C^2}=\sqrt{(9+16)}=\sqrt{25}$; tehát $C=5$. A mondottakból láthatni, hogy 3 egyenes oldal, melyek oly arányban vannak, mint 3:4:5,¹⁵⁸ egyenes $\triangle$ -öt képeznek, minek a gyakorlati téren sokszor igen nagy haszna van.

¹⁴⁹ Vagyis: hasonló háromszögek (és minden hasonló zárt konvex sokszög) egymásnak megfelelő oldalainak aránya azonos.

¹⁵⁰ Derékszögű.

¹⁵¹ Derékszög.

¹⁵² Merőleges.

¹⁵³ Átfogóra.

¹⁵⁴ Átfogó.

¹⁵⁵ Négyzete.

¹⁵⁶ Befogói négyzeteinek összegével.

¹⁵⁷ Helyesen a következőképpen írandó: $C^2=A^2+B^2$, amely a Püthagorasz-tétel.

¹⁵⁸ Ez az első és leggyakrabban használt püthagoraszí számhármass, amelyből egyébként végtelen sok van.

75. § Ha a bebizonyított egyenlőségnek $C^2 = A^2 + B^2$ ¹⁵⁹ mindkét részéből A^2 ¹⁶⁰ vagy B^2 ¹⁶¹ derékszárak levonatnának, az első esetben így állna az egyenlőség: $C^2 - A^2 = B^2$ ¹⁶²; a másodikban: $C^2 - B^2 = A^2$ ¹⁶³; azaz a derékszárak bármelyike egyenlő a feszülőben, ha az utóbbikor a másik derékszár levonatik.¹⁶⁴

IX^{ik} fejezet –

Némely feladatok megoldása az eddig mondottak után

76. §¹⁶⁵ Három adott ab , ac , ad egyenes vonalhoz a 4-ik aránylagos kitalálni. 41 f. Tetszés szerinti daf L -re vitessék által ab vonal úgy, hogy a közös a pontból egyik szögszárra essék, a másik szögszárra vitessék által, ac és ad vonal kötéssék össze, c és d b pontból húzassék cb -hez #-os, s az arány így álland: $ac:ad = ab:af$ (71. §); tehát af a kívánt 4-ik aránylagos vonal.
77. §¹⁶⁶ Két egyenes ab és bc vonalhoz a középaránylagost kitalálni. 42 f. Húzassék egy tetszés szerinti egyenes vonal, s erre vitessék által az adott két ab és bc vonal úgy, hogy egymás mellé essenek végpontjaikkal, az ekként nyert egyenes vonal, $ab + bc = ac$ vonal osztassék p.o.¹⁶⁷ o pontban két egyenlő részre, írássék ao félkörrel adc körív, emeltessék b pontból db függőleges vonal, s ez leend a kívánt középaránylagos vonal, ennek megmutatására kötéssék össze a és cd ponttal, és a keletkező adc egyenes $\triangle$ leend (58. §), melyben db függőleges, az egyenes d L csúcsból tehát (73. sz.) $abd \triangle$ hasonló $bcd \triangle$ -hez, következésképpen $ab:bd = bd:bc$, ezen arány szinte áll $bd^2 = ab \times bc$,¹⁶⁸ mely igazság körre nézve nagy fontosságú!
78. § Általában, hogy az adott adc 42 f.köríven bizonyos d pontnak helyzete ismertessék, szükséges ad körívet bármely irányban ac vonallal átszegni, s ha erre a kitűzött b pontból függőleges¹⁶⁹ db bocsáttatik, ez mindenkor elhatározandja d pontnak helyzetét az adott körívben. Könnyebbség kedvéért ac vonal metszetnek db rendezővel és ab egyszerűen metszetnek nevezhető.

¹⁵⁹ Helyesen: $C^2 = A^2 + B^2$.

¹⁶⁰ Helyesen: A^2 .

¹⁶¹ Helyesen: B^2 .

¹⁶² Helyesen: $C^2 - A^2 = B^2$.

¹⁶³ Helyesen: $C^2 - B^2 = A^2$.

¹⁶⁴ Téves. A szövegbe illő pontos megfogalmazás a következő: a befogók bármelyikének négyzete egyenlő az átfogó négyzetéből levont, a másik befogó négyzete után maradt értékkel.

¹⁶⁵ Széljegyzet: „41F”.

¹⁶⁶ Széljegyzet: „42F”.

¹⁶⁷ Példának okáért.

¹⁶⁸ Helyesen írva: $bd^2 = ab \times bc$, ahol bd szakasz az ab és bc szakaszok mértani középarányosa.

¹⁶⁹ Merőleges.

79. § Megmért természeti nagyságok rajzba is átvihetők aránylagos kiterjedésben, e célra az úgynevezett megkisebbitett mérték használtatik, mely 3-4 egyenlő részre osztatik fel, melyek például egy ölnek felelnek meg, ezek mindegyike ismét hat¹⁷⁰ egyenlő részre osztatik, körző segédelmével e felosztások szerint az is, mert természeti nagyságokat könnyű átvinni papírra.
80. § Bizonyos $\triangle$ a természetben, megkisebbitve lerajzolni méressék meg, természeti nagyságokban az adott $\triangle$ azon részei, melyek a mondottak szerint szükségesen (Sic!) arra (27. §), hogy két $\triangle$ öszvevágó legyen, ezek a megkisebbitett mérő segédelmével vitessenek által papírra, a többi részt felállított terveink szerint könnyen kitalálható, valamint a szögök nagysága, az úgynevezett szögmérővel!
81. §¹⁷¹ A földnek vagy víznek egyenetlen területét megkisebbitve rajzba által vinni. 44 f Vonassék künt,¹⁷² a lerajzolandó térségen $A B$ vonal metszet, b , jeleltessenek ki az egyenetlen fölep¹⁷³ fő pontján: C, i, h, g, f, D ; bocsátassanak ezekből a vonalmetszetre rendezők (ordinata), méressenek meg, s a nyert eredmény a megkisebbitett mérő segédelmével vitessék által papírra!

X^{ik} fejezet –
A róna területek tulajdonairól¹⁷⁴

Terület mennyiség

82. § Azon térségi mennyiség, mely bizonyos terület határai közt foglaltatik, vagy rövidebben a terület kiterjedése, terület tartalomnak neveztetik.
83. § Valamint a vonalak vonal által, a szögök szög által, úgy a területek is bizonyos terület mennyiség által méretnek, s e célra közmegegyezéssel $\square$ vétetett fel, melynek ellenes oldalai egyenlők és #-ak, ha az említett $\square$ ¹⁷⁵ valamelyik oldala egy ölet tesz, a többi is annyi leend, s az egész $\square$ -ölnek¹⁷⁶ neveztetik, vagy ha az oldal = láb, négyszöglábnak¹⁷⁷ mondatik.

¹⁷⁰ Mert hat láb van egy ölben.

¹⁷¹ Széljegyzet: „41F”.

¹⁷² Széljegyzet: „42F”.

¹⁷³ Terep.

¹⁷⁴ A sík területek tulajdonságairól.

¹⁷⁵ Négyzet.

¹⁷⁶ Négyszögölnek.

¹⁷⁷ Négyzetlábnak.

84. § Valamely területnek tartalmát kitalálni annyit teszen, mint kimutatni, hány négyszöglet vagy -lábat¹⁷⁸ foglal magában.
85. § Ha az adott $abcd$ □ alapvonalában $A = \square$ -láb 6^{or} s az ac magasságában 3^{or} foglaltatik, az adott $abcd$ □ tartalma $= 6 \text{ láb} \times 3 \text{ láb} = 18 \text{ láb}$,¹⁷⁹ osztassék fel ab alapoldal s az ac magasság egyenlő részekre, melyek mindegyike megegyez A □-gel, s látni fogjuk, hogy 18^{or} foglaltatik $abcd$ területben, miből azon mértani igazság következik, hogy minden egyenes □¹⁸⁰ területi tartalma egyenlő az alapvonalnak és magasságnak sokszorozmányával!¹⁸¹
86. § Húzássék bármely egyenes vagy dűlt □-ben 17. 19. f. *ad* átálló,¹⁸² s a négyszög ezáltal két egyenes¹⁸³ Δ-re fog osztatni, s eszerint mindegyike a Δ-nek terület tartalma felét teendi az egész □ területének, miből következik, hogy minden egyenes Δ-nek területi tartalma egyenlő a két derékszár félsokszorozmányával!¹⁸⁴
87. § Hogy az abc éles Δ terület tartalmát megtudhassuk, szükséges az adott Δ magasságát ab vonallal kijelelni, mely a Δ két egyenes abd és dbc Δ-re osztandja, a mondottak után abd Δ-nek területe $= ab \times bd/2$ és dbc Δ területe $= dc \times bd/2$, ha a magasságát jelelő függőleges az alapvonalra esik, az egész Δ területe így állandó: $abc \Delta = ad \times bd/2 + dc \times bd/2$; ezekből következik, hogy minden éles Δ-nek terület tartalma egyenlő az alapvonal és magasság félsokszorozmányával.
88. § Mint a □ területiről bebizonyítánk, alkalmazható minden egy közenyre, mert minden egy közeny két egyenlő Δ-re osztható az átló által, következetesen minden egy közeny területi tartalma egyenlő a magasság és az alapvonal sokszorozmányával.
20 f
89. § $Abcd$ különszögű dülény két abd és acd Δ-ből áll, abd Δ területe $= ab \times df/2$ és acd Δ területe $= cd \times ag/2 = cd \times df/2$, tehát az egész dülény területe $= ab \times df/2 + cd \times df/2 = ab + cd/2 \times df$, azaz minden különszögű dülénynek terület tartalma egyenlő a két #-os oldal összegének és magasságának félsokszorozmányával.
90. § Minden rendes szögény annyi tökéletesen egyenlő Δ-öt foglal magában, ahány oldala van (69. §). Eszerint területi tartalma könnyen kiszámítható, mihelyt egy Δ-nek területe tudatik, a terület tartalom így állandó $abcdf$ (39. f) $= 5 \times ab \times og/2$, de $ab \times 5$ a szögénynek körét vagy összes oldalait képezi, következetesen minden rendes szögénynek területi tartalma egyenlő a határvonal és a középpontból bármely oldalra bocsátott függőleges félsokszorozmányával.

¹⁷⁸ Négyzetlábat.

¹⁷⁹ Négyzetláb.

¹⁸⁰ Derékszögű négyszög.

¹⁸¹ Szorzatával.

¹⁸² A mondat eleje helyesen: „Húzássék meg bármely négyzetben vagy téglalapban az átló...”

¹⁸³ Derékszögű.

¹⁸⁴ A két befogó szorzatának felével.

91. § A körvonal nem egyéb, mint a véghetlen¹⁸⁵ sok oldalból álló szögény,¹⁸⁶ melyek véghetlen kicsinyek, s azért a félmérő távolságát jelentendi, minden oldalnak a középpontból, következetesen minden körnek területi tartalma egyenlő a körvonal és félmérő félsokszorozmányával, a mondottakból (14. §) tudjuk, hogy minden körvonal $3\frac{1}{2}$ ¹⁸⁷ átmérőt teszen, azaz úgy áll az átmérőhöz, mint 22 a 7. Ezt feltételezve felállított elveink szerint könnyű bármely körnek terület tartalmát kiszámítani.
92. § Mit a körvonal területéről egészen megmutatánk, áll egyes részleteiről, és mert minden körmetszet így képzelhető, mintha végtelen sok apró Δ -ból állna, következetesen minden körmetszet terület tartalma egyenlő a megfelelő körív és félmérő félsokszo[rozma]nyával.¹⁸⁸
93. §¹⁸⁹ Az eddig mondottak következtében minden egyenetlen sokszög terület tartalma kiszámítható, ha feszülők által annyi Δ -re osztatik fel, ahány oldala vagyon. Sokkal bajosabb oly területnek tartalmát kimutatni, melyek határai jobbadán görbék, de lehető ez is, ha az adott terület oly dülényekre¹⁹⁰ osztatik fel, melyeknek oldalaik a lehetőségig #-osak s görbék, lehetőségig körmetszetek. (46. f)

A területek fekvéséről

94. § Két pontok (Sic!) a terület fekvésén nem lehet meghatározni, mert azon egyes vonalak közül, mely e két pontot összeköttendi, a kérdéses terület minden lehető irányát felvehet, de ha az adott két ponthoz más irányban még egy 3-ik kijelletic, a területben ez határozzon fekvése felett, körtessék össze két egyenes vonala, a mondott 3 pont egyik mindég átszegi, míg a másik kettő kezdőpont leend, miből következik, hogy két egymást keresztül átszegő egyenes vonal által a terület fekvése mindég meghatározható.¹⁹¹
95. § Bocsáttassék az átszegő pontra egy 3-ik egyenes, úgy, hogy függőleges legyen az átszegő két vonalra, s függőleges leend a területre is, miből következik, hogy valamint a vonalakra, úgy a területre is ugyanazon pontból csak egy függőleges lehető, mely következetesen legrövidebb leend, s valódi távolságát jelelendi ki az adott pontnak a terület fölepéről!¹⁹²

¹⁸⁵ Példának okáért.

¹⁸⁶ Sokszög.

¹⁸⁷ Pontosán: az átmérő π -szeresét.

¹⁸⁸ Téves. A félkörív hosszának a félmérő, vagyis a sugár szorzatával egyenlő a körterület.

¹⁸⁹ Széljegyzet: „44F”.

¹⁹⁰ Romboidokra.

¹⁹¹ Két egymást metsző egyenes vonal nem határol területet.

¹⁹² Két egymást metsző egyenes vonalra nem lehet úgy egy harmadikat meghúzni, hogy az mindkét előzőre merőleges legyen. Így a leírt gondolatmenet nem világos.

96. §¹⁹³ Két egyenes *abcd* és *fghm* területnek átmetsző vonala mindég egyenes, mert állíttassék *abcd* területre *fghm* terület, miután ez utóbbinak *hm* oldala egyenes, csak egyenes vonalban érintheti az előbbi terület fülepét, s ha meghosszabbítatik, keresztül metszendi *abcd* területet ugyanazon vonalban, melyben érinté, következetesen az átmetsző *no* vonal egyenes leend. (47. f)
97. § Ha az átmetsző *om* vonal valamelyik *s* pontjából függőleges vonatik, mint két átszegő területre, *usw* *L* fog alakulni, mely hajlás *L*-nek neveztetik, mert határoz a terület fekvése fölött.¹⁹⁴
98. § Ha a hajlásszög egyenes, a területek függőlegeseknek, ha tompa vagy éles, részsút területeknek mondatnak.
99. § Azon területek, melyek egymás felé helyezve minden pontjaikban egyenlő távolságban állnak, #-os területeknek nevezendők.¹⁹⁵

*XI^{ik} fejezet –
A testekről*

100. §¹⁹⁶ Oly test, mely két *abcd* és *fghl* #-os terület és annyi egy közeny¹⁹⁷ által záratik bé, ahány az oldalszög oszlopnak (prisma)¹⁹⁸ *abcd*¹⁹⁹ és *fghl*²⁰⁰ alapterületnek az egy közenynek,²⁰¹ oldallapoknak és két alap²⁰² közti függőleges²⁰³ magasságnak mondatik, ha az oldallapok függőlegesen állnak az alapterületen, függőleges,²⁰⁴ minden más esetben részsút²⁰⁵ szögoszlopnak mondjuk a fölhozott testet, s általában annyi oldalúnak, ahány az oldalalap. (48–49. f.)²⁰⁶

¹⁹³ Széljegyzet: „47F”.

¹⁹⁴ A 96. és 97. §-ban olvasható fejtegetés nem világos.

¹⁹⁵ A 98. és 99. § szerinti fogalmak nem használatosak.

¹⁹⁶ Széljegyzet: „48F”.

¹⁹⁷ Paralelogramma által.

¹⁹⁸ Prizma, hasáb.

¹⁹⁹ Alaplapnak.

²⁰⁰ Fedlapnak.

²⁰¹ A paralelogramma.

²⁰² Alaplap és fedlap.

²⁰³ Alaplap és a vele párhuzamos fedlap közti merőleges szakasz.

²⁰⁴ Szabályos négyszög alaplapú álló oszlop vagy hasáb.

²⁰⁵ Ferde oszlop.

²⁰⁶ Széljegyzet: „49F”.

101. §²⁰⁷ Azon szögoszlop, melynek alapterületei egy közenynek, s melyben a négy oldallap szinte egy közeny, téglánynak²⁰⁸ (pararellolidum) neveztetik, ha a téglány alapjai és oldalai négyszögek (cubus). (48., 50. f)
102. §²⁰⁹ Ha az oszlop alapja alatt és fent körvonal, köroszlopnak neveztetik, s az oszlopok központját összekötő függőleges *ab* tengelynek, ha a tengely a középpontra esik, a köroszlopot egyenesnek mondjuk, ellenben rézsútnak, ha t.i. a tengely egyik alapkör központjából lebocsátva eltér a középponttól. 51. f.
103. §²¹⁰ Ha valamely, a szögeny területén kívül eső *f* pont az adott szögenynek *abcd* szögeivel egyenes vonal által összekötetik, oly alakú test fog keletkezni, melynek alapja szögeny, s oldalait annyi Δ képezendi, ahány oldala van az adott alapszögenynek, e test lobor vagy csúcs oszlopnak²¹¹ (piramis) neveztetik, s magasságát azon vonal képezendi, mely a közös csúcsból függőlegesen az alapra bocsáttatik (52. f), s a lobor egyenes leend, ha a magasság az alap közepére esik,²¹² ennek ellenkező esetben rézsút.²¹³
104. §²¹⁴ Ha a lobor alapkör, kúpnak vagy gestencének (colus)²¹⁵ mondjuk, melynek nagyságát a csúcsból lebocsátott függőleges *ab* jelelendi.²¹⁶ 53. f
105. § Ha a lobornak vagy kúpnak hegye lemetszetik, szegett lobornak²¹⁷ vagy kúpnak neveztetik.
106. § Golyónak²¹⁸ azon testet nevezzük, mely egyetlen gömbölő²¹⁹ terület²²⁰ által záratik bé, úgy, hogy a gömbölő terület minden pontja egyenlő távolságban legyen, egymágában a testben létező *o* pontból, mely középpontnak neveztetik.
107. § Képzeljünk *cad* félkört *cd* mozdulatlan átmérő körül forogni, úgy, hogy a mozdulat kezdőpontja a mozdulatlan végső pontjával összeessék, s képzetünk lehet a golyó keletkezéséről, a mozdulatlan átmérő golyótengelynek mondatik!²²¹

²⁰⁷ Széljegyzet: „50F”.

²⁰⁸ Téglalap.

²⁰⁹ Széljegyzet: „51F”.

²¹⁰ Széljegyzet: „52F”.

²¹¹ Sokszög alapú általános gúla. CZUCZOR–FOGARASI 1862 szerint a „lobor” szó a görög *πυραμίδ* alapján a láng lobogását kifejező igéből képzett főnév a nyelvújítás korából, amely nem honosodott meg a köznyelvben.

²¹² Egyenes gúla.

²¹³ Ferde gúla.

²¹⁴ Széljegyzet: „53F”.

²¹⁵ Helyesen: *conus*.

²¹⁶ Jelöli.

²¹⁷ Csonka gúla.

²¹⁸ Gömb

²¹⁹ Gömbölyű.

²²⁰ Gömbfelület.

²²¹ Pontos leírás a gömbről mint forgástestről.

108. § A golyó keletkezéséből láthatni, hogy minden golyómetesz, mely egyenes terület által²²² történik, körterület leend, s e körterület annál nagyobb lesz, minél közelébb esik a központhoz, a középpont átszegésre legnagyobb körnek²²³ mondatik.
109. § Ha a golyómeteszok #-osok, az ekként keletkező körök párhuzamosoknak mondatnak.
110. §²²⁴ A golyónak minden gömbölő területe *fg*hi két #-os körvonal között golyóövnek mondatik, a csillag- és földtanban égövnek²²⁵ neveztetik.
111. § Képzeljük a golyó tengelyét *ab* függőlegesen állni, a legnagyobb kör középpontján, végpontjai *c* és *d* golyó vagy föld sarkának²²⁶ neveztetnek. 54 f

*XII^{ik} fejezet –
A testek tulajdonairól*

[A. pont –]²²⁷ A kiszámítása a fölep területnek²²⁸

112. § Minden szögletes test alapterületének megismerésére szükséges minden egyenes oldalnak terület tartalmát kiszámítani, a nyert eredményt összeadni, s mindenkor egyenlő leend a kérdéses test fölep²²⁹ területével.
113. § Nevezzük a négyoldalú *abcdglfh* (48) *L* oszlopnak magasságát *M* s a fölep összes terület tartalma ez leend $hg \times M + fg \times M + lf \times M + lh \times M = hglf \times M$, azaz minden egyenes *L* oszlopnak terület tartalma egyenlő az alapoldalak és magasság soksz[oroz]mányával.²³⁰
114. § Miután minden köroszlop vagy henger úgy tekinthető, mint végtelen sok szögéből álló szögoszlop, tartalma területének²³¹ egyenlő leend az alapkör és magasság soksz[orozmá]nyával.
115. § Minden egyenlő lobor annyi tökéletesen egyenlő Δ -ból áll, ahány oldala van az alapnak, s miután minden egyes Δ terület tartalma egyenlő az alapvonal és magasság²³²

²²² Sík felület által.

²²³ Főkör.

²²⁴ Széljegyzet: „54F”.

²²⁵ Szélességi kör.

²²⁶ Pólusok.

²²⁷ A kéziratban nincs jelölve, de a következő pontnál igen.

²²⁸ Helyesen: a test felszínének.

²²⁹ Felszín.

²³⁰ Szorzatával.

²³¹ Hengerpalást területe.

²³² Itt nem a gúla magassága értendő, hanem a palástidom magassága.

- félsoksz[orozmá]nyával, bizton állíthatunk, hogy minden egyenes lobornak területe egyenlő az alapoldalak és magasság félsokszorozmányával.²³³
116. § Mit a lobor területéről bizonyítánk, elmondhatjuk minden egyenes kúpról, mert minden kúp úgy képzelhető mint végtelen sok és apró oldalakból álló lobor, következő minden egyenes kúp terület tartalma egyenlő az alapkör és magasság félsokszorozmányával.²³⁴
117. § Ha a lobor[t] #-san alapjával elmetszenénk területileg, annyi dűlényt képezendi, ahány Δ -ból állott az elmetszés előtt, s ha az ily dűlény magasságát m -nek mondjuk, a szegett lobor területe így álland: $dc + mn/2 \times M + cb + mp/2 \times pM + ad + op/2 \times M = dc + cd + ab + ad/2 \times mn + mp/2 \times op + om \times M/2 = dcba + mnop \times M/2$, azaz minden, az alappal #-san szegett lobornak terület tartalma egyenlő a két alapterület összegének és magasságának félsoksz[orozmá]nyával.²³⁵ 52. f.
118. § A mondottak következtében ugyanazon igazság alkalmazható a #-san szegett kúpokra, és minden szegett kúp terület tartalma egyenlő a két kör alapszögének²³⁶ és magasságának félsokszorozmányával.
119. § Hogy a golyónak gömbölő²³⁷ területét meghatározhassuk, képzeljük a golyót sok végtelen és keskeny #-os körövekre (sona) felosztva 54. f., legyen az ekkint keletkező körövek egyike $aigf$, s ez esetben c és d leendének az övsarkak (pioly), o a golyónak középpontja és ab , cd az átmérők, továbbá képzeljük, hogy a körövek mindegyike bizonyos s v h f $\square$ -nek megfordítása által keletkezik, $s \sim$ mozdulatlan vonal körül ezeket előre bocsátva, miután feltételezzük, hogy a körövek végtelen keskenyek, hv és sf végtelen közel állandnak egymáshoz, s így a hajlás dacára egyenlő hosszúságúak leendének, következőleg az említett $higf$ úgy tekinthető, valamint a többi kör is, mint ugyanannyi köroszlop, de erről bebizonyítottuk, hogy terület tartalma egyenlő az alapkör és magasság sokszorozmányával, tehát ugyanazon kör úgy fog állani $higf$ körövről is, mindazon övökről, melyekre a golyót felosztva képzeltük, miből önként következik, hogy a golyó területe egyenlő leend a körövek összes területével, azaz minden golyó terület tartalma egyenlő a legnagyobb kör és átmérő sokszorozmányával.²³⁸

²³³ Ez a szabályossokszög-alaprajzú kúp palástfelületének kiszámításmódja.

²³⁴ Téves. Az egyenes kőrkúp palástjának területe a kör alaplapkerületének és a kúpalkotó (és nem a kúp-magasság) szorzatának fele. Az írás nem adja meg a kúpalkotó fogalmát.

²³⁵ Ez a meghatározás a szabályossokszög-alapú, egyenes csonka gúla palástjának területszámítására irányul. Azonban számos hibát tartalmaz. A gúla palástját ugyanis annyi egyenlő szárú trapéz alkotja, amennyi az alaplap (és a fedlap) oldalainak száma. A palást területe így egyenlő az alaplap és a fedlap kerületösszege felének az oldaltrapéz magasságának (és nem a gúla magasságának) szorzatával, vagyis a palástot alkotó trapézok területeinek összegével.

²³⁶ Helyesen: kerületösszegének.

²³⁷ Érthetően: a gömbfelület.

²³⁸ A gömbfelület valóban $F = 4\pi r^2$, vagyis $2\pi r \times 2r$. A kiszámítás leírása az infinitezimális számítás módját követi, anélkül hogy erről említés történné, noha a szerző korában már jól ismert volt.

B. pont – A testek tulajdonairól és beltartalmáról²³⁹

120. § A testek beltartalmát meghatározni annyit tesz, mint kimutatni, hányszor foglal-
tatik bizonyos egységül felvett mennyiség magában a testben, az egységül felvett
mennyiség mértékének nevezetetik a közönségesen $\square$ ²⁴⁰ vagy úgynevezett kűb²⁴¹
(cubus), mely lehet négy L láböl vagy mért=föld.²⁴²
121. § Midőn a testek beltartalmát kívánjuk, azt keressük hány kűböt, az az négyszeg
lábát,²⁴³ ölet stb. foglal magában, azért a beltartalom kűbartalomnak²⁴⁴ neveztetik.
122. §²⁴⁵ Ha négyszög A kűb (55. f.) az adott függőleges téglánynak (paralelipedum)
 ab alapjával négyszer, bc szélességében 3^{or} s ac magasságában kétszer foglaltatik,
a téglány kűbartalma $4 \times 3 \times 2 = 24$, mert ha a kűb egyik négyszög alapja a téglányra
helyzetetnék 12 ily $\square$ -re, tökéletesen elfödné a téglány fölepét,²⁴⁶ s e 12 $\square$ -re felosztott
terület annyiszor foglaltatik az adott téglányban, ahányszor a kűbnek magasságát
feltaláljuk a téglány ae magasságában, következöleg minden függőleges téglány-
nak²⁴⁷ kűbartalma egyenlő a magasság, szélesség és hosszúság sokszorozmányával,
a szélesség és hosszúság alapterület.
123. § Minden hosszú L tökéletes négyszög,²⁴⁸ melynek minden oldallapja egyenlő és #-os,
következeten kűbartalmának kiszámítása megigényeltetik, egyéb, mint ugyan
oldallapnak 3-szori sokszorozással önmagával legyen az oldallap 6 $\square$ -láb²⁴⁹ s a kűb-
tartalom $= 6 \times 6 \times 6 = 216$ $\square$ -láb.²⁵⁰
124. § Ha a megmérendő nagyság határai lábokra²⁵¹ vagy ölekre²⁵² stb. osztatnak föl,
legjobb törtszámokkal dolgozni, azaz az egészet részleteire felosztani, p.o. az ölet
lábokra stb.
125. §²⁵³ Két $abcdgfe$ és $abcdhlmn$ ugyanazon alapú és magasságú téglánynak kűbartalma,
annak dacára, hogy a téglányok egyike egyenes, a másik rézsút, egyenlő, köttessék

²³⁹ Térfogatáról.²⁴⁰ Ez a jelölés a négyszöglre használatos, de térfogatra nem.²⁴¹ Kocka.²⁴² Helyesen: lehet köbláb, köböl, köbmérföld.²⁴³ Helyesen: köblábat, köbölt.²⁴⁴ Térfogat.²⁴⁵ Széljegyzet: „55F”.²⁴⁶ Helyesen: felületét.²⁴⁷ Derékszögű téglatestnek.²⁴⁸ Vagyis: négyzet.²⁴⁹ A négyzetjel elhagyandó.²⁵⁰ Helyesen: köbláb.²⁵¹ A láb korabeli hosszúság-mértékegység. 1 láb a gyakorlatban általában 31,6 cm.²⁵² Az öl hosszúságegység, amelyet a metrikus rendszer bevezetése előtt széles körben alkalmaztak, mára
azonban használata főleg a tengerészeti mélységmérésre korlátozódik.²⁵³ Széljegyzet: „56F”.

- össze fh és hm , s két $acgehm$ és $dbkfln$ L oszlop fog keletkezni, melyekben a magasság hd s az alakok $gchm$ és hlm egyenlők, következétesen egyenlők leendnek, magok közt, vonják le az említett szögoszlopokrul ugyanazt, t.i. $po flhm$ részt, s adjuk mindegyikhez ugyanazt, t.i. $poabcd$ részt, s az egyenlőség nem fog zavartatni, következétesen a kérdéses két téglány kübtartalmilag egyenlő leend, de minden egyenes téglány kübtartalma (122. sz.) egyenlő az alapterület és magasság sokszorozmányával, tehát ugyanez álland a rézsút téglányok kübtartalmáról is. 56. f.
126. § A dgl téglányt $dahf$ lapterülettel két $\triangle$ -gű oszlopra osztandja, melyekben az alapok és magasság egyenlő, következétesen $acdfhg$ szögoszlop kübtartalma $= l fgh \times ah/2$, de $l fgh/2 = fhg$, tehát a kübtartalom így álland: $acdfhg = ghf \times ah$; azaz minden $\triangle$ -gű oszlopnak kübtartalma egyenlő az alapterület és magasság sokszorozmányával. 48. f.
127. § A mondott igazság alkalmazható többszögű oszlopokra is, miután minden többszögű oszlop $\triangle$ -gű oszlopokra osztható.
128. § Minden henger úgy képzelhető mint végtelen sok és apró oldalakból álló szögoszlop, tehát a henger kübtartalma egyenlő az alapterület és magasság sokszorozmányával.
129. §²⁵⁴ A loborok²⁵⁵ kübtartalma egyenlő, ha alapjaik és magasságuk egyenlő, képzeljük az adott két $abcd$ és $abcf$ $\triangle$ -gű lobor[t] az alappal $\#$ -os területek által végtelen sok részekre felosztva, e részletek mint egyike végtelen parányi, de egyenlő nagyságú L oszlop leend, legyen az első szelet ao és au L oszlop, melyek kübtartalma egyenlő leend, mert alapjaik és magasságuk egyenlő, hasonlót lehet megmutatni a többiről, következétesen az egész csúcsoszlopról is. 57 f.
130. §²⁵⁶ Minden $\triangle$ -gű oszlop 3 kübtartalmilag egyenlő loborra felosztható, képzeljük el az adott szögoszlopot bcf és fdb területek által keresztül metszelve, 3 $abcf$ $fgbd$ és $bdcf$ lobor keletkezend, az első és második egyenlő, mert alapjaik és magasságaik egyenlők, ugyanez áll a 2-ik és 3-ikról, ha $gbd = bcd$ alapokul vétetve, tehát minden $\triangle$ -gű lobor 3-ad részét teendi oly $\triangle$ oszlopnak, melynek alapja és magassága egyenlő a loborral s kübtartalma szinte 3-át teendi a szögoszlop kübtartalmának.²⁵⁷ 58. f.
131. § A mondottakból következik, hogy minden lobornak kübtartalma, legyen egyenes vagy rézsút, egyenlő az alap és magasság 3-ad rész sokszorozmányával, az igazság alkalmazható minden kúpra és minden sokoldalú loborra, mert minden kúp úgy képzelhető mint végtelen sok oldalból álló lobor, és minden sokoldalú lobor 3 oldalú loborra felosztható.

²⁵⁴ Széljegyzet: „57F”.

²⁵⁵ Gúlák.

²⁵⁶ Széljegyzet: „58F”.

²⁵⁷ Pontos heurisztikus bizonyítás.

132. § Szegett loboroknál és kúpoknál az egész kübtartalma kiszámítandó, s ebből levonandó a szegett rész tartalma, mi kimutatandja világosan a szegett lobor vagy kúp kübtartalmát.
133. § Hogy a golyó kübtartalma kiszámíttathassék, képzeljük az adott kúp golyó területét merő Δ -re felosztva, köttessenek össze a szögök a golyó középpontjával, s az egész golyó annyi Δ -gű loborra osztatik fel, ahány területén a Δ ezeket feltételezván, a mondottak után kétségtelen, hogy minden golyónak kübtartalma egyenlő az alap összes golyó területével és félmérő 3-ad rész sokszorozmányával! ²⁵⁸

finis ²⁵⁹

Vége

²⁵⁸ Pontos heurisztikus bizonyítás. A gömb térfogata valóban $V = F \times r/3 = 4 \times r^2 \times \pi \times r/3$.

²⁵⁹ Vége.

II^{IK} SZAKASZ –
MUNKASZEREK1^o fejezet²⁶⁰

Megismerése azon munkaszereknek, melyek csatárai erődítésnél használtak.

134. § Erődítési munkálatoknál használt szerek közé számíthatjuk: a sánc, ács, kőfejtés, kőmíves és kövezési eszközöket, továbbá a legegyszerűbb emelő- és vetőgépeket s a köteleket, melyek csaknem minden munkálatoknál általánosan használtak.

A) Sáncszerek

135. § Sánci szereknek azon eszközöket nevezzük, melyek földi munkálatoknál, főleg pedig árkolási kitűzéseknél használtak, a legszükségesebbek ezek:

	<i>Név</i>	<i>Nagyság</i>	<i>Fanem</i>
1	Ölpózna	Egyes = 6 Kettős = 12 lábakra és hüvelyekre rendesen felosztva	Ihar
2	Luggató ²⁶¹ cövek	3. hosszú, alant 2 ¾", ²⁶² fent 3 ½" vastag, fent és alant megvasalva és keresztbetűzőtt fogónyéllel ellátva. 59. f.	Ihar v[agy] akácfa
3	Súlyok	Maga a súlyok 1 fő, 1 hosszú, közepén 7" s a két végén 6" átmérő- vel, vasgyűrűkkel s 3" hosszú, 1 ¼" vastag nyéllel ellátva. 60. f	Körtve ²⁶³ v[agy] kőrisfa, nyele bükk v[agy] akácfa
4	Kézisúlyok	6" hosszú átmérő, 3" nyele, 10" hosszú, 1" vastag. 61. f.	Mint az előbbi

²⁶⁰ Az eddig római számmal jelölt fejezetek számozása a kéziratban itt arab számra vált.

²⁶¹ Fűrő.

²⁶² " – col.

²⁶³ Körte.

KATONAI SZABÁLYZATOK A KOSSUTH-EMIGRÁCIÓ KORSZAKÁBÓL

	<i>Név</i>	<i>Nagyság</i>	<i>Fanem</i>
5	Gömbmérleg ²⁶⁴	Háromszög, melynek feszülője 16" függő ércgolyóval. 62. f.	Veresfenyű ²⁶⁵
6	Vizirányi ²⁶⁶ mérőléc	2° hosszú, 6–12" széles, 1" vastag, mindkét végén fogónyílással. 63. f.	Veresfenyű
7	Szögletmérő ²⁶⁷	Egyenes háromszög, melynek derékszárjai úgy állnak össze, mint 3-4. ez 64. f.	Veresfenyű
8	Keresztmérő	3' hosszú, 2 ½" széles és 1" vastag, talpa 2', 6" hosszú, 2 ½" széles. 65. f.	Veresfenyű
9	Földmérő	Cölönlye ²⁶⁸ 1' hosszú, alant 8", fent 5" vastag, nyele 3' hosszú, 1¼ vastag, 66. f.	Bükk
10	Zapeto	Lapát 4' 3" hosszú, 5" széles, 5" vastag, nyele 3' hosszú, 1 ½ vastag, 67. f.	Jegenye
11	Talicska	Kerekének átmérője 2", ²⁶⁹ az egész 4' 6" hosszú. 68. f.	Bükk
12	Csákány – 69. f.	Alant látható az ábrázatban	Nyél bükk és akácfa
13	Ásó – 70. f.		
14	Hajtott ásó – 71. f.		
15	Metszőásó – 72. f.		
16	Gyepásó – 73. f.		
17	Gyepszegő ²⁷⁰ – 74. f.		
18	Kertészkes – 75. f.		
19	Rőzsesorító	Emelő szárjai 3-4' hosszú, lánc 4' hosszú, 76. f.	Akác
20	Kitűző zsineg	20-30' hosszú, 1 ¼ vastag	
21	Fejszék, fűrészek, kitűző póznák		

²⁶⁴ A derékszögű csúcsban zsinóros vetítővel (vagyis függőőnnal) ellátott derékszögű háromszög.

²⁶⁵ Vörösfenyő.

²⁶⁶ Vízszintmérő.

²⁶⁷ Derékszögű háromszög, amelynek befogói és átfogója püthagoraszi számarányúak.

²⁶⁸ Cölönk. Súly, nehezék (kitűző cövek).

²⁶⁹ A méret felülvizsgálandó.

²⁷⁰ Gyepféglavágó.

B) Ácsszerek²⁷¹ –
Csatári és erődítési munkálatoknál
leghasználtabb ácsszerek ezek:

136. §

Ácsfejsze – 71. f.
Szekerce – 78. f.
Kézibalta – 78. f.
Szeg és faszúró – 78. f.
Kézifűrész – 78. f.
Vonófűrész – 78. f.
Vas szögmérő – 78. f.
Vésők – 78. f.
Vaskapcsok – 78. f.
Ácszsineg – 78. f.
Önsúly²⁷² – 78. f.
Íránymérő – 78. f.
Hüvelymérő – 78. f.
Gyaluk – 78. f.

137. §

Kőfejtés és kőtűzésnél köv[etkező] szerek használatnak:
Emelő és feszítővasrudak
Feszítő kalapács
Törő kalapács
Vascövek
Kőfúrók és luggatók
Térlő
Tértisztító vaskalán
Lóporzsákok²⁷³ bőrből
Kőhordó taliga

²⁷¹ Ácsszerszámok.

²⁷² Zsinóros vetítő, közkeletű névvel függőön.

²⁷³ Helyesen: lóporzsákok.

D)²⁷⁴ Kőműves szerek

138. § Az ideiglenes csatatéri erődítésnél nemigen használható a kőműves munka, de ha mégis előfordulna, a már említett szerekhez még kettő megjegyzendő: kőműves kalapács, pakoló²⁷⁵ vagy csapó kalán.²⁷⁶

E) Kövezési szerek

139. § Kövezett utak helyreállításánál vagy építésénél az említett eszközökön kívül használtatik még út v[agy] egyenlítő súlyok.

F) Emelő gépek

140. § Legegyszerűbb emelőszer az ú.n.²⁷⁷ emeltyű,²⁷⁸ melyre minden vas- v[agy] farúd használható és e helyt nem annyira leírása, mint kellő használata megjegyzendő.
141. § Ha az emeltyű nyugpontja²⁷⁹ *d*, a teher *l* s az erő *b*, akkor kétkarú emeltyűnek neveztetik. (97. f) Ellenben ha a teher az erő és nyugpont közé esik, egykarú emeltyűnek mondatik. (98. f)
142. § Bárhol is legyen a nyugpont, az emeltyűk karjai mindég a teher és erő után erő- és teherkaroknak neveztetnek. Az erő annyival²⁸⁰ növekedik, amennyivel²⁸¹ hosszabb az erőkar a teherkarnál.²⁸² Ha valaki (97. f) *c* pontban 80 annyi erővel nyomja le az *ac* kart, miután *ab* 16-od²⁸³ része *ac*, az összes erő = $6 \times 80 = 480$ lb ²⁸⁴, természetesen a fáradságot sohasem szabad munkánál a számításból kihagyni, s ki egyszer képes 80 W ²⁸⁵ erőt kifejtteni, annak naphosszat dolgozik, minden emelésnél általában 25 lb -re tehetni erejét.
143. § Ha a teher nemcsak fölemelendő, hanem helyéből is elmozdítandó, akkor e célra hengerek használtatnak, melyek a fölemelt teher alá helyezendő, minden mozgításnál új hengerek gördítettnek a teher elé. (99. f)

²⁷⁴ C) pont nem szerepel a kéziratban.

²⁷⁵ Kőműveskanál.

²⁷⁶ Malteros serpenyő (pfándli).

²⁷⁷ Úgynevezett.

²⁷⁸ Emelőrúd vagy feszítőrúd (pajszer).

²⁷⁹ Közbenső megtámasztási pontja.

²⁸⁰ Annyiszor.

²⁸¹ Ahányszor.

²⁸² Jegyzet. „Az erőt mindig függőlegesen képzeljük [...] s e sz[e]r[i]t számítjuk.”

²⁸³ Nem 16-od, hanem 6-od része.

²⁸⁴ Font.

²⁸⁵ A W helyett lb (font) értendő.

144. § Ha a teher magasra emelendő, az ú.n. csigák használatnak. (100. f) Melyekben *ca* nyugpont, *ac* és *cb* emeltyűkarok, s mivel ezek egyenlők, az erőre nézve nem nagy nyereség, sőt a súrlódás miatt mindég erővesztésre kell számítani.²⁸⁶
145. § Ha a csigahúzásnál ember használatik, míg függőlegesen áll a kötél, erejét 80 lb-ra számítjuk, mert itt testének súlyát is használhatja, de ha vizirányosan²⁸⁷ húz, ereje 25 lb-ot teend, a teher emelkedése egy percben 120 láb leend, ha e célra lovak használatnak, a ló ereje 175 W²⁸⁸ s a gyorsaság egy percben 240 láb, az ökör erejét hasonra²⁸⁹ tesszük, de a gyorsaság itt 180 láb, t[e]h[á]t a gyorsaság szempontjából az ökör erő úgy áll a lóerőhöz, mint 3:4-hez.
146. § Az említett csigáknál, ha a teher magasra emelendő, erőnyereség emelőcsiga által is eszközölhető (101), melynél *ab* karra egy munkás ereje 30 lb-ra tetetik, s ha *ab* hatszor hosszabb, függőleges tengely $\frac{1}{2}$ átmérőjénél *ad*, akkor 4 ember ereje így álland: $4 \times 4 \times 6 \times 30 = 720$ lb; miből a súrlódást levonva, mely 120 lb-ot tesz, levonva 4 ember 720-120=6 mázsát²⁹⁰ emelend a kívánt magasságra.
147. § Ha a tehert mélységből kell felemelni, vizirányos emelőcsiga, s ennél az emelés v[agy] karokkal, v[agy] kallantyúval eszközöltetik.²⁹¹ (102. f) Az első esetben úgy számítjuk az erőt, mint a függőleges emelő csigánál, a másodikban a kallantyú csak akkor célirányos, ha nem hosszabb 14"-nél, s itt feltéve, hogy egy percben a kallantyú 18-szor fordul tengelye körül, csak 25 lb-ra tehetné az ember erejét.
148. § E helyt megjegyzendő még a szekér csiga, mely kisebb távolságú emeléséknél használatik.

G) Verő gépek

149. § Cövekek és gerendák leverése v[agy] besulykolása a földbe sokszor előfordul a csatartéri erődítéseknel, e célra következő verőgépek és verőszerek használatnak.
150. § Legegyszerűbb verőszerek a kézisúlyok (103. f), melyek cölönkje²⁹² kemény megvasalt fából készítettetik és $1 \frac{1}{2}$ mázsa nehéz s gömbölyű fogantyúkkal van ellátva.
151. § Nagyobbyszerű beveréseknel vonósúly használatik, melynek alkatrészei ezek: *ab* alapgerenda, melynek közepén áll q° súlyok oszlop, mindkét oldala *d* és *d*

²⁸⁶ Egyszerű, egyelemű csiga csak az erő irányát változtatja meg.

²⁸⁷ Vízszintesen.

²⁸⁸ A „W” jelölés (wart) megtévesztő lehet, mert ez nem erő, hanem a teljesítmény mértékegysége, amely az írás születése idején még nem volt használatos.

²⁸⁹ Hasonlóra.

²⁹⁰ Nem metrikus mázsáról van itt szó, hanem vélhetően az angolról, ami 100 font, vagyis 50,802 kg.

²⁹¹ Hajtókaros emelőcsiga.

²⁹² Verőfeje.

²⁹³ Vagyis kb. 75 kg súlyú, és a kétoldali fogantyúinál fogva két ember emeli meg és ejti rá a beverendő farúdra.

mozdulatlan oldalszároktól és hátul mozgatható f szártól megtámasztva, a súlyok oszlop 20–90 láb magas s az esősúlyok²⁹⁴ 4–6 mázsa nehéz s az utóbbi, hogy függőleges irányban megtartassék, két átlukasztott karral van ellátva, melyeken két kellő vastagságú rúd vonatik keresztül, s ezek a félresikamlástól mindég megóvják a súlyot. A súlyok csigányjára kötél által húzatik magasra s a csigáhozi könnyebb feljutás végett az oldalszárok egyike keresztbe üzőtt hátcsóval²⁹⁵ láttatik el.²⁹⁶ Egy ember ereje e gépnél leszámítva a súrlódást és kötelek ellenállását 30 lb. 4 mázsás súlyok (medve vagy bak) 13 embert igényel, s hogy egymást ne hátrálják, a csigakötél végéhez 13 vékonyabb vonókötél használtatik, ugyanannyi keresztfogantyúval. A munkaszakaszok vagy ízenként²⁹⁷ történnek, minden íz 20–30 ütést foglal magában s 1–1 ½ percet igényel, mit rendesen ugyanennyi ideig tartó szünet szokott felváltva követni.

2^{ik} fejezet –
A kötelekről

A) A kötelek megismertetése

153. § A kötelek közönségesen 1^{'''}²⁹⁸ kenderfonatból gyártatnak, s ezek száma után számtattatik a kötél tartó ereje.
154. § Minden kötél annyiszor 10 lb-ot tart, ahány a kenderfonat, ha a kötél csigán vagy gerendán nyugszik, tartó ereje 5 lb, ha a kötél 5 ölnél hosszabb, súlyát és nehézségét is a terhebe kell számítani, s ha a kötelek hosszabb ideig tartják a terhet, kétszer oly erőseknek kell lenniök, valamint az is megjegyzendő, hogy minden függőlegesen álló kötél ⅔-át elveszti tartó erejének.
155. § A jó kötél tulajdonai ezek: zöldes szín, sima foly,²⁹⁹ aránylagos nehézség, s ha keresztül metszetik, minél fényesebb s tömörebb, annál jobb.
156. § A kötelek fehér színe avultságra s a fekete szín s penész szag rosszasságra mutat.
157. § Jó és új kötél földre fektetve nem marad meg egyenes vonalban, s a kötésnek, minél vastagabb, annál inkább ellentáll, az ellenállás kötéltörés által mellőztetik, mi következőleg eszközölhető: tekertessék a kötél bizonyos rúdra, de csak egyszerű

²⁹⁴ Mai neve: verőkos.

²⁹⁵ Helyesen: hágcsóval vagy létrával.

²⁹⁶ Ez a kézi cölöpverő kos leírása.

²⁹⁷ Mai elnevezéssel: veréssorozat.

²⁹⁸ Megnevezése vonás: a col ⅓ része.

²⁹⁹ Felület.

kötéssel, s vitessék e kötéssel a rúd végéig a kötél hosszán, mely ha vékony, egyszeri törés is elég, ha vastagabb, 2-3-szor ismételni kell!³⁰⁰ (106. f)

158. § Használat előtt mindig célszerű a köteleket előbb megkenni, főleg a súrlódásnak alávetett részeket.

B) A kötéltörés megismertetése

159. § Ha a kötél valamely gerendához vagy bárhova erősítendő, egyszerű keresztkötés (106. f) használatik, vagy csomó, mely erősebb köteleknél vagy vastagabbaknál kettőztetik. (107–108. f)

160. § A kötelek tűzés által s apróbb zsinegek segédelmével csatoltatnak egymáshoz. (109. f)

161. § A kötelek végei egyes vagy kettős takács csomó³⁰¹ által köttetnek össze. (110–111. f)

162. § Ha a kötél középtáján erősítendő valamely tárggyhoz, az félátvetés, vagy ha a kötés maradandó, egész átvetés által eszközölhető. (112. f)

163. § Két tárgynak egymáshoz megerősítése egyszeri vagy többszöri keresztkötés által történik, mit különben közbe ütött cövekek vagy csavaró rudak által eszközölhetni. (113–114–115. f)

3^{IK} SZAKASZ – ÉPÍTÉSI ELŐKÉSZÜLETEK

1⁵⁰ fejezet

Kitűzése s alaprajza a vonalak s szögöknek.³⁰²

164. § Az építést, hogy célszerű legyen, az építendő tárgy határainak kijelélése előzi meg; a pontok kijelélését kitűzésnek nevezzük, mely egyenes vonalok, párhuzamosok, függőlegesek és szögök m[eg]határozásával foglalkozik s eszközöltetik, póznák, súlykok, szög és súlyiránymérők,³⁰³ ásók és csákányok segédelmével.

³⁰⁰ Az új és használatlan kenderkötél viszonylag merev. A hajlékonysága érdekében végzik el a leírt műveletet, vagyis a „kötéltörést”.

³⁰¹ Ennek a régi és igen megbízható csomónak a félreérthető szóbeli leírása helyett lásd RÓZSA 1984, amely egyéb kötésmódokat is tartalmaz.

³⁰² Az itt ismertetett kitűzési feladatok végrehajtása optikai mérőműszerek nélkül történik. Pontosságuk korlátozott.

³⁰³ Függőlegesség mérésére szolgáló, többnyire zsinóros verítők (függőőn).

165. § Ha a kitűzött pontnak nagyobb távolságra is kell szolgálni, maga a cövek nem elég, h[a]n[e]m helyébe pózna állítandó, a pózna súlyirányos³⁰⁴ állása v[agy] szemmérték, v[agy] a pózna tetejéről lebecsátott kavics, v[agy] végre, ha pontosság kívántatik, súlyiránymérő által ítéltetik meg.
166. § Néha csak pillanatilag igényeltetik a pont kitűzése, s ez kétféleképp történhetik: a munkások valamelyike lábfejehez szorítja a póznát, s arcának közepére irányozza, v[agy] a súlyponton felül két ujjai közé veszi, s a kitűzött part felé tartja.
167. § Az egyenes vonal néha nemcsak kitűzendő, hanem egész hosszában látható nyomokkal s kijelendő, mi alaprajznak neveztetik, s következőleg történik: húzassék a kitűzendő vonal két végpontja közé zsinég, ennek mentében vágassék fel a föld csákánnyal, s ha a vonalnak éjjel is kell látszatni, rőzse köregek v[agy] szalma fonatok használatnak!
168. § A vonalak meghosszabbítása szinte póznák segédelmével eszközöltetik, melyek úgy tűzendők, hogy közelről egymást tekintve eltakarják. (118. A) Így kell állni a póznáknak akkor is, ha általok az egyenes vonal oly részekre osztandó, melyeknek távolságban is kell látszatniok (119. A), valamint akkor is, ha az egyenes vonal oly két tárgy közé húzandó, melyeket nem lehet m[eg]közelíteni, péld[ául] két torony közé, csakh[ogy] ez utóbbi esetben legalábbis 2 ember kívántatik, kik közül egyik mindég szemmérték után intézi a másikat, ha a kitűzendő vonal közé v[agy] hegy esnék, a munkások egyike a hegy tetejére áll. (120. A)
169. § Ha a két *ab* és *ac* egyenes vonalnak átmetsző pontja kívántatnék, hosszabbítassék *cd* g pontig, *dgc* irányban addig kell haladni, míg *d* és *a* pontok össze nem vágnak, s hol ez történik, az leend a kívánt átmetsző *f* pont. (121. A) Ha az átmetsző pont az adott *ad* és *cd* vonalra esnék, két ember igényeltetik, kik *a* vagy *b*, *c* és *d* pontokban felállítandók, v[agy] ha egymaga óhajtáná az átmetsző pontot kitűzni, hosszabbítassanak meg a kérdéses vonalak *am* és *cn* irányban, s az előbbi eset fordul elő. (122. A)
170. § A szögök kitűzésére az ú.n. szögletmérő használtatik, melynek *a* pontjából tetszés szerinti körív vonatik, s ennek fokai *hg* feszülőre vitetnek át. (64. A) A szögletmérő *ab* része azon vonalra helyezendő, melyen a szög kitűzése kívántatik, s ha a kívánt szög 40 fok, körtessék össze *k* és *a*, s *kab* leend a meghosszabbítva keresett szög, ha 90 foknyi nagyobb szög kívántatnék, tűzessék ki 90 fok s ehhez adassanak a még hiányzó fokok (40 §), ha a szögök két egyenlő részre osztandók, e szinte szögmetész segédelmével vagy a mértan 41^{ik} száma után körívvel eszközölhető. (123. A)
171. § Erődítési munkálatoknál leginkább 45°, 60°, 90°, 105° és 120°-nyi szögök igényeltetnek, mi szögletmérő nélkül is pusztá mérőzsineggel eszközölhető. Ha *ab* vonalnak *a* pontjából kívántatnék 60°-nyi szög, jeleltessék ki az adott vonalon tetszés szerinti

³⁰⁴ Függőleges.

d pont, a mérőzsinegből vitessék kétszer annyi, mint ad , erősíttessék meg a és d pontban, feszíttessék ki a zsineg középpontja f , s afd egyenoldalú $\triangle$ leend, melyben $fad \wedge^{305} = 60^\circ!$ (54. és 124. A) Ha 120° -nyi szög kívántatnék, hosszabbíttassék meg ad oldal (124 A) g irányban, s $fdg \wedge = fda \wedge$ (tőszög)! Következétesen 120° leend. 90° -nyi szög függőleges segedelmével vagy a mérőzsineg oly háromrésze által állítatik fel, melyek oly arányban állnak egymáshoz, mint 3, 4, 5.³⁰⁶ (75. A) Ha 45° -nyi szög kívántatnék, osztassék meg az egyenes szög! Végre az említett módon felállított 60° -nyi szöghöz 45 adatik, a keletkező szög 105° leend. (125. A/50 A)

172. § Hogyan lehet az adott szöghöz hasonlólt állítani, láttuk a $m[\acute{e}rt[an]]$ -ban (19), mi a gyakorlati téren pusztá mérőzsineg segedelmével is eszközölhető. Legyen bac szög (126. A) mg egyenes vonalra átvendő, ennek létesítésére tűzessenek ki ac adott szögben három daf pont cövekek által, vétessenek körül zsineggel, melyen a kitűzött pontok megjegyeztetnek, s abc szög minden további mérés nélkül átvihető mg vonalra. Függőlegesek legbiztosabban szögletmérővel állítanak fel, vagy egyenoldalú háromszöggel, melynek alapoldala (27. A) két egyenlő részre osztatik. Párhuzamosok kitűzése függőlegesekkel³⁰⁷ történik, melyek egyenlők a kívánt távolsággal, vagy egyenlők magok közt, ugyanaz két cfg és bfg (128. A) egyenlő szög által eszközölhető, főleg ha a felállítandó párhuzamosok közti térben akadályok lennének. Ha mely egyenes vonalnak meghosszabbítását közbe eső akadályok gátolnák, húzassék a meghosszabbítandó vonalhoz #-os, hosszabbíttassék meg az utóbbi túl az akadályon p.o. g pontig, s ennek segedelmével könnyű a kívánt vonalt meghosszabbítani! (129. A) Ha mely szög megosztását akadályok gátolnák, hosszabbíttassanak meg túl a szögcsúcson, szárai oszttassék két egyenlő része, az akként keletkezett szög vagy azon vonal, mely ezt megosztja, két egyenlő részre szegendi a kérdéses szögöt! (100. A)
- A körvonal kitűzése szinte mérőzsineggel történik, t.i. a zsineg egyik vége a kívánt kör középpontjához erősítendő s a másik vége a középpont körül egyenlő távolságban viendő. (131)

2^{ik} fejezet –

Egyenes vonalak mérése

173. § Egyenes vonalak mérése ölpóznával, öllábak s ölekre felosztott láncsal történik. Ha a megméréendő vonal hossza részletekre osztatik fel, s a lánc végére, hogy tovább

³⁰⁵ Szög.

³⁰⁶ Vagyis a püthagoraszai számok, amelyek segítségével 90° , 30° és 60° közvetlenül kitűzhető.

³⁰⁷ Merőlegesekkel.

- vitethessék, vasszögek tüzetnek, ha a mérésnél nem kívántatik nagy pontosság, úgy meglépett vagy szemmérték után határoztatik meg az egyenes vonal hosszúsága.
174. § Ha a meneteles térség³⁰⁸ az egyenes vonalak eltérése³⁰⁹ is kívántatnék az útiránytól, a mérés fokonként ölpóznával történik, melyre vizirány mérő³¹⁰ alkalmazandó.
175. § Ha a megméréndő vonalban gátok³¹¹ merülnének fel, két eset lehető: vagy nem látható (133. A) *a* pontból *b*, vagy látható. Az első esetben szemeltessék ki oly pont *c*, mely *a* és *b* egyiránt látható, méressék meg *ac* és *bc*, hosszabbítassék meg úgy, hogy $ac = cf$ legyen s $bc = cd$ s $abc L = cfd L$, következetesen $df = ab$! (27) A másik esetben méressék meg *ag*, *hb*, és #-osokban *mn*, s $ag + mn + hb = ab$! Ha a megméréndő vonal egyik vége megközelíthetetlen, az első eset fordul elő. (134. A)
176. § Folyók szélessége következőleg méretik: húzassék *bc* egyenes, mely szemmérték után nagyobb legyen, mint $ab/2$, továbbá állítassék *b* pontból függőleges *ab*, hosszabbítassék meg *bc* úgy, hogy $cd = cd$, *d* pontból ellenkező irányba állítassék függőleges, úgy, hogy a meghosszabbított *ac* vonalt *f* pontban keresztülvágja, s $abc \triangle = adf \triangle$, következetesen $ab = df$!
- Ha térszűke miatt *cd*-t nem lehetne úgy vonni, hogy *bc*-vel egyenlő legyen, vitessék *bc* $\frac{1}{3}$ vagy $\frac{1}{4}$, de például *g* állítassék itt *gh* függőleges, s minden *abc*, *cgh* $\triangle$ hasonló, így álland az irány: $ab:gh = bc:cg$, vagy 3:1, vagy 4:1, következetesen $ab = 3 \times gh$ vagy $4 \times gh$; a 175. vagy 76-ik szám után oly egyenes vonalakat vagyunk képesek megmérni, melyeket közbe eső vizek vagy gátok miatt nem lehet megközelíteni. (135. és 136. A)

3^{ik} fejezet –

Magasságok és mélységek mérése³¹²

177. § Ha mely tárgynak, például fának magassága kívántatnék, tűzessék le oly távolságban, mely szemmérték után megegyez a fa magasságával! Például: *d* pontban *dm* körülbelül 4 láb magas cövek, melyre mozgatható iránydeszka *ov* alkalmaztatik, e deszka *v* pontból tekintve irányoztassék úgy, hogy fölepe³¹³ összeessék a megméréndő fa csúcsával! (137. A) Továbbá tűzessék ki a meghosszabbított *ad* vonalon azon pont, melyben az iránydeszka *o* pontból tekintve keresztülszegi az alapvonal,

³⁰⁸ Lejtős terepen.

³⁰⁹ Vízsintestől való eltérése.

³¹⁰ Vízsintmérő.

³¹¹ Akadályozó tereptárgyak.

³¹² Összefoglalóan: magasságmérések.

³¹³ Felső éle.

s legyen e pont b s a keletkező két hasonló háromszögben abc és cdm , az arány így áll: $ac:ab = dm:db$, azaz $ac = ab \times dm/db$!

178. § Ideiglenes erődítésnél a mélységmérés ritkán fordul elő, s hidak építésénél leginkább a vizek mélységére szorítkozik. Ha a folyó keskeny, kötél feszítetik keresztül egész szélességen, melyen az állítandó hídalapok távolságai feljegyezvők, ezek mindegyikénél ölpózna vagy mérőzsineg által a víz mélysége megmérietik, ha a folyam széles, a kötélfeszítés részletenként, csónakok segédelmével eszközözendő.

4^{ik} fejezet –
Súlyirányzás³¹⁴ és lejtés

179. § Erődítési építményeknél nem elég a hosszúságot és szélességet kitűzni, hanem ki kell jelelni a magasságot és mélységet, mit súlyirányzásnak, úgy szinte az oldalak hajlását is, mit lejtésnek mondunk.
180. § A súlyirányzás a magasság és mélység kimérésével foglalkozik, hol a földnek fölepe méretek mindég alapul. Ha a magasság kitűzése kívántatik, jelelő pontnál kell a földbe megerősíteni, melyen ölpóznával vagy mérőzsineggel a kellő magasság kijelöltetik látható bevágás által. Mélység kitűzésénél szinte jelelő pózna használtatik, de itt előbb a földet kell szemmérték után ásatni.
181. § Hogy a magasság és szélesség egyenlő és vizirányos legyen egész kiterjedésében, az első jelelő pózna mellé egy 2^{ik}, 3^{ik} stb., szóval annyi állítandó, ahányat a kitűzendő terület igényel, ezek mindegyikére feljegyzendő a kívánt magasság és mélység, legyen (138. A) a magasság által viendő d jelelő póznára, s ez legkönnyebben keresztmértővel (65. A) történik, vagy h és d póznához a pontból egy harmadik alkalmaztatik, melynek vizirányos állását, következetesen a kívánt a pontot is a viziránymérő kijelelendi.
182. § Ha a kívánt magasság és mélységnek például ölenként 6" növekedni kellene, mindenekelőtt egy öl távolságban a póznák kitűzetnek, s (139. A) a pont által viendő c póznára, s a kijelelő d magasság 6" adandó, s az ekként nyert c magasság általvitetik f póznára stb., a mondottak nyomán nemcsak egyenes vonalakat, hanem emeltebb vizirányos vagy meneteles³¹⁵ területeket is könnyű kitűzni.
183. § Gátonyok³¹⁶ vagy sáncok építésénél részint védelmi szempontból, részint hogy az építmény összeomlástól megóvassék, a föld mindég metszetesen szegetik,³¹⁷

³¹⁴ Függőzés.

³¹⁵ Vízszintes vagy lejtős.

³¹⁶ Töltések.

³¹⁷ Rétegesen van fejtve.

a meneteles irány kitűzését lejtésnek, magát a meneteles irányt lejtének³¹⁸ s a lejte eltérését a súlyiránytól lejtealapnak neveztetni.

184. § A lejtés póznák vagy zsinegek által történik, hacsak lehető előbb mindég rajzban adandók, melyben a lejtealap a magasság vagy mélység, hosszúság és szélesség pontosan kijelelendő, mi magát a lejtés gyakorlati eltérését illeti, mindenekelőtt egyenes (141. A) *cl* és *fl* vonalak által kijelelendő az építendő gátony hosszúsága és szélessége, *e* vonalakon kellő távolságban pontok tűzetnek ki, melyek mindegyikében függőleges póznák állítatnak, s vizirányosan a föld fölepén is kijeleltetnek. Ezek után a lejtés *c* irányponton kezdetik meg, s *c* pózna mellé *cb* távolságban, mely a lejte fölepét³¹⁹ jelelndi, *b* pózna emelendik úgy, hogy a függőleges póznák mindegyikén a gátony magassága *v* és *w* pontokban fel legyen jegyezve, a gátony fölep³²⁰ (*vw*) kitűzése után a külső és belső *ba* és *cd* lejte tűzetik ki, *dw*, *av* pózna vagy lécs vagy mérőzsineg által összekötve kimutatandja a gátony hajlását, s ez irányul szolgál a további lejtésnél.

IV^{IK} SZAKASZ – MEGISMERTETÉSE AZ ELKÉSZÍTÉSI S HASZNÁLÁSA AZ ÉPÍTŐANYAGOKNAK

I⁵⁰ fejezet – Megismertetése az építőanyagoknak

A) A föld

185. § Erődítési szempontból a földet 4 felekezetre³²¹ osztályozhatni: szín- vagy kertész-földre, agyagra, fővényre³²² s ingoványra vagy mocsárföldre.
186. § Színföldnek³²³ azon fekete földet nevezzük, mely leginkább állati és növényi testek rothadásából keletkezik, s többnyire csak vékonyabb rétegben található, a színföld pohanyossága³²⁴ miatt minden alakot felvesz s az idő viszontagságainak leginkább ellent áll, s ezért erődítési munkálatoknál a leghasználtabb. 1 kűb láb színföld közönségesen 110–130 űb-tot nyom.

³¹⁸ Lejtő.

³¹⁹ Lejtő felületét.

³²⁰ Töltéskorona.

³²¹ Talajfajtára.

³²² Homok.

³²³ Szervesanyag-tartalmú talaj.

³²⁴ Porhanyósság.

187. § Az agyagnak két fő nemét ismerhetjük meg: a fazekas s a közönséges anyagot (tégla). Az elsőnek színe szürke vagy kékes, a vizet könnyen magába szívja s tűzben megkeményedik s napon szárítva repedez. 1 h. l. 180 lő. A másiknak alkatrészei mész, vaspor s fővény. Színe, alkatrészei, sőt nyomottsága után is vagy sárga, vagy zöldes, a vizet éppoly könnyen magába szívja, mint az előbbi, de könnyebben szárad, tűzben kőkemény lesz, azért téglá építésre igen alkalmas. 1 h. l. 100–110. lő. Az agyag átaljában igen összetartó, de nem gyöpösödik meg, ezért hol az építmény hosszabb időre vétetik igénybe, színfölddel fedeztetik.
188. § A fővény³²⁵ alkatrészeinek nagysága után különféle elnevezést nyer. Legismertebb s leghasználtabb a homok s murva, a fővény néha mélyen rejlik a földben, de leginkább a folyók és tenger fenekén található, s ha erődítési építéseknel használtatik, szín- vagy agyagföldet fedezendő. 1 h. l. 120–150 lő.

B) A fa.

189. § Erődítési munkáknál a kemény fanemek ezek:
1. Tölgy, igen erős s kemény, száraz helyen nem oly tartós, mint vízben s ingoványban, s inkább füg[gőleges] ⊥, mint vízirány —, nyers állásban használható, mert ez utolsó esetben hamar elhajlik. Vágható kora 50, 150, 20 év.
 2. Veresbükk.³²⁶ Vizenyős helyeken igen tartós, kerékgyártó munkákra, tengelyekre s oszlopokra igen alkalmas, vágás ideje 120 év.
 3. Gesztenye. Éppen oly erős, mint a tölgy, sőt száraz helyen tartósabb s vizenyős helyzetben nem könnyen görbül.
 4. Fejérbükk. Leginkább emeltyűkre s szerszámokra használtatik. V. i. 150.
 5. Szilfa. Erős s lugganyos³²⁷ cövekekre s súlyokra használtatik. V. 60–70, egész 100.
 6. Kőrösfa. Igen kemény s az üdő³²⁸ viszontagságait nem állja. V. 60, 70.
 7. Égerfa. Szabadban nem igen tartós, de vízben elromolhatlan. V. 50.
 8. Nyír. Erős s hajlékony tengelyekre s rudakra igen alkalmas. V. ideje 40.
 9. Cser. Tömörsege miatt esztergályos munkákra használtatik. V. 50.
 10. Akác. Tűzőcövekre s nyelekre igen célszerű, minden időben használtatik. Az elsorolt fanemekon kívül, kivált szerszámokra a vadgyümölcsfák igen használhatóak.
191. §³²⁹ A puhafák közül a következők használtatnak:

³²⁵ Ezek a szemcsés talajok.

³²⁶ Vörös bükk vagy vérbükk (*fagus sylvatica*).

³²⁷ Rugalmas.

³²⁸ Idő.

³²⁹ 190. § nem szerepel a kéziratban.

1. Veresfenyű. Száraz s nedves helyen egyiránt³³⁰ tartós, melegben könnyen repedez, használható minden irányban s főleg deszkákra. V. 50–200.
 2. Fejérfenyű. Sokkal puhább, igen raganyos,³³¹ könnyen használható, könnyűsége miatt hídoszlopokra alkalmas. V. 100.
 3. Nyárfa. Az idők viszontagságait nemigen állja ki, de föld s vízben igen tartós, gerendákra használható. V. 50–70. A nyárfák közül legrosszabb a rezgőnyár, s csak szükségben használható.
 4. Nyárs. Puhasága s könnyűsége mellett tartós. V. 100.
 5. Füz.³³² Puha s nedves helyen könnyen rothadásnak indul, vizirányos helyzetben csak szükség esetben használható. V. 20.
192. § A fákról általjában megjegyzendő, hogy a különállók kopárföldben s az erdők északi részén tenyészők mindég erősebbek. Az épség jele ezek: sugár, csomónélküli termés, eleven zöldgombok, sértetlen s egyenlőszínű kéreg, rendes s látható ívgyűrűk,³³³ s ha vágatik vagy ütődik, élénk hangot ad.

C) Gallyak

193. § Táborozásnál s erődítésnél leghaszonvehetőbbek a füzgallyak, ezeken kívül a nyír-, mogyoró-, nyár- és égerfagallyak használtatnak. Kötésre a vadszőlővessző is igen alkalmas. A gallyaknál általjában megjegyzendő, hogy mindég hajlékonyabbak, ha a csalitból, mint fából vétetnők.

D) Kő

194. § Ideiglenes erődítésnél nemigen használtatnak kövek, vagy ha használtatnak is, többnyire a helyszínéről vagy folyópartoknál vagy hegyomlásoknál vagy magán a tábor vagy csatatéren szedetnek, legerősebbek a gránát³³⁴ vagy bányavirág.³³⁵ I k. t. 200lb.

E) Vas

195. § A vas erődítési munkálatoknál nem használtatik nyers állapotban, hanem rudakba, sínekbe, kapcsokba s szegekbe kovácsolva. A jó vas tulajdonai ezek: sima, de nem

³³⁰ Egyiránt.

³³¹ Enyves, ragadós.

³³² Fűzfa.

³³³ Helyesen: évgyűrűk.

³³⁴ Helyesen: gránit.

³³⁵ Üvegszerű, igen kemény s félig átlátszó kőfajta, amelynek felszíne rendszerint jegecet ölt magára. Jobbára fehér vagy vízzsínű, de találhatnak más színűek is.

felette fényes fölep³³⁶ s tömörség, mit leginkább törésből ítélni meg, minél szálkásabb, annál gyengébb, mi leginkább szegeknél jegyzendő, vagy az is, hogy igen kemény vasból ne készíttessenek.

2^{ik} fejezet –

Megszerzése s elkészítése az építőanyagoknak

A) A földről

196. § A föld megszerzése vagy elkészítése felvágás és ásás által történik, munka és erő szempontból 3 felekezetre³³⁷ osztályozzuk a földet: legtöbb erőt igényel az agyag felvágása, kevesebbet a színföld, legkevesebbet az ingovány.
197. § A jó, főleg agyagföldet függőlegesen bátran leásatni 6' mélységre, de ezen alul deszkákkal s gerendákkal ki kell támasztani, hogy az összeomlástól megóvassék. Ha az ásatoknak³³⁸ hosszabb ideig kell tartania, minél mélyebb az árok s minél porhanyósabb a föld, annál menetelesebbnek kell lenni az oldalnak, hol a körülmények csekélyebb hajtást igényelnek, az oldalakat mindenesetre fával ki kell bélelni.³³⁹ (142–143. A)
198. § Mélyebb és nagyobb szerű ásatoknál fokként lépcsők szegetnek (144. A), s ezek úgy intézendők, hogy a lépcsőalap némileg megközelítse az utóbb szegendő lejtét.³⁴⁰ Az ásásnak egyszerre egyenlően kell történni, míg a kellő mélység el nem éretik, s a lépcsőzetnek kissé rézsút kell mennie, hogy oldalán az esővíz ne szivároghasson, a lépcső szegés után alant és fent keskeny kivágás után a lejte iránypontjai *abc* és *d* pontokban kitűzetnek, ezekután a mondottak nyomán (183. §) maga a lejte is.
199. § E munka sikere és gyorsasága a munkaeszközök célszerű kezelésétől s a munkának illő elrendezésétől függ. Ásásnál főleg csákányok és ásók használatnak, ha a föld kemény, a csákánynak hegyes része használatik, minden más esetben szélessége, puha földeken maga az ásó is elég. Nehéz munkánál a csákányok száma úgy áll az ásók számához, mint 2:3. Általában a munka helyére mindig több szerszám vitesék, mint mennyit³⁴¹ a munkások száma igényel, hogy az eltöröttek pótoltsanak.

³³⁶ Felület.

³³⁷ Fejtési osztályra.

³³⁸ Ásás.

³³⁹ Ezt munkagödör-dúcolásnak nevezik.

³⁴⁰ Lépcsős munkagödör-kiemelés.

³⁴¹ Amennyit.

200. § A munkások elrendezésénél alapul szolgál az, miszerint minden embernek, hogy szerszámát célszerűen kezelhesse, 4 küblábra van szüksége, s hogy általjában csak 9-10 lábra képes elvetni a kiásott földet.³⁴² Rendszeres munkálatoknál első rendeken állnak a csákányok, s ha ezek fölvtágták a földet, előáll a 2^{ik}, ásókkal ellátott sor, minél mélyebb és lejtősebb az árok, annál kevesebb munkás foglalkoztatik alatta, azért a felesleges számot a mindinkább növekedő földmennyiség elszállítására vagy lejtésére kell használni.
201. § Miután tapasztalásból tudjuk, mennyit képes egy ember bizonyos időben dolgozni, nem lehet nehéz a munkaidőt megszerezni. Kemény földben egy munkás 6 küblábat képes egy óra alatt kiásni, közép keménységű földben 9-10 küblábat, puhában 18-at,³⁴³ de a számításból nem szabad kifeledni, hogy minél mélyebb és lejtősebb az ásat, annál kevesebb munkás használható. A felhozott adatok csak 5 láb mélységig állnak, ezen alul a kiásandó földmennyiség mindig kevesebb, s 10-15 láb mélységnél csak felére tehető. Időnyereségből igen célszerű a keményebb földet felszántatni.³⁴⁴ Két lovaseke ugyanannyi időben annyi földet feltörend, mennyit 20 ember.
202. § A kiásott föld tovább szállítására kisebb távolságban talicskák, 200 láb távolságon túl, hacsak lehető, szekerek használtnak. Egy talicskára $\frac{7}{8}$ küblábat számítani. Egy munkás 3300 lépést tehet egy óra alatt. Ha a föld meredekre viendő, minden lábnyi magasságra 5 lépés veendő. Egy kétfogatú szekér 18 lábat bír meg és egyórai hordás szinte 3300 lépésre számíttatik, a felhozott órákból a talicska vagy szekér megrakásának ideje levonandó, az elsőre $\frac{1}{2}$ [óra], a másokra 7-8 perc kell. A földek elhordására erő és időnyereségből deszkafutóhidak³⁴⁵ használtnak.

A) A fáról

203. § Faéptményre hivatkozó munkálatok vagy vágás, vagy faragásra szorítkoznak. Faragásnál³⁴⁶ leginkább arra kell ügyelni, hogy esése biztosíttassék, ennek eszköz-lésére tehát a fát mindig azon az oldalon kell mintegy közepéig bevágni, melyre esését óhajtjuk irányozni, s ezután ellenkező irányban, de valamivel magasabban kell vágatni. (145–146 A) Mi a faragást³⁴⁷ illeti, ehhez dologhoz értő munkások vagy tanult ácsok szükségeltetnek, egyébiránt ideiglenes erődítéseknel, hol a fák

³⁴² Karolási távolság.

³⁴³ Kézi földmunkánál a talaj fejtési osztályától függően ma is nagyjából ez az irányadó fejtési norma.

³⁴⁴ Ez csak a felső, térszíni rétegre vonatkozik.

³⁴⁵ Földre terített pallójárat a talicska könnyebb mozgására.

³⁴⁶ Helyesen: a fadóntésnél.

³⁴⁷ Helyesen: a faanyag megmunkálását illetően...

- többnyire természeti gömbölyűségükben használatnak, nem annyira a fa kifaragására, mint kellő használatára, főleg pedig tartó erejére kell ügyelni.
204. § A testek azon tulajdona, melynek következtében alkatrészek szétoszlásának ellent állanak, erőnek³⁴⁸ mondatik. Az alkatrészek szétoszlatása vagy eltörés, vagy elnyomás, vagy pedig elszakítás által történhetik. Azon tehetség, mely elszakításnak áll ellen, általlyános erőnek,³⁴⁹ mely eltörésnek, viszonyos erőnek,³⁵⁰ mely végre elnyomásnak áll ellen, visszaható erőnek³⁵¹ neveztetik. A megkülönböztetés nem csupa elméleti, hanem gyakorlati fontossággal is bír, miután kétségtelen, hogy az ellenállás külön fanemekben és helyzetekben különféleképp jelentkezik. Elszakításnál #-san³⁵² hat az erő, mint függő gerendáknál, eltörésnél súlyirányosan,³⁵³ mint tartó gerendáknál, elnyomásnál a fa hosszára hat az erő, mint cölöpöknel.
205. § Sokszerű tapasztalás után a géptanban bizonyos elvek állítatnak fel, melynek nyomán minden egyes fanemnek tartóereje kiszámítható,³⁵⁴ s rendszeres munkálatoknál, hol az építendő erősségek állandósága s a cél ki is számíttatik, e helyt röviden megjegyzendő, hogy minél több az elválasztó rész, annál nagyobb erő kívántatik az alkatrészek szétoszlatására, következetesen minél rövidebb a fa, annál inkább ellent áll a szakításnak vagy törésnek.³⁵⁵

B) A kövekről

206. § Ideiglenes erődítésnél, hol a kövek használata ritkán fordul elő, azok vagy magán a helyszínen szedetnek, vagy kőfejtés által nyeretnek, s ez utóbbi, hol a kövek gyöngén függenek³⁵⁶ össze, csákányok által eszközöltetnek, nagyobb s erősebb szikláknál vas és vízzel öntözendő faékek³⁵⁷ vagy lőpor³⁵⁸ használtatik, lőpor hiányánál a szikla

³⁴⁸ Az erő szó helyett szilárdság értendő, amely viszont az igénybevétel módjától többféle: szakítószilárdság, nyírószilárdság, köveknél nyomószilárdság stb.

³⁴⁹ Húzóteherbírás, vagy szakítószilárdság.

³⁵⁰ Hajlítóteherbírás, ha az eltörés hajlítás nyomán következik be.

³⁵¹ Nyomóteherbírás.

³⁵² A farostokkal párhuzamosan.

³⁵³ A rostokra merőlegesen.

³⁵⁴ A különböző fafajták (és építési anyagok) szilárdsági tulajdonságairól van szó, amelyeket mintakísérletekkel határoznak meg, és számításokat csak ezek alapján lehet végezni.

³⁵⁵ Ez a megjegyzés a szakításra nem helytálló, a hajlításra (törésre) viszont igen.

³⁵⁶ Könnyen fejthető.

³⁵⁷ Ez a klasszikus – és kissé időigényes – sziklarepesztés.

³⁵⁸ Robbantásos fejtés.

megmelegíttetik, s hideg vízzel leöntetik.³⁵⁹ Ha rendes alakú és nagyobb kövek kívántatnak, nedves ácszsineg használtatik.³⁶⁰

3^{ik} fejezet –

Az építőanyagok használatáról

A) Földhasználat –

Töltés

207. § A kiásott föld vagy töltésre, vagy fedezésre³⁶¹ használtatik. A töltények³⁶² vagy gátonyok,³⁶³ mennyire csak lehető, kiegyenlített alagra építendő, de azért ne legyen az alap sima, azért a sima fölepnek³⁶⁴ fel kell vágatnia, s a gypnek felszegetnie.³⁶⁵ Ha az alap mocsáros, a vizet árkok segedelmével kell elszivároztatni. Mélyebb ingoványokban kövek, cölöpök vagy kővel megtöltött rőzse fonatok használtatnak.
208. § Maga a töltés rétegenként történik, s mindég menetelesen. Jó földben a lejte egyenlő lehet a magassággal, középszerű földben a lejte 1 ½-szer nagyobb a magasságnál, rossz földben például 2 vagy 3-szor nagyobb, meneteles lejtéknél a gátony agyaggal, fával és kővel fedeztetik. A rétegeknek meg kell tömetni,³⁶⁶ főleg ha a gátony víz ellen is szolgál, ez utóbbi esetben a gátornak legalább is 2 lábbal meg kell haladni a legnagyobb vízállást, s mindenesetre oly szélesek legyenek, mint magasak. Néha a gátony úgy építendő, hogy szükség esetén ellenkező irányban áradat idézethessék elő, s ez esetben vonógépekkel ellátott zsilipek használtatnak, s itt főleg arra kell ügyelni, hogy a zsilipek ne nyitassanak ugyanazon irányban, különben a gátonyra káros hullámozást idézendnek elő.

³⁵⁹ Gyakorlati jelentőség nélküli eljárás.

³⁶⁰ Az egyenetlen kőfelületen nedves festékebe mártott ácszsineggel kicsapják a fejtési sík egyenes vonalát.

³⁶¹ Takarásra.

³⁶² Töltés.

³⁶³ Közös szóval: töltések.

³⁶⁴ Terepfelszín.

³⁶⁵ Gyéptéglának felvágni.

³⁶⁶ Tömöriteni.

B) Bélletek³⁶⁷

209. § Hogy a lejték összeomlás és időváltozás ellen megóvassanak, 1 ½ vastag földrétegekkel fedezendők, mi vagy pusztá földdel, vagy téglány alakú gyöpszegetekkel történik, az elsőt föld-, a másikat gypbélleteknek nevezzük.³⁶⁸
210. § A földbéllet vagy rendes, vagy rögtönzött. Rendes földbélletnél a föld alulról kezdve rétegenként hányatik és tömetik, de a lejte rendezőlécekre elébb mindég zsineg feszítendő, mely a hányandó rétegek magosságát jelelendi, s fokoként minden új hányatnál magasabbra emelendő. A fedező föld, mennyire csak lehető, olyan legyen, hogy könnyen meggyöpösödjék, ezért száraz időben öntözendő.
211. § A rögtönzött bélletnél a föld egyszerűen a lejte egész kiterjedésében hányatik és alapíttatik, de a fölepnek nem szabad szerfelett simának lenni, különben akadályoztatik a meggyepesedés s elősegíttetik főleg eső után a megrepedés.
212. § Gypbélletnél³⁶⁹ arra kell ügyelni, hogy a gypbélletek kövér rétegekből szegessenek, mert a száraz s homokos gyp szakadozik, az iszapos repedezik. Soha több gypbéllet ne szegessék, mint mennyi egy nap alatt felhasználható, s ahogy más napra megmaradnának, gyökeikkel felfelé fordítandók s öntözendők, mert a kiszáradt gyp vagy soha, vagy igen nehezen fogamzik meg a lejte fölepén! Megjegyzendő még e helyt, hogy a lejtefölep³⁷⁰ göröngyösen egyenlítettessék ki, s a gypszeletek, főleg a sarkokon szorosan összeéljenek!

C) Fahasználat

213. § A fa használata sokszerű s ideiglenes erődítésnél főleg alapzatokra, cölöpök, összetartó vagy fedező gerendák s bélletekre vonatkozik. A fák kifaragása s kellő használata dologhoz értő ácsokat igényel, ezért e hely röviden csak azt említjük meg, hogy a fák alakja s a kifaragott gerendák összeállítása, miképp az ábrából (149–166 A) látható, különféle s mindég a gerendák helyzetétől s azon céllal függ, melyre használatnak. Hol a már külön érintett fanemek tulajdonait s a színhely körölményeit³⁷¹ nem szabad soha kifeledni a számításból.

³⁶⁷ Töltőanyag.

³⁶⁸ Ez a töltésrézsű védelme.

³⁶⁹ A földrézsű borítása gyptéglákkal.

³⁷⁰ A földrézsű felülete.

³⁷¹ Körölményeit.

D) Fabélletek

214. § Meredek lejtéknél, hol a hajladék³⁷² csak $\frac{1}{5}$ vagy $\frac{1}{6}$ részét teszi a magasságnak, fabélletek alkalmazandók, mi következőleg eszközöltetik: veressenek 5-6 láb távolságban megfelelő a lejte hajtással annál vastagabb cölöpök, minél vastagabb a lejte, s a cölöpök és föld közé deszkák vagy hasábok rakatnak. (167. A) Legerősebb fabélltet az, mely egymás mellé vasgerendák által készült, hol a gerendák fölé keresztgerendákkal, a rések gyeppel, rőzsével vagy tömetnek ki. (168. A)

E) A vesszők használata

215. § Ideiglenes erődítésnél a vesszőkötések rőzsékévékre, fonatokra vagy sövényekre és gátkosarakra használtatnak.
216. § A kötésvesszőket, mielőtt használtatnak, ki kell csavarni, azaz a vesszőnek vékonyabb vége az ú.n. csavarócölöp vagy bármi e célra meghasított gerenda részei közé helyeztetik, s vastagabb vége néhányszor kézzel megcsavartatik, mi gyengébb vesszőknél lábbal is eszközölhető. Száraz vesszők e célra nem használtatnak, s az igen nyers vesszőket mindég jó előbb lángoló tűzre tartani, az ekként megpuhított vesszők rögtönzött munkáknál pótolják a köteleket, sőt vízenyős helyen a kötelek felett előnnyel bírnak.³⁷³
217. § Rőzsékének azon fagallyakkal vessző által összekötött hengeralakú nyalábokat értjük, melyek erődítésnél nélkülözhetetlenek, s céljaik után bélelő, fedező, süllyesztő s kitűző rőzsékötéseknek neveztetnek, mely utóbbiak éjjel vagy ködös időben használtatnak bizonyos vonalak kijelelésére.
218. § Rendszeres munkálatoknál rőzsékének készítésére ú.n. rőzsepad (169. A) használtatik, t.i. a készítendő rőzsékének hosszúságával megegyező, többnyire 12 láb hosszú és 2 láb széles egyenes 4 szög tűzetik ki, mely hosszában 2 láb széles részletekre osztatik fel, úgy, hogy az 1^{s6} és utolsó osztály csak 1 lábas legyen. Továbbá keresztül az egyenes négyszögön o és p pontokban 1 láb magasságban mn zsinag feszítettetik, s azon osztály pontok mindegyikében, melyek ab és cd oldalakon kitűzetnek, keresztbe irányzott w és n póznák üttetnek úgy, hogy az átszegő pont a kifeszített zsinagre essék, ezekután a vesszők a keresztbeütött póznák közé helyeztetnek úgy, hogy vékony és vastag végeik egyenlően megosztassanak, különben a kéve nem leendő henger, hanem inkább kúpalakú. A kévék összekötése vesszővel vagy rőzsessorító segédelmével történik. (170. A) Hasonlóképp készülnek a vízbe

³⁷² A rézsűhajlás.

³⁷³ Ez a rézsűbélelő sövényfonat, amely fűzvesszőből készítve meg is gyökerezik a rézsűfelületen, fokozva ezzel a rézsű állékonyságát.

süllyesztő rőzsekévék, és csak ha itt a vesszők közé föld és kövek vegyítettnek, s a kéve mindkét végén a vesszők visszahajtatnak.³⁷⁴

219. §³⁷⁵ A rőzsekévék használata utóbb még előforduland, itt csak a fedező és bélelő kévéket értjük röviden. A rőzsekévék gátonyok fedezésére és bélletekre igen célszerűek, mert az időnek és ágyúgolyónak egyiránt ellent állanak, könnyen javíthatók s a munka általjában gyorsabban halad, mint minden más bélleteknél. A rőzsék úgy helyezendők, hogy a kötővessző csomója mindig lefelé legyen irányozva, s ha több rőzsekéve kívántatnék, főleg arra kell ügyelni, hogy a kévék összeérő határai ne essenek egymás fölé, hanem rétegenként viszonyosan eltakartassanak, továbbá minden két kéve közé célszerű 3 láb hosszú és 2" széles rőzsecölöpöt verni, miáltal a kévék összetartatnak. Vizigátonyok³⁷⁶ bélleténél leginkább füzgallyak használhatnak, mert ezek, főleg ha a vesszők végei a föld felé irányozvák, hamar gyökeret vernek, miáltal a gátonyok erőssége mondhatatlanul elősegítetik. Erődítési építményeknél a rőzsebélletek többnyire földdel és gypszigetekkel fedezendők.
220. § A vesszőfonatok szinte bélletekre használhatnak, s úgy történnek, mint a közönséges s átaljában is, mert a sövényezés, t.i. 1 lábnyi távolságban erős cölöpök veretnek a földbe, s hogy a fonat állása megítélthessék, a cölöpök mindig valamivel magasabbak legyenek a kívánt sövénynél, sőt igen célszerű a cölöpök végére *ab* lécet (172. A) a lejte irányában megerősíteni. A vesszőfonat 1,1 lábnyi távolságban inkább magasabban lesulykoltatik, s távolság végett vesszőkkel fokként lekötetik. Homokos földben s átaljában, hol tömörebb sövény igényeltetik, a sövényzet kötél alakká sodrott gyenge vesszők által eszközöltetik. A vesszőfonatok néha már készen hozatnak, többnyire a helyszínén készülnek.
221. § A gátkosarak úgy készíttetnek, mint az említett sövényzetek. Mindenekelőtt a földön a kívánt gátkosár $\frac{1}{2}$ mérőjével kör tüzetik ki (173. A), a kör egyelőre, 7, 9, 11 részre osztatik, s ugyanannyi hegyes cölöp veretik a földbe, e célra sokszor mesterdeszka (174. A) használhatik. A sánckosarak többnyire a helyszínén készíttetnek, s csak töltetnek meg földdel, midőn rendeltetésük helyén kellőleg felállítottak. Ha ugyanazon helyen több sánckosár kívántatnék egymás mellett, közbeütött cölöpök és vesszők által köttetnek össze. (175. A)

I^{ső} rész Vége.

³⁷⁴ Ez a vízépítésben is nagyon kiterjedten használt rőzsekévék és rőzsekolbászok készítése módja.

³⁷⁵ Az eredetiben 119. § szerepel.

³⁷⁶ Árvízvédelmi töltések.

II^{IK} RÉSZ – TÁBORI UTÁSZI MUNKÁLATOK

Bevezetés

1. § Tábori utászi munkálatok alatt nem a seregek elhelyezését és osztályozását, hanem magának a táborhelynek célszerű elrendezését értjük, s e helyt az ideiglenes tanyák, ivó, úsztató, mosó, főző és sütő intézetek felállítására szorítkozunk.

A) Laktanyák építése

2. § A sátorok használata újabb időben nem oly gyakori, mint hajdanta, s helyettök föld és gally vagy szalma gunyhók³⁷⁷ használatnak. A föld gunyhók építésénél (1. A) *abcd* 12 láb hosszú, 12 láb széles és 3 láb mély négyszög ásatik ki, a kiásott föld felhánytatik 3 oldalról 1 láb magasságra a föld színétől,³⁷⁸ s ha lehet, közbe helyezett kövek, válogók³⁷⁹ vagy téglákkal megerősítetik, az oldalfalak elkészítése után 1 lábnyi magasságban gerendák rakatnak, s földdel fedetnek, a negyedik *us* oldal besövényeztetik *u* ajtóval, s # lépcsővel elláttatik. Tüzelőhelynek az ajtók közelében *D* négyszög használatik.
3. § A gally és szalma gunyhók vagy kör, vagy négyszög alakban készíttetnek, gömbölyű gunyhóknál 1 láb mélységre a kitűzött kör kiásatik, a középpontba tartógerenda veretik, s ehhez erősíttetnek a gallyakkal vagy szalmával fedendő oldalpóznák, a 2^{ik} ábra 36 emberre szolgál, hol az 1^{ső} kör az oldalpóznákat, a 2^{ik} és 3^{ik} a fekvőhelyet, a 4^{ik} a fegyverek felállítását jeleli, *ghlk* a bejárást, hasonlóképp építtetnek (3. A) a négyszög gunyhók is, csak hogy itt mestergerenda használandó, s az oldalpóznák ehhez erősítendőek.
4. § Hosszabb ideig tartó táborozásnál néha tábori laktanyák állíttatnak, azok építése rendes ácsmunkát igényel, vagy oldalfalak nélkül gunyhó alakban (4. A), vagy

³⁷⁷ Kunyhó.

³⁷⁸ Hogy az esővíz ne folyjon be a kiásott térbe.

³⁷⁹ Vályog.

rendes házalakban történik, a tető itt deszkával födetik, úgy szinte az oldalfalak is, ez utóbbiak téli időben belülről is kideszkáztatnak, s a közbeeső úr szalmával vagy mohával tömetik ki. (5, 6, 7. A)

B) Ivó, úszató és mosó
intézetek

5. § A táborozásnál a víz elkerülhetetlenül szükséges, mi folyók közelében könnyen eszközölhető, hol főleg arra kell ügyelni, hogy külön használatokra külön helyek tűzessenek ki, ³⁸⁰ helyen legyen az ivóhely, ezt az itató, mosó és úszató helyek követik, mely utóbbinak magában a folyóban is ki kell tüzetni póznák vagy úszógerendák által, csekély vízállásnál néha zsilippel ellátott gátonyok építtetnek (9. A), melyekből a víz többnyire 2 vederrel ellátott csigával (102. A) meríttetik, s ritkábban szivattyúval (10. A). Megjegyzendő, hogy rendes táborozásnál minden zászlóalj vagy lovas osztályra 1 kút számíttatik.

C) Tűzhelyek, kemencék

6. § A szabadbani főzés tisztaság s gazdasági szempontból nem ajánlható, azért rendes táborozásnál tábori tűzhelyek építendőek, minek 2 láb széles, 8 láb hosszú és 4 láb mély *abcd* négyszög ásatik ki, s a kihányt föld 1 láb magas, s *ab* és *cd* (11. A) oldalfalul használtatik, mely ha hosszabb időre kell szolgálni, legcélszerűbben vályog vagy téglából építtetik. Az oldalfalakat oly távolságban, hogy a vasszék vagy bogrács a nyílásban megférjen, sárral békent gerendák helyezendőek, s az ekként keletkező négyszögek sárral gömbölyűre kenendőek, a tűzhely egyik vége kéménnyel, a másik tüzelőlyukkal láttatik el.
7. § Tábori kemencék építésénél mindenekelőtt a kemence alapnak kell kitűzetni (12. A), s téglákkal vagy lapos kövekkel kirakni, ezekután a vagy már készen hozott vas, vagy fából készítenő kemencegerincek helyeztetnek az alapra (13. A), s a kemence kívülről és belülről lábbal gyúrt sárral kitapasztandó, a kemence *a* nyílással, szelelőlyukkal és *BB*³⁸⁰ kéményekkel látandó el. (14, 15, 16. A)
8. § A tábori közlekedés, valamint maga a táborhely is kitűzendő, melyekre gallyak vagy szalmacsutagok³⁸¹ köttetnek.
9. § Egészség és tisztaság tekintetből a tábori elrendezésből nem szabad kimaradni a budoárok (szaróhely [Sic!]), e célra egy zászlóaljra 40 lépés hosszú, 2 láb széles

³⁸⁰ Feltehetőleg: belül bélelt.

³⁸¹ Szalmacsutka.

és 2 láb mély árok használandó, s az árok mentében gömbölyűre faragott herenda³⁸² húzatik, az árok a tüzelés és főzés által nyert hamuval naponta befedendő, gallyakkal fedezendő minden oldalról s főleg meleg időben minden negyed nap megújítandó. Az említett árkok mindig a tábor mögött, s ha csak lehető, 100 lépés távolságban ásandók.

II^{ik} rész vége.

³⁸² Feltehetőleg gerenda.

III^{IK} RÉSZ – IDEIGLENES ERŐDÍTÉS

Bevezetés

1. § Azon tudomány, mely bizonyos helynek megerősítését tanítja, úgy, hogy kisebb erővel nagyobb ellen is lehessen védeni, általjában erődítési tannak neveztetik.
2. § Az erődítés állandó vagy ideiglenes, természetes vagy mesterséges. Ha mely helyt minden oldalról erődítménnyel, sáncokkal stb. láttunk el, erősített tábornak (verschantztes Lager) neveztetik, ha csak egy oldalról fedeztetik, erősített állásnak (verschantzte Stellung) mondatik.

1^{SÖ} SZAKASZ – ELMÉLETI ERŐDÍTÉS

1^{SÖ} fejezet – *A sáncokról általlyában*

3. § Mindennemű erődítménynek célja fedezni a védőket az ellenség fegyverei ellen, visszatartani az ellenséget s ártani neki, következésképpen a sáncok építése s elrendezése felett a támadó s védő fegyvernemek határoznak.
4. § A fegyvereket jelen korunkban lő- és pusztá fegyverekre³⁸³ osztályozhatni. Lőfegyverek ellen sáncok, pusztá fegyverek ellen árkok szolgálnak, s általlyában a közlekedést akadályozó gátványok.
5. § A sáncok részei ezek: (1 A) *aa'*, *bb'*, *dd'*, *ff'* mellvéd (Brustwehr), *ed* mellvédmagasság, *es* mellvédvastagság, *dd* belső tűzvonal (innere feuer Linie), *bb* külső tűzvonal, *bb*, *dd* orom (Crone), *cb* súlyirányos oromhajlás (Blonger), *aa*, *bb* külső mellvédlejte (bruster Beschug), *dd*, *ff* belső mellvédlejte, *kk*, *nn*, *gg*, *rr* sáncárok, *kk*, *nn* belső

³⁸³ Hidegfegyver.

ároklejte (Escart),³⁸⁴ gg, rr külső ároklejte (contres carte), ng, gn árokfenék, rr, oo, pp sikam (Glasi),³⁸⁵ aa, kk perem (Herme).³⁸⁶

A mellvéd

6. § A mellvédsáncnak oly magasnak kell lennie, hogy az ellenség ne láthassa a védőket, s oly vastagnak, hogy az ellenség golyóinak ellen álljon. Az első cél eléretik, ha a mellvédnek 6-6 ½ láb magasság adatik, a második, ha a mellvéd elegendő vastag, sokszerű tapasztalás után következő adatokat jegyezzünk fel: puskagolyó ellen 4 láb, hat#-os³⁸⁷ ágyúgolyó ellen 9 láb, 12#-os³⁸⁸ ellen 12 l[áb], 18 #-os³⁸⁹ ellen 15, 24³⁹⁰ ellen 18 láb. Puskagolyó ellen elég 5-6" tölgy vagy bükkfa deszka, 1' vastag rőzsekéve, 2' vastag sánckosár, 3' vastag gyapjú vagy szőrtömet. Csataágyú ellen 2' vastag tégl, 2 ½' vastag kőfal, 2-3' vastag tölgy vagy fenyőfal.
7. § Hogy a mellvéd mögül tüzelni lehessen, a mellvéd belső lejtéje előtt 3' széles s 2-3' magas földhányat emelendő, mely padnak (banket) mondatik, s meneteles feljárattal (auftrit) láttatik el. (1. A)
8. § A belső mellvéd lejtének a lehetőségig meredeknek kell lennie, hogy a védők megközelíthessék, hajlása ¼ vagy ⅙-át teheti a mellvéd magasságának.
9. § A mellvédoromnak az árok felé lejtősnek kell lenni, hogy az ellenség az árokpartokig lődöztethessék, de a lejtének 1 öltre nem szabad 9"-nél többnek lenni, különben a tűzvonal igen hegyes szöget képezend, s így nem állandó ellent az ágyúgolyónak.
10. § A mellvéd külső lejtéje, miután az ellenség tüzelésének leginkább ki van téve, egyenlő lehet a mellvéd magasságával.
11. § Hogy a mellvédről legördülő föld az árkot meg ne töltesse, s az által a feljövetelt könnyítse, kk, aa peremnek 2 láb szélesnek kell lenni.

Árok

12. § Az ároknak, hogy keresztül ne ugrathassék, legalább is 12–15 láb szélesnek, s hogy könnyen be ne tölthessék, 9 láb mélynek s az árokfenéknek 4 láb szélesnek kell lenni.

³⁸⁴ Helyesen: *escarpe*.

³⁸⁵ Helyesen: *glacis*.

³⁸⁶ Helyesen: *berme*.

³⁸⁷ Hatfontos.

³⁸⁸ 12 fontos.

³⁸⁹ 18 fontos.

³⁹⁰ Javítva az eredetiben szereplő 15/24 helyett.

13. § A belső ároklejte hajlása a föld jóságától függ, egyébiránt a külső ároklejte hajlása mindég csekélyebb lehet, mert nem kell tartania a mellvédet, s nincs kitéve az ellenség tüzésnek, ha lehető, az ároklejték fabélletek által is megerősítendő, miáltal a lejte sokkal meredekebb s így célszerűbb leend.
14. § Hogy a mellvédorom szerfeletti hajlása elmellőztethessék, s a külső ároklejtének némi magasság adathassék, az árok előtt sikam³⁹¹ építendő, mely azonban az árok felé 2-3 lábnál magasabbra ne emeltessék!
15. § Hol a sáncok meredekre építtetnek, vagy mocsárok s folyók stb. által védetnek, ott árokra nincs szükség, hanem a sánc belső lejtéje mellett ásatik 2-2 ½ láb mély árok, miáltal föld nyeretik, s a sáncnak magassága ez esetben 4 láb leend.

2^{ik} fejezet –

Sáncvonalak, szögök s általjában a sáncok elhelyezése

16. § A sánc vázlata³⁹² (Umriss) felett a belső tűzvonat határoz, mely zárt vagy nyílt lehet, következetesen a sáncokat nyílt vagy zárt sáncokra osztályozhatni, mindkét esetben vagy egyes pontok védelmére, vagy egész terület fedezésére szolgálnak, ezeket homlok, amazokat külön sáncolatoknak mondjuk.
17. § A katona rendesen arcirányban tüzel, azért a sánc alakja után könnyű meghatározni, melyek a sáncnak védett vagy védetlen pontjai.
18. § Egyes *ab* tűzvonalnál (4. A) az oldalak födetlenek, görbe tűzvonalnál (5. A) a tüzelés főleg nagyobb távolságban eloszlik, s ereje mindinkább gyérül. Kiálló szögöknél, mint *abc* (6. A), *dbe* tér födetlen, azért a kiálló szögök 60°-nál ne legyenek kisebbek!
19. § Ha a kiálló szögnek szárai (7. A) *ad* és *ce* egyenes vonalakkal megtoldatnak, a szög s maga az árok is keresztűzzel védhető, de ez csak addig áll tökéletesen,³⁹³ míg a szárnyak *a* és *c*-ben egyenes szögöt képeznek. Ha a szárnyyszög éles, a védők egymásnak ártandanak, ha tompa *acb* és *cdb* nincs védve keresztűz által, s *edf* tér, mely holtszögnek neveztetik, végképp védetlen. (8. A)
20. § A sáncok elhelyezésére következő általános szabályok megjegyzendők:
- 1^{or} Úgy építendő, hogy az ellenség minden ponton, hol támad erős homloktűzzel, s ha lehető szárnytűzzel³⁹⁴ is fogadtathassék.
- 2^{or} Úgy állítandók, hogy minden közlekedés, mint utak, hidak stb. védve legyenek.

³⁹¹ Lejtő.

³⁹² Körvonala.

³⁹³ Tökéletesen.

³⁹⁴ Oldaltűzzel.

3^{or} A sánc körül nem szabad oly pontnak lennie, hol löfegyverrel 300 s ágyúval 1000 lépésnyi távolságban az ellenségnek ne lehetne ártani, azért az említett távolságban az árkoknak be kell töltenie, s a fának levágnia, s az épületeknek lerontatnia stb.

4er A sáncok megközelítését minden lehető eszközökkel nehezíteni s gátolni kell.

5^{ör} A sánc területe a védők számával mindég aránylagos legyen, s pedig akként, hogy minden állásra 2 egyén számíttassék, s $\frac{1}{5}$ vagy $\frac{1}{6}$ -át a seregnek tartaléknak használtassék.

6^{or} A magasabb helyeknek nem szabad a sánc közepére jutni, hanem ezekre a kiálló szögök helyezendők, úgy, hogy a sánctér meredek helyei kellőleg védhetők legyenek.

3^{ik} fejezet – A tüzelésről

21. § A sáncok védelménél a tüzelés két módon eszközölhető, vagy bizonyos helyre intéztetik, vagy különféle irányban szolgál, az első a mellvédeken keresztül nyílásokon történik s réstüzelésnek (Schartenfeuer) neveztetik, a 2^{ik} a mellvéd felett eszközöltetik s oromlövésnek (Bancfeuer) mondható.

A) Oromlövés

22. § Oromlövés eszközzésére (10. A) a mellvéd előtt *ab* emeltebb térnek kell felhányatnia, mely löpadnak neveztetik, *mn* magasság térdmagasságnak neveztetik s az ágyú magasságához intézendő, mi síki ágyúknál 18" térszen, a löpadnak *ab* hosszúsága 18 láb, *ac* szélessége 12–15 láb.
23. § A löpad meneteles *bff* feljáráttal láttatik el, melyen az ágyúk a löpadra vonatnak. A feljárat szélessége 8 láb, hajlása 4-szer–6-szor annyi, mint *bp* magasság. A löpadnak és feljáratnak lejtéje a föld minőségétől függ s közönségesen $\frac{1}{2}$ -ét teszi a magasságnak.
24. § A löpad építésnél mindenekelőtt a tűzvonalra *ab* függőlegesen³⁹⁵ vonandó, mely fővonalnak³⁹⁶ (*capital*) neveztetik, s a löpad és feljárat részletei ezután tüzetik ki. Egyenes szög³⁹⁷ (11. A) a fővonal *a* csúcsból húzatik, ugyanez történik tompa és élesszög³⁹⁷ (12–10. A), csak hogy ez utóbbinál a csúcs beszegetik, s az árok gömbölyűre húzatik. Rézsut építendő löpadnál a fővonal *mn* élesszögöt képezend az arcvonallal (14. A), melynek nagysága a körülményektől függ.

³⁹⁵ Merőleges.

³⁹⁶ A löpad hossz tengelye.

³⁹⁷ Derékszög³⁹⁷nél.

25. § Ha a löpad több ágyúra készíttetik, építése ugyanaz leend, csakhogy a kitűzött szélességnek annyiszor kell vétetnie, ahány ágyúra szolgál a löpad.

B) Réstüzelés

26. § Ott, ahol a sánc csak bizonyos pontból megközelíthető, például hídrul, töltésrül stb. réstüzelés használtatik, azaz a mellvéden keresztül nyílások szegetnek, melyek résznek (15. A) *abcd* neveztetnek, s azon előnnyel bírnak, hogy az ágyú és védőket egyiránt³⁹⁸ fedezik.
27. § A rések nyílásánál ZZ a fővonal, s e szerint határoztatik a külső *cd* és belső *ab* résnyílás, az 1⁸⁰ t.i. *ab* 18", a másik ½-ét teszi ki a mellvéd vastagságának. A nyílás belső, vagyis térdmagassága 18", síkágúnál a külső magasság olyan legyen, hogy meghosszabbítva a külső árokpartra essék. A résznek *abcd* része résalapnak, *alfe*, *bmgd* és *gprh* résoldalnak vagy résfodéknak (scharken Fole vagy sarken³⁹⁹ Bakke⁴⁰⁰) neveztetik. A résoldalalnak a lehetőségig meredeknek kell lenniük, különben nem fedezik kellőleg a védőket. Ha egymás mellett 2 lőrést nyitatték, 18 láb távolságra legyenek egymástól, a közbeeső mellvéd résvonalnak (scharken Zeile)⁴⁰¹ mondatik. A réstüzelésnél nem igényeltetik a sánclépcsőzet, azért a fővonal mindkét oldalán 6 láb elhagyatik.
28. § Ha a fővonal *us* (15. A) nem képez a mellvéd vizirányos átszegésével 10 foknál nagyobb szögeket. A rés a mondottak szerint építendő, de hol az említett szög 10 fokot meghalad, az ú.n. sarkantyúk állítandók. (16. A)
29. § Ívlövések eszközzésére a rés eg emeltebb alappal láttatik el (17. A), mely a külső nyílás felé emelkedik ugyan, de végre a külső tűzvonal, hol összevág, s az ekként készített rések (Rikoset) réseknek mondatnak.

C) Lőszertár

30. § A lőszertárnak oly helyen kell épülni, mely tökélyetesen védve van az ellenség tüze ellen, s minden tekintetben bombamentes.
31. § A lőszertár építése következő: ásassék 8'⁴⁰² hosszú, 6' széles s oly mély gödör, hogy a lőszerek kellőleg elrendeztethessenek (18. A), ezek után a sáncgerendák áttétetnek a földbe, s ezekhez erősíttetnek a 8–10" vastag oldalhasabok, a lőszertár ajtóval

³⁹⁸ Egyiránt.

³⁹⁹ Sic!

⁴⁰⁰ Helyesen: *Schartenbacke*.

⁴⁰¹ Helyesen: *Schartenlinie*.

⁴⁰² ' – láb.

s lépcsőkkel láttatik el s belőlről deszkákkal béleltetik ki, a 10" vastag tetőgerendák, hogy a lőpor a nedvességtől megóvassék, 6" vastag agyagréteggel fedeztetnek, s az agyagra rőzsekévék helyezendők, s ezekre 3-4 láb földréteg hányatik.

*4^{ik} fejezet –
Sáncalakzatok s elnevezések⁴⁰³*

A) Külön sáncok

a) Nyílt sáncok

32. § Az építendő sáncok alaka⁴⁰⁴ többnyire a helyzet körülményeitől függ, de vagynak mégis bizonyos sáncalakzatok, melyek rendszeres erődítésnek gyakran előfordulnak.
33. § Két *ab* és *bc* (19. A) kiálló szögbe futó egyenes mellvéd szögsarknak (Flesche) mondatik, a szögöt két egyenlő részre osztó *db* vonal fővonálnak (capital) s *ac* toroknak mondatik.
34. § Ha az *ac* és *bc* oldalból 95–120°-nyi kiálló szöggel *ah* és *cg*-vel toldatnak meg, szárny-szögsáncnak nevezzük.
35. § Ha *ab* és *bc* oldalak a fővonallal #-osak, az *ah* és *cg* mellvéddel toldatnak meg, szög-sáncnak mondjuk, az oldalak szárnynak, az általok képezett szög szárny-szögnek, *a* és *c* szárnypontoknak neveztetnek. (20. A)
36. § Két egymás melletti szögsánc, hol a visszanyomuló szög 90–100°, ollóssáncnak mondatik. (22. A)
37. § Hol a szárnyak lefelé hajlanak úgy, hogy meghosszabbítva egymást keresztülszegjék, ott a sánc rácssáncnak neveztetik. (23. A)
38. § Két félszögény sánc *abcd* és *fgnk* egyenes *df* mellvéd által összekötve szaruműnek mondatik. (24. A) Hogy a szögenysáncok egymást viszonyosan fedezzék, következőleg építendő: *bh* vonalnak legalábbis 60 öl hosszúnak kell lenni, ennek középpontján *mn* függőleges állítatik, mely $\frac{1}{6}$ vagy $\frac{1}{8}$ részét teszi *bh* vonalnak, *n*, *g*, *h* pontok összeköttenek, s *df*-ig meghosszabbítatnak, e vonalak a szükség pontokat kitűzendik azon észrevétellel, hogy *cg* távolság $\frac{1}{3}$ -a legyen *bh* vonalnak, s *b* és *h* *L* legalábbis 60 foknyi. Az egyenes mellvéd *df* középgátnak neveztetik.
39. § Két félszögény sánccal összekötve (25. #) oromnak mondatik.

⁴⁰³ A magyar nyelvben nem alakult ki egységes és általánosan elfogadott erődítéstani terminológia. Ezért az alábbi meghatározások a szerző iránti tiszteletből változatlanok maradnak.

⁴⁰⁴ Helyesen: alakja.

40. § A nyílt sáncok közé sorolhatni még azon egyenes mellvédeket, melyek végei visszanyomulnak kisebb vagy nagyobb tompaszögben (26. #), s ezek vállvédnek nevezhetők, s ezek vastagsága (27. #) *bc* 4–6 láb, magassága 9 láb, árok által nem védetnek, de belőlől 24 lábnyi tér ásatik ki, hogy a fedezendő lovasság legalábbis 2 rendben a mellvéd mellett felállhasson.
41. § Nyílt sáncok csak ott használatnak, hogy a megközelítés csak egy oldalról lehet, s hol a nyílás vagy sereg, vagy természeti gátok által fedezve van, de ennek dacára s éjjeli megrohanások gátlására igen célszerű a sánctorkolatot utóbb emelendő hátrányokkal fedezni.

b) Zárt sáncok

42. § A zárt sánccolatok kétfélék: vagy nincsenek fedve oldal védletek által, vagy fedeztetnek, ezek sorában állanak a csillagsáncok és bástyaművek, amazokhoz a váracsokat⁴⁰⁵ (Redutten) soroljuk.

c) Váracsok

43. § A váracsoknak azon zárt sánccokat nevezzük, melyek rendes⁴⁰⁶ vagy rendetlen⁴⁰⁷ sokszögekből állanak, s elnevezéseiket a szögek számaival nyerik, vagynak tehát 4–5–6 szögváracsok. (28–29. #) Háromszögű váracsok nem használatnak, mert a szögek élessége miatt a bekerített tér aránylag mindég csekély, gömbölyű váracsok építése sok időt és munkát igényel.
44. § A váracsok azon előnnyel bírnak, hogy aránylag nagyobb területet védnek, mint egyéb sánccolatok, s hogy könnyen építhetők s minden helyhez alkalmazhatók, de azon utánnal⁴⁰⁸ is, hogy minden kiálló szögénél maradnak védetlen holtszögek is.
45. § Miután a váracsok ott építtetnek, hol a támadás minden oldalról lehető, önként következik, hogy a váracsok belsejében a védő katonaság elhelyezéséről is kell gondolkozni. Egy embernek 4 ½ lépésre van szüksége, mivel a tűzvonal védelménél minden lépésre egy ember számíttatik. A mellvéd által bekerített térnek legalább is 4 ½-szer annyi négyzetlépésnek kell lenni, ahány lépés a tűzvonal. Ha a váracs ágyúkkal is védetnék, minden ágyúra 90 négyzetlépés számíttatik, s ez esetben azon emberek, kik az ágyúkat védnék, tartalékul használatnak. A legkisebb szám

⁴⁰⁵ Kisebb erődítmény, amely leginkább nagyobb vár megerősítésére szolgál.

⁴⁰⁶ Szabályos.

⁴⁰⁷ Szabálytalan.

⁴⁰⁸ Helyesen: hátránnyal.

egyvonaltú védelemnél 80, kétvonaltúnál 270-re tétetik, a legnagyobb szám 400, hol több a védő, célszerűbb 2 s több vonalakat építeni.

46. § Mi a váracsok oldalvonalait illeti, 6 oldalnál több nem ajánlható, mert minél több az oldal, a homloktűz aránylag annál gyengébb, annál több a kiálló, következésképpen a hatszög is, végre mivel a szögek sokasága szerfelett nehezíti az ároképítést.

d) Csillagsáncok

47. § Hogy a kiálló szögek védetlen részei elmellőztessenek, vagy legalább gyéríttessenek, a váracsok sokszor kiálló szögökkel építtetnek, s ez esetben csillagsáncnak neveztetik.
48. § Hogy valamely rendes sokszög csillagsáncná alakíttassék, minden egyes szögnek 2 egyenlő részre kell osztani, az osztóvonalakhoz mindkét oldalon 30° -nyi szög adatik, s ennek szárai meghosszabbítatnak, míg egymást keresztül nem szegik.
49. § A csillagsáncok legalábbis rendes 8 szögön kezdendők, mert 4-5 stb. szögnél a beálló szögek igen nagyok, következésképpen a keresztűz nem alkalmazható. E nehézségen (30. A) kisebb g szöggel lehetne ugyan könnyíteni, de ez esetben az oldalak kellenél rövidebbek leendének, mi az árok védelmét hátráltatja. Legcélszerűbb a csillagsánc (30. A), ha a rendes sokszög egy-egy oldala dc 60° , áltájjában a csillagsáncok aránylag mindég nagyobb tért igényelnek, s annál erősebbek (sic!) fedezetet kívánnak, minél több a szög.

e) Bástyasánc

50. § Oly helyek, melyek fontosságuk miatt nagyobb biztosságot igényelnek, mint minőt váracsok adhatnak, bástyasáncok által erősíttetnek meg.
51. § A bástyasáncok sokszögből készülnek, oly módon, mint a szarumű,⁴⁰⁹ azon észrevétellel, hogy az irányvonal oc (31. A) négyszögnél $\frac{1}{9}$, ötszögnél $\frac{1}{5}$ s minden egyéb szögenynél $\frac{1}{6}$ részét teszi ki ab vonalnak. A szöglet erősségek bástyának, a kiálló szögek ab bástyaszögnek, ab bástyapontnak neveztetnek.
52. § A bástyasáncok aránylag mindég nagyobb, legalábbis 800–1000 embernyi véderőt kívánnak, s legfeljebb 5 szögből készítenők, különben építésük bonyolultabb⁴¹⁰ s nehezebb, minthogy ideiglenes erődítésnél alkalmaztathatnának.
53. § A zárt sáncoknak bejáratokkal is el kell láttatniok, s mindig azon oldalról, mely kevésbé van kitéve az ellenség megtámadásának. Oly erősségeknél, mely ki- és beálló szögökből áll, mindig ez utóbbi valamelyikén nyitattik a bejárás.

⁴⁰⁹ Helyesen: szarvmű (németül *Hornwerk*).

⁴¹⁰ Bonyolultabb.

54. § A bejárat vagy egyenes (32. A), vagy szögmellvéd által (33. A) fedezendő, vagy a szárnyasáncok egyikének visszanyomulása és meghosszabbítása által. (30. A) A bejárat irányában az árokra híd építtetik, oly módon, hogy szükség esetén könnyen fedeztethessék.

B) Homloksáncok

55. § A homloksánculatok⁴¹¹ vagy együtt-, vagy különállók.

a) Együttes homloksáncok

56. § Együttes homloksáncok több különálló nyílássáncok összeköttetése által keletkeznek, s alakulásuk után külön elnevezést nyernek.
57. § Az együttes homloksánculat, mely 90–100 foknyi szöggátok összeköttetéséből keletkezik, fogműnek...⁴¹²

⁴¹¹ Homloksáncrendszer.

⁴¹² Itt a kézirat megszakadt.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Andrássy Gyula, gróf (1823–1890), politikus 14
- Ács Tibor (1931–2021), hadtörténész 8
- Áry József (1823–1883),
honvéd százados 33
- Áts Flóris (1819–1870), esztergomi
polgár, nemzetőr 29
- Bajzik László történész 44
- Batthyány Lajos, gróf (1807–1849),
miniszterelnök 17, 22
- Batthyány Lajosné, szül. Zichy Antónia
(1816–1888), grófnő 18, 20
- Bem, József (1794–1850),
honvéd altábornagy 14
- Bethlen Gergely, gróf (1810–1867),
honvéd ezredes, majd az olasz
királyi hadsereg tábornoka 16
- Bismarck, Otto von (1815–1898),
porosz, majd német államférfi 11
- Bodnár Ferdinánd honvéd őrmester 32
- Bona Gábor történész 41
- Csáky Tivadar, gróf (1834–1894), politikus 15, 16
- Csány László (1790–1849), királyi
biztos, miniszter 22, 23
- Deák Ferenc (1803–1876),
igazságügy-miniszter 15
- Dembiński, Henryk, gróf (1791–1864), altábornagy 14
- Deym, Franz von (1805–1872),
császári-királyi altábornagy 33
- Dobos József honvéd hadnagy 37
- Drygalski porosz királyi megbízott 16
- Egressy Béni (1814–1851), színész,
író, zeneszerző 43
- Eukleidész, alexandriai (i. e. 300
körül – ?), hellénisztikus kori
egyiptomi matematikus, akit
később a geometria atyjaként
is emlegettek 194
- Ferenc József, I. (1830–1916), osztrák
császár és magyar király 11, 38
- Gardiner, Sarah Anna 43
- Garibaldi, Giuseppe (1807–1882),
olasz szabadsághős 15
- Gál Sándor (1817–1866), honvéd
ezredes, hadtudományi szakíró 9
- Geibel Armin (19. sz.), pesti
könyvkiadó és -kereskedő 165
- Görgei Artúr (1818–1916),
vezérőrnagy, hadügyminiszter 14,
28, 31–34, 37, 39, 40

- Guyon Richárd (1813–1856),
honvéd vezérőrnagy 28–33
- Haynau, Julius von, báró (1786–1853),
császári-királyi tábornok 38
- Hermann Róbert történész 8,
10, 12, 25, 27, 44
- Holtsche, Franz (1777–1862),
császári-királyi vezérőrnagy 25
- István (1817–1867), főherceg, nádor 22
- Janotay Sándor honvéd tizedes 37
- Jelačić, Josip Bužimski, gróf, császári-
királyi altábornagy 16, 23–26
- Jellacsics *lásd* Jelačić, Josip Bužimski
- Jellasich *lásd* Jelačić, Josip Bužimski
- Karátsonyi Guidó (1817–1876),
nemzetőr őrnagy 31
- Klapka György (1820–1892),
honvéd vezérőrnagy 11,
14–16, 33, 38, 40–43
- Károlyi Györgyné, szül. Zichy Karolina
(1818–1903), grófnő 16, 18, 20
- Keresztes Ferenc (1809–?),
honvéd őrnagy 28, 29
- Komáromy György (1817–1872),
jogász, honvéd százados 15, 16
- Korponay János (1819–1881),
honvéd ezredes, hadtudós 8
- Kossuth Lajos (1802–1984), 7,
9–11, 14–17, 27, 28
- Kossuth Sándor (1816–1855),
alezredes 33, 35
- Liptai Ferenc (1814–1881),
honvéd alezredes 22
- Marschalkó Tamás (1821–1883),
honvéd őrnagy 32, 35
- Markó Árpád (1885–1966),
ezredes, történész, az MTA
levelező tagja 8–11
- Mednyánszky László, báró (1819–
1849), honvéd őrnagy 31
- Mészáros Lázár (1796–1858),
altábornagy, hadügyminiszter 10,
14, 17, 21, 22, 33
- Miklós, I. (1796–1855), orosz cár 11
- Mogyoródy (Kaiser) Adolf (1824–1908),
honvéd főhadnagy, később alezredes
az olasz királyi hadseregben 16
- Móga János (1784–1861), császári-
királyi altábornagy 26–28
- Nödl Antal Károly 7, 16–18,
39–41, 43, 44, 191
- Ordódy Kálmán (1815–1871),
honvéd őrnagy 28, 29, 31
- Ottinger, Franz, báró (1793–1869),
császári-királyi altábornagy 22
- Pap (Döme) Demeter (1824–?),
honvéd százados 32, 33
- Pauer Aranka 12
- Pásztói László történész 8, 12
- Perczel Mór (1811–1899), honvéd
vezérőrnagy, politikus 32
- Piller János (1810–1879),
honvéd ezredes 32
- Posta Ferenc (1817–1883), honvéd
őrnagy 31–33, 35–37
- Pöltenberg Ernő (Ernst von
Poeltenberg) (1808–1849),
honvéd vezérőrnagy 33, 37–39

- Puky Miklós (1806–1887), politikus,
kormánybiztos, könyvkiadó 45
- Raksányi Imre (1818–1849), honvéd
alezredes, hadtudományi szakíró 9
- Reisinger Teréz 12
- Rényi György (1829–1891), honvéd
százados, a poroszországi
magyar légio őrnagya 16
- Rosty Zsigmond (1811–1875),
honvéd főhadnagy 26
- Roth, Karl Franz von (1783–1864),
császári-királyi vezérőrnagy 23
- Schlik, Franz von (1789–1862),
császári-királyi altábornagy 33
- Schütz, Friedrich von, porosz
helyettes hadügyminiszter 15
- Seherthoss, Artur von (1820–1898),
honvéd százados, a poroszországi
magyar légio őrnagya 16
- Simonyi József, báró (1771–1832),
huszár ezredes 8
- Simunich, Balthasar von
(1785–1861), császári-királyi
altábornagy 28, 29, 32
- Solymosi József 15, 41
- Szukics Antal honvéd őrmester 32
- Teleki Ádám, gróf (1789–1859),
vezérőrnagy 23
- Teiminger Antal honvéd
hadnagy 32, 33
- Türr István (1825–1908), olasz
királyi altábornagy 15
- Vetter Antal (1803–1882),
honvéd altábornagy, katonai
szakíró 7, 11–13, 15, 16, 47
- Wyss, Franz (1796–1849), császári-
királyi vezérőrnagy 38
- Zámbelly Lajos (1815–1901),
honvéd ezredes 33, 36
- Zichy Antónia *lásd* Barthyány Lajosné
- Zichy Karolina *lásd* Károlyi Györgyné
- Zichy Ottó, gróf (1815–1880),
honvéd ezredes 41
- Zrínyi Miklós, gróf (1620–1664),
költő, hadvezér 7, 8

HELYNÉVMUTATÓ

- Alsó- és Felső-Lieszkó (ma
 Alsómogyoród / Dolný
 Lieskov, Szlovákia) 31, 32
 Auckland (Új-Zéland) 44
 Ács 37, 39, 40

 Brezova (magy. Berezó; ma Brezová
 pod Bradlom, Szlovákia) 31
 Berlin (Németország) 16
 Bécs (ném. Wien, Ausztria) 9, 27, 32
 Bécsújhely (ma Wiener
 Neustadt, Ausztria) 12
 Branyiskó (ma Pod Braniskom,
 Szlovákia) 33
 Budapest 14, 18, 21, 28, 32

 Cibakháza 14
 Csigérszöllős (ma Seleuş,
 Románia) 14, 40

 Debrecen 33

 Eger 21
 Enese 38
 Ercsi 22

 Feldebrő 35, 36
 Freiburg (Németország) 8
 Fiume (ma Rijeka, Horvátország) 22

 Genf (Svájc) 11, 45, 47
 Gödöllő 14
 Graz (Ausztria) 12
 Győr 27, 32, 37–39

 Harsány 36
 Hédervár 39

 Igló (ma Spišská Nová Ves,
 Szlovákia) 33

 Jablonicz (magy. Jablánc; ma
 Jablonica, Szlovákia) 31, 32
 Jászberény 21

 Kassa (ma Košice, Szlovákia) 33
 Kápolna 35, 37
 Keszthely 22, 23
 Kishegyes (ma Mali Iđoš, Szerbia) 14
 Kiskanizsa 23
 Kiskomárom 22
 Kiutahia (ma Kütahya,
 Törökország) 10
 Komárom 7, 16, 22, 32, 38–41, 43
 Kóny 38
 Königgrätz (ma Hradec Králové,
 Csehország) 11, 12
 Köpcsény (ma Kittsee, Ausztria) 28
 Kunszentmiklós 21

- Lepsény 23, 25
 Lesencetomaj 23
 Lipótvár (vagy Újvároska; ma Leopoldov, Szlovákia) 29, 32, 33
 London (Egyesült Királyság) 43, 191
 Lovasberény 25
 Lőcse (ma Levoča, Szlovákia) 33
 Marcali 23
 Martonvásár 27
 Milánó (ol. Milano, Olaszország) 14
 Miklósfalu (vagy Miklóshalma; ma Nickelsdorf, Ausztria) 28
 Moson 39
 Muraszerdahely (ma Mursko Središće, Horvátország) 22
- Nádasd *lásd* Térnádasd
 Nagybecskerek (ma Zrenjanin, Szerbia) 14
 Nagykanizsa 22, 23
 Nagyszombat (ma Trnava, Szlovákia) 29, 31, 32
 Nagyvázsöny 22, 23
 Nagyvárad (ma Oradea, Románia) 12
 Neisse (ma Nysa, Lengyelország) 15
- Öttevény 38
- Pándorfalu (ma Parndorf, Ausztria) 27
 Perlasz (ma Perlez, Szerbia) 14
 Pécs 12
 Poprád (ma Poprad, Szlovákia) 33
- Pozsony (ma Bratislava, Szlovákia) 9, 28, 29, 31
 Siófok 23
 Solferino (Olaszország) 11
- Szeged 14
 Szered (Sered', Szlovákia) 32
 Székesfehérvár 22, 23, 25, 27
 Szin (vagy Szén, Szény) 33
 Szolnok 9, 20
 Szombathely 12
 Szomolány (ma Smolenice, Szlovákia) 28
 Szócsa 35
 Szöllős *lásd* Csigérszöllős
- Temesvár (ma Timișoara, Románia) 9, 14
 Térnádasd (ma Trstie, Szlovákia) 29
 Torino (magy. Turin; Olaszország) 10
 Turin *lásd* Torino
- Újszőny 39, 43
- Vác 9, 37, 40
 Várpalota 22
 Velence (ol. Venezia; Olaszország) 12
 Velence 22
 Verbász (ma Vrbas, Szerbia) 23
 Verpelét 35
 Veszprém 22
 Vécs 35, 36
 Világos (ma Șiria, Románia) 40

IRODALOMJEGYZÉK

RÖVIDÍTÉSEK

- HL 1848/49 Hadtörténelmi Levéltár, Budapest. Az 1848–49. évi szabadságharc iratai.
MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest.
MNL OL H75 MNL OL Hadügyminisztérium. Általános iratok. H75.
MNL OL H82 MNL OL Hadügyminisztérium. Polgári-gazdasági iratok. H82.
MNL OL H92 MNL OL Országos Nemzetőrségi Haditanács. Közösen Kezelt Általános Iratok. H92.
MNL OL H103 MNL OL Csány László kormánybiztosi iratai. H103.
MNL OL H147 MNL OL Vegyes iratok. H147.
MNL OL H152 MNL OL Lumniczer Sándor iratai. H152.
MNL OL P295 MNL OL Görgey család levéltára. P295.
MNL OL R51 MNL OL Katonai iratok. R51.
OSZK 2523 Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár. 2523. Potemkin Ödönhöz intézett önéletrajzi levelek 176–177. Liptay Ferenc életrajza.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

- Ács Tibor (1995): A XIX. századi magyar katonai gondolkodás irányzatai. In Ács Tibor szerk.: *A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény.* Budapest: Zrínyi, 76–106.
- BARCZY Zoltán (1991): *Királyért és hazáért – A magyar királyi honvédség szervezete, egyenruhái és fegyverzete 1868–1918.* Budapest: Corvina.
- BARTA István szerk. (1952): *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I.* (Kossuth Lajos összes munkái XIII.) Budapest: Akadémiai.
- BONA Gábor (1998–1999): *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban I–III.* Budapest: Heraldika.
- BONA Gábor (2000): *Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban.* Budapest: Zrínyi.
- Bővített példány: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcan-23DD/>

- BONA Gábor (2008–2009): *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest: Heraldika.
- CZUCZOR Gergely – FOGARASI János (1862): *A magyar nyelv szótára*. Pest: Emich Gusztáv.
- FARKAS Katalin (2011): *Magyar függetlenségi törekvések, 1859–1866*. Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
- Gr. Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai I–II. (1999). A dokumentumokat válogatta, jegyzeteket készített, az előszót írta URBÁN Aladár. Budapest: Argumentum.
- HERMANN Róbert szerk. (1998): *Csány László kormánybiztosi iratai. 1848–1849. I–II.* (Zalai Gyűjtemény 44.) Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár.
- HERMANN Róbert (2001): *A szabadságharc hadtörténete*. Budapest: Korona.
- HERMANN Róbert (2008): *A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez*. Budapest: Balassi.
- HERMANN Róbert (2014): *A pákozdi csata. 1848. szeptember 29. Hadtörténelmi Közlemények, 127(2), 353–394.*
- HERMANN Róbert (2020): *Zámibelly Lajos honvéd ezredes emlékirata Henryk Dembiński fővezérségéről és a kápolnai csatáról*. In SERES Attila szerk.: *A híd, ami összeköt. Ünnepi tanulmányok Kovács István 75. születésnapjára*. Budapest: Magyar Napló, 97–138.
- HERMANN Róbert (2022): *Kísérlet az önálló magyar hadtudomány megteremtésére (1790–1867)*. In MARKÓ Árpád: *Kossuth Lajos hadtudományi munkálatai törökországi emigrációja alatt (1850–1851)*. (Pro Militum Artibus 7.) Sajtó alá rendezte SÜLI Attila. Budapest: Ludovika, 11–21.
- Jellacsicsai csatározások. Rosty Zsigmond, volt honvédtiszt naplójából (1861). In VAHOT Imre szerk.: *Honvédek könyve I*. Pest: Emich Gusztáv. 58–70.
- JÓZSA György Gábor (1990): *Ferenc József zászlai alatt 1848–1914*. Budapest: Corvina.
- KEDVES Gyula (2002): *Szabolcs a hazáért (A 48. honvédzászlóalj története)*. Budapest: Heraldika.
- Közlöny (1848–1849). Szerk. GYURMÁN Adolf. Pest–Debrecen–Szeged–Arad.
- MARKÓ Árpád (2022): *Kossuth Lajos hadtudományi munkálatai törökországi emigrációja alatt (1850–1851)*. (Pro Militum Artibus 7.) Budapest: Ludovika.
- PÁSZTI László (2007): *Hadi tizikkelyek, tábori utasítások és a többiek... Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1790–1849. Hadtörténelmi Közlemények, 120(3), 1005–1079.*
- PÁSZTI László (2017): *Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1850–1880. Hadtörténelmi Közlemények, 130(4), 1057–1127.*
- Pesti Hírlap*. Budapest, 1840–1949.
- PETE László (2014): *„Viva l’Unione magiario-italica!” Magyar–olasz kapcsolatok 1848–1849-ben.* (Italianistica Pannonica [1].) Debrecen: Printart-Press.

RÓZSA Gusztáv (1984): *Kötélmunkák*. Budapest: Magellán Klub.

SOLYMOSI József (2013): A 204. honvédzászlóalj parancskönyve. Zászlóalji parancsok – forrásközlés. In *Peremirat. Köszöntő írások Makai Ágnes 70. születésnapjára. Hadtörténelmi Közlemények, különszám*. Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 193–213.

SOLYMOSI József (2015): A 204. honvédzászlóalj parancskönyve. Hadseregi, várkormányi és hadosztályi parancsok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 128(2), 509–541.

SOLYMOSI József (2017): A szabadságharc újrakezdésének katonai esélyeiről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 130(4), 923–950.

SÜLI Attila szerk. (2022): *Áts Flóri esztergomi polgár naplója*. Kézirat.

SZ[ABÓ] Gy[örgy] (1875): *Egy Honvéd-köztüzér élete 1848/9-ben*. Budapest: Franklin-Társulat.

URBÁN Aladár (1973): *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*. Budapest: Akadémiai.

Jelen kötetben két, a szabadságharc leverését követő, az úgynevezett „Kossuth-emigráció” időszakában készült katonai szabályzatot teszünk közzé. Az emigránsok – élükön Kossuth Lajos kormányzóval – hittek az ország felszabadításában, amelyhez azonban megfelelő haderőre és nemzetközi támogatásra lett volna szükség. Az előbbihez katonák, az utóbbihoz diplomaták voltak szükségesek. A volt honvédtisztek külön alakulatba szerveződtek mind az 1859-es piemonti–francia–osztrák, mind az 1866-os porosz–osztrák háborúban, vagyis légiókat hoztak létre. Ezek természetesen rövidesen feloszlottak, de felállításuk és szervezésük megkövetelte a katonai szabályzatok megalkotását. Emellett a magyar katonák ott voltak a korszak szinte minden jelentősebb háborújában (krími háború, amerikai polgárháború stb.).

Az első átfogó és a Habsburg-haderő szabályai mintájára készült szabályzat szerzője Vetter Antal honvéd altábornagy volt, aki a szabadságharcban a honvéd-csapatok fővezéréként és a honvédtáborkar (vezérkar) létrehozójaként vált híressé. A második pedig Nödl Antal volt honvéd százados, aki komáromi kapitulánsként Nagy-Britanniába emigrált, és katonai tanfolyamon vett részt. Kézírtos szabályzattöredéke tulajdonképpen a kurzuson elhangzottakat foglalta rendszerbe a magyar honvédtisztek számára. Elsősorban geometriai és műszaki ismereteket tartalmaz.

A *Pro Militum Artibus* sorozat jelen kötete a Kossuth Lajos személye körül szerveződő emigráció hadtudományi munkásságát mutatja be, és elsősorban a 19. század második felének magyar katonai gondolkodásához kíván forrásbázist teremteni.

ISBN 978-615-6598-84-4

9 786156 598844